

Bun de tipar 22. X. 1998
Hârtie ofset. Format 1/16 din 70x100
Coli de tipar 16 1/4

Tiparul executat
la S.C. POLIDAVA S.A. – DEVA,
Str. 22 Decembrie, nr. 257,
Telefon: 054-221750; 220712.
Fax: 054-221159
Comanda nr. 13246

**CONSILIUL LOCAL HUNEDOARA
MUZEUL CASTELUL CORVINEȘTILOR**

CORVINIANA

III

ACTA MUSEI CORVINIENSIS

.

CORVINIANA ACTA MUSEI CORVINIENSIS

Colegiul de redacție:

**ELENA BUGNARIU – director
IOACHIM LAZĂR – redactor responsabil
MARCEL MORAR – secretar de redacție
GHEORGHE ALIMPESC – membru
SABIN ADRIAN LUCA – membru**

**Responsabilitatea pentru calitatea lucrărilor
revine în întregime autorilor**

**„Acta Musei Corviniensis”
Orice corespondență se va adresa la:
„Muzeul Castelul Corvineștilor” 2750
Hunedoara, Str. Curtea Corvineștilor
Nr. 1-3, Telefon 054/711423
ROMÂNIA**

**„Acta Musei Corviniensis”
Toute correspondance doit être adr
à „Muzeul Castelul Corvineștilor” ;
Hunedoara, Str. Curtea Corvineștilo
1-3, Telephone 254/711423
ROUMANIE**

CRISTIAN IOAN POPA	Materiale arheologice provenind de la Cămărașu (jud. Cluj) păstrate în colecția veche a Muzeului Civilizației Dacice și Romane Deva <i>Archaeological materials coming from Cămărașu (Cluj county) maintained in the old collection of the Dacian and Roman Civilization Museum Deva.</i>	7
SABIN LUCA, CRISTIAN ROMAN, MARIN BAICOANĂ	Materiale arheologice din peșteri ale județului Hunedoara (I) <i>Archaeological materials from caves Melong to the county Hunedoara.</i>	17
IOSIF VASILE FERENCZ	Brățări și coloane celtice descoperite pe cursul mijlociu al Mureșului <i>Des bracelets et des colliers celtiques découverts sur le cours moyen de Mureș.</i>	33
OCTAVIAN TĂTAR	O posibilă localizare a domeniului Tinodului, donat de lăncu de Hunedoara episcopului din Alba Iulia în 1442 <i>A possible location of Tinod's Domain given By lăncu de Hunedoara to the Bishop from Alba Iulia, year 1442.</i>	45
GHEORGHE BICHICEAN	Cu privire la artileria oastei lui lăncu de Hunedoara (1441-1456). <i>Aperçu sur l'artillerie dans l'armée de lăncu de Hunedoara (1441-1456).</i>	49
ALEXANDRU BABOȘ	Elemente de artă militară rezultate din campaniile militare ale lui lăncu de Hunedoara <i>Éléments d'art militaire résultés des campagnes militaires de lăncu de Hunedoara.</i>	57
GHEORGHE ALIMPESC	Gheorghe Șincai despre lăncu de Hunedoara <i>Gheorghe Șincai, en parlant de lăncu de Hunedoara.</i>	63
MARIANA DANEȘ	Drama familiei Corvineștilor în viziunea lui Iosif Sterca Șuluțiu <i>The Corvin family drama seen by Iosif Sterca Șuluțiu.</i>	69
ARCADIU MARINESCU-NOUR	Drama istorică națională: „Corvineștii” <i>La drame historique: „Corvineștii”.</i>	79

GHEORGHE PAVELESCU	Bătălia de la Câmpul Pâinii reflectată în tradiția orală <i>The battle en „The Field of Bread” (1479) as reflected in the oral tradition.</i>	85
SIPOS IBOLYA	Ultimul ban al Lugoșului și Caransebeșului, Acațiu Barcian <i>Le dernier ban de Lugoș et de Caransebeș, Acațiu Barcian.</i>	93
IOAN ROMULUS SORIN RAȚIU	Restructurare pe domeniul Hunedoara la sfârșitul secolului al XVIII-lea..... <i>Restructuring on the Hunedoara domain, at the of the and of the XVIII Century.</i>	103
MARIA BASARAB	Aspecte cultural-religioase hunedorene din secolul al XIX-lea <i>Aspects culturels-religieux de Hunedoara dans le XIX-ème siècle.</i>	113
DOINA IONESCU	Portrete Biedermeier aflate în colecția de artă a Muzeului din Deva (I) <i>Portraits Biedermeier conservés dans la collection d'art du Musée de Deva</i>	121
IOACHIM LAZĂR	Castelul de la Hunedoara în descrierile de călătorie ale lui Aron Densușianu (1864) <i>Le Chateau de Hunedoara dans les descriptions de voyage d'Aron Densușianu (1864).</i>	129
VIOREL LUPU HADRIAN LUPU	Cucerirea independenței României reflectată în ziarul „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt” din Sibiu. <i>The winning of the național independence of Roumania illustrated by the newspaper” „Siebenbürgisch – Deutsches Tageblatt” in Sibiu.</i>	137
IOACHIM LAZĂR	Despărțămintele hunedorene ale Astrei și înființarea de biblioteci populare (1873-1918) <i>Les filiales de l'Astra dans le département de Hunedoara et la fondation de la bibliothèque populaire (1873-1918).</i>	145
MIRCEA BARON	O monografie privind Războiul de Independență „Resbelu Orientale Ilustratu” <i>Une monographie concernant la querre pour l'indépendance: Resbelu Orientale Ilustratu.</i>	151
IOAN OPRÎȘ	Românii înspre și în America <i>The Roumanians towards and from America.</i>	157

RODICA ANDRUȘ	Din activitatea despărțământului „Astra” din Hunedoara <i>De l'activité des compartiments d'Astra du département de Hunedoara.</i>	167
VIOREL LUPU	Augustin Bunea. Contribuții la „Ridicarea măreței clădiri a istoriei noastre naționale” <i>Augustin Bunea – Contributions made of the raising of the Great Edifice of the national History.</i>	175
ELENA BUGNARIU	Regruparea unităților armatei I de sub conducerea generalului Dragalina pentru oprirea ofensivei germano-austro-ungare de pe Jiu din octombrie 1916 <i>Les efforts du générale Ion Dragalina pour l'arrêt de l'offensive allemande-autrichienne-hongroise sur la Vallée de Jiu en octobre 1916.</i>	187
MARIUS BÂRLIANU	Dr. Aurel Vlad (1875-1953), profil al personalității <i>Dr. Aurel Vlad (1875-1953), a profil de personalité</i>	193
OVIDIU POPESCU	Învățământul în orașul Hunedoara în perioada interbelică <i>L'enseignement dans la ville de Hunedoara pendant l'entre-deux-guerres.</i>	207
MIRCEA BARON	Preocupări existente în Valea Jiului, în perioada interbelică, pentru pregătirea profesională <i>Des préoccupations existantes dans la Vallée de Jiu, dans la période interbelique pour l'instruction professionnelle.</i>	219
CĂTĂLIN RIȘCUȚA	Blestemul ca mentalitate populară, reflectată în însemnările manuscrise de pe cărțile românești vechi. <i>The curse as folk mentality reflected in the notes on old Roumains books.</i>	227
AMALIA PAVELESCU	„Cântecul bradului” în câteva variante sud-vest transilvane. <i>The fir tree song and the funeral rite in the South of Transilvania.</i>	239
CORNELIA GANGOlea	„Cântecul Bradului”, în zona Hunedoarei <i>Das Lied de Tanne aus der Hunedoara-Zone.</i>	249
RUSALIN IȘFĂNONI	Originalitatea purtării și făuririi podoabelor în ținutul Pădurenilor <i>The original way of making and Wearing jewellery and ornaments in the Pădureni region.</i>	257

MATERIALE ARHEOLOGICE PROVENIND DE LA CĂMĂRAȘU (JUD. CLUJ) PĂSTRATE ÎN COLECȚIA VECHĂ A MUZEULUI CIVILIZAȚIEI DACICE ȘI ROMANE – DEVA

Colecția veche a Muzeului Civilizației Dacice și Romane din Deva cuprinde un variat lot de materiale arheologice provenind din numeroase localități ale Transilvaniei, și nu numai, multe fiind încă inedite. Dintre acestea am ales, pentru introducerea în circuitul științific de specialitate, unele descoperiri provenind de pe raza fostei localități Cămărașu Deșert (ung. Pustakamarás), azi parte componentă a comunei Cămărașu (jud. Cluj). Trebuie specificat că ne lipsesc datele referitoare la condițiile de descoperire iar, în unele cazuri, chiar a locului exact de proveniență. În crearea de față am optat pentru o prezentare a materialului pe epoci istorice, după m urmează:

I. Epoca neo-eneolitică:

Din această epocă, în muzeul devenă se păstrează trei fragmente ceramice aparținând unor funduri de vase. În registrul de inventar nu se precizează punctul de proveniență al descoperirilor. Iată fișa tehnică a pieselor:

a) Fund de vas fragmentar; degresant: nisip; specia: semifină; culoarea: cărămiziu deschis; nr. inv. 5952 (pl.I/1).

b) Fund de vas fragmentar; degresant: nisip; specia: semifină; culoarea: cărămiziu deschis; nr. 5951 (pl.I/2).

c) Fund de vas fragmentar; degresant: nisip și pietricele; specia: grosieră; culoarea: gălbui-cărămiziu; nr. inv. 5950 (pl.I/3).

Având în colecție doar fragmente din partea inferioară a unor recipiente, lipsite de elemente de decor, ne este greu să procedăm la o încadrare cronologică-culurală mai fină. După factura lor însă, materialele ar putea fi atribuite epocii eneolitice, proprietățile putându-se face cu ceramica petreșteană. Deși aflate la periferia nordică a ariei de răspândire a culturii Petrești¹, amintim că descoperiri aparținând acestei culturi mai sunt semnalate, în apropiere, la Căianu² și Sântejude³ (jud. Cluj).

M. Roska face, de altfel, referiri la descoperiri de caracter neolitic provenind de pe raza fostului Cămărașu Deșert, azi înglobat com. Cămărașu, foarte probabil eleași cu cele prezentate de noi⁴.

II. Perioada de tranziție spre epoca bronzului:

Culturii Coțofeni îi pot fi atribuite trei fragmente ceramice, ilustrând astfel

1. Paul 1992, pl. I.

2. RepArhCluj 1995, 78.

3. Rep ArhCluj 1995, 357.

4. Conform registrului de inventar, materialele arheologice cuprinse între numerele de inventar 54-5970 s-au găsit pe „Dealul Tilișcaii camaraș (jud. Cojocna)”.

prezența unor comunități de acest tip și în hotarul actualului Cămăraș. Materialele provin de pe „Dealul Tilișca”⁵.

a) Buză vas; degresant: nisip și pietricele; specia: semifină; culoarea: gălbui; nr. inv. 5965 (pl. I/6).

b) Perete vas; degresant: nisip; specia: fină; culoarea: cenușie; decor: linii verticale paralele executate prin incizie; nr. inv. 5966 (pl. I/5).

c) Perete vas; degresant: nisip și pietricele; specia: semifină; culoarea: cenușiu-brun; decor: linii verticale paralele executate prin incizie; nr. inv. 5956 (pl. I/4).

Maniera de realizare a incizilor, cât și factura ceramicii pledează pentru încadrarea descoperirilor de tip Coțofeni în fața a III-a din evoluția culturii⁶.

III. Epoca bronzului:

III.1. Cultura Wietenberg:

Câteva din fragmentele ceramice provenind de la Cămărașu și păstrate în colecția muzeului devean, aparțin culturii Wietenberg. Tipice sunt însă doar trei dintre acestea, ca loc de descoperire menționându-se tot „Dealul Tilișca”.

a) Fragment buză vas, decorată pe marginea interioară cu incizii grupate câte trei, dispuse în zig-zag, pe marginea exterioară fiind practicate o serie de incizii oblice paralele; degresant: nisip și pietricele; specia: semifină; culoarea: cenușiu; nr. inv. 5954 (pl. II/1).

b) Fragment buză strachină; degresant: nisip și pietricele; specia: semifină; culoarea: cărmiziu; nr. inv. 5963 (pl. II/2).

c) Fragment buză de vas, cu cantul drept; degresant: nisip; specia: semifină; culoarea: cafeniu; nr. inv. 5959 (pl. II/3).

Pentru încadrarea acestor descoperiri ne stau la îndemână câteva caracteristici ale formelor și decorului ceramic, care permit o plasare cronologică fără probleme deosebite. Astfel, în ceea ce privește singurul element de decor prezent pe materialele Wietenberg de la Cămărașu și anume ornamentul incizat în zig-zag de pe buza interioară a unui vas, acesta își găsește corespondențe identice în descoperirile Wietenberg⁸ de la Derșida⁹ ori Șimleul Sivaniei¹⁰. Având în vedere și celelalte două fragmente ceramice provenind de la Cămărașu și în special buza cu cantul drept, aparținând unui vas de provizii¹¹, considerăm că materialele analizate aici pot fi datate la sfârșitul fazei III a culturii Wietenberg.

III.2. Cultura Noua:

În hotarul fostului sat Cămărașu Deșert, în locul numit „Pădurea Crăesei” (Királyne erdeje) este semnalat în literatura mai veche de specialitate un vas cu butoni pe torți, care din punct de vedere cultural, poate fi atribuit culturii Noua. Vasul respectiv se păstrează în Muzeul din Deva și a făcut obiectul unor repertorii a descoperirilor de tip Noua¹². Nefiind publicată și ilustrația respectivului recipient, am

5. Roska 1942, 234; RepArhCluj 1993,

6. Roman 1976, 43-47.

8. În tipologia ornamentelor Wietenberg, propusă de N. Boroffka, acest gen de decor este inclus în varianta VD 48; cf. Boroffka 1994, 191, pl. 18/8.

9. Chidioșan 1980, pl.9/5; 12/1; 28/11.

10. Gogăltan, Tamba 1992, pl. VIII/1.

11. Vezi pentru analogie vasul cu profil asemănător de la Ghirbom – „La Ghezuini” la Andrițoiu 1992, pl. 26/7; Boroffka 1994, pl. 80/4.

12. Horedt 1953, 806; Florescu 1964, fig. 26, poz. 66; Soroceanu 1973, 499, poz. 12, Florescu 1991, 47, poz. 117, Andrițoiu, Vasiliev 1993, 137, poz. 36.

considerat utilă înlăturarea acestei carențe și aducerea în plus, la conștiința celor interesați, a unor detalii tehnice:

a) Vas întregibil din care lipsește doar o porțiune din partea inferioară, precum și partea superioară a uneia dintre torți. Recipientul, având corpul bombat, cu buza ușor îngroșată și arcuită spre exterior, este prevăzut cu două torți supraînălțate. Toarta, păstrată întreagă, are în secțiune o formă eliptică, partea superioară, de formă ovală, fiind înclinată puțin oblic spre exterior. La cca. 3 cm sub buză se observă, slab pronunțată, o nervură în relief. Pasta a fost degresată cu nisip, arderea fiind reductantă, vasul căpătând, atât la interior, cât și la exterior, o culoare cenușie (pl.II/5).

Epocii bronzului îi mai aparțin, după factură, un fund de vas (nr.inv. 10927) (pl.II/6) și două fragmente ceramice, de culoare neagră, fără decor (nr.inv. 10928-10929).

Privitor la descoperire de tip Noua, trebuie avut în vedere faptul că vasul cu două torți s-a găsit aproape întreg. Acest amănunt ne sugerează posibilitatea ca recipientul să fi făcut parte din inventarul unui mormânt, deranjat, deși în această direcție ne lipsesc informații suplimentare, posibilitatea exprimată de noi întrevăzându-o, de altfel, și A. Florescu¹³. Afirmatia potrivit căreia în vas s-ar fi găsit un inel de buclă cu capete conice¹⁴ poate fi cu greu susținută, în opinia noastră. Ne fondăm afirmația pe faptul că la numărul de inventar la care este menționat inelul de bronz (nr.inv. 4413), în muzeul devean se află înregistrată o altă descoperie¹⁵, iar piesa în sine nu a putut fi identificată în colecțiile acestei instituții.

O altă problemă ce ar putea fi ridicată, ar fi aceea a raporturilor dintre descoperirile Wietenberg și cele de tip Noua, tocmai prezentate, problemă care, date fiind informațiile de care dispunem, ne mărginim doar la abordarea tangențială a acesteia. Câteva observații însă se impun. Cămărașu se integrează unei microzone în care avem semnalate o serie de descoperiri de tip Noua, cum ar fi mormântul de inhumatie de la Poiana Frății (com Frata)¹⁶, ori materialele Noua apărute la Balda (jud. Mureș)¹⁷, Buza (jud. Cluj)¹⁸ sau Pălatca (jud. Cluj)¹⁹. În ultimele două așezări citate se menționează câteva particularități legate de asocierea sau de factura ceramicii de tip Noua de aici. Astfel, la Pălatca, ceramica de tip Noua e consemnată ca apărând în strat alături de cea de tradiție Wietenberg, Otomani sau tumulară²⁰, pe

13. Florescu 1991, 47;

14. Florescu 1991, 47; RepArhCluj 1992, 83.

15. Conform registrului de inventar pentru preistorie al Muzeului Civilizației Dacice și Romane – Deva, la p.79, între numerele 4409-4428 sunt inventariate fragmente de vase - din lut ars - fără ornamentație, aflate la Crăciunești (peștera Szabó I.).

16. Soroceanu 1973, 499, poz.19; RepArhCluj 1993, 316-317; Florescu 1991, 105, poz. 416; Andrițoiu, Vasiliev 1993, 142, fig. 1;

17. Lazăr 1995, 71, fig. 3/1-2;

18. Bădău – Wittenberger 1994, 151-152; recent, publicându-se descoperirile de la Buza, s-a încercat și individualizarea descoperirilor din interiorul arcului carpatic ce conțin materiale de tip Noua, într-un orizont cultural nou, distinct de cel din restul arealului de răspândire a culturii Noua, orizont denumit fie Buza – Teiuș, fie Buza – Iernut (Bădău-Wittenberger 1994, 155). Autorul citat ne propune, la distanță de doar câteva rânduri, două denumiri diferite pentru acest gen de descoperiri. Pe lângă problemele ce le impune, măcar schițarea unei definiții a acestui orizont, considerăm că propunerea simultană a denumirilor amintite, complica mai mult decât ajută la rezolvarea problemelor, și așa alambicate legate de bronzul târziu transilvănean.

19. Andrițoiu, Vasiliev 1993, 141, poz.109; Rotea, Feneșan 1994, 351, nota 4.

20. Rotea, Feneșan 1994, 351, nota 4; Rotea 1997, 13-14, fig. II-V.

când la Buza, pe forme tipice Noua se semnalează elemente de decor ce se apropie de cele uzitate în cultura Wietenberg, Otomani ori Suci de Sus²¹.

Lotul restrâns de materiale aparținând epocii bronzului, de care dispunem, de la Cămărașu, reclamă noi cercetări (atât de teren cât și sistematice) în vederea eludării unor aspecte ce nu au putut fi sesizate până în prezent. Până atunci, putem nota, ca singure, prezența în hotarul Cămărașului a unor urme de cultură de tip Wietenberg și Noua.

IV. Epoca Hallstattiană:

Deși din această perioadă nu se păstrează în colecția muzeului devean nici o piesă, considerăm că este locul să amintim că, de pe fostul domeniu al baroului Kemény János se menționează descoperirea unor urne hallstattiene²².

Epocii preistorice îi mai poate fi atribuită și un străpungător din os de pasăre²³, neavând consemnat locul de descoperire. Unealta, având partea activă ascuțită, prezintă pe fețele exterioare urme evidente de folosire, în urma căreia a rezultat acel lustru caracteristic unor asemenea piese (pl.II/4).

V. Epoca Latène:

Epocii Latène îi aparțin două fragmente ceramice tipice, provenind de pe „Dealul Tilișca”:

a) Buză de vas lătită și evazată, fragmentată; degresant: nisip și pietricele; specia: semifină; culoarea: cenușiu-cărămiziu; nr.inv.5960 (pl.II/7).

b) Buton decorat cu trei alveole; degresant: nisip și pietricele; specia: grosieră; culoarea: cărămiziu (exterior)/cenușiu (interior); nr.inv. 5968 (pl.II/9).

În pofida lotului restrâns aparținând acestei epoci, fragmentele ilustrează o locuire a hotarului fostului Cămăraș Deșert și în perioada dacică, în intervalul secolelor I î.Hr. - I d.Hr., completând astfel repertoriul descoperirilor din Câmpia Transilvaniei cu un nou punct.

VI. Epoca medievală:

În ordine cronologică, ultima piesă ce o prezentăm de la Cămărașu aparține epocii feudale, având ca loc de descoperire tot „Dealul Tilișca”: fragment de cahlă decorată cu trilob; degresant: nisip și mică; culoarea: cenușiu (exterior)/ cărămiziu (interior); nr.inv. 59062 (pl.II/8).

Fragmentul face parte dintr-o margine a cahlei, iar dimensiunile reduse ale piesei din decorul căreia se păstrează doar un mic element, limitează, într-o anumită măsură, încercarea de datare a acesteia. Folosindu-se ca degresant mica, alături de nisip, datarea piesei noastre pe parcursul secolului al XVII-lea, pare cea mai probabilă.

În colecția muzeului din Deva se mai păstrează, ca provenind tot de la Cămărașu Deșert, o bucată de fier curbată, forțată asemenea unei potcoave și care, în opinia noastră, nu prezintă un interes științific, mai ales că nu se cunoaște nici contextul provenienței sale.

Deși mic, lotul de materiale prezentat vine să completeze lista cu descoperiri arheologice înregistrate în hotarul Cămărașului, furnizând în plus și câteva informații noi privitoare la perioade istorice neamintite până în momentul de față în literatura de specialitate. Se impune atenției locul numit „Dealul Tilișca”, punct de unde provin materiale de tip Coțofeni, Wietenberg, Latène și medievale, dovedind, în acest caz, o

21. Bădău-Wittenberger 1994, 152.

22. Roska 1942, 234.

23. Roska 1942, 234.

uire succesivă conținând vestigii aparținând unor epoci diverse. Nu lipsite de interes sînt și celelalte două puncte cunoscute și anume „Pădurea Crăesei” sau locul fostului cîminț Kemény.

Dacă intenția noastră a fost de a face cunoscute materialele păstrate în muzeul de la Deva, pasul următor care se cere a fi făcut este în direcția identificării și cercetării obiectivelor din care provin descoperirile ce au făcut obiectul lucrării de față.

Cristian Ioan POPA

Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva

BIBLIOGRAFIE

Andrițoiu, Vasilev	1993	I. Andrițoiu, V. Vasilev, <i>Câteva considerații privind cultura Noua în Transilvania</i> , în <i>Apulum</i> , XXVII-XXX, 1990-1993, p. 121-146.
Bădău Wittenberger	1994	M. Bădău - Wittenberger, <i>Considerații despre cultura Noua în Transilvania</i> , în <i>ActMN</i> , 31/1, 1994, p. 151-172.
Boroffka	1994	N. Boroffka, <i>Die Wietenberg – Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa</i> , Teil 1-2, Bonn 1994.
Florescu	1964	A.C. Florescu, <i>Contribuții la cunoașterea culturii Noua</i> , în <i>Arheologia Moldovei</i> , II-III, 1964, p. 143-216.
Florescu	1991	A.C. Florescu, <i>Repertoriul culturii Noua – Coslogeni din România</i> , Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos/ Biblioteca Thracologica, I, Călărași, 1991.
Gogăltan, Tamba	1992	Fl. Gogăltan, D. Tamba, <i>Materiale arheologice aparținând culturii Wietenberg descoperite la Șimleu Silvaniei</i> , în <i>ActaMP</i> , XVI, 1992, p. 61-78.
Horedt	1953	Koredt, <i>Cercetările arheologice din regiunea Hoghiz-Ugra și Teiuș</i> , în <i>Materiale arheologice</i> , vol. I, 1953, p. 785-815.
Lazăr	1995	V. Lazăr, <i>Descoperiri arheologice la Balda (jud. Mureș)</i> , în <i>Apulum</i> , XXXII, 1995, p.67-71.
Paul	1992	I. Paul, <i>Cultura Petrești</i> , București, 1992.
RepArhCluj	1992	I.H. Crișan și colab., <i>Repertoriul arheologic al județului Cluj</i> , Biblioteca Musei Napocensis, V, 1992.
Roska	1942	M. Roska, <i>Erdély régészeti repertórium</i> . I. Öskor, Cluj, 1942.
Rotea	1997	M.Rotea, <i>Cercetări arheologice la Pălatca – „Togul lui Mândrușcă”</i> . <i>Observații preliminare</i> , în <i>Revista Bistriței</i> , X-XI, 1997, p.13-19.
Rotea, Feneșan	1994	M.Rotea, O.Feneșan, <i>Sondaj arheologic la Pălatca – „Poderei”</i> , în <i>ActaMN</i> , 31/I, 1994, p. 351-356.
Soroceanu	1973	T. Soroceanu, <i>Descoperirile din epoca bronzului de la Obreja (jud. Alba)</i> , în <i>ActaMN</i> , X, 1973, p.493-515.

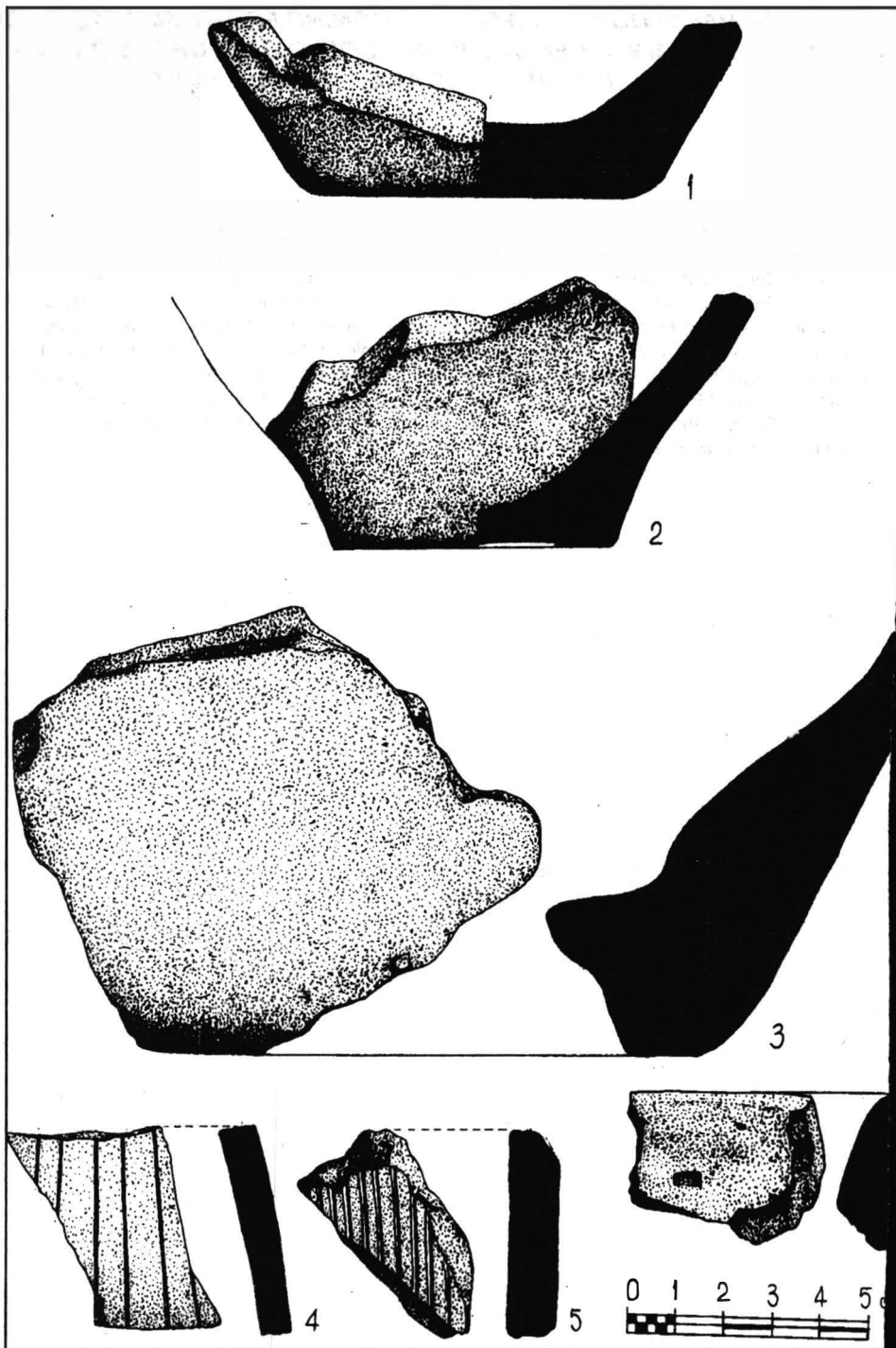
ARCHAEOLOGICAL MATERIALS COMING FROM CĂMĂRAȘU (CLUJ COUNTY) MAINTAINED IN THE OLD COLLECTION OF THE DACIAN AND ROMAN CIVILIZATION MUSEUM-DEVA

Summary

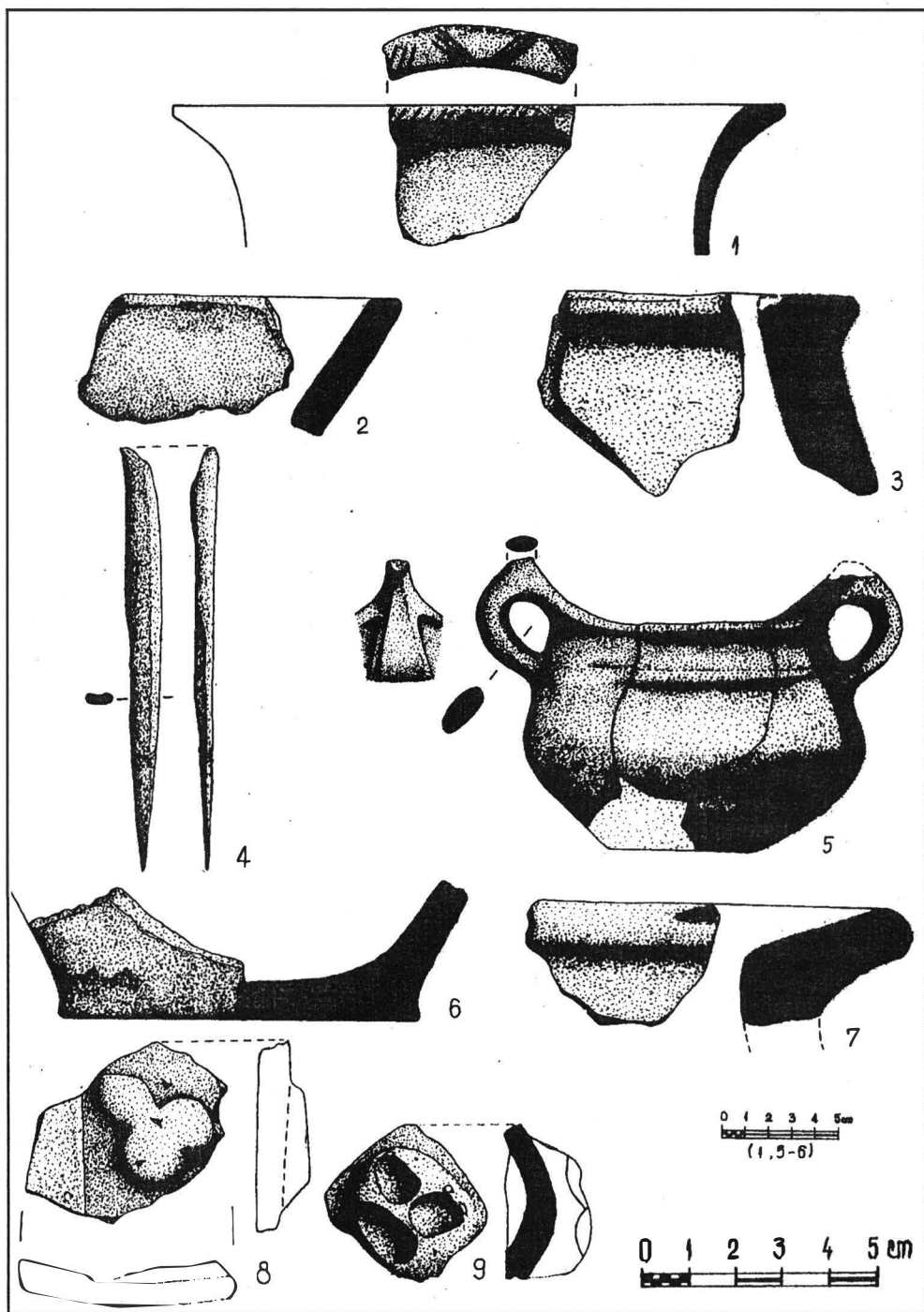
The author evinces of archaeological materials coming from the former gleam villge Cămărașu Deșert (Pustakamarás, Cluj county) who belong to the old archeological collection of the Dacian and Roman Civilization Museum-Deva and for wich we don't know thw condition of discovery.

From as unknown place came few eneolithic sherds from the most probability of Petrești type and an a bone awl. From the place named „Pădurea Crăesei” are maintaining a wholely pot of Noua type who was found in the Deva museum and in author opinion it belenged to the inventory of a burial. The most numerous and varied discoveries came from „Dealul Tilișca” and they are belonging to: Coțofeni culture (phase III), Wietenberg (phase III), Dacian (Latène D) and late Medieval ones.

Besides these vestiges – from Cămărașu – are mentioned also the discovery of some Hallstatt remains about we don't have ony information.

Pl. I. Cămărașu – unknown place: eneolithic pottery (1-3); Cămărașu – „Dealul Tilișca”. ceramics of Cotofeni type (4-6).

Pl. II. Cămărașu – „Dealul Tilișca” – ceramics of Wietenberg type (1-3) belonging to the Bronze Age (6), Dacian (7,9) and Medieval one (8); Cămărașu – „Pădurea Crăesei”. ceramics of Noua type coming from a burial (?) (5); Cămărașu – unknown place: bone awl (4).

MATERIALE ARHEOLOGICE DIN PEȘTERI ALE JUDEȚULUI HUNEDOARA (I)

Material documentar luat în discuție în studiul de față¹ este rezultatul investigațiilor speologice întreprinse, mai ales în zona M-șilor Poiana Rusca (harta 1), de către membrii clubului de speologie „Proteus” din Hunedoara, donat spre studiu, cu deosebita amabilitate de către președintele clubului, Marin Baicoana, coautorul acestui studiu, Muzeului „Castelul Corvineștilor”.

PEȘTERA NR. 4 DE LA ARDEU

Cercetările speologice au dus la descoperirea de noi cavități. Peștera (plan 1), cuprinde un numeros material arheologic, ce poate fi plasat cultural – cronologic culturii Coțofeni (pl. I/5). Decorul consta din linii incizate sub forma ramurilor de brad.

PEȘTERA DE LA BORDU MARE

Aceasta a fost intens cercetată de arheologi însă materiale au fost culese și de către speologi. Dintre piese, se remarcă o ceașcă cu toartă supraînălțată ruptă, având un decor tipic culturii Coțofeni (pl. I/3), un străpungător, cu vârful prezentând evidente urme de prelucrare și folosire (pl. I/2) precum și un pandantiv realizat din colț de animal, cu gaura de prindere de cca. 0.6 cm (pl. I/1).

PEȘTERA SUSPENDATĂ DE LA CIOCLOVINA

În zona Cioclovina, cercetările speologice de ultimă oră au adus noi date privind ocuparea peșterilor din cadrul acestui complex carstic de către omul peristoric. În aval de celebrele Cioclovina Uscata și Cioclovina cu Apă, în versantul sudic al unui perete de calcare jurasice se afla peștera numită „Peștera Suspendată”. Intrarea în aceasta fiind depistată și forțată de cercetările speologice prilej cu care a fost descoperit un lot de materiale arheologice. Materialul consta din ceramică foarte fragmentată și resturi osteologice (există un os lung cu un decupaj de formă trapezoidală, a cărui utilitate și utilizare sunt greu de reconstituit). Încadrarea ceramicii în perioada hallstattiană este ipotetică până la studierea amănunțită a întregului material existent.

PEȘTERA CU VAS (sat Marita, jud. Vâlcea)

Din această cavitate (plan 2), situată în bazinul Cernei Oltețului (m-șii. Căpățanii. jud. Vâlcea) la cca. 15 km. vest de satul Marita, provine o piesă

1. Numerosul material arheologic rezultat din cercetările perieghetice va fi prezentat, în totalitate, în mai multe părți, cu intenția sublinierii potențialului arheologic deosebit oferit de habitatul de peșteră, în zona m-șilor. Poiana Rusca.

deosebită, piesa care de altfel a și dat numele peșterii. Piesa este o oală bitronconică cu buza evazată, lucrată din pastă densă în adaos cu nisip fin și pleavă fin tocată.

Prezintă lustru pe ambele părți, arderea bună dând piesei o culoare brun-cenușie. Este prevăzută cu două torți, perforate vertical (pl. I/4). De remarcat că aceste torți sunt poziționate asimetric în raport cu diametrul maxim al vasului. Piesa poate fi încadrată culturii Vinča, faza A.

PEȘTERA DE LA CERİȘOR (com. Lelese, plan 3)

În colecțiile muzeului „Castelul Corvineștilor” se afla material ceramic ce provine din peștera mai sus menționată (în mare parte răvășită de diverși amatori), încadrabil neoliticului timpuriu (cultura Starcevo-Criș), epocii bronzului, Hallstatt-ului timpuriu și perioadei medievale. Prima piesă prezentată, aparținând neoliticului timpuriu, este confecționată din pastă semifină, prezintă o ardere bună, culoarea piesei fiind cărămizie. Interiorul este bine netezit, exteriorul prezentând un decor realizat din barbotină organizată în șiruri paralele (pl. II/1).

Materialul de epoca bronzului constă în ceramica fină, confecționată dintr-o pastă bună, degresată cu nisip fin, foarte bine arsă, de culoare cenușie, neagră-cenușie și cafenie.

Pereții prezintă un lustru de bună calitate. Ornamentația se compune din motive spiralice incizate realizate pe interiorul piesei (pl. II/2)². Decoruri asemănătoare sunt specifice culturii Wietenberg. Urmează decor format din benzi de linii umplute cu șiruri de puncte dispuse oblic (pl. II/8), benzi de linii incizate dispuse în zig-zag (pl. II/3), uneori mărginite de șiruri de puncte (pl. II/4, 6)³. Aceste ornamente au corespondente tipologice în materialele epocii bronzului fazele mijlocie și târzie.

Un alt motiv îl constituie creștăturile oblice ce se întretaie, situate pe buza vasului (pl. II/7). Elementele ce țin de bronzul mijlociu sau târziu sugerează piesa prezentată la (pl. III/2). De asemenea factura și forma fragmentului de la (pl. III/1) îndreptățește încadrarea piesei la sfârșit de epoca bronzului și debutul perioadei hallstattiene. Materialul medieval lucrat la roată, confecționat din pastă nisipoasă, având suprafața exterioară cenușie este decorat cu benzi de linii în val, trase în pasta moale a vasului (pl. III/3) și linii paralele incizate (pl. II/5).

PEȘTERA DE LA RUNCU MARE (m-ții. Poiana Ruscă)

Din această peșteră (plan 4), provin cele mai numeroase piese, care pot fi încadrate perioadei neolitice, culturii Coțofeni, culturii Basarabi și perioadei dacice clasice.

Ceramica neolitică descoperită este lucrată dintr-o pastă omogenă și folosește ca degresant nisip cu bobul mărunt și mic. Arderea este bună, în general culorile fiind cărămiziu, cărămiziu-gălbui și roșcat-cărămiziu.

Suprafața pieselor este excelent netezită (pl. IV-3). Caracteristicile materialului ceramic îndreaptă către o încadrare cronologică la nivel de neolitic târziu. De asemenea apar materiale ce prezintă un decot tipic culturii Coțofeni (pl. IV/1).

2. Boroffka 1994, Taf. 8/2, 29/12.

3. Ibidem, Taf. 2/5, 39/8, 79/10, 113/4; Andrișoiu, 1979, 33, pl. VI/1.

Factura fragmentului Basarabi este bună, lutul fiind degresat cu nisip fin și bine ars. Piesa prezintă un lustru puternic, decorul constând din caneluri oblice, asociate cu două șiruri de „S”-uri culcate, mărginite de șiruri paralele și oblice de linii umplute cu incizii dese (pl. IV/4). În cadrul materialului dacic s-au putut distinge două categorii: cea lucrată cu mâna și cea la roată.

În prima intră piese ce au o pastă grosieră (conținând nisip de diverse granulații) cu o ardere neuniformă (în secțiune prezintă o culoare cenușiu-negricioasă), culorile variind între brun-cenușiu, cenușiu și gri-cenușiu. Netezirea este bună, ornamentele constau în incizii valurite (pl. IV/5,7) și fine alveolari (pl. IV/6). Pasta pieselor încadrabile speciei fine, lucrate la roata, are un aspect îngrijit, fiind degresată cu nisip fin, arderea foarte bună dând pieselor culori cenușii. Lustruirea este foarte bună.

PEȘTERA DE LA CAUCE (sat Cerișor, m-ții Poiana Ruscă)

Cercetările speo-arheologice inițiate de muzeul „Castelul Corvineștilor”, sprijinite de Facultatea de Istorie din cadrul Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, în colaborare cu clubul de speologie „Proteus” din Hunedoara, au dus la efectuarea unor sondaje de informare stratigrafice în peștera de la Cauce (sat Cerișor) pe aceeași vale a Runcului. Materialul arheologic este deosebit de interesant și poate fi încadrat culturilor Starcevo-Criș, Vinča (faza târzie), Petrești și Tisapolgar, epocii bronzului și fierului până în pragul epocii clasice⁴.

PEȘTERA DE LA DUMBRAVA

Această cavitate (plan 5), se află pe valea Roatei în amonte de satul Nandru. Este o peșteră activă, cursul de apă existent fiind tributar râului Petac. Materialul ceramic poate fi încadrat neoliticului timpuriu (cultura Starcevo-Criș, pl. V/1,2) culturii Coțofeni (pl. V/3-6), culturii Wietenberg (pl. V/7; VI/1,4,5), Hallstatt-ului timpuriu, precum și purtătorilor civilizației de tip Basarabi (pl. V/8; VI/6). Materialele dacice (pl. VI/2) de faza clasică întregesc tabloul cultural-cronologic al materialului descoperit.

Noile cercetări arheo-speologice inițiate în ultima perioadă speră să lămurească câteva probleme legate de microformele de relief (respectiv peșterile), cât mai ales de evoluția cultural-istorică a microzonei Hunedoara și a relațiilor acesteia cu zonele învecinate.

Sabin Adrian LUCA

(Universitatea Sibiu)

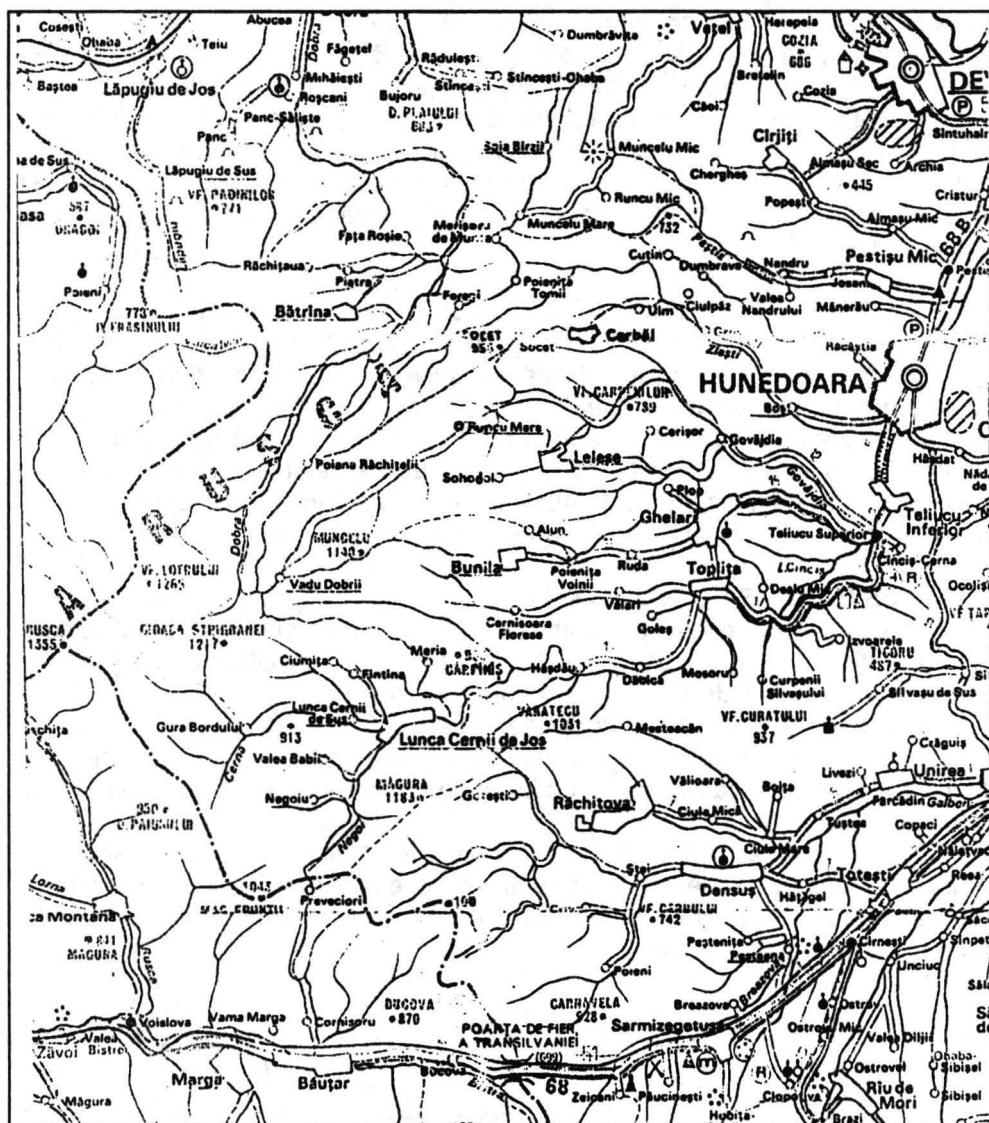
Cristian ROMAN

(Muzeul Castelul Corvineștilor Hunedoara)

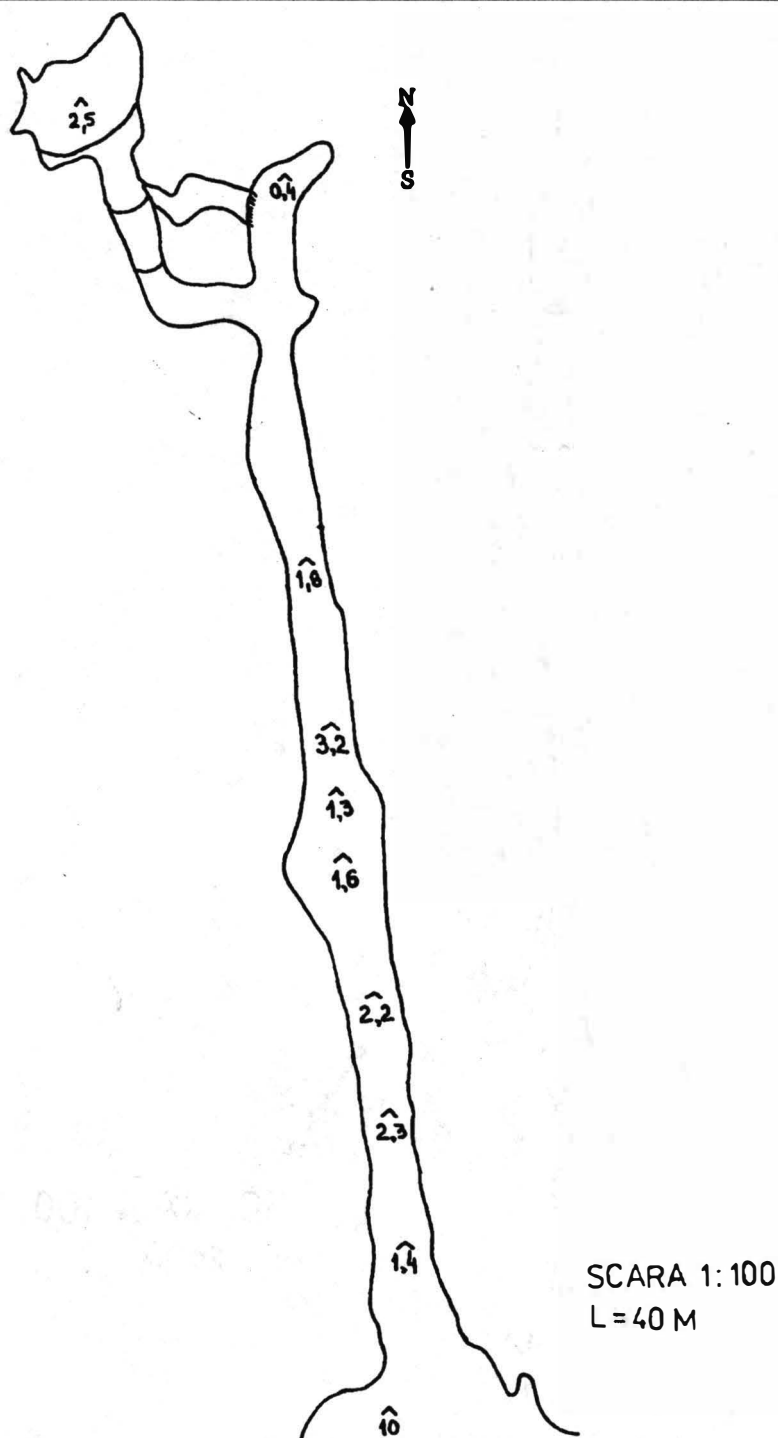
Marin BAICOANĂ

(Clubul de speologie Proteus Hunedoara)

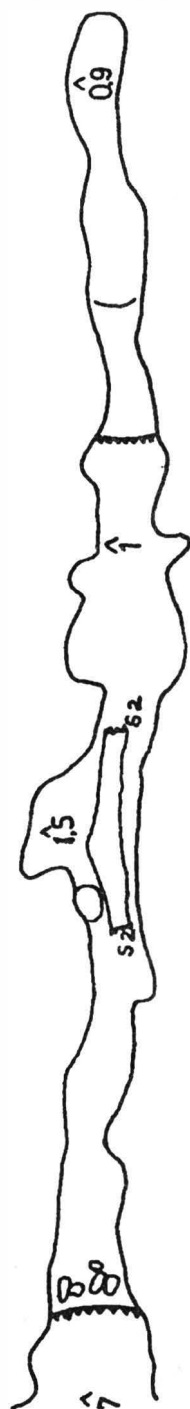
4. Materialul arheologic se află în curs de prelucrare și publicare împreună cu specialiști de la Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu și Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia

Harta 1 – Zona M-șilor Poiana Ruscă

Plan 1 – Planul peșterii nr. 4 de la Ardeu

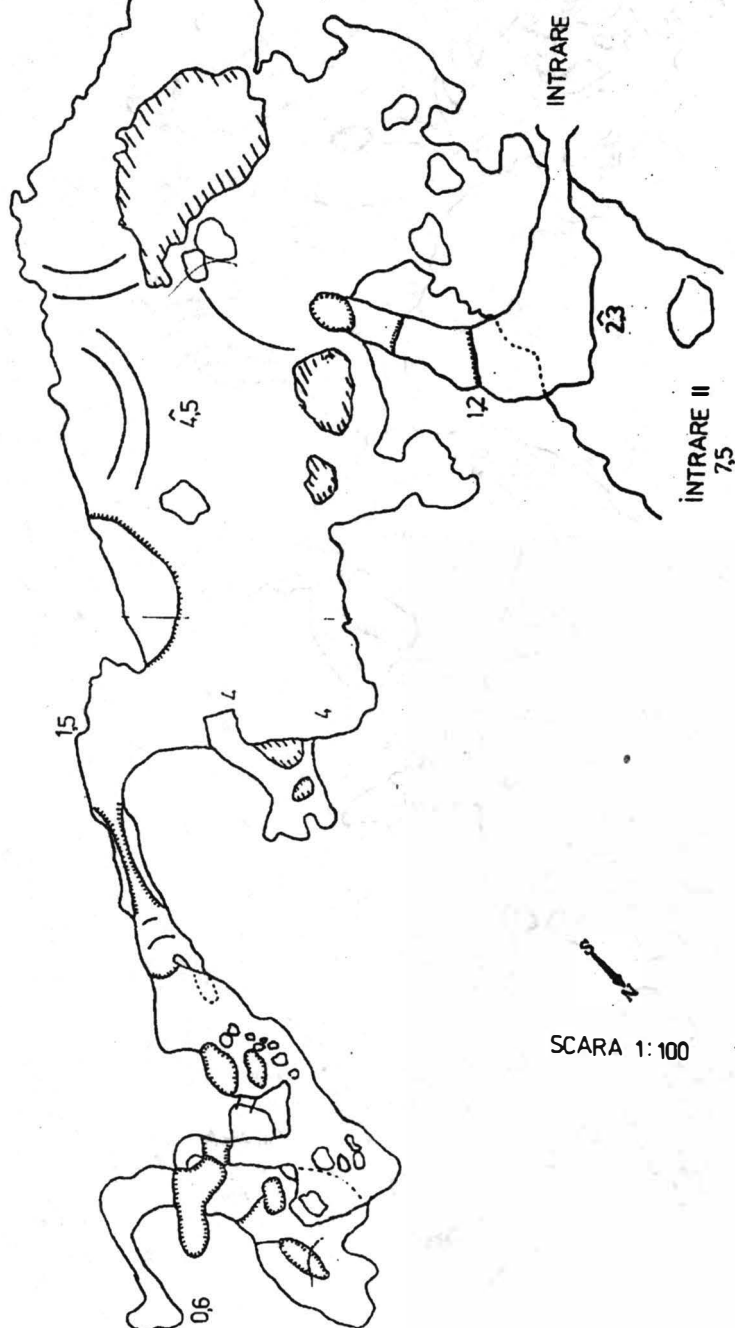

SCARA 1:100
L=33 M

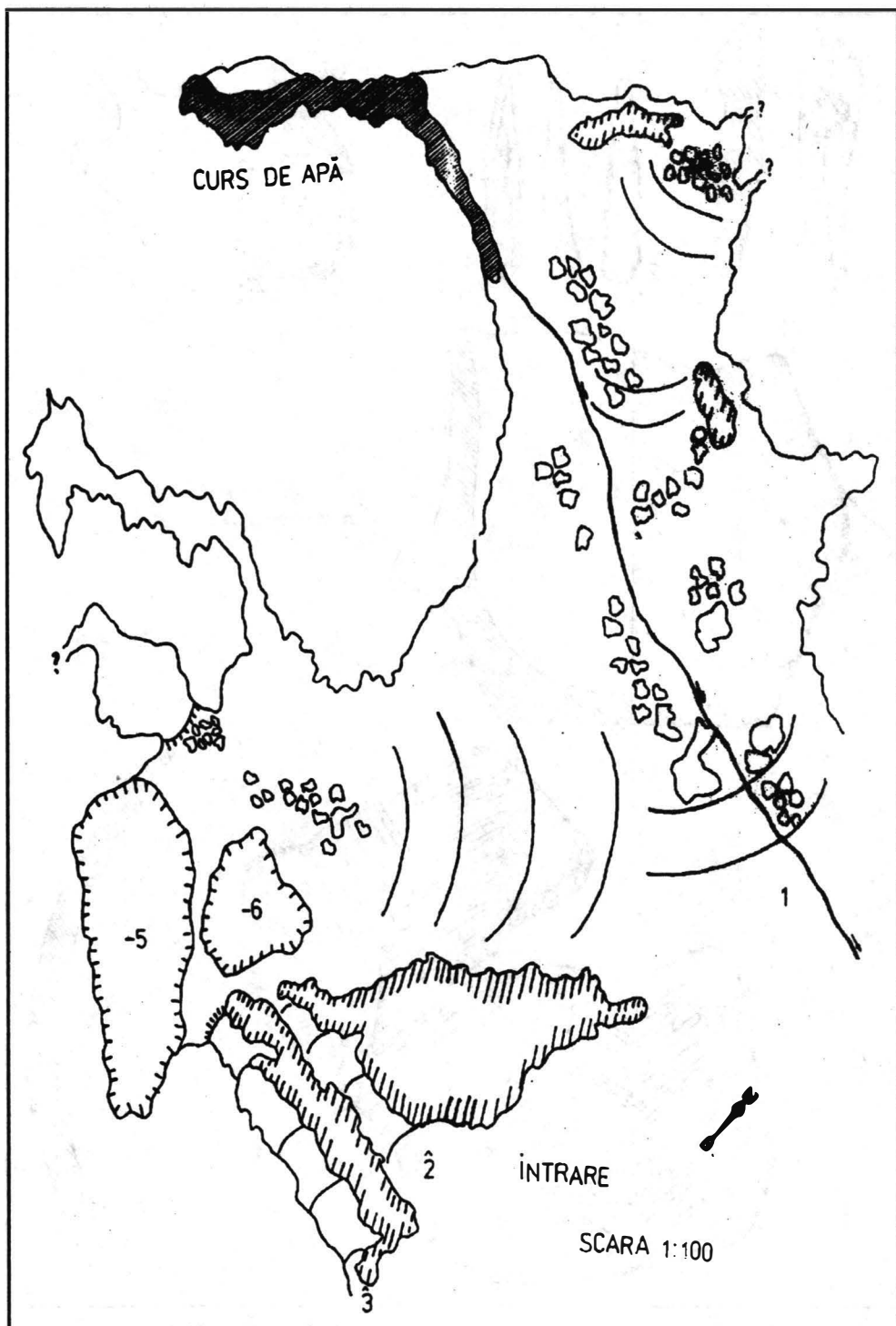
Plan 2 – Planul „Peșterii cu vas” de la Marița

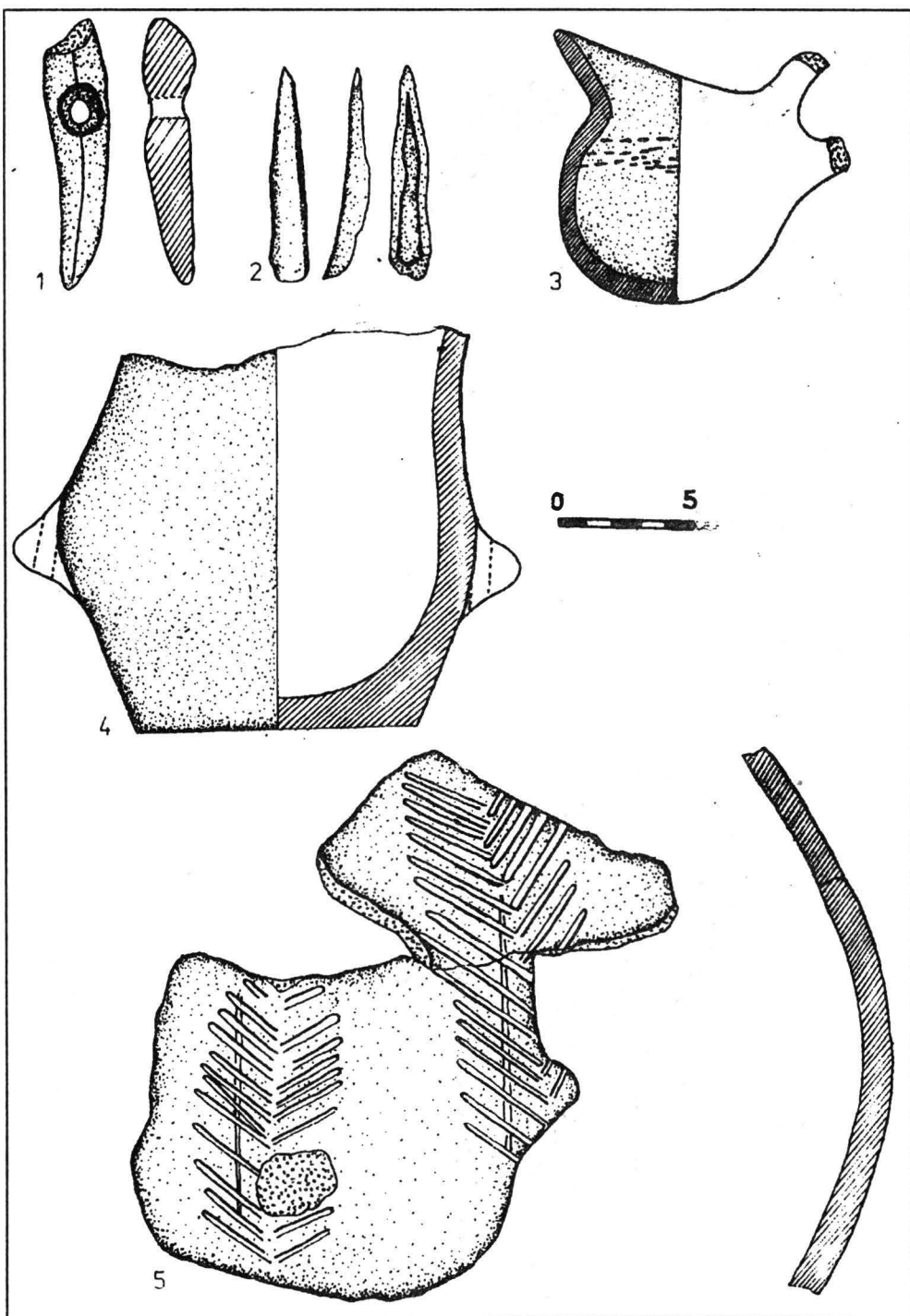
Plan 3 – Planul Peșterii de la Cerișor I

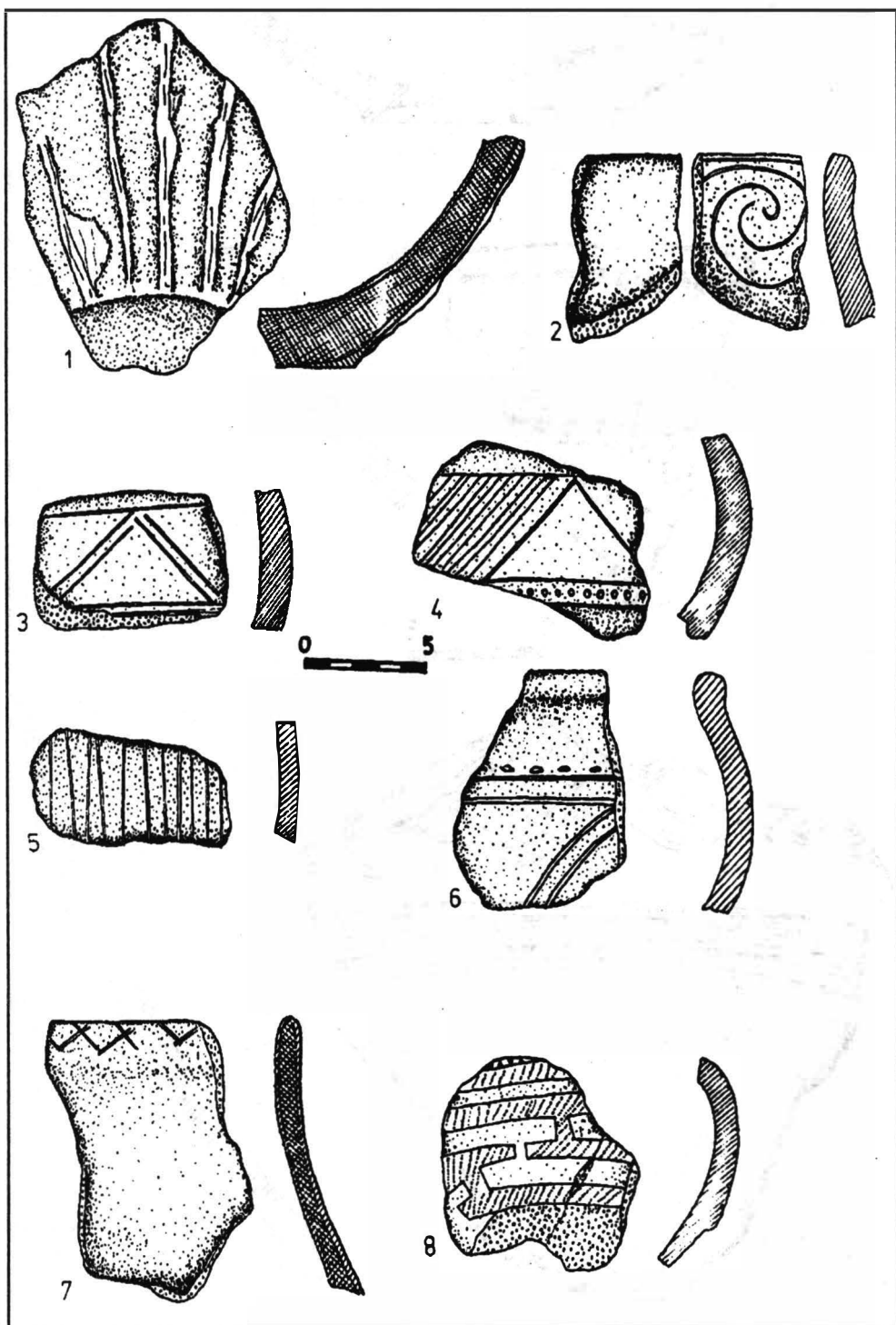
Plan 4 – Planul peșterii de la Runcu Mare

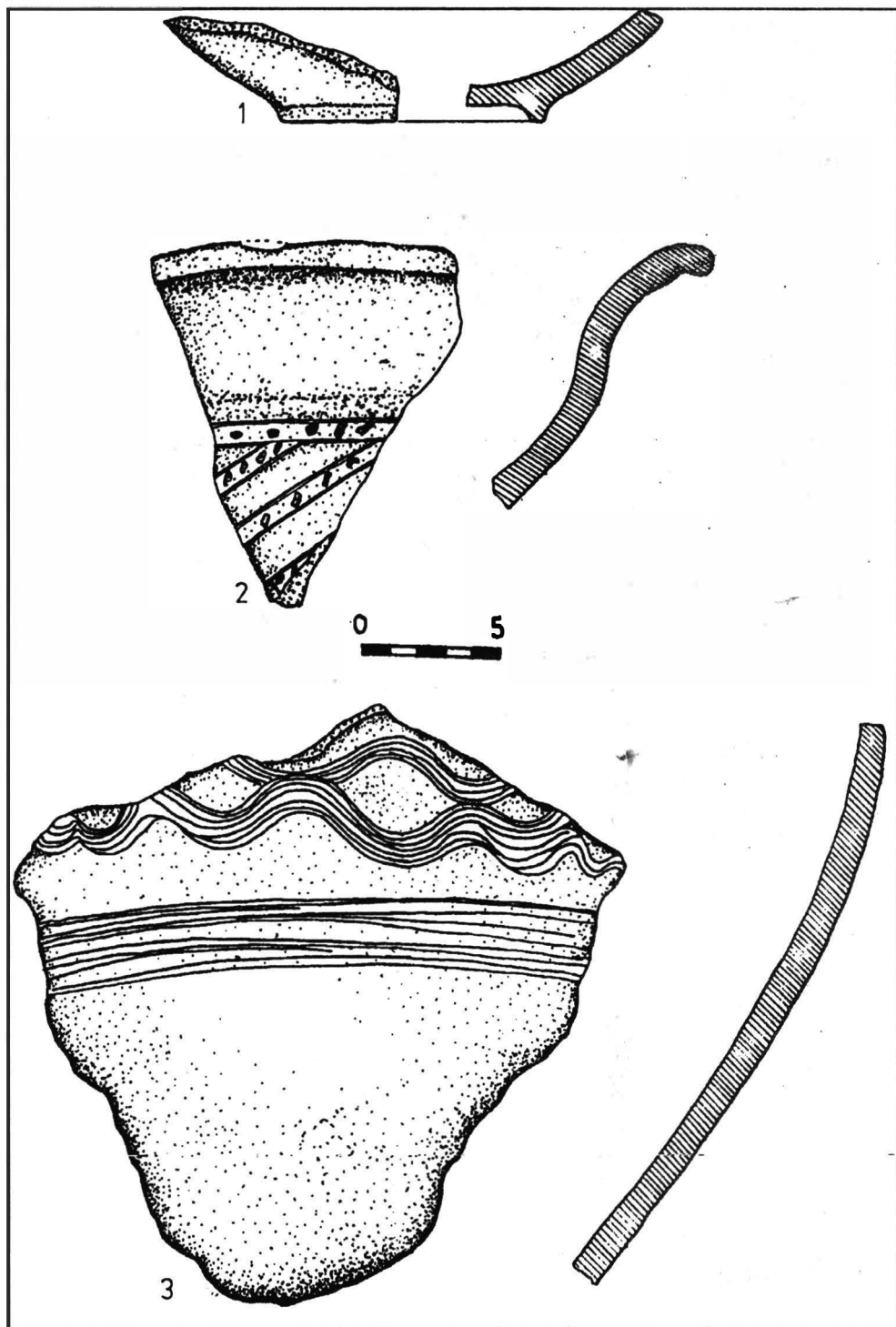
Plan 5 – Planul peșterii de la Dumbrava

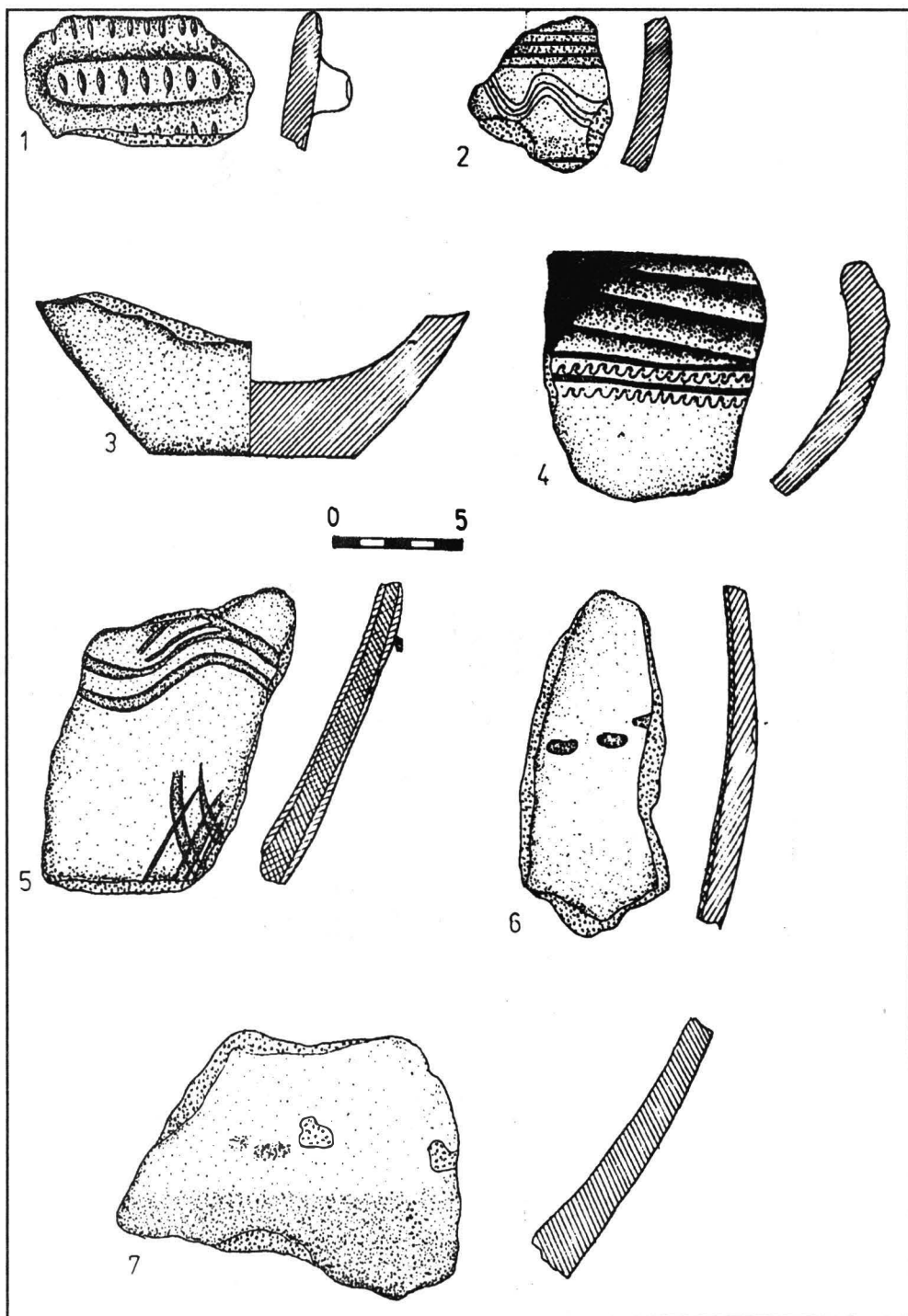
Planșa I Bordu Mare 1 – pandantiv de os; 2. – unealtă de os; 3 – ceramică; 4 – vas vinciian provenit din peștera de la Marița; 5 – ceramică Coțofeni.

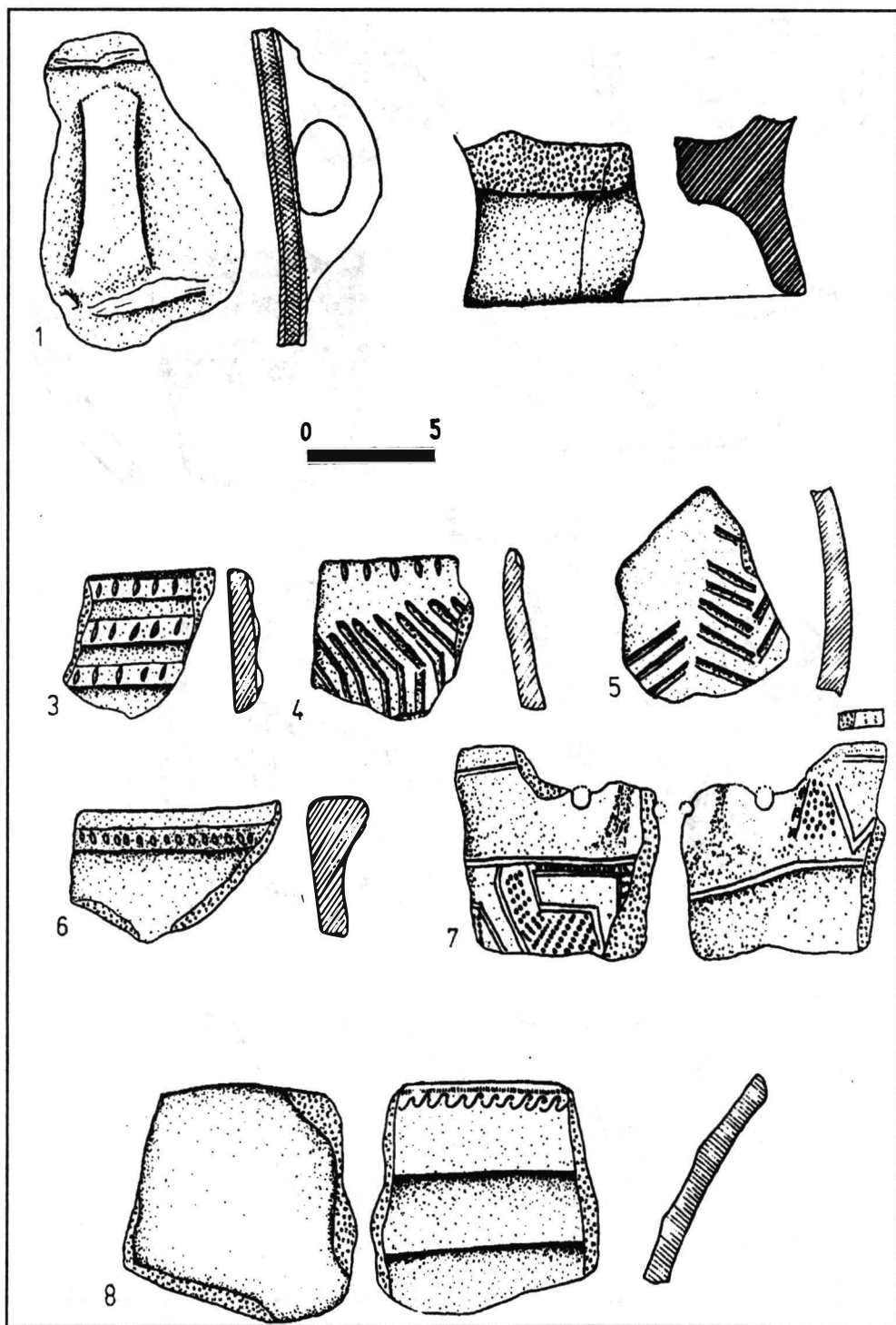
Planșa II – Cerișor I. Ceramică. 1 – ceramică Starcevo-Criș; 2-8 – ceramică de epoca bronzului

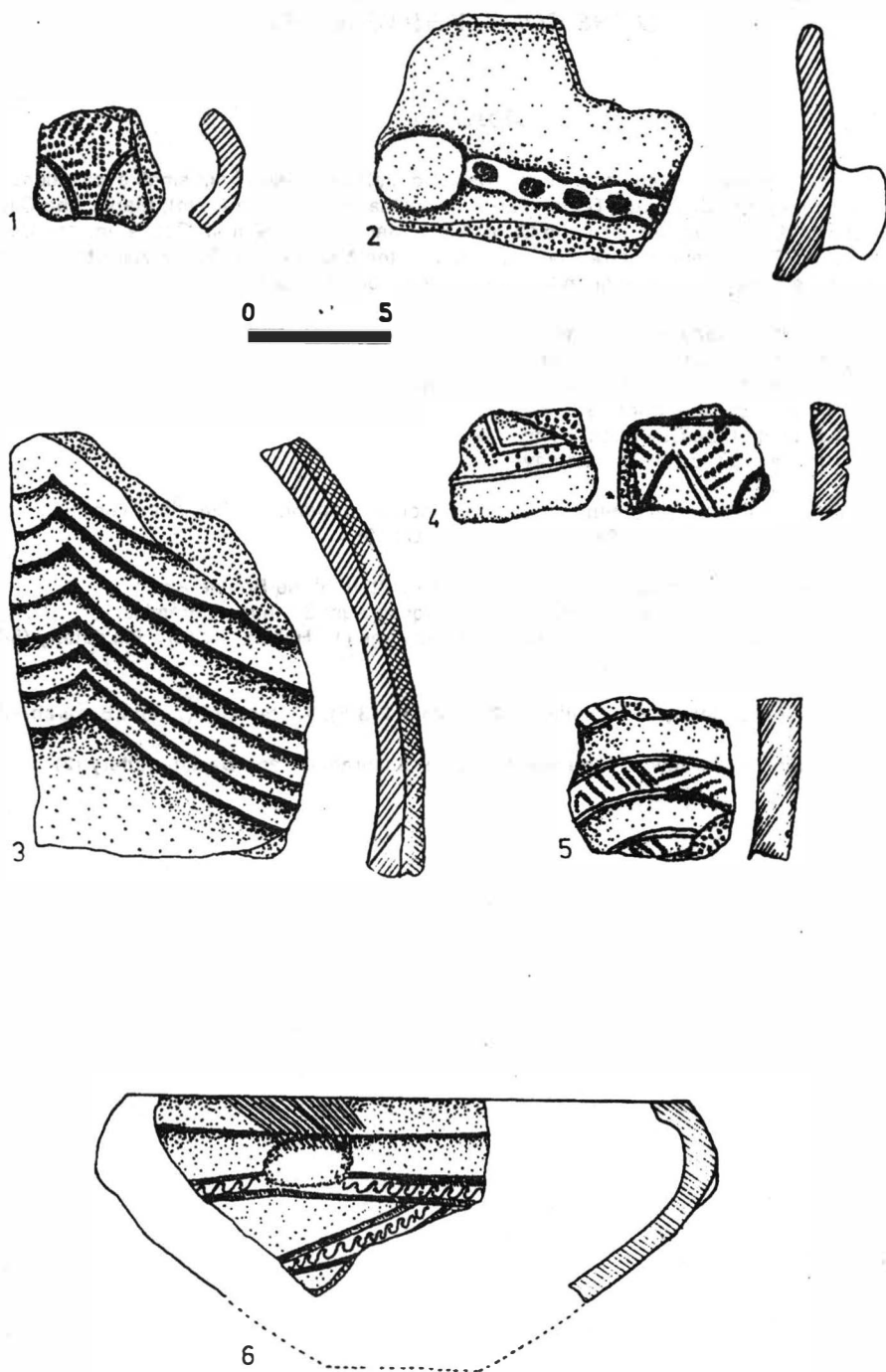
Planșa III Cerișor I. Ceramică. 1.2. – ceramică de epoca bronzului; 3 – ceramică feudală.

Planșa IV Runcu Mare. Ceramică. Ceramică neolitică (3); ceramică de epoca bronzului (1); ceramică hallstattiană (4); ceramică de perioadă dacică (5-7) și ceramică postromană (2).

Planșa V Dumbrava. Ceramică neolitică (1-2), Coșofeni (3-6), Wietenberg (7) și Basarabi (8).

Planșa VI Dumbrava. Ceramică Wietersberg (1, 3-5), Basarabi (6) și de perioadă dacică (2).

ARCHAEOLOGICAL MATERIALS FROM CAVES BELONG TO THE COUNTY HUNEDOARA

Abstract

This study presents occasional discoveries and materials result from small excavations of Ardeu (Cave no. 4), the Cave from Bordu Mare, Cioclovina (Suspension Cave), Marița (the Cave with Vessel), the Cave from Cerișor I, the Cave Runcu Mare, the Cave from Cauce and the Cave from Dumbrava. The materials show that especially in the Mts. Poiana Ruscă zone there were remains from the early neolithic until on the brink of the modern epoch.

Map. 1	The Mts. Poiana Ruscă zone
Plan 1	The plan of Cave no.4 from Ardeu
Plan 2	The plan of „Cave with vessel” from Marița
Plan 3	The plan of Cave from Cerișor I
Plan 4	The plan of the Cave from Runcu Mare
Plan 5	The plan of Cave from Dumbrava
Plate I	Bordu Mare. 1 - bone pendant; 2 - bone tool; 3 - pottery; 4 - The Vinca vessel came from the Marița' Cave; 5 - ceramics Coțofeni.
Plate II	Cerișor I. 1 - ceramics Starcevo-Criș; 2-8 - pottery of the Bronze Age.
Plate III	Cerișor I. 1,2 - pottery belonging to the Bronze Age; 3 - feudal ceramics.
Plate IV	Runcu Mare. Ceramics: neolithic (3), Bronze Age (1), Hallstatt (4), Dacian pottery (5-7) and Post Roman pottery (2).
Plate V	Dumbrava. Ceramics: neolithic (1-2), Coțofeni (3-6), Wietenberg (7) and Basarabi (8).
Plate VI	Dumbrava. Ceramics: Wietenberg (1, 3-5), Basarabi (6) and Dacian pottery (2).

BRĂȚĂRI ȘI COLANE CELTICE DESCOPERITE PE CURSUL MIJLOCIU AL MUREȘULUI

Între piesele care sunt descoperite frecvent prin săpături arheologice, mai cu seamă în complexele cu caracter funerar, podoabele și piesele cu rol în vestimentație ocupă un loc important. Din această categorie de materiale arheologice vom aborda aici numai brățărilor și colanelor.

Importanța acestor tipuri de artefacte pentru cercetarea istorico-arheologică constă în posibilitatea înserierii și ordonării lor tipologice. Analiza tipologică a acestor artefacte se bazează pe observația că fiecare tip de podoabă cunoaște o evoluție în cadrul modei unei anumite epoci, din momentul în care tipul apare și până când atinge apogeul în vogă, moment în care aceasta este larg răspândită¹. Fiecare tip de podoabă dispare treptat din modă, pe măsură ce apar și se impun altele noi. Anumite piese continuă să fie utilizate o perioadă de timp mai lungă sau mai puțin îndelungată, în funcție de semnificația fiecărui obiect².

În lumea celtică, brățărilor și colanelor fiind podoabe deosebit de apreciate, varietatea tipologică a acestor genuri de artefacte este considerabilă. Dintre aceste tipuri, pe cursul mijlociu al Mureșului au fost descoperite următoarele (Pl. I, II): brățări cu închizătoarea prin îmbucare (*Steckverschluss*). Ele sunt podoabe specifice La Tène-ului timpuriu. În zona pe care o studiem, două piese de acest fel au fost descoperite la Turdaș, com. Hopârta, jud. Alba³ (Pl. III, 2, 4). Dintre numeroasele analogii pentru această categorie de materiale, le amintim pe cele descoperite în inventare funerare în necropola de la Pișcolt – „Nisipărie”⁴, jud. Satu Mare și pe cea aflată în mormântul nr. 79 al necropolei de la Fântânele, jud. Bistrița Năsăud⁵. Brățărilor de acest tip în necropola amintită de la Pișcolt, apar în primul orizont cu morminte, orizont care corespunde din punct de vedere al cronologiei relative, sfârșitului subfazei La Tène B₁ și începutului subfazei următoare. În date absolute, el a fost încadrat în intervalul cuprins între anii 350-330 î. Chr⁶. În mormântul de la Fântânele amintit mai sus, brățara de acest tip este asociată cu o fibulă de tip tracic, cu două brățări cu capete în formă de pecete și cu un colier de mărgelile din pastă de sticlă. Prin piesele care-i compun inventarul, acest complex arheologic poate fi încadrat cronologic tot în La Tène-ul timpuriu, fiind contemporan cu cel mai vechi orizont de morminte celtice al necropolei de la Pișcolt-„Nisipărie”.

1. A. Rustoiu, *Metalurgia bronzului la daci*, București, 1996, p. 20-21.

2. Ibidem.

3. M. Blăjan, în *Studia*, 2, 1972, p. 11-12; I. H. Crișan, în *Sargetia*, X, 1973, p. 46-47, 64, nr. 76.

4. I. Némethi, în *TD*, IX, 1-2, 1988, p. 65-66, Fig. 2/8, a, b.

5. Informație A. Rustoiu, căruia ținem să-i mulțumim și pe această cale.

6. I. Némethi, în *TD*, XIV, 1-2, 1993, p. 122.

În zonele învecinate țării noastre, brățărilor cu sistem de închidere prin îmbucare au fost încadrate în orizontul Duchcov-Münsingen, corespunzător La Tène-ului timpuriu, subfaza B₁ și începutului subfazei următoare. În cronologie absolută, acest fenomen cultural este încadrat de către V. Kruta în intervalul de timp cuprins între a doua jumătate a sec. IV î. Chr. și până în primul deceniu al celui următor⁷.

O brățară cu capetele în formă de pecetei (Stempel) provine de la Turdaș (Pl. III, 1)⁸. Ea este lucrată din bronz, netedă la interior în timp ce la exterior este ornamentată cu motive incizate și în relief. La mijlocul brățării, bara se îngroașă sub forma unei nodozități mărginită la capete de două linii. Corpul podoabei este decorat cu caneluri ușor adâncite. La rândul lor aceste caneluri sunt despărțite de creștături dispuse vertical. Analogii pentru brățara în cauză găsim în mormântul nr. 34 al necropolei de la Pișcolt⁹, la Arad – „ferma Ceala”¹⁰ sau la Șeica Mică¹¹. Astfel de obiecte de podoabă sunt caracteristice pentru La Tène-ul B₁, însă originea lor trebuie căutată în prima epocă a fierului¹². Deasemenea, după toate probabilitățile, acest tip de podoabă a evoluat pe parcursul etapelor istorice care au urmat, sub forma brățărilor cu semiove multiple¹³.

O brățară din bronz ornamentată cu granulații a fost descoperită La Deva (jud. Hunedoara), fără să fie cunoscute alte precizări de ordin topografic. Ea poate fi datată în La Tène B₂¹⁴.

O brățară tubulară din fier a fost descoperită în necropola I de la Aiud¹⁵. Ea nu se mai păstrează astăzi, astfel că nu mai poate fi descrisă cu amănunțime și nici încadrată tipologic și cronologic nu mai poate fi. În necropola de la Pișcolt – „Nisipărie”, astfel de brățări sunt prezente în primele două orizonturi, fiind deci date în La Tène-ul timpuriu. În general podoabele de acest fel se întâlnesc și pe parcursul La Tène-ului mijlociu¹⁶. Obiectele de podoabă de acest tip care au fost descoperite la Pișcolt, sunt confecționate din tablă de bronz, presată pe un model lucrat din lut bine ars¹⁷. Brățărilor de acest fel pot îndeplini și funcția de verigi pentru picioare, ținând cont de faptul că de obicei astfel de piese sunt găsite în mormintele celtice având ca rit inhumata, în zona gleznelor defuncțiilor¹⁸.

O brățară din bronz cu trei semiove mari (Pl. IV, 2) a fost descoperită la Uroi jud. Hunedoara¹⁹. Astfel de podoabe sunt frecvente în descoperirile celtice date în La Tène-ul mijlociu. Brățărilor cu semiove mari începe evoluția brățărilor și verigilor pentru picioare cu semiove²⁰. Piese de acest tip sunt caracteristice pentru La Tène-

7. V. Kruta, în vol. Les mouvements celtiques du Ve au Ier siècle avant notre ère, Paris, 1979, p. 84.

8. M. Blăjan, op. cit., p. 12-14.

9. Némethi, în TD, IX, 1-2, 1988, p. 66, Fig. 3/6, p. 53.

10. I. Crișan, în Ziridava, III-IV, 1974, p. 39-49; fig. 3, 2-4, fig. 4, 2-4.

11. Idem, în ActaMN, X, 1973, p. 53, Pl. IV, 1-3, Pl. V, 3-4.

12. Idem, în Ziridava, III-IV, 1974, p. 49.

13. Ibidem.

14. Idem, în Sargetia, X, 197, p. 56, nr. 21. Brățara în discuție se găsește astăzi în colecțiile Muzeului Național Maghiar de Istorie. Ea a fost publicată de către P. Jacobsthal, în celebra sa lucrare privind arta celtică Early Celtic Art, Oxford, 1944, care nouă ne-a fost inaccesibilă, astfel că nu am reușit să vedem nici măcar un desen sau o fotografie a ei.

15. I. H. Crișan, în Sargetia, X, 1973, p. 50, 1b; idem, în StComBruckenthal, 18, 1974, p. 73.

16. I. Némethi, în TD, IX, 1-2, 1988, p. 66; idem, în TD, X, 1-2, 1989, p. 107.

17. Idem, în TD, IX, 1-2, 1988, p. 66.

18. Ibidem.

19. D. Popescu, în Dacia, IX-X, 1941-1944, p. 183, Fig. 1, p. 184, Fig. 2, p. 185; idem în Transilvania, 75, 8-9, p. 678.

20. I. Némethi, în TD, XIII, 1-2, 1992, p. 105-106.

ul mijloci în Bazinul Carpatic, în timp ce în zona occidentală de răspândire a civilizației celtice, ele lipsesc cu desăvârșire²¹. Se pare că prezența lor în vogă poate fi legată cronologic de La Tène-ul mijlociu, deoarece ele nu mai sunt întâlnite în faza târzie a celei de a doua epoci a fierului, decât incidental²². Analogiile pentru această piesă sunt numeroase atât în Transilvania cât și în zonele limitrofe²³.

O piesă aparținând acestui tip a fost descoperită și în cetatea dacică de la Piatra Craivii (Pl. IV, 1)²⁴, ea reprezentând un reper important pentru cronologia sitului în cauză. Prezența acestei piese între descoperirile provenind din cetatea dacică amintită mai sus, a fost explicată prin faptul că la Piatra Craivii activitatea începe la un orizont cronologic la care celții se mai aflau încă în Transilvania, sau prin presupunerea că începuturile ei se încadrează în timp imediat după dispariția galilor din spațiul intracarpatic, așa cum este și cazul așezării fortificate de la Sighișoara-Wietenberg²⁵.

Din alte localități situate pe cursul mijlociu al Mureșului mai sunt cunoscute brățări care ar putea fi puse în legătură cu prezența celților în spațiul de care ne ocupăm. În acest sens amintim brățările cu proeminente care au fost găsite la Acmaru (este vorba despre trei exemplare)²⁶ și câte una la Gârbova²⁷ și Șpălnaca²⁸, toate trei fiind localități în jud. Alba. O altă astfel de piesă provine de undeva de pe teritoriul județului Alba, fără să cunoaștem alte precizări topografice²⁹. Aceste podoabe însă, nu le putem încadra mai exact datorită informațiilor mult prea vagi de care dispunem.

Brățările la celți sunt obiecte de podoabă întâlnite frecvent în descoperirile arheologice, mai ales în acelea cu caracter funerar. Ele sunt prezente atât în morminte de bărbați cât și în cele de femei. Din acest spațiu, ele dispar odată cu încetarea prezenței galilor în zona intracarpatică, la începutul La Tène-ului C2³⁰. După această dată, brățările de tip celtic sunt descoperite doar sporadic în așezări și cetăți dacice, cum este cazul brățării cu semiove descoperite în cetatea dacică de la Piatra Craivii. Ele însă, nu par să fi influențat moda populației locale în La Tène-ul târziu³¹.

Din categoria colanelor, în spațiul geografic de care ne ocupăm, nu cunoaștem decât două exemplare. Acestea sunt: un colan cu închizătoare prin îmbucare (*steckverschluss*), care a fost descoperit împreună cu celelalte materiale descrise până acum, la Turdaș (Pl. III, 5)³². El este lucrat din bronz și se păstrează fragmentar, fiindu-i rupt capătul îngroșat în timpul descoperirii. O bună analogie își găsește la Mediaș³³. Astfel de colane sunt încadrate cronologic la fel ca și brățările prevăzute cu un astfel de sistem de închidere, fiind specifice pentru La Tène-ul timpuriu³⁴.

21. Ibidem.

22. I. H. Crișan, în ActaMN, X, 1973, p. 47, fig. 7; A. Rustoiu, op. cit., p. 101.

23. Pentru analogii, vezi I. Némethi, în TD, XIII, 1-2, 1992, p. 105-106.

24. A. Rustoiu, op. cit., p. 101, fig. 48/4.

25. A. Rustoiu, op. cit., p. 101.

26. RepAlba, p. 20.

27. RepAlba, p. 102 b.

28. RepAlba, p. 184, 8 b.

29. RepAlba, p. 28, 1 c.

30. I. Némethi, în Symposia Thracologica, 8, 1990, p. 55; I. H. Crișan, A. Rustoiu, A. Palko, în Ephemeris Napocensis, V, 1995, p. 38.

31. A. Rustoiu, op. cit., p. 101.

32. M. Blăjan, op. cit., p. 14, 16, fig. I, 6, 11.

33. I. Nestor, în Dacia, VII-VIII, 1937-1940, p. 161, Fig. 5, 6, p. 168.

34. I. H. Crișan, în Sargetia, X, 1973, p. 47.

Un colan cu capetele-peceți (*Stempel*), provine din zona Hațeg-ului (Pl. V, 1)³⁵. Analogii pentru acest tip de colane cunoaștem de la Győr-Ujszállás³⁶ și de la Szentes-Szentelep³⁷. Astfel de piese de podoabă pot fi datate în același mod ca și brățărilor cu capete în formă de peceti. Brățări de acest fel sunt întâlnite în complexe arheologice contemporane primului orizont de morminte al necropolei de la Pișcolt – „Nisipărie”³⁸.

Colanele, în antichitate erau desemnate prin termenul de *torques*. Ele își au originea în lumea barbară, și au apărut încă din epoca bronzului. La început termenul se referea doar la cele torsionate³⁹. Aceste tipuri de obiecte de podoabă au fost purtate de diferite populații barbare, fiind preluate ulterior și de către greci și romani. La ultimii, acestea au fost utilizate și cu rol de decorație militară⁴⁰. Pentru gali, se poate spune că *torques*-urile sunt podoabe specifice⁴¹. Privitor la acestea, H. Hubert spunea că după fibule, cele mai reprezentative obiecte de podoabă ale celților sunt *torques*-urile⁴². Ele reprezentau probabil însemne de prestigiu pentru cei care le purtau⁴³. Importanța colanelor în lumea barbară din antichitate poate fi surprinsă și dintr-un cunoscut citat din Cornelius Tacitus: „Căpeteniile se bucură mai ales de darurile neamurilor vecine care li se trimit nu numai de unul sau de altul ci și de obște: cai, buni, arme minunate, alămuri și colane (...)”⁴⁴. Importanța *torques*-urilor în antichitate reiese cu claritate și din iconografie. În acest sens, pentru lumea celtică, credem că este suficient să amintim faptul că unele personaje reprezentate pe vasul de la Gundestrup, poartă la gât colane. Imaginile reprezentate pe acest vas ilustrează legende mitologice, iar personajele care sunt înfățișate, sunt în cea mai mare parte reprezentări ale unor divinități, care apar împreună cu atributele lor specifice. În ținuta unora dintre aceste reprezentări de zeități, se pot observa și colane⁴⁵. H. Hubert era de părere chiar că *torques*-ul era de neînlocuit în vestimentația zeilor celților⁴⁶, iar mai târziu, astfel de piese sunt întâlnite și în ținuta unora dintre divinitățile romane⁴⁷.

Brățărilor și colanele aparținând tuturor epocilor istorice reprezintă importante repere cronologice. Excepție nu fac nici cele care au fost purtate de către celți. Obiectele de podoabă de acest fel, care au fost descoperite pe cursul mijlociu al Mureșului au o deosebită importanță pentru cronologia acestui spațiu. Astfel, dacă urmărim poziția fiecărei piese în timp, putem observa că ele acoperă din punct de vedere cronologic întreaga secvență temporală în care celții au fost prezenți în

35. M. Rusu, O. Bandula, *Mormântul unei căpetenii celtice de la Ciumești, Baia Mare*, 1970, p. 40, fig. 11; I. H. Crișan, în *Sargetia*, X, 1973, p. 57, nr. 30.

36. I. Hunyady, în *DissPann*, ser. II, nr. 18, Budapesta 1944, Pl. XXV, 2.

37. M. Barbala, în *AE*, 104, 1, 1977, p. 52, fig. 4,2.

38. I. Némethi, în *TD*, IX, 1-2, 1988, p. 66.

39. M. Rusu, în *Apulum*, VI, 1967, p. 97-99; ***, *Dicționar de istorie veche a României*, București, 1976, p. 579; A. Rustoiu, op. cit., p. 89-91.

40. Daremberg-Saglio, *Dictionaire des Antiquités*, V, p. 375 și urm.

41. M. Rusu, op. cit. p. 99; M. Gramatopol, *Artele miniaturale în antichitate*, București, 1991, p. 197.

42. H. Hubert, *Celții și civilizația celtică*, București, 1983, p. 83.

43. M. Rusu, op. cit. p. 99; A. Rustoiu, op. cit. p. 89-91.

44. Tacitus, *Germania*, XV, 2.

45. M. Rusu, O. Bandula, op. cit., p. 18-19; H. Hubert, op. cit., p. 83, p. 85, Fig. 7/1.

46. H. Hubert, op. cit., p. 83.

47. Ibidem. Un bun exemplu de reprezentare a unei divinități romane, purtând la gât un *torques* îl reprezintă statueta de bronz reprezentându-l pe Hermes-Mercurius, descoperită la Gherla. În acest sens, vezi R. Ardevan, în *ActaMN*, XX, 1983, p. 397-404.

Transilvania, anume din La Tène-ul B₁ (cel mai probabil de la sfârșitul acestei subfaze) și până în cel mijlociu⁴⁸. Menționăm că în aceeași perioadă a funcționat și necropola de la Pișcolt – „Nisipărie”⁴⁹. Deasemenea, ușor se poate observa că obiectele care au fost readuse în discuție cu această ocazie, au fost contemporane cu piese similare descoperite la Pișcolt, în morminte aparținând tuturor etapelor de evoluție ale acestei necropole⁵⁰.

Unele obiecte de podoabă specifice lumii celtice sunt descoperite uneori și împreună cu materiale arheologice aparținând La Tène-ului târziu. Aceste apariții sunt însă rare, astfel că se poate spune cu multă siguranță că ele reprezentau podoabe fără o importanță prea mare pentru moda ultimei faze a celei de a doua epoci a fierului.

Iosif Vasile FERENCZ

Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva.

48. I. H. Crișan, Burebista și epoca sa, ed. a II-a, București, 1977, p. 20-21; I. H. Crișan, A. Rustoiu, A. Palko, op. cit., p. 35-38.

49. I. Némethi, în TD, XIV, 1-2, 1993, p. 128.

50. Pentru cronologia internă a necropolei de la Pișcolt, „Nisipărie”, vezi: I. Némethi, în ActaMP, X, 1986, p. 71-72; Idem, în TD, XIV, 1-2, 1993, p. 122-128.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

<i>ActaMN</i>	<i>Acta Musei Napocensis</i> , Cluj, I (1964) și urm.
<i>ActaMP</i>	<i>Acta Musei Porolisensis</i> , Zalău, I (1977) și urm.
<i>AE</i>	<i>Archaeologiae Értesítő</i> , Budapest, I, (1969) și urm.
<i>Apulum</i>	<i>Apulum</i> , Alba Iulia, I (1939-1943) și urm.
<i>Dacia</i>	<i>Dacia</i> , Recherche et découvertes archéologiques en Roumanie. București, I (1924), XII (1948); N. S. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. București, I (1957) și urm.
<i>DissPann</i>	<i>Dissertationes Pannonicae Ex Instituto Numismatico et Archaeologico Universitatis de Petro Pázmány nominatae Budapestinensis provenientes</i> , Budapest.
I. Glodariu, <i>Relații comerciale</i>	I. Glodariu, <i>Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistă și romană</i> , Cluj Napoca, 1974.
<i>Sargetia</i>	<i>Sargetia</i> . Deva, I (1973) și urm.
<i>SCIV (SCIVA)</i>	<i>Studii și cercetări de istorie veche</i> , București, I (1950), XXIV (1973); <i>Studii și cercetări de istorie și arheologie</i> , București, XXV (1974) și urmă.
<i>StComBruckenthal</i>	Muzeul Bruckenthal, <i>Studii și comunicări</i> , Arheologie-Istorie, Sibiu 12, (1965) și urm.
<i>Studia</i>	<i>Studia Universitatis Babeș-Bolyai</i> , Seris Historia, Cluj-Napoca, I (1956) și urm.
<i>SympThrac</i>	<i>Symposia Thracologica</i> , Institutul român de tracologie.
<i>TD</i>	<i>Thraco Dacica</i> , Institutul român de tracologie, I, (1984) și urm.

DES BRACELETS ET DES COLLIERS CELTIQUES DÉCOUVERTS SUR LE COURS MOYEN DE MUREȘ

Résumé

Ce sont des parures et des pièces vestimentaires qui ont très important rôle dans les découvertes archéologiques funéraires. Dans ce cas, nous en aborderons seulement des bracelets et des colliers.

Sur le cours moyen de Mureș ont été découverts des bracelets à *Steckverschluss* à Turdaș, dep. d'Alba (Pl. III, 2,4)³. Dans la même région ont été découverts des autres bracelets à *Stempel* (Pl. III, 1)⁴.

Des bracelets à *Steckverschluss* mais aussi ceux à *Stempel* peuvent être datés ou fin de la sous-phase B, et au début de la prochaine, de la deuxième époque du fer.

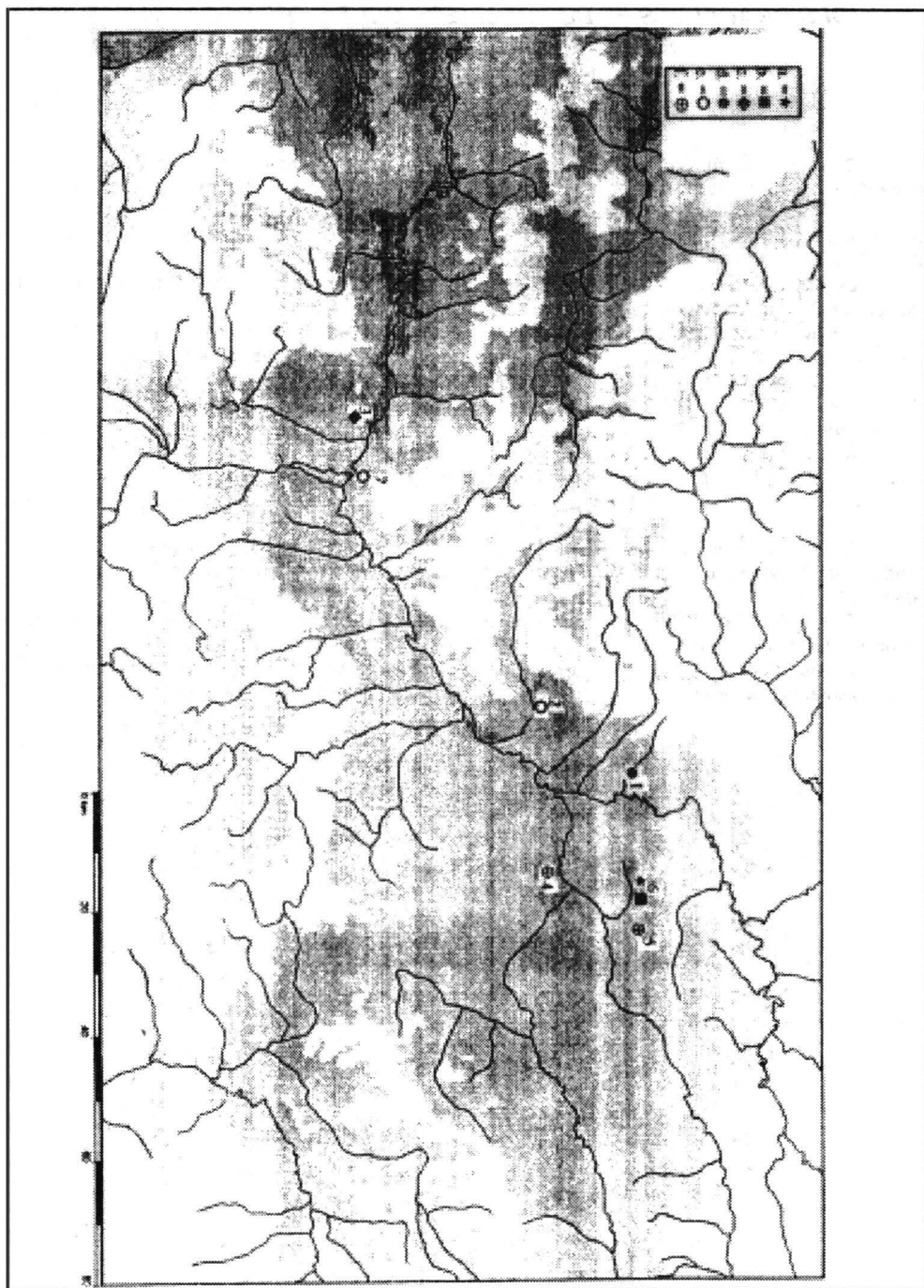
A Deva a été découvert un bracelet à *granulations*¹⁴, à Aiud a été découvert aussi un bracelet tubulaire en fer¹⁵. Ceux-ci peuvent être datés à La Tène ancienne au sous-phase B₂.

Des bracelets à grandes demi-ovales ont été découverts à Uroi, dep. de Hunedoara (Pl. IV, 2)¹⁹ et à Piatra Craivă dep. d'Alba (Pl. IV, 1)²⁴. Ces pièces sont caractéristiques à La Tène moyenne dans les cuvettes des Carpates.

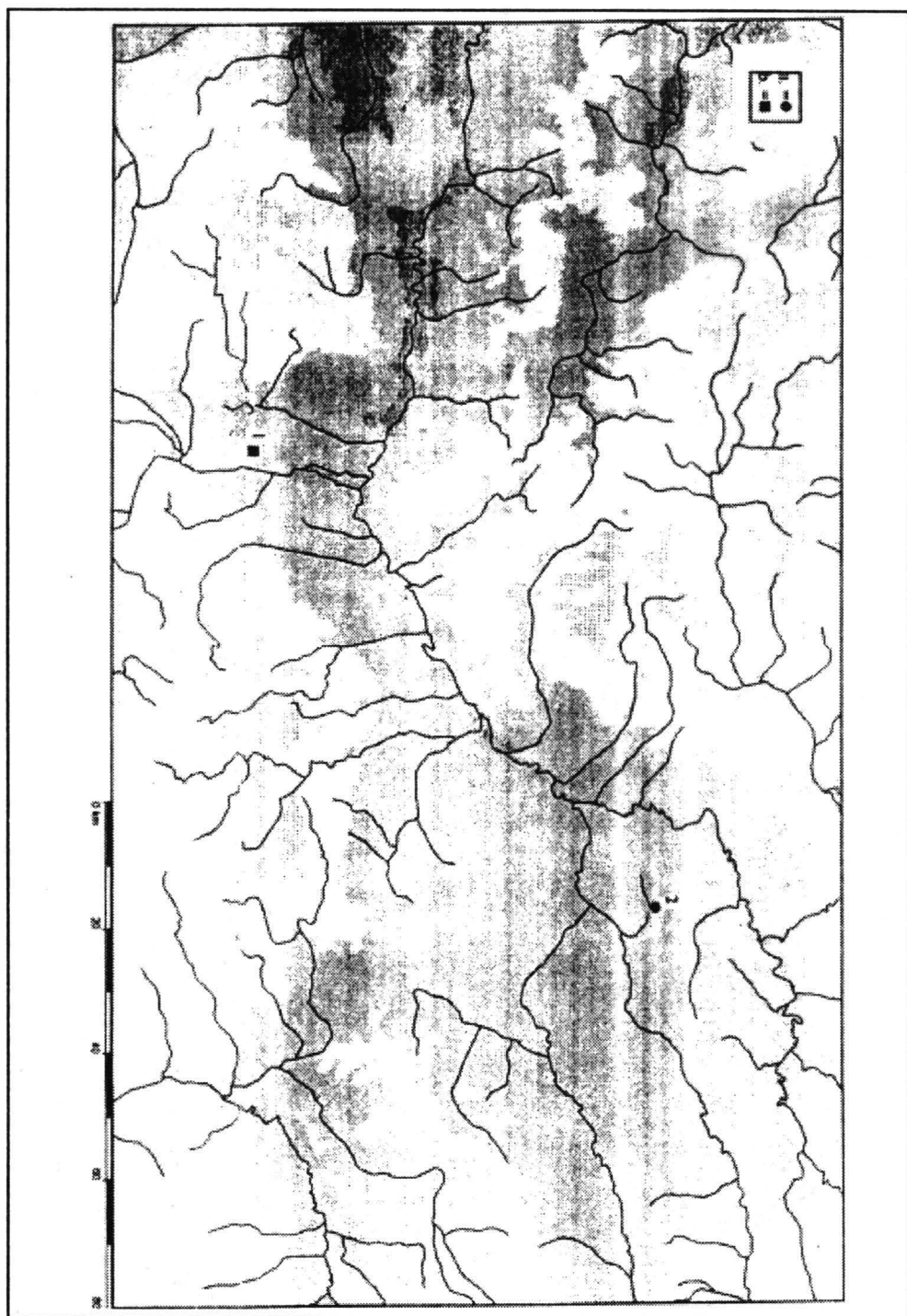
À Acmaru²⁵, à Gârbova²⁷, et à Spălnaca²⁴ ont été découverts des bracelets à proéminences. Un bracelet sans autre précision topographique a été découvert dans le territoire de dep. d'Alba²⁵. Ces parures ne peuvent pas précisément dater à cause des informations vagues que nous avons eues.

En ce qui concerne des colliers, c'est seulement à Turdaș, dep. d'Alba qu'il y a un exemplaire à *Steckverschluss* (Pl. III, 5)³² et à Hațeg aussi mais sans autre précision topographique, un collier à *Stempel* (Pl. V, 1)³⁵.

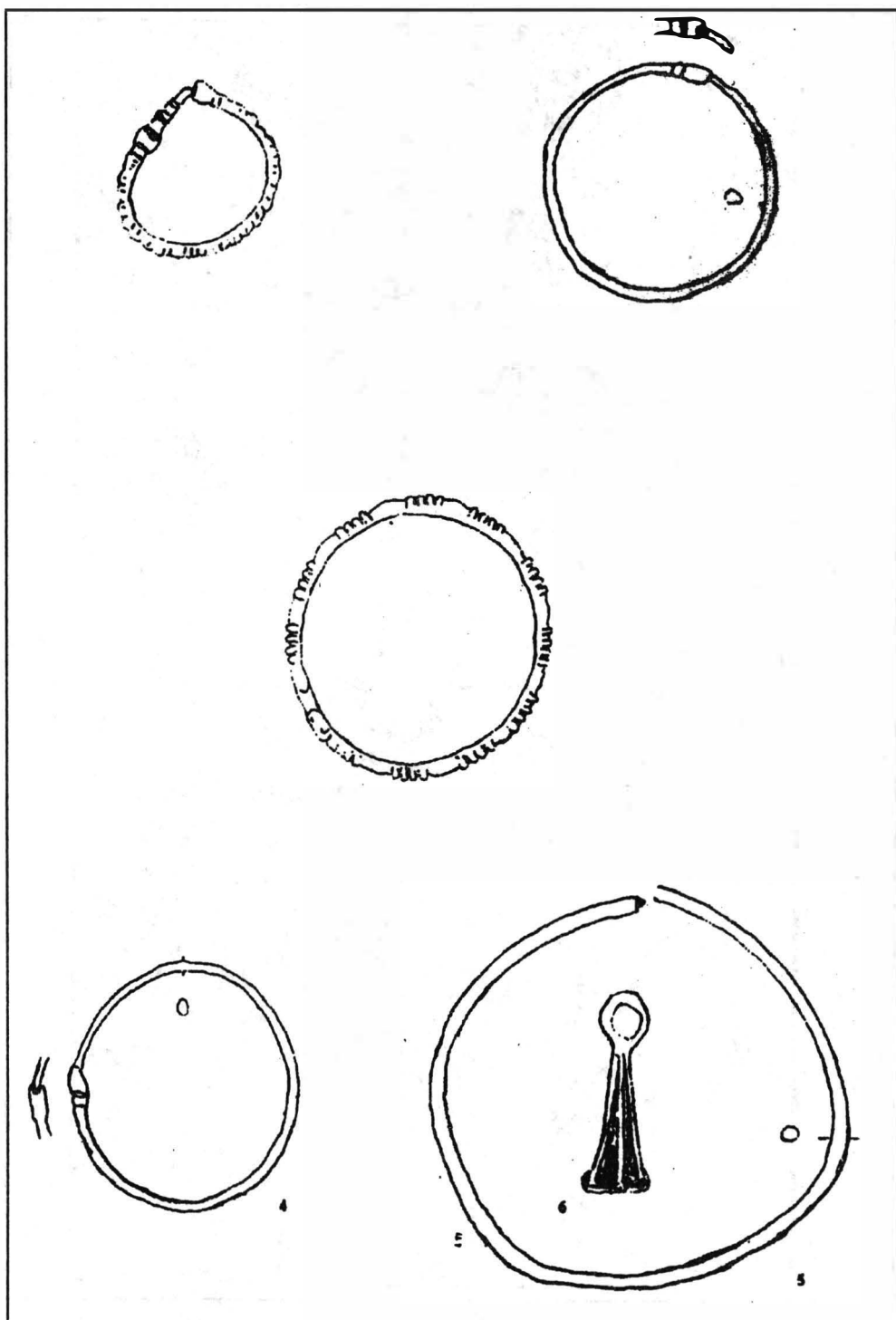
Ces objets discutés au dessus ont une remarquable importance pour l'encadrement chronologique des celtes dans le space étudié. Ainsi nous facilement constatons qu'ils ont chronologiquement couverts la séquence temporelle complète où les celtes ont été repérés dans la Transylvanie, de La Tène ancienne, au fin de sous-phase B₁, jusqu'à La Tène moyenne.

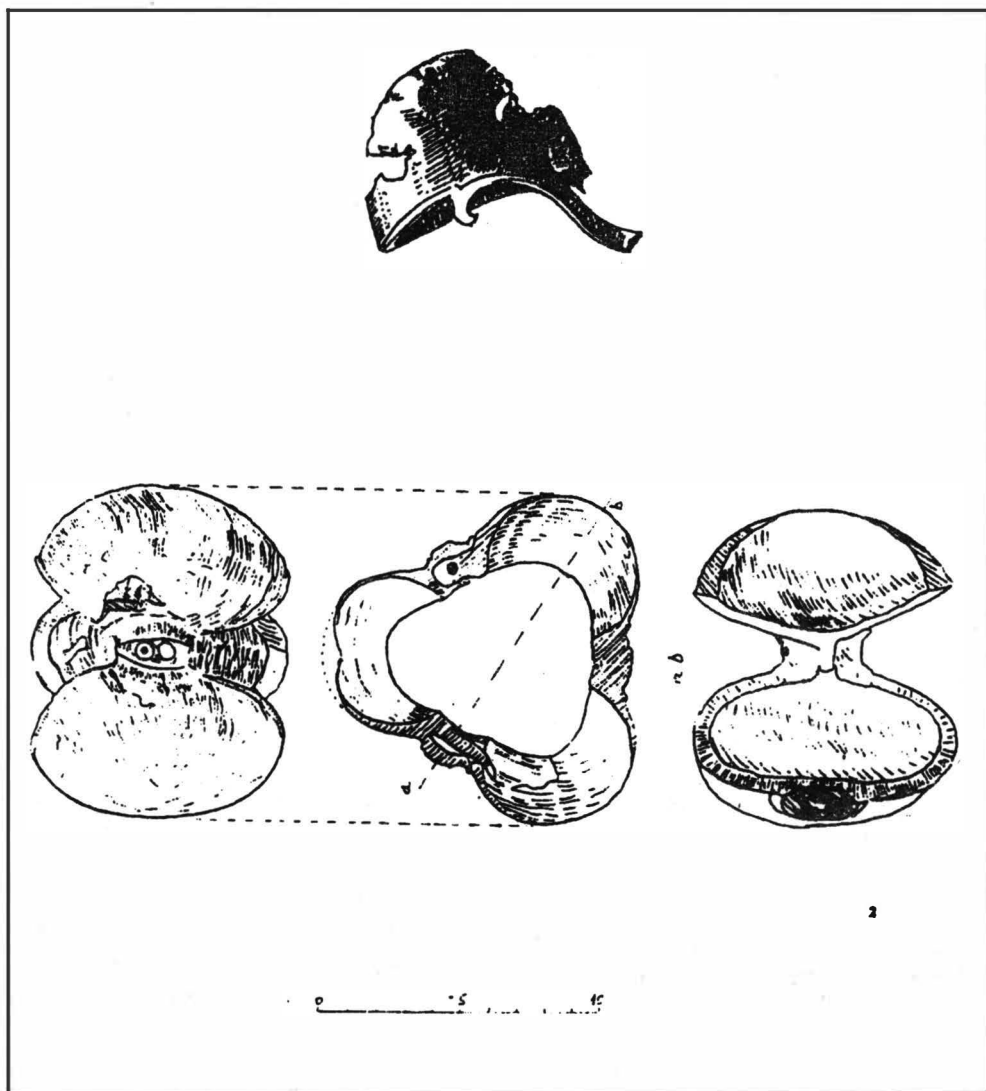
Pl. I. Des bracelets celtiques découverts sur le cours moyen de Mureș: a. des bracelets celtiques à Steckverschluss; b. des bracelets à Stempel; c. des bracelets à granulations; d. des bracelets tubulaire; e. des bracelets à grandes demi-oves; f. des bracelets à proéminences; 1. Aiud; 2. Craiva (Piatra Craivii); 3. Deva; 4. Gârbova; 6. Turdaș; 7. Uroi.

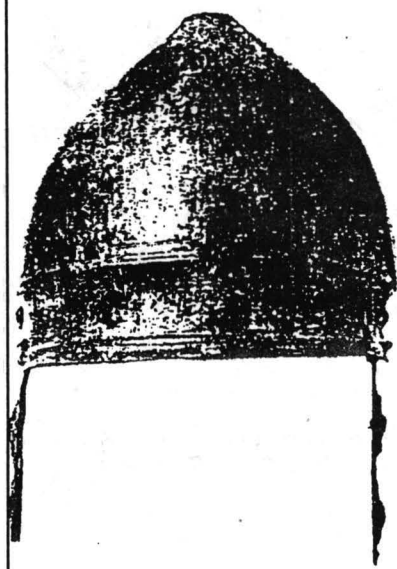
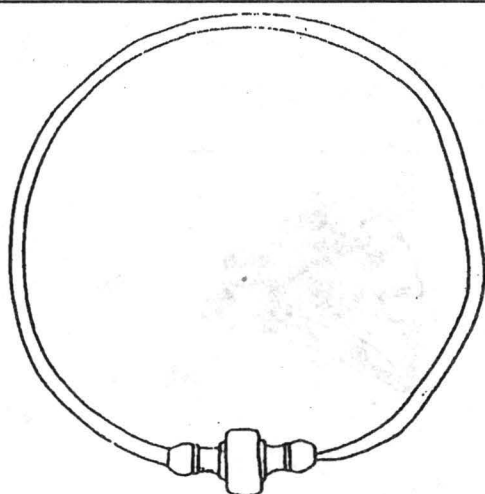
Pl. II. Des colliers celtiques découverts sur le cours moyen de Mureș: a. des colliers à Steckverschluss; b. des colliers à Stempel; 1. Hateg; 2. Turdaș.

Pl. III. Des parrures celtiques découvertes à Turdaș, d'après M. Blăjan, sans échelle.

Pl. IV. 1. Un fragment de bracelet à grandes demi-oves decouvert à Piatra Craivii, d'après A. Rustoiu, sans échelle; 2. bracelet à grandes demi-oves decouvert à Uroi, d'après D. Popescu.

Pl. V. Des découvertes celtiques de Hațeg, d'après M. Rusu, O. Bandula, sans échelle.

O POSIBILĂ LOCALIZARE A DOMENIULUI TINODULUI DONAT DE IANCU DE HUNEDOARA CAPITLULUI DIN ALBA IULIA ÎN 1442

Majoritatea lucrărilor referitoare la Iancu de Hunedoara consemnează faptul că, în 1442, voievodul Transilvaniei, din diverse motive, după cum arată autorii, „dăruiește” Capitlului din Alba Iulia Cergăul Bulgăresc, Giomalul și Tinodul. Dacă din acest punct de vedere nu există nici un dubiu, documentele fiind edificatoare, în ceea ce privește contextul în care s-a efectuat acest lucru, actul în sine – donație sau repunere în drepturi (posesie), obiectul donației (reconfirmării) – satul întreg cu tot ce ține de acesta sau numai părți din domeniile respective, și mai ales localizarea Tinodului, afirmațiile sunt divergente, unele dintre ele chiar eronate. Ne vom opri în continuare îndeosebi asupra Tinodului deoarece asupra acestuia există cele mai multe controverse.

Tinodul, sat sau domeniu (vom vedea mai jos), apare pentru prima dată pomenit într-un document ce a fost datat între 11 aprilie 1263 și mai 1269. Este vorba de un document emis de către Ștefan „regele cel tânăr al Ungariei, ducele Transilvaniei și domnul cumanilor”, cum spune textul prin care „a dăruit și a hărăzit comitelui Andrei de Gyogh¹ și urmașilor săi, spre a-l stăpâni în veci, <pământul> numit Kend², așezat lângă Mureș, <care fusese al> clericului Iob, mort fără a lăsa vreo rudă de sânge, aflător lângă pământul zis Tynod al comitelui Andrei”³. Acest Andrei de Gyogh era un nobil care, pentru faptele de arme și credința sa, fusese împroprietărit de același Ștefan al Ungariei. Iată ce spune un document din 1264: „Dăm de știre așadar tuturor prin cele de față că, luând aminte la credința și slubele pe care ni le-a adus cu credință și supunere iubitul și credinciosul nostru, comitele Andrei de Geoagiul-de-Sus (Gyogh, în documentul original – n.n. O.T.), în nenumăratele prilejuri vărsându-și sângele în lupta împotriva Tătarilor și veghind la hotărâre, întru răsplătirea slujbelor sale, vrând noi să-i aducem o mulțumire, i-am dat, i-am dăruit și i-am lăsat din plinătatea milostivirii noastre numitului comite Andrei și prin el moștenitorilor săi și urmașilor moștenitorilor săi niște pământuri anume: Germand, Pețelca și Căpud, așezate lângă Mureș”⁴. De numele acestui Andrei de Gyogh, sau a urmașilor săi imediați, se leagă, probabil, și

1. Gyogh, azi Geoagiul de Sus, pe valea Teiușului, județul Alba. Vezi Coriolan Suciu, Dicționar istoric al localităților din Transilvania, vol. I, 1967, p. 200, 254-255, 278.

2. Kend, vechea denumire a satului Uifalău, unificat (încorporat) în timp cu comuna Rădești situată peste Mureș de Aiud, județul Alba.

3. Documente privind istoria României, veacul XIII, C. Transilvania, vol. II (1251-1300), 1952, p. 53.

4. Ibidem, p. 54-55. Germand, azi Meșcreac, Pețelca și Căpud sunt trei sate situate unul lângă altul peste Mureș de Teiuș, județul Alba.

construirea, pe la sfârșitul secolului al XIII-lea, a cetății Diodului sau Gyoghului, azi în comuna Stremț, localitate între Geoagiul de Sus și Teiuș⁵. Alți membrii ai familiei nobilului Andrei, cum este un oarecare Samson, fiul lui Paul de Gyogh⁶, vor primi și ei domenii în zona Teiușului și Aiudului. Tinodul nu mai este amintit decât într-un document din 1349⁷ al voievodului Transilvaniei, Petru. Documente din 1282 și 1299 prin care membri ai familiei nobiliare de la Geoagiul de Sus își delimitau, sub autoritatea vicevoievodului Transilvaniei sau regelui Ungariei, domeniul de cel al Capitlului de Alba Iulia în ceea ce privește Gârbova⁸ și Aiudul, dovedesc faptul că Tinodul era încă în stăpânirea familiei nobiliare mai sus amintite⁹.

În jurul anului 1440 ultimul urmaș în linie bărbătească al nobililor de Geoagiu, Mihail, fiul lui Ladislau de Diogh, moare. Imediat după aceea, cum se arăta într-un document de la 1442 al voievodului Transilvaniei, lancu de Hunedoara, domeniile și cetatea aflate în posesia nobililor mai înainte pomeniți sunt donate de către Vladislav, regele Ungariei, lui lancu de Hunedoara¹⁰. Același lucru, valorificând și alte documente, îl susține și Iczkovits Emma în lucrarea **Az erdélyi Fehér megye a Középkorban** (Comitatul Alba în evul mediu)¹¹. În 1442, la începutul lunii ianuarie, lancu de Hunedoara, aflat la Turda, la cererea Bisericii Transilvane, prin reprezentanții săi de frunte Gheorghe, cantor, Andrei de Tileag, arhidiacon, și Anton Secuiul, decan, emite un document prin care domeniile Cergăul Bulgăresc, Giomalul și Tinodul sunt donate Catedralei Sfântul Mihail din Alba. Motivul donației este clar exprimat în document: „pentru fericirea noastră și pentru mântuirea și odihna sufletului celui de odinioară Ioan cel Tânăr de Hunedoara, războinicul războinicilor, fratele iubit, mort pentru cauza patriei în părțile transilvane și înmormântat în susnumita Biserică a Fericitului Arhangel Mihail”¹². Foarte mulți autori, neatenți la precizarea din document referitoare la data emiterii lui, au legat acest gest al lui lancu de Hunedoara de bătălia de la Sântimbru, din martie același an, unde, susțin unii¹³, ar fi murit și fratele voievodului.

Dacă Tinodul a fost un sat sau un simplu domeniu este greu de răspuns. Documentul de la 1263 pomenit la început, precum și cel de la 1442 vorbesc de domeniul Tinod. Un document de la 1332 – este vorba de registrul pe cinci ani cu plata dijmelor în arhidiaconatul Alba al Bisericii Transilvaniei¹⁴, ca și un altul similar din 1334¹⁵, nu pomenește de nici o biserică în Tinod. Iczkovits Emma, în lucrarea amintită spune că la 1446 Tinodul apare ca „predium Thynod”, iar la 1521 ca „predium Thynod Rethe”, anul 1521 fiind ultimul an al menționării localității, susține autoarea¹⁶.

5. Gheorghe Anghel, *Fortificații medievale din piatră din secolele XIII-XVI*, Cluj-Napoca, 1986, p. 170.

6. Vezi documente privind istoria României, C. Transilvania, vol. II (1251-1300), 1952, p. 145-146.

7. Documente privind istoria României, veacul XIV, C. Transilvania, vol. IV (1341-1350), 1955, p. 469.

8. Localitate între Teiuș și Aiud, județul Alba.

9. Documente privind istoria României, C. Transilvania, vol. II (1251-1300), 1952, p. 235-236, 455-456.

10. Hurmuzaki, Documente privind istoria României, vol. I, partea a II-a, p. 681.

11. Iczkovits Emma, *Az erdélyi Fehér megye a Középkorban*, Budapesta, 1938, p. 63.

12. Hurmuzaki, Documente privind istoria României, vol. I, partea a II-a, p. 681.

13. Vezi, de exemplu, Gheorghe Anghel, op. cit., p. 170.

14. Documente privind istoria României, veacul XIV, C. Transilvania, vol. III (1331-1340), 1954 p. 124, 137.

15. Ibidem, p. 194.

16. Iczkovits Emma, op. cit., p. 63.

Ca localitate dispărută este și ideea susținută de Coriolan Suciu în Dicționarul istoric al localităților din Transilvania.

Unde se află Tinod? Analiza conținutului documentelor din 1263, 1264, 1282 și 1299 amintite mai înainte ne conferă certitudinea că Tinodul, ca domeniu, era delimitat de râul Mureș, pâraul (valea) Gârbovei și „drumul pietruit” (aproximativ actuala șosea Teiuș-Aiud), cum spunea documentul din 1282. Acest aspect este susținut și de toponimica actuală și de memoria colectivă a localnicilor. Locuitorii satelor din zonă, îndeosebi cei din Gârbova de Jos, denumesc și astăzi terenul respectiv Tinod și susțin că el a fost mai demult al stremșenilor (vechiul Diod). Iczkovits Emma susține, citând documente din arhivele Capitlului de Alba Iulia, că Tinodul se afla între Gârbova și Aiud¹⁷. Dacă a existat și un sat Tinod acesta poate fi plasat în extremitatea nordică a domeniului, pe drumul spre Aiud, în locul numit astăzi Țifra de către localnici și inclus actualmente în localitatea Gârbova de Jos. Faptul că documentele nu pomenesc biserica Tinodului ce ar fi trebuit să-și achite datoriile față de arhidiaconatul Alba, acest lucru s-ar explica prin faptul că la numai un kilometru spre sud, în Gârbova, acolo unde valea Gârbovei „taie” drumul Teiuș-Aiud se află, încă de la sfârșitul secolului al XIII-lea, o impunătoare biserică de piatră ale cărei ruine se văd și astăzi. Biserica de aici și preoții ei (la 1334 este amintit preotul Simion) ar fi slujit și credincioșilor din Tinod. Că de-a lungul timpului locuitorii Gârbovei au preferat, mai ales începând cu secolul al XVI-lea, zona mai adăpostită, pe vale în sus, iar localitatea a devenit preponderent românească fiind amintită tot mai des sub numele Gârbova de Jos în loc de Gârbova ungurească, e altceva. Probabil că evenimentele din prima jumătate a secolului al XVI-lea din Transilvania, atât de fierbinți în zonă, să fi determinat și declinul Tinodului ca localitate.

Octavian TĂTAR

Academia Trupelor de Uscat „Nicolae Bălcescu” Sibiu

17. Ibidem, p. 60.

***A POSSIBLE LOCATION OF TINOD'S DOMAIN GIVEN BY IANCU DE
HUNEDOARA TO THE BISHOP FROM ALBA-IULIA, YEAR 1442***

Summary

In the year 1442 Iancu de Hunedoara, Prince of Transylvania, give to the Bishopric of Alba-Iulia three domains: Cergăul Bulgăresc, Giomalul and Tinodul. The author of the study, examined the documents from that time and made use of the local tradition he succeed to locate the Tinod's domain. The Tinod's domain was situated between Gârbova de Jos and Aiud, localities in the district Alba, and was limited by the river Mureș, the Gârbova brook and aproximate the present highway Teiuș-Arad

CU PRIVIRE LA ARTILERIA OASTEI LUI IANCU DE HUNEDOARA (1441-1456)

Considerații generale asupra artileriei în timpul domniei lui Iancu de Hunedoara. Structurile militare dezvoltate în spațiul românesc, în evul mediu poartă caracteristicile artei militare pe plan universal. În vederea constituirii unor armate care să poată face față războaielor tot mai grele, de lungă durată și pe spații întinse, s-a impus organizarea lor pe genuri de armă. Această structură a cuprins în perioada medievală, în principiu, pedestrima (infanteria), cavaleria și artileria.

Piese de artilerie erau producție autohtonă, cumpărate din străinătate, ori provenite din capturi. Dezvoltarea timpurie a meșteșugurilor în Transilvania, a făcut ca ea să devină principala furnizoare de arme și pentru Țara Românească și Moldova, permițând totodată o bună înzestrare a oștilor voievodului cu arme de foc individuale și cu artilerie¹.

Începând cu secolul al XV-lea artileria s-a dezvoltat în mod deosebit, fiind nelipsită pe câmpul de luptă. Ea a cunoscut o diversificare destul de pronunțată, putând fi clasificată după diverse criterii, precum calibrul (artilerie grea și ușoară) și modul de întrebuințare (artilerie de câmp, de asediu și de cetate).

Iancu de Hunedoara (1441-1456) are marele merit de a se fi situat printre primii voievozi și comandanți militari din Europa care, înțelegând rolul deosebit al artileriei pe câmpul de luptă, a acordat o mare atenție înzestrării oastei sale cu tunuri. Alcătuind din proprii vasali și din mercenari un nucleu puternic de oaste permanentă, el a pus la dispoziție nu doar geniul militar, ci și veniturile întinselor sale domenii. Folosirea tot mai masivă a artileriei în campanie a dus la formarea unui corp de oșteni specializați în mânăuirea, amplasarea, repararea tunurilor și în pregătirea muniției. Odată cu apariția mercenarilor specializați în mânăuirea armelor de foc, pe care Iancu de Hunedoara, asemenea altor principii și voievozi, i-a inclus permanent în oaste, în cadrul structurii interne se observă schimbări majore.

Până la artileria cărelor de luptă nu constituia încă o categorie distinctă, iar tunurile erau considerate mai mult armă de asediu (în acest scop fiind întrebuințate tunurile grele), ori de cetate (în apărarea cetăților) și care ocupau poziții fixe. Era necesară o reconsiderare a rolului artileriei, pentru a sprijini mai puternic cu foc acțiunile pedestrimii. Aceasta impunea înzestrarea cu tunuri ușoare, cu mare mobilitate și capacitate manevrieră pe câmpul de luptă.

1. Cea mai veche atestare documentară privind existența și fabricarea tunurilor, cunoscută până în stadiul actual al cercetărilor, se află în „Registrul cu socotelile orașului Sibiu”, și datează din perioada 1372-1386. Informațiile atestă existența unui armurier, făuritor de bombarde și înzestrarea cetății Sibiu cu tunuri mici, mobile, care se puteau dispune pe ziduri. Vezi în acest sens, Istoria militară a poporului român, vol. II, București, 1986, p. 69 (IMPR, II).

Din timpul lui Iancu de Hunedoara oastea Transilvaniei va dispune de două feluri de tunuri: mari (*bombardae groase*) și mici (*bombardae parvae*). Cele dintâi aveau bătaia de la 500 la 1000 pași, următoarele între 400 și 700 pași și foloseau ghiulele de piatră sau de metal. Efectul asupra luptătorilor era mai mult de ordin moral. Ca încărcătură de azvârlire se utiliza pulberea (*pulvis*), formată dintr-un amestec de silitră, pucioasă și cărbune de lemn. Țevile de tun erau turnate, iar ca material se utiliza fonta, bronzul, arama sau fierul forjat.

În acțiunile militare conduse de Iancu de Hunedoara, rolul hotărâtor a revenit artileriei ușoare (tunuri mici), transportabilă fie pe afet cu două roți, fie în care. În afara tipurilor deja amintite, se utiliza și așa numita *bombarda manualis*, deci o bombardă transportabilă în mâini, care în vederea tragerilor se fixa pe un crăcan (furcă). Aceasta era destul de imprecisă, deoarece nu aveau dispozitiv de ochire. Datorită faptului că foloseau gloanțe de plumb, de calibru mai mic, se numeau și *plumbatae*.

Adept al concepției desfășurării acțiunilor ofensive pe spații mari și în teren deschis, Iancu de Hunedoara a sesizat nevoia dezvoltării artileriei de câmp, alături de artileria de asediu și de cetate. Cu sprijinul specialiștilor în domeniul armelor de foc, în special al artileriei, el și-a înzestrat și instruit oastea potrivit exigențelor acelor vremi. În cadrul artileriei de câmp a introdus *artileria carelor de luptă* (tunuri de calibru mic)². "Împrumutate" de la husiți, carele de luptă au jucat un rol deosebit de important în asigurarea succesului în războaie.

Iancu de Hunedoara a fost preocupat și de creșterea mobilității tuturor armelor (cavaleriei, pedestrimii și artileriei), pentru a mări atât viteza de deplasare și de acțiune în câmpul tactic, cât și concentrarea în timp util a oastei. În scopul deplasării cât mai rapide a pedestrimii pe câmpul de luptă, voievodul a preluat, tot de la husiți, metoda transportării ei în căruțe (pentru prima dată în timpul campaniei din 1443), iar pentru a o întări în luptă și-a dotat oastea cu tunuri ușoare, care o însoțeau în atac.

În consecință, carele de luptă erau utilizate atât de către pedestrimii, cât și de artilerie. Ele se deosebeau de căruțele folosite obișnuit pentru transport, prin aceea că părțile laterale erau înalte și dublate cu plăci groase de lemn, în scopul protejării luptătorilor. Intrarea în carul de luptă se făcea printr-o deschizătură asemănătoare unei uși mobile, susținută de lanțuri. În interiorul carului existau cutii de lemn, fixate pe laturi, în care se păstrau gloanțele pentru armele de foc portative și ghiulele tunurilor. Luptătorii carelor de luptă erau înarmați cu arcuri, arbaletе, cângi și puști. Prin amplasarea lor pe care, *tunurile* vor adăuga acestora o nouă componentă, mărindu-le puterea de luptă.

Artileria a fost întrebuințată în ambele forme ale strategiei adoptată de voievod – apărare și ofensivă. Din punct de vedere tactic, în cadrul dispozitivului de luptă tunurile erau dispuse, de regulă, în față (grupate în unul sau mai multe locuri), sau în intervalele dintre detașamentele compacte ale cavaleriei ori pedestrimii. În coloanele de marș se găseau totdeauna împreună cu forțele principale ale ostirii, intercalate cu subdiviziunile pedestrimii. Transportul tunurilor (bombardelor) mari se făcea pe un afet cu patru roți, special construit. În majoritatea cazurilor însă, țevile de tun erau transportate de căruțe, sau în cărucioare mici, cu două roți, anume construite.

Datorită mobilității, comparabile cu a cavaleriei ușoare, și carele de luptă au fost folosite în atac și în apărare. În atac însoțeau pedestrimii, dând mai multă forță

și siguranță acțiunilor acesteia. În apărare, carele de luptă erau așezate unul lângă altul, sub formă de cerc, cu roțile legate cu lanțuri, constituind astfel nu numai un element de protecție, ci și o bază de foc puternică împotriva pedestrimii și cavaleriei inamice.

Orașele transilvănene – în special Sibiu, Cluj, Bistrița, Brașov – au jucat un rol important în asigurarea armatei lui lancu de Hunedoara cu puști, tunuri, care de luptă și muniția necesară. Voievodul făcea continuu comenzi de arme și echipament, nu doar marilor orașe din Transilvania, ci și celor din Ungaria. În primăvara anului 1443, când voievodul a început pregătirile pentru Campania cea lungă, a cerut brașovenilor să-i pregătească "taborite" cu bombardere³. La 23 iunie 1443, revenind asupra cererii sale, lancu de Hunedoara reamintea brașovenilor de cererea sa privind carele de luptă, ceea ce însemna că la jumătatea secolului al XV-lea Brașovul devenise un important centru de fabricare a acestora.

O parte din artilerie era dispusă în fortificațiile permanente. În timpul domniei lui lancu de Hunedoara s-a consemnat o grijă deosebită pentru perfecționarea sistemelor de fortificații, care s-au menținut la parametri europeni. Se cunoaște că Transilvania a cunoscut cea dintâi, în spațiul românesc, fortificarea în sistemul bastioanelor. Este lancu de Hunedoara cel care, continuând politica lui Sigismund de Luxemburg, autorizează întărirea zidurilor ce înconjurau orașe ca Sibiu sau Brașovul. Din porunca lui a fost refăcut sistemul de fortificații în Banat și Transilvania, s-au întărit zidurile vechilor cetăți și ridicat altele noi ca Stremț, lângă Teiuș⁴, și au fost instalate în ele garnizoane puternice, care dispuneau de artilerie. Realizări notabile au fost înregistrate, în acest sens, la frontiera occidentală. În același timp trebuie subliniat că, împreună cu valoarea strategică a coroanei munților Carpați, sistemul de fortificații al Transilvaniei a reprezentat un puternic punct de sprijin al apărării în adâncime a teritoriilor Principatelor Române extracarpătice.

Deoarece în secolul al XV-lea construcția fortificațiilor permanente, a orașelor înconjurate de ziduri puternice a luat amploare, artileria de asediu a rămas singurul mijloc de luptă în măsură să rezolve toate servituțiile legate de grosimea zidurilor cetăților, de lățimea șanțurilor ce le înconjurau, de distanța mare la care se aflau zidurile. Din această cauză asediile au început să dureze tot mai mult, iar artileria trebuia perfecționată. Încă din acest secol tunurile care intrau în categoria artileriei de asediu aveau calibre neobișnuit de mari pentru acea vreme (până la 850 mm).

Întrebuințarea artileriei în luptă. Pe plan general european, din secolul al XV-lea se accentuează căutările în direcția stabilirii unei proporții corespunzătoare între artilerie și celelalte genuri de armă, conform cerințelor războiului. După unele evaluări de epocă asupra componentei artileristice în diferite armate europene, se aprecia că în campanie, funcție de efectivul pedestrimii și cavaleriei, o piesă de artilerie trebuia să revină la 500-1000 de oșteni⁵. Saftenberg, unul din renumiții artileriști ai secolului al XVI-lea, aprecia că la o armată cu un efectiv de 4000 infanterie și 10000

3. Șt. Pascu, Bobâlna, București, 1963, p.89.

4. Călători străini despre țările române, vol. I, București, 1968, p. 409.

5. R. Rosetti, Istoria artei militare a românilor până la mijlocul veacului al XII-lea, București, 1947, p. 20.

cavalerie, era nevoie de 102 tunuri de diferite calibre⁶. Plecând de la standardele amintite în structura armatelor, studiul războaielor și al organizării militare relevă că ponderea artileriei era corespunzătoare atât în Transilvania, cât și în Țara Românească și Moldova.

În iarna anului 1443, pe timpul campaniei desfășurate împotriva turcilor la sudul Dunării, Iancu de Hunedoara folosea pentru prima dată acea categorie distinctă de artilerie, cunoscută în literatură de specialitate sub denumirea de „*artileria carelor de luptă*”. Cu ocazia marșului de 300 km desfășurat pe timpul acestei campanii („Campania cea lungă”), carele de luptă din fața coloanelor aveau instalate pe ele tunuri, pentru a întâmpina pe inamici cu foc de la distanță. Pentru a avea o idee asupra puterii de foc a oastei sale, subliniem că Iancu de Hunedoara a înzestrat-o astfel, încât să existe un tun mic la cinci care de luptă și un tun de câmp la 20 care de luptă. Cronicarii turci menționează că voievodul a plecat în campania anului 1443 cu o oaste de 60-70000 de oameni, „*târând și 400 de tunuri și având și alte tunuri și puști și zenberecuri*”⁷. Lăști pașa nu precizează numărul exact al tunurilor, scriind că Iancu de Hunedoara avea un însemnat număr de oșteni (70-80000) și „câteva mii de tunuri”⁸. Prin compararea izvoarelor, se admite că în timpul campaniei desfășurate în anul 1443, din cele 1000 de care folosite de voievodul român 600 erau *care* de luptă. Rezultă că numărul tunurilor mici din compunerea armatei sale se ridica la 120, la aceasta adăugându-se 30 de bombarde mari⁹.

În octombrie 1448, pentru mărirea puterii de foc pe timpul bătăliei de la Kossovopolje (Câmpia Mierlei), Iancu de Hunedoara va recurge la un procedeu folosit în premieră în istoria artei militare – așezarea tunurilor de câmp între carele de luptă. Se apreciază că acest sistem a fost utilizat anterior cu bune rezultate în construirea taberei de la Wagenburg (1443), apoi pe timpul luptelor de la Varna (1444)¹⁰. Trebuie însă precizat că aplicarea în luptă s-a realizat doar la 1448.

Faptul că pe timpul bătăliilor de la Varna și Kossovopolje din cele 2000 de care, 1200 erau care de luptă, rezultă că în dotarea armatei sale exista un număr de 240 tunuri mici și 60 tunuri mari. La Varna oștirea lui Iancu de Hunedoara înainta având în spate un lung șir de căruțe, după felul husiților – 1200 care de luptă și 800 de transport (o parte a pedestrimii, munițiile și tunurile fiind transportate cu ajutorul acestora)¹¹. Cronicile menționează că asediind cetatea Varna, oștile creștine conduse de Iancu de Hunedoara „*au supus-o cu lovituri de tunuri și de puști*”¹², iar după moartea regelui Vladislav I, „*Iancu a fugit singur, restul oștii și carele cu tunuri rămânând pe loc*”¹³.

6. A. Miculescu, M. Focșeneanu, *Istoricul artileriei române*, în „*Revista artileriei*”, nr. 5-10, 1942, p.30-31.

7. *Cronicile turcești privind țările române*, vol.I (sec.XV-mijlocul sec.XVII), întocmit de Mihail Guboglu și Mustafa Mehmet, București, 1966, p.55.

8. *Ibidem*, p. 240.

9. Mihail P. Dan, *Un stegar al luptei antiotomane, Iancu de Hunedoara*, București, 194, p.80-81

10. T. Nicolau, *Iancu Huniade Corvin*, București, 1925, p.60-82.

11. Vezi pentru amănunte, *Cronici turcești*, vol.I, p.55-56, 0, 123-124, 182-183, 240-241, 314-315, 405-406.

12. *Ibidem*, p.174.

13. *Ibidem*, p.56.

Cooperarea dintre trupele terestre și artileria navelor fluviale este reflectată în cel puțin două momente ale războaielor purtate de lancul de Hunedoara. În campania pentru consolidarea apărării liniei Dunării (1445), primul obiectiv a fost cucerirea cetății și orașului Siliștră (Drăstor)¹⁴. De la Brăila, opt nave burgundo-papale, protejate de români pe apă (cu flota proprie, construită din 40-50 de ambarcații comandate de Mircea, fiul lui Vlad Dracul) și de pe uscat, s-au îndreptat spre Siliștră. Modificarea planului inițial a determinat debarcarea la Tutrakan (Turtucaia) la 28 august 1445, unde artileria de pe nave a sprijinit acțiunile pedestrimii în acțiunile contra turcilor și la asedierea și cucerirea cetății¹⁵.

Rezultă că tunurile au intrat, în număr mare, în dotarea navelor fluviale. Circa 200 de nave mici (*naviculae*) înzestrate cu artilerie și o navă mare (*maxima navis*) de transport, au luat parte la bătălia de la Belgrad (22 iulie 1456)¹⁶. De menționat că în această bătălie artileria de câmp de pe malul Dunării a sprijinit acțiunile navelor, realizând pentru prima dată în acțiunile militare conduse de un voievod român, o bună cooperare între artilerie și flotă. Artileria oastei lui lancul de Hunedoara a crescut considerabil când, la 22 iulie 1456, în timpul atacului general asupra taberei turcești, în fruntea cavalerilor săi în armuri, ținută în dosul zidurilor, el însuși s-a năpustit pe poarta cetății asupra tunurilor, le-a capturat și îndreptat spre spatele sultanului¹⁷. Prins cu oștile sale de elită între două focuri, sultanul a încercat zadarnic de câteva ori recucerirea tunurilor. Cronicile turcești amintesc chiar intenția voievodului român de a captura „tunul cel mare”, pentru care „s-a dat o luptă crâncenă”¹⁸.

Se cunoaște că un rol deosebit de important în cadrul strategiei îl avea corelarea anumitelor elemente, precum: înzestrarea, structura internă și pe arme a oștirii, adoptarea și elasticitatea dispozitivului de luptă, tactica adoptată etc. Artileria, întrebuințată ca armă de sine stătătoare, era utilizată mai ales pentru pregătirea atacului. În secolul al XV-lea efectele ei pe câmpul tactic erau mai ales de ordin moral. Tunurile nu puteau executa decât 4-10 lovituri într-o zi de luptă¹⁹. La asediul sau pentru apărarea cetăților se întrebuințau cu succes tunurile de mare calibru.

Într-o bătălie de apărare, la apropierea dușmanului, artileria amplasată în fața pedestrimii sau în intervalul primei linii a acesteia, deschidea focul pentru a produce atât pierderi, cât și tulburare, demoralizare. În concepția militară a lui lancul de Hunedoara eșalonarea forțelor varia în raport de situație și de concepția preconizată pentru desfășurarea bătăliei. De aceea locul diferitelor arme în dispozitiv era variabil. Tunurile se dispuneau în fața liniilor de bătălie ale pedestrimii sau la flancuri, ele fiind acelea care, la comanda voievodului deschideau focul.

În apărare artileria era utilizată pentru a fragmenta dispozitivele masate, pregătite pentru atac, ale dușmanului, ulterior pentru a sprijini acțiunile pedestrimii.

14. Descrierea campaniei în Călători străini, I, p.81-122.

15. IMPR, II, p. 241.

16. Ibidem, p. 76. În același sens, V. Stănculescu, C. Ucrain, Istoria artileriei române în date, București, 1968, p. 48.

17. D. Prodan, lancul de Hunedoara, în vol. „Din istoria Transilvaniei. Studii și comunicări”, București, 1991, p. 266.

18. Cronici turcești, I, p. 59.

19. R. Rosetti, op. cit., p. 293.

20. IMPR, II, p. 242.

Există informații care atestă amenajarea unor poziții de tragere pentru bombarde, cum este cazul celor realizate de burgunzi și români în războiul din anul 1445²⁰.

Iancu de Hunedoara a întrebuițat cu multă măiestrie artileria în campaniile antiotomane. Deși nu se cunosc amănunte în privința acestora pe timpul campaniei din anul 1442, unele cronică amintesc că, în bătălia de lângă Sibiu, Mezid – comandantul oștirii otomane – a căzut „lovit de un proiectil de tun”²¹. În bătălia de la Varna (1444) voievodul a utilizat artileria carelor de luptă după modelul husit. Fiind nevoit să treacă la apărare datorită suprimării realizate de armatele sultanului, el nu și-a așezat carele pe trei rânduri, cum se obișnuia. Linia de luptă era în formă de arc, cu flancurile sprijinite pe obstacole naturale (la stânga lacul Devna, iar în dreapta un șir de dealuri). După victorie, turcii au prădat „carele, tunurile, puștile”²².

Lupta de la Kossovopolje (17-19 octombrie 1448) se aseamănă cu cea de la Varna, întrucât și de această dată Iancu de Hunedoara a fost atacat de forțele superioare ale turcilor care, venind dintr-o direcție neașteptată, i-a închis posibilitățile de retragere. Prin durata ei, prin modul în care voievodul a asigurat sprijinul pedestrimii și cavaleriei cu artilerie – 240 de tunuri mici și 60 tunuri mari – prin combinarea atacului cu apărarea, lupta poate fi socotită exemplu al concepției tactice pe care a inaugurat-o în istoria militară românească și a popoarelor din sud-estul Europei. Pentru campanie, Iancu de Hunedoara a reușit să strângă circa 24000 de luptători, în mare parte mercenari. Transportul pedestrimii s-a făcut pe căruțe. Din cele 2000 de căruțe, multe trăgeau după ele tunuri. Cronicarul Mustafa Ali scrie că Iancu de Hunedoara „a pornit și a atacat cu tunuri și puști țările din împrejurimi și, trecând prin Belgard, s-a îndreptat spre Kosovo”²³. Cu acest prilej este amintit tunul „zarabotana”, un tun cu bătaie mare, cu țeava mai lungă decât erau în mod obișnuit.

Iancu de Hunedoara dispune așezarea tunurilor de câmp (mari și mici) între carele de luptă. Pedestrima și tunurile așezate în interiorul „cetății de care” (reducutul de căruțe), unde se aflau și rezervele, formau a treia linie a dispozitivului de luptă. Tunurile au fost îndreptate spre câmpia din față unde, la 4-5 km, se afla oastea turcilor. O parte din tunuri au fost așezate pe căruțe, altele direct pe pământ. „Dinăuntru carelor – scrie Orudj bin Adil – se trăgea cu tunurile, puștile și zenberecurile, din care pricină au murit mulți oameni”²⁴. Contraatacul pedestrimii din linia a treia a fost sprijinit de focul artileriei, din poziție fixă. La 1 noiembrie 1448 însă, Iancu de Hunedoara a concentrat focul tunurilor asupra centrului dispozitivului turcesc și a trecut la atac cu pedestrimă însoțită și de tunurile mobile. Cronicarii turci amintesc că „Iancu și-a târât tunurile în față și, întărindu-și călăreții și pedestrașii, a rămas în spatele lor. Trăgând din tunuri și din puști și din zenberecuri, au stârnit o vijelie”²⁵. Lüfti pașa scrie că în această bătălie, „stând față în față o zi și o noapte, tunurile și puștile și zenberecurile au împușcat o ploaie aducătoare de nenorociri”²⁶.

21. Cronici turcești, I, p. 404.

22. Ibidem, p. 56.

23. Ibidem, p. 347.

24. Ibidem, p. 58.

25. Ibidem, p. 57.

26. Ibidem, p. 242. La rândul lor, „Cronicile anonime” amintesc că la Kossovopolje cei doi dușmani „timp de o zi și o noapte, stând față în față, au tras unul într-altul din tunuri și din zencerecuri” (Ibidem, p. 184).

Analizând din punct de vedere al înzestrării cu tunuri, al strategiei și tacticii utilizării acestora de către voievodul lancu de Hunedoara, se poate trage concluzia că în timpul domniei lui oastea Transilvaniei a corespuns exigențelor impuse de purtarea războaielor de epocă. Ele s-au putut desfășura pe spații întinse, materializând concepția voievodului de a se apăra trecând la ofensivă în teritoriul dușman. Menținând o propoziție corespunzătoare a genurilor de armă – pedestrime, cavalerie, artilerie – lancu de Hunedoara a înțeles necesitatea întăririi oastei sale cu tunuri ușor manevrabile. De aceea el a preluat și modelul husit introducând în înzestrare nu doar un număr mai mare de tunuri mici, ci și artileria carelor de luptă. Utilizarea lor cu măiestrie în războaie vor da măsura geniului militar de excepție al celui care a „amânat” trei sferturi de secol intrarea otomanilor în Europa centrală.

Gheorghe BICHICEAN

Școala de Aplicație pentru Artilerie și Rachete „Ioan Vodă” Sibiu

APERÇU SUR L'ARTILLERIE DANS L'ARMÉE DE IANCU DE HUNEDOARA (1441-1456)

Résumé

En suivant la politique militaire pour la défense de pays, Iancu de Hunedoara a consolidé l'armée: la chevalerie et l'infanterie (pedestime), qui reçoivent tout le temps le renfort de l'artillerie. On ne peut pas espérer vaincre sans les canons. Dans la guerre, les lignes de bataille et la réserve sont composées de l'infanterie, de chevaliers et les meilleurs canons. Quand l'artillerie ouvre le feu, le plus solide détachements ottomans sont désarticulés.

La stratégie par le voïvode de Transylvanie met évidence son grand talent militaire. À partir de 1443 dans toutes les guerres, dans chaque bataille Iancu de Hunedoara utilise une nouvelle artillerie – l'artillerie des chars de lutte. Le voïvode Iancu de Hunedoara est resté légendaire parmi les grands stratèges de l'histoire avec son grand talent militaire. Il pratiqua les secrets de l'art de vaincre: rapidité des mouvements, usage de la surprise, réunion de toutes les forces disponibles, spécialement l'artillerie, sur le point faible de l'adversaire, anticipation des intentions de l'ennemi. Il sut aussi commander, et fort bien: son attaque de flanc et l'extraordinaire suite d'habiles mouvements lui donnerent les victoires (la défense de Belgrad, en 1456, sauva l'Europe).

ELEMENTE DE ARTĂ MILITARĂ REZULTATE DIN CAMPANIILE MILITARE ALE LUI IANCU DE HUNEDOARA

Campaniile militare conduse de Iancu de Hunedoara au reprezentat un moment dintre cele mai glorioase ale luptei împotriva pericolului turcesc a poporului român și a popoarelor vecine, din centrul și sud-estul Europei. Ele au demonstrat, o dată mai mult, capacitățile militare ale voievodului, eroismul popular dar și progresele însemnate realizate în arta militară sub multiple aspecte.

Aceste progrese reflectă asimilarea, pe baza tradițiilor militare proprii, a inovațiilor tehnico-tactice introduse în acel timp la nivel european (artileria de câmp și de asediu, transportul trupelor cu ajutorul căruțelor etc), marcând totodată întâiul moment de trecere, în istoria sud-estului european de la arta militară feudală spre aceea a timpurilor moderne¹.

Este cunoscut faptul că din a doua jumătate a secolului al XIV-lea statele din sud-estul Europei au fost confruntate cu expansiunea Imperiului otoman, a cărei forță constituie o primejdie majoră pentru existența lor. Sub loviturile armatelor otomane au căzut succesiv țările bulgare, Serbia, Albania, Imperiul bizantin și regatul ungar.

Conștienți de disproporția de forțe între Imperiul otoman și țările lor, domnitorii și voievozii români au sesizat că pentru contracararea superiorității adversarului nu mai erau suficiente formele obișnuite de purtare a războiului, care se dovediseră, în cele din urmă fatale statelor sud-dunărene; victoria putea fi asigurată doar prin mibilizarea tuturor resurselor țării – umane și materiale – împotriva dușmanului.

Având în vedere concepția politico-strategică, teatrele de acțiuni militare, conținutul și modul de aplicare în practică a planurilor de campanie, forțele și mijloacele participante la bătălii și lupte, perioada în care a strălucit pe scena istoriei românești și universale Iancu de Hunedoara se poate împărți în două etape distincte². În primii doi ani, când consolidarea puterii centrale și reorganizarea oștirii în Transilvania erau în curs, marele voievod român a adoptat o strategie preponderent defensivă, războaiele purtate în acest timp sub conducerea sa desfășurându-se pe teatrul de acțiuni militare nord și sud-carpatic, ale cărui caracteristici geografice îi erau în general bine cunoscute. O dovadă grăitoare o constituie modul cum a conceput și a condus, în primăvara anului 1442 campania împotriva lui Mezid bei, dar, mai ales, alegerea cu pricepere a terenului, ale cărui avantaje le-a folosit din plin, câteva luni mai târziu, în sângeroasa și victorioasă bătălie de pe cursul superior al lalomiței.

În a doua etapă a perioadei, Iancu de Hunedoara adoptă o strategie în principal ofensivă, campaniile conduse de el desfășurându-se pe teatrul de acțiuni militare

1. Istoria militară a poporului român, vol. 2. București, 1986, p. 253.

2. Istoria militară a românilor, București, 1994, p. 114.

sud-dunărean. Planurile de campanie ale voievodului au avut în vedere atât raportul de forțe, cât și caracteristicile teatrului de operații, avantajele, dar mai ales greutățile pe care acestea le-ar fi pus în calea desfășurării militare conduse de el. Existența celor două mari bariere naturale – fluviul Dunărea și Munții Balcani –, lungimea mare a căilor de comunicații, numeroasele cetăți cu garnizoanele lor, constituiau tot atâtea factori de care a trebuit să țină seama în elaborarea planurilor sale de campanie.

În această a doua etapă lancu de Hunedoara a căutat să treacă, nu să forțeze Dunărea, pentru a nu produce întârzierea acțiunii și nici pierderi trupelor sale. Sporirea sensibilă a vitezei de marș a oștirii sale se datorează folosirii, pentru prima dată în practica ostășească românească, a mii de căruțe (în jur de 2000) în scopul transportării nu numai a materialelor de război, dar și a infanteriei. Folosind și comunicațiile bune care legau localitățile de pe malul sudic al Dunării, dar mai ales pe cele de-a lungul unor cursuri de apă ca Timoc sau Morava, ritmul de înaintare s-a ridicat la 15-25 km în 24 de ore³. Marșurile lungi, cel pe direcția generală Vidin – Nicopole – Razgrad – Varna sau în lungul Moravei, au depășit 500 km, cerând mari eforturi fizice trupelor.

Conducerea oștirii pe câmpul de luptă s-a realizat efectiv de lancu, care lua măsurile impuse de situație. Cunoscând marea popularitate a voievodului și valoarea sa militară, în 1442, lângă Sibiu, Meșid bei era preocupat să-l captureze sau ucidă pentru a scăpa de acest periculos adversar. În acest scop a organizat un detașament special format din cei mai buni luptători cu misiunea de a ataca acolo unde va fi semnalat comandantul oastei ardelene. Primind informații despre intențiile otomanilor, lancu a luat măsuri de concentrare; astfel a constituit un detașament de circa 500 de catafracți în fruntea cărora, îmbrăcat cu armura sa și cu însemnele de voievod a pus un om de încredere, Simon Kamonyai⁴.

În concepția și practica marelui comandant de oști care a fost lancu de Hunedoara s-au reflectat o serie din cerințele strategiei generale, cum au fost: proporționarea justă a scopurilor cu mijloacele, alegerea corespunzătoare a obiectivelor strategice, adoptarea formelor adecvate de acțiuni în cadrul unui teatru de operații de câteva sute de mii de kilometri pătrați, aplicarea justă a principiului concentrării forțelor pentru bătălia hotărâtoare, câștigarea și păstrarea inițiativei.

Cunoscând arta de a dirija în plan strategic acțiunea trupelor și de a le manevra pe un teatru de acțiuni militare vast și variat din punctul de vedere al caracteristicilor terenului, lancu de Hunedoara a dovedit permanent cutezanță, impertuozitate, perseverență și un pronunțat spirit manierier, căutând consecvent să zdrobească cu forțe mai puține un inamic superior numeric. Este deosebit de semnificativ faptul că, în afara unor multiple acțiuni terestre executate cu pricepere în diferite situații, el a fost primul voievod român care a angajat și ample acțiuni combinate, terestronavale, ca în luptele pentru stăpânirea liniei Dunării din anul 1445 sau 11 ani mai târziu, în prima fază a bătăliei de la Belgrad, când a zdrobit pe Dunăre puternica flotă fluvială otomană⁵.

Calitățile lui lancu, probate în campaniile sale militare, au determinat schimbări în concepția de ducere a războiului de către otomani⁶. Dacă până în anul 1442 sultanul

3. Istoria militară a poporului român, vol. 2, p. 219 și 221.

4. Istoria artei militare, vol. I. București, 1989, p. 185.

5. Istoria militară a poporului român, vol. 2, p. 222-223.

6. Ibidem, p. 221.

adoptase strategia ofensivă, trimițându-și oștirile de invazie la nord de Dunăre, după eșecurile militare de lângă Sibiu și de pe lalomița concepția sa generală se va modifica radical: forma cea mai des folosită în deceniul următor, față de pericolul pe care îl reprezentau lancu de Hunedoara și oștirea sa va fi, pentru puterea otomană, așteptarea strategică, cu utilizarea concomitentă a unui vast sistem informațional menit a ține comandamentul otoman la curent cu planurile, mișcările și potențialul militar ale celui mai de temut adversar al Porții. Numai astfel sultanul și-a putut dirija grosul armatei încât să apară în locurile și la momentele potrivite, realizând adesea surprinderea strategică și tactică, factor esențial în deznodământul unei înfruntări militare.

Analiza principalelor campanii purtate de lancu de Hunedoara evidențiază trăsături specifice acțiunilor militare și pe plan tactic. Astfel, formele de manevră erau variate, se întrebuițau în momentele oportune și prin surprindere. Lancu a practicat cu succes executarea loviturii frontale combinată cu învăluirea unui flanc, vizând obținerea unor rezultate decisive, așa cum s-a întâmplat în bătăliile de la Sibiu (1442) și Belgrad (1456), într-o perioadă când armatele vest-europene executau, de regulă, lovituri cu precădere frontale iar oștile otomane aplicau unica formă de manevră care devenise șablon dubla învăluire.

Realizarea surpinderii atât în plan strategic, dar mai ales tactic completează trăsăturile artei militare românești din epoca de referință, chemată să găsească soluții și modalități pentru a învinge trupele numeroase ale inamicului. Conceptual și metodologic atingerea acestui deziderat se înscrie în planul de ansamblu al campaniei, lancu de Hunedoara destinând forțe și mijloace în acest scop. Surprinderea s-a realizat prin atragerea în cursă a adversarului, utilizarea condițiilor atmosferice favorabile, păstrarea secretului în preparative și viteză de execuție. Atacurile date prin surprindere din pădurile sau zonele acoperite din apropierea locului bătăliei a înclinat decisiv victoria în favoarea marelui voievod.

La o interesantă strategemă menită să surpindă pe inamic a recurs lancu de Hunedoara în bătălia de la Sibiu, acesta dejucând planul lui Mezid bei de a-l ucide în luptă, îmbrăcându-l în armura sa pe unul din credincioșii săi căpitani.

Adoptarea dispozitivelor de luptă suplă, elastice, lipsite de șablonism și rigiditate, funcție de caracteristicile terenului, valoarea inamicului și scopul urmărit, în timp ce armatele feudale din vestul Europei practicau în general dispozitive tactice rigide (feudalii unguri, polonezi etc. cu catafracții la centru, iar trupele otomane cu ienicerii la centru și spahii pe flancuri), au asigurat trupelor ardelene o mare manevrabilitate și posibilitatea executării în timp scurt a oricărei manevre.

Grupările de forțe ce compuneau dispozitivele difereau ca număr și tărie, de la o bătălie la alta. Astfel, la Sibiu, lancu a constituit două grupări puternice⁷: prima, constituită din aproximativ 5000 de călăreți cuirasăți, avea misiunea de a angaja grosul forțelor inamice și de a rezista șocului acestuia iar cea de-a doua, formată din călărirea ușoară a fost dispusă la flancul stâng al dispozitivului, camuflată într-o pădure.

În „campania cea lungă” (1443) dincolo de Dunăre, forțele au fost repartizate în două grupări⁸. Prima grupare consta dintr-o puternică avangardă condusă personal

7. Istoria infanteriei române, vol. I, București, 1985, p.136.

8. Cronici turcești privind țările române, Extrase, vol., I, sec. XV – mijlocul sec. XVII, București, 1966, p.172.

de lancu. Efectivele acestia (circa 12.000 de oameni) reprezentau cam o treime din totalul armatei; ea cuprindea cavalerie și alte trupe mai încercate în lupte, în special din Transilvania. Reprezentând o adevărată forță de șoc, de mare mobilitate și cu o putere de izbire apreciabilă, gruparea de avangardă a fost constituită de lancu pentru ca, paralel cu executarea misiunilor de cercetare și siguranță, să fie capabilă să exploateze faptul că diferiți comandanți locali otomani nu reușiseră a-și uni forțele. În consecință, cu această mare unitate mobilă lancu a putut înfrânge pe rând câteva grupări de forțe otomane izolate în spațiu: la trecerea peste râul Morava, de mai multe ori în împrejurimile orașului Niș, iar apoi pe drumul de la acest oraș spre Sofia. Înapoia avangărzii, la o zi de marș, înainta a doua grupare, forțele principale, comandate de regele Vladislav. Obiectivul campaniei îl constituie Adrianopolul, capitala Imperiului otoman.

Întrebuințarea justă a armelor, funcție de caracteristicile, proprietățile și posibilitățile acestora este o altă trăsătură a tacticii oștirii lui lancu. Pedestrimea reprezenta corpul principal al oastei. În apărare ea constituia principala forță de rezistență, pregătind momentul decisiv pentru înfrângerea inamicului. În ofensivă era destinată să execute lovituri puternice în scopul dezorganizării dispozitivului apărătorului și alături de cavalerie, după ce luptătorii pedestri aruncau săgețile asupra adversarului, se avântau în luptă cu strigătele lor obișnuite, menite a demoraliza tabăra adversă.

Cavaleria executa misiuni de cercetare, hărțuire și urmărirea inamicului. Diferențiată la lancu în catafracți (cavaleria grea) și cavaleria ușoară s-a bucurat de o mare atenție din partea voievodului, îndeosebi în campaniile ofensive din sudul Dunării, fiind principalul element de manevră (cavaleria ușoară) și izbire (catafracții).

Artileria, întrebuințată ca armă de sine-stătătoare, era utilizată, mai ales pentru pregătirea atacului decisiv. Importanța acordată de lancu acestei arme rezultă din numărul mare de tunuri întrebuințat. Astfel, oastea lui lancu de Hunedoara dispunea în campania din 1443 de circa 150 de tunuri⁹.

Flota voievodului transilvănean număra în 1456, 2000 de nave mici (naviculae) și o navă mare de transport¹⁰. Cu ajutorul ei, în faza a doua a bătăliei de la Belgrad, înfrângând flota otomană s-a reușit străpungerea blocadei orașului considerat „cheia independenței regatului Ungariei” și obținerea controlului Dunării în zonă, fapt de mare importanță pentru desfășurarea în continuare a bătăliei, cetatea putând primi trupe proaspete, arme și alimente aduse pe calea apei.

Fortificațiile existente în Transilvania în timpul lui lancu de Hunedoara, sub forma unor cetăți izolate, răspundeau mai ales unor cerințe locale pentru apărare în cazul unor invazii. Construite din puternice ziduri de piatră, așezate pe înălțimi dominante, în apropierea comunicațiilor principale aduceau un aport însemnat în campaniile de apărare. Dar, în concepția lui lancu, garnizoanele cetăților nu se mărgineau doar la acțiuni defensive, ci desfășurau acțiuni ofensive viguroase, aducându-și contribuția la obținerea victoriei. Așa s-au întâmplat lucrurile la Sibiu, în 1442¹¹; în timp ce se desfășura bătălia decisivă, apărătorii cetății au executat o ieșire viguroasă și, respingând trupele otomane de pe frontul încercuirii, au ajuns la locul

9. Istoria militară a poporului român, vol.2, p.70.

10. Istoria artei militare, vol. I, București, 1989, p.187.

11. Date despre lupta de la Sibiu, în „Cronici turcești”, vol. I, p. 53-54; 169-170, 182, 311-312, 450.

unde erau păziți prizonierii și robii transilvăneni luați de inamic în prima parte a campaniei, care reușiseră să se elibereze de sub pază. Împreună cu aceștia, garnizoana Sibiului a atacat apoi în spate pe dușman, în timp ce trupele conduse de lăncu de Hunedoara îl loveau din față și flanc. Combinate și desfășurate cu o deosebită vigoare, aceste acțiuni au dus la năminirea celei mai mari părți din armata de invazie. Iar în 1456, în faza a 3-a a bătăliei de la Belgrad, contraatacul local al garnizoanei a degajat terenul din apropierea zidurilor cetății de trupele inamice, creând condiții favorabile contraatacului general al lui lăncu, asupra flăncului stâng al oastei lui Mehmed al II-lea, acțiune decisivă în obținerea victoriei.

Prin toate acestea lăncu de Hunedoara s-a remarcat ca un comandant militar de excepție, cu contribuții valoroase la dezvoltarea artei militare românești.

Despre puternica personalitate politică și militară a lui lăncu de Hunedoara s-a scris mult și în epocă, și mai târziu, până în zilele noastre. Dintre toate aprecierile elogioase la adresa marelui bărbat, caracterizarea făcută de George Barițiu este atotcuprinzătoare:¹² „Eroismul și toate virtuțile militare și civile, cu care strălucise Ioan Corvin în toată viața sa îi câștigaseră locul în ordinea celor mai geniali comandanți și generali ai tuturor timpurilor. Tot așa, eminentele sale calități de bărbat de stat (...), ca om privat, îi asigură cele mai ilustre pagini nu numai în istoria patriei și națiunii, ci chiar în istoria generală a Europei. Oricine s-a ocupat mai îndeaproape de viața și faptele lui Ioan Corvin a trebuit să se convingă că acest bărbat genial a fost pentru secolul său cel încă barbar, corupt și distrămat, un adevărat fenomen în sensul cel mai nobil al cuvântului”.

Alexandru BABOȘ

Academia Trupelor de Uscat „Nicolae Bălcescu” Sibiu

12. G. Barițiu, Ioan Corvin de Hunedoara, originea, genealogia, faptele sale imortale, în „Transilvania”, nr. 5/1873, p.8.

**ELÉMENTS D'ART MILITAIRE RÉSULTES DES CAMPAGNES
MILITAIRES DE IANCU DE HUNEDOARA****Résumé**

Les campagnes militaires dirigées par Iancu de Hunedoara ont prouvé les capacités militaires du voivode, l'héroïsme du peuple tout aussi que les progrès significatifs réalisés dans l'art militaire sous de nombreux aspects. Cette étude se propose de mettre en évidence ces aspects qui tiennent de la stratégie (les plans de campagne, les formes des actions stratégiques adoptées par Iancu de Hunedoara) et de la tactique (les formes de manœuvre, la réalisation de la surprise, l'établissement des dispositifs de combat, l'utilisation de l'armement, le rôle des fortifications...).

Par son génie de commandant militaire, Iancu de Hunedoara a marqué le premier moment, dans l'histoire du sud-est européen, du passage de l'art militaire féodal vers des temps modernes.

GHEORGHE ȘINCAI DESPRE IANCU DE HUNEDOARA

În gândirea românească, în general, în cea istorică, în special, secolul al XVIII-lea este o etapă de profunde prefaceri. Acum, în Transilvania, aflată sub grea dominație feudală și stăpânire străină, se dezlănțuie energiile încătușate punând viguros problemele fundamentale ale românilor: originile, formarea și drepturile sale.

La baza acestei renașteri naționale, culturale și social politice stă apariția relațiilor capitaliste formându-se acum „o pătură de intelectuali cu o cultură solidă de largă perspectivă, a cărei operă judecată în ansamblul ei, poate fi plasată în cadrul iluminismului european”¹.

Cărturarii din mișcarea culturală – Școala ardeleană – realizează nu o simplă participare ci o adevărată integrare în cultura europeană. Preocupările acestor cărturari sunt diverse ca domenii de abordare, dar locul central îl ocupă istoria - armă politică principală care furnizează dovezile, argumentele necesare ideilor luptei pentru emanciparea socială și națională a românilor. În acest sens, reprezentanții Școlii Ardelene: Samuil Micu, Petru Maior, I. Budai Deleanu și Gheorghe Șincai se vor ocupa mai ales, de studierea istoriei poporului român.

„Singura istorie de sinteză, științific alcătuită, a poporului român, până la sfârșitul secolului al XIX-lea când apare lucrarea lui A.D. Xenopol”², este opera lui Gheorghe Șincai „Cronica românilor și a mai multor neamuri”. Publicată parțial și fragmentar în Calendarul de la Buda (1808 și 1809), apoi la Iași în 1843 și Buda 1844, va apare integral la Iași în 1853-1854 (cu litere chirilice), și apoi, sub îngrijirea lui Gr. Tocilescu, în 1885-1886 (cu litere latine). Cronica lui Șincai va avea un rol important în pregătirea participanților la revoluția de la 1848 și la făurirea unității naționale. Kogălniceanu va studia istoria după un manuscris al Cronicii lui Șincai, Eminescu își va scoate note după această cronică.

Cronica lui Șincai este importantă prin datele cuprinse în ea, prin cantitatea informației, dar și prin mesajul ei patriotic și concluziile politice pe care le formulează. Kogălniceanu, în Dacia literară, din 1840, considera Cronica lui Șincai „... un lucru atât de prețios” încât dacă nu va fi publicată „românii nu vor avea istorie”³.

Gheorghe Șincai realizează o istorie unică a poporului român – în care Transilvania ocupă un loc central, dar, în strânsă interdependență cu istoria celorlalte două țări românești – Moldova și Țara Românească și cu istoria statelor

1. Manole Neagoe, Prefață la „Gh. Șincai, Hronica românilor, vol. I, p. 4.

2. Ibidem, p. 8.

3. Ibidem, p. 9.

vecine în special, Ungaria, Polonia și Imperiul Otoman. Documentele istorice pe care Șincai le-a cunoscut, scrierile unor autori străini și cronicile românești sunt citate, comparate, analizate, autorul realizând o concluzie proprie, în care, faptele românilor sunt evidențiate în cadrul istoriei naționale și universale.

Așa procedează Șincai în prezentarea epocii și a faptelor de arme ale lui Iancu de Hunedoara, voievodul Ardealului și o vreme, guvernatorul Ungariei.

Analizând epoca istorică în care a trăit și luptat Iancu de Hunedoara, Șincai prezintă personalitatea voievodului pornind de la originea sa românească. Nici nu-și încep bine Cronică, că vorbind de cucerirea romană și de colonizarea romană, Șincai discută părerea unor istorici privind originea română a familiei lui Iancu de Hunedoara – „nu este cu neputință să fi fost și din familia Corvineștilor (din care a prăsit Matiaș, craiul Ungariei, cu de-a-dinsul dorea să se arate) aduși în Dachia, măcar că Corvinii în inscripții nu se cetesc”⁴. Și cum Corvinii „în inscripții nu se cetesc”, înseamnă că Șincai, adeptul documentului istoric, consideră originea română a familiei lui Iancu de Hunedoara ca o ipoteză. Dacă pune sub semnul îndoielii originea română a Corvineștilor, în schimb insistă mult asupra originii din Țara Românească, deci, română a lui Iancu de Hunedoara. Și aceasta o face oricând are prilejul-astfel, când Iancu își face apariția în istorie, Șincai precizează: „Ioann Huniadi, pe care și Corvin l-au chemat, de pe satul în care s-a născut căci mai înainte nu era vestit, fiind născut din mamă grecoaică și tată român”⁵. În continuare precizează că Iancu a fost „neaoș român de viață”, despre care „mărturisesc toți istoricii ce nu pizmuiesc românilor”⁶, dând ca exemplu pe augustul Ferdinand I și N. Olahus.

Precizarea „neaoș român de viață”, înseamnă originea nobilă, românească a lui Iancu de Hunedoara. Ideia originii române este reluată atunci când relatează evenimentele din 1444 unde aduce informația, după Petru Albinus, care și el arată că Ioan Corvin este „din tată român născut”⁷.

Relatând evenimentele din 1445, Șincai, își precizează poziția față de problema originii lui Iancu de Hunedoara considerându-l rudă cu familia domnitoare a Dăneștilor din Țara Românească: „Eu însumi de va fi cu plăcere criticilor, așa descâlcesc toată istoria aceasta: Ioann Huniadi carele era român de neam precum s-a arătat la anii trecuți și cea din familia Dăneștilor, precum mărturisește Țimiriul sau stema lui, care a fost un corb cu crucea în clonț, adică a fost Țimiriul Țerei Românești”⁸. Aceeași problemă-dovedirea originii române a familiei lui Iancu pe baza stemei înrudită cu cea a Țării Românești o afirmase și mai înainte, la anul 1392, când arată că emblema corbul cu inelul nu este dată de Sigismund, regele Ungariei, ci moștenită de la părinții săi „corbul cu inel în clonț iaste Țimiriul sau stema Țerei Muntenesti până astăzi: așa dară nu s-a dat prin Sigismund lui Ioan Huniadi, ci l-au moștenit prin părinții lui, care s-au tras din viața domnilor Țerei Muntenesti”⁹.

4. Ibidem, p. 14.

5. Ibidem, vol. II, p. 6.

6. Ibidem, p. 7.

7. Ibidem, p. 14.

8. Ibidem, p. 19.

9. Ibidem, vol. I, p. 549.

Șincai combate, deci, ideia originii lui lancu de Hunedoara din familia regală maghiară: „Unii au gândit că s-au cioplit din chesariul Sigismund”¹⁰. Expresiile „nu s-au dat prin Sigismund și „unii au gândit”, dovedesc clar că Șincai nu este de acord cu aceea legendă populară sau popularizată de către curtea regelui Matei.

De altfel, Șincai merge mai departe. Nu numai lancu nu are origine maghiară, dar nici alte familii maghiare din Transilvania: „În Ardeal nu se află boieri unguri de viță, fără numai români și secui prășiți intereselor prin căsătoriile lor cu româncele și unguroaicele... că ungurii cei vestiți mai înainte în toată lumea, de atunci au început a merge înapoi ca racii, de când s-au despărțit de români și s-au însoțit cu alte neamuri”¹¹.

O altă idee ce răzbate din textul Cronicii lui Șincai, dar nedezvoltată, este originea locală a lui lancu de Hunedoara, din zona Hunedoarei. În 1447 lancu dă un Hrisov Cincișenilor. Șincai afirmă că „din hrisovul acesta... se vede că cincișenii sau cionocoșii de-acum sunt diaoși români și au fost frății cu Ioann de Huniadi”¹². Un alt document dat la Caransebeș, la 29 august 1448 precizează că cincișenii sunt rude cu lancu și sunt scutiți de dări și de greutate. Se afirmă cu acest prilej, că mama lui lancu era din acest sat. Ideia nu este dezvoltată dar nici combătută, dar face încă odată precizarea că „Ioann Huniadi nu a fost ungur, ci diaos români”¹³.

Numele lui lancu este legat de orașul Hunedoara. Și aci Șincai are o părere proprie: „Zic unii că Hunedoara din marginea Ardealului s-ar fi zidit de dândul și de dânsul s-au și numit”¹⁴. Șincai îl combate pe Cramerus care „visează a fi chemată Hunedoara, care după ungurie se zice Hunniad (Hunyad), de pre numele lui Ioann Huniadi, căci s-au numit de pre numele orașului aceluia. Poate că cetățuia dintrânsul o a zidit Ioan Corvin”¹⁵.

Din cele arătate, putem arăta că Șincai cunoștea toate părerile privind originea lui lancu de Hunedoara, dar insistă asupra originii sale românești, din Țara Românească. Lasă loc și pentru alte păreri sau ipoteze: mama lui fiind din Cinciș, cincișenii fiindu-i rudenii-rezultă și ideia, ipoteza, originii lui române din ținutul Hunedoarei. Ceea ce combate Șincai este părerea că lancu ar fi urmașul lui Sigismund al Ungariei. Remarcăm și felul în care este denumit lancu-Ioann de Huniadi – Ioan de Hunedoara – nume curat românesc.

Șincai nu se mulțumește numai cu atât. Pe lancu îl prezintă în vâltoarea marilor evenimente din Ungaria, din Țările Române și din Balcani. Folosind diferite surse istorice, croniciari diverși, Șincai descrie luptele lui lancu din 1441-1442 citându-i pe aceia pe care îi consideră că sunt mai apropiați de adevărul istoric, care scot în evidență eroismul lui lancu, capacitățile sale militare, de mare conducător de oști.

Meritele lui lancu sunt subliniate mai ales cu ocazia campaniei din anul 1443 când „pre Amurat II l-au adus la condiții de pace”¹⁶ – realizează Șincai

10. Ibidem, vol. II, p. 7.

11. Ibidem, p. 7.

12. Ibidem, p. 22.

13. Ibidem, p. 27.

14. Ibidem, p. 6.

15. Ibidem, p. 7.

16. Ibidem, p. 11.

după cronică lui Drechslerus. Pacea cu turcii s-a încheiat pe 10 ani, dar, cardinalul Iulian „n-au încetat a strămuta pe craiul Vladislav I până când nu l-au adus să rumpă pacea cu Amurat II făcută. Căci zicea că nu s-au putut... a face pace cu turcii fără de știrea papei, trebuind a se face spre folosul tuturor creștinilor”¹⁷. La Varna, în 1444, cade în luptă regele Ungariei și cardinalul Iulian, ale „cărui bârfe, au pricinuit aceastea”¹⁸. Citându-l pe Petrus Albinus, arată că Ioan Corvinul „cel din tată român născut luând cu sine pe români cu cinste au fugit... în Ungaria prin Valachia.... ca să nu se facă vreo răscoală”¹⁹. Apoi, după Bonfinius, relatează peripeziile lui Iancu din Țara Românească, stabilirea la Brașov până în primăvara anului 1445, când adunarea țării de la Pesta l-a făcut guvernatorul Ungariei: „Adunându-se mai marii de sub coroana Ungariei pre la Rusaliile din anul 1445, la Pesta ...pre pruncul Ladislav VI l-au întărit craiu Ungariei, și nefiind harnic de a ocărui țările, căci era în vârstă de numai 5 ani și 4 luni, pe Ioann Huniadi l-au făcut guvernatorul Ungariei, până va crește pruncul, adică craiul”²⁰. Expediția din același an, 1445, din Țara Românească este povestită în legătură cu sprijinul pe care Iancu îl dă Dăneștilor cu care era rudă, contra Drăculeștilor. Dar, Șincai arată că Țara Românească nu este anexată Ungariei, cum scria Vassius: „Valachia a o stăpânit acelaș Dan, nu ungurii”²¹. Șincai nu este de acord nici cu afirmațiile unor istorici care afirmă că Petru IV al Moldovei a dat Chilia ungarilor, arătând că acesta era orientat spre Polonia, căreia îi era vasal.

Cu obiectivitate sunt redată nu numai victoriile ci și înfrângerile, ca cea de la Kossovopolye, ca și evenimentele din 1453, când adunarea țării de la Pojon l-a făcut pe Iancu să se „lase de gubernia țerei”, primind de la regele Ungariei comitatul Bistrița. În acel an căzu și Constantinopolul. Iancu i-a măsuri de întărire a Brașovului, Sibiului și a Turnului Roșu, când a aflat aceea tristă veste. „Și eu zic: slabă veste! pentru că prin luarea Țarigradului de turci s-au atins cu totul împărăția strămoșilor noștri, care ei, cu multă vărsare de sânge, dară cu mai multă dreptate, o câștigase pre seama noastră, a românilor ca pre seama unor nepoți, nu pre seama grecilor, carii fără de vreo cădintă și numai cu vicleșug au răpit împărăția ba încă și numele de la noi, căci grecii nu sunt romani de viță, pre cum sunt românii”²².

Relatând știrea din Chachocondil, despre meșterul de origine „dacă”, Urban, angajat de turci constructor de tunuri, Șincai spune: „Mie tătuși rău îmi pare că bombardarul care au făcut armela pe seama turcilor, când au luat Taringradul, au fost român”²³.

Cariera militară a lui Iancu de Hunedoara sfârși odată cu viața sa, după luptele de la Belgrad din 1456. Bălgradul fu apărut de Huniadi cel Viteaz, carele adevărat iaste că au fost vrednic de toată lauda”²⁴. Sfârșitul lui Iancu este relatat

17. Ibidem, p. 12.

18. Ibidem, p. 14.

19. Ibidem, p. 14.

20. Ibidem, p. 16.

21. Ibidem, p. 21.

22. Ibidem, p. 22.

23. Ibidem, p. 36.

24. Ibidem, p. 40.

succint: „După ce-au învins Ioann Huniadi pre Mahomet II la Bălgradul din Serbia, nu mult au trăit, ci au murit la Zemplin în 10 septembrie din anul de-acum 1456, de unde s-au dus la Bălgradul din Ardeal și s-au astrucat în biserica cea de el zidită acolo”²⁵.

S-a stins din viață cel ce avea să fie considerat „atletul lui Hristos”, „lumina lumii” dar, rămânând în istorie prin faptele sale de arme, prin vitejia sa. Șincai îl consideră ca fiind cel mai viteaz om din coroana Ungariei „altul ne mai având sub sine”. Deși mulți s-au silit a-i stinge vestea, adică prestigiul, lancu de Hunedoara rămâne pentru totdeauna „lauda neamului nostru românesc”²⁶, iar Șincai va înscrie și prin relatările despre lancu de Hunedoara, primele și frumoasele pagini de istorie a românilor și în istoria românismului.

Gheorghe ALIMPESC

Școala Generală nr. 4 Hunedoara

25. Ibidem, p. 40.

26. Ibidem, p. 7.

GHEORGHE ȘINCAI EN PARLANT DE IANCU DE HUNEDOARA***Résumé***

Dans „Gheorghe Șincai sur Iancu de Hunedoara" l'auteur présente l'oeuvre de Gheorghe Șincai „Cronica românilor și a mai multor neamuri" comme l'une de premières oeuvres historiques scientifiques de l'espace roumain. Puis il aborde le thème de l'origine roumaine de Iancu de Hunedoara étant en Valachie ou en Transylvanie. A la fin est analysée la lutte antiotomane de Iancu de Hunedoara, Șincai insiste sur la contribution de Iancu de Hunedoara à l'arrêt de l'avance des turcs vers le centre de l'Europe.

DRAMA FAMILIEI CORVINEȘTILOR ÎN VIZIUNEA LUI IOSIF STERCA ȘULUȚIU

Istoria se poate scrie cu mintea, cu inima și cu condeiul. Când cineva întrunește toate cele trei condiții e la nivelul cel mai înalt al participării, se identifică total cu epoca, cu istoria, cu neamul lui. Istoricul și publicistul care a îmbinat cele trei calități a fost Iosif Sterca Șuluțiu, pentru că el nu este un „fabricant de istorie” ci are datoria față de poporul român să redea numai adevărul istoric stăpân totdeauna pe gândurile sale. Ca „martor și amintitor al unor vremuri eroice și pline de învățăminte”² se simte dator ca în timpul vieții să-și continue articolele istorice cu documente pertinente referitoare și la vestita familie a Corvineștilor scriind despre originea familiei, activitatea ei politică, economică, socială, culturală dar și motivele care au dus la dispariția acesteia din scena politică a Europei, iar post mortem să ducă „știrea că și astăzi ne luptăm pentru apărarea limbii străbune și a culturii naționale”³.

Referindu-se la meritele istorice ale lui Iosif Sterca Șuluțiu un apropiat colaborator mărturisea: „nici o istorie, fie aceea scrisă din cele mai colubite documente, nu poate păstra tezaurul scump al tradiției noastre atât de fidel ca nobilul vlăstar al neamului nostru, octogenarul falnic, care trăind în vremuri mari, ne vorbește cu grai viu, amintirea unor timpuri atât de frumoase, care l-au menținut veșnic tânăr”⁴. Format ca intelectual la școlile din Cluj, Tg. Mureș și Budapesta se impune în istorie prin articole documentate luptând de cele mai multe ori cu mari istorici români și străini pentru apărarea adevărului și drepturilor neamului românesc. Am putea spune că dragostea lui față de tot ce e românesc „a supt-o împreună cu laptele la sânul micii sale, ca nepot de frate al înflăcăratului român și marelui nostru mitropolit Alexandru Sterca Șuluțiu, ca fiu al lui Ioan Șuluțiu, sufletul operațiunilor militare românești din 1848 și inventatorul legendarelor tunuri de lemn ale moșilor noștri și ca frate mai mic al lui Dionisie Sterca Șuluțiu, comandantul gărzii naționale de la Abrud și Abrudsat, organizate de el în 1848”⁵.

Tentat mereu „asemeni șoimului” să revină asupra celor studiate în tinerețe, consideră anul 1901⁶, bine venit a publica articole referitoare la meritele istorice

1. Iosif Sterca Șuluțiu, A doua la Partea a VI-a, din Memoriul, Sibiu, 1909, p. 4.

2. Transilvania, nr.2, martie-aprilie, Sibiu, 1911, p. 180.

3. Luceafărul, nr.10, Sibiu, 1911, p. 186.

4. Iosif Sterca Șuluțiu, Un an fabricat de istorie, Lugoj, 1910, p. 8.

5. Transilvania, nr. 2, martie-aprilie, Sibiu, 1911, p. 177.

6. Transilvania, an. 32, nr.4, mai, Sibiu, 1901 și M.Daneș, Iosif Sterca Șuluțiu: Considerații despre familia Corvineștilor în Corviniana II, Acta Musei Corvinensis, an II, nr. 2, Hunedoara, 1996.

excepționale ale familiei Corvineștilor. Nu uită să amintească că sunt de origine românească, îi judecă din perspectiva istoriei universale. Este mândru de rolul acestora în desfășurarea evenimentelor într-o perioadă în care marile familii nobiliare înrudite cu renumite dinastii europene, apelează la sprijinul nobililor români din familia Corvineștilor. Iosif Sterca Șuluțiu în studiul „Moartea Huniadeștilor” (anexa 1) dorește să reconstituie un traseu al luptelor politice și militare purtate de fiecare membru al familiei și să evidențieze episoade mai mult sau mai puțin obscure din tinerețea, apogeul și apusul lor, bazate pe documente originale pe care le-a studiat și tradus singur precizând critic sau mai puțin critic punctul său de vedere. Pentru a reda măreția, talentul și cariera militară, pe lăncu de Hunedoara îl prezintă în două lupte „nefericite”, cum spune însuși Șuluțiu, când maturitatea și mentalitatea îi permiteau să introducă un sistem mai democratic, astfel că „s-a răzimat mai mult pe nobilimea mai mică, cu delăturarea acelor care credeau că omul începe de la grof”⁷.

În secolul al XV-lea primejdia otomană prin dese incursiuni amenință direct Ungaria și Transilvania. Necesitatea apărării hotarelor ei impune întărirea puterii centrale, frânarea anarhiei feudale. Meritul în vederea organizării, apărării și redresării țării îi revine lui lăncu de Hunedoara căruia în 1438 i s-a încredințat funcția de Ban al Severinului. La 1441, în urma luptelor pentru tron în Ungaria, e numit voievod al Transilvaniei. Anul 1442, prin strălucirea victorie de pe râul Ialomița care marchează începutul campaniilor ofensive împotriva turcilor. Renasc planurile unor coaliții europene. În 1443 armata lui lăncu trece Dunărea până în Balcani unde are loc marea expediție crucială de la Varna din 10 noiembrie 1444. Acțiunea nesăbiută a tânărului rege Vladislav a făcut ca bătălia, care părea victorioasă la un moment dat să se transforme într-o înfrângere dezastruoasă, însuși regele căzând în luptă. Referindu-se la capacitățile militare de mare comandant de oști ale lui lăncu de Hunedoara, Șuluțiu scrie următoarele: „Dacă în locul Vlădicilor și al cardinalului, ar mai fi fost încă un Huniadi comandant, bătălia nu se termina cu o catastrofă”⁸.

A doua bătălia descrisă de Șuluțiu începe cu alegerea lui lăncu în funcția de guvernator al Ungariei în timpul minoratului regelui Ladislav Postumul. Reîncepe lupta cu turcii și în anul 1448 trece Dunărea în fruntea unei armate de 20000 de ostași cu intenția de a se alia cu forțele albaneze conduse de Skanderberg împotriva turcilor.

lăncu, sigur pe armată în momentul plecării, scrie regelui polon „sau îmi va succeda a răzbuna moartea regelui meu căzut la Varna sau îmi voi găsi și eu moartea”⁹. În așteptarea joncțiunii cu forțele albaneze oastea condusă de lăncu este atacată de turci. Cu tot eroismul ei, armata creștină suferă o grea înfrângere însă nu datorită mulțimii turcilor, ci, precum spun istoricii, la baza înfrângerii fiind „trădarea”¹⁰. lăncu de Hunedoara abătut reușește să fugă, merge prin locuri necunoscute, după cum mărturisește Șuluțiu, este recunoscut, dus la Brancovici care pe moment intenționează să-l predea sultanului. Răspunsul acestuia „nu se cuvine ca un erou așa extraordinar să fie tratat într-un mod atât de mișelesc”¹¹ îl determină pe Brancovici

7. Transilvania, an. 32, nr.4, mai 1901, Sibiu, p. 105.

8. Ibidem, p. 108.

9. Ibidem, p. 109.

10. Ibidem, p. 109.

11. Ibidem, p. 109.

să-l țină arestat până în 20 decembrie 1448 când este eliberat, în urma protestului energic al nobilimii regatului și după îndeplinirea unor grele condiții de răscumpărare, prezentând dovezi de încredere și fără reproșuri la care se adaugă și propunerea de căsătorie a fiului său Ladislau cu fata lui Cillei. La 23 decembrie 1448 lancu sosește la Seghedin, fiind primit ca un adevărat erou de către marea nobilime legată de guvernator, „amici”, aplaudat de voievozi din țările învecinate. De eșecul campaniei lui lancu din 1448 profită marea nobilime în frunte cu Cillei, ce proclamă ca rege pe minorul Ladislau, ceea ce determină încetarea funcției de guvernator al țării, încât în jurul său, ne relatează Șuluțiu, „se creează o atmosferă infernală”¹².

Manevrele politice ale mării nobilimi au mers așa departe, încât influențând pe tânărul rege, lancu este chemat la Viena. Lancu, ferm dă dovada calității unui bun conducător, a unui om politic curajos și sincer răspunde „nu sunt dator a mă prezenta în țară străină, în țara mea stau ori și unde la dispoziția regelui meu”¹³. Totuși, în aceste condiții merge însoțit de 1500 de călăreți până la granița Austriei, unde este întâmpinat de un trimis al lui Cillei. Prevenit că i s-a întins o cursă, lancu revine la Buda și dispune ca cetatea să fie pusă în alertă. Acum înțelege lancu cât de izolat este, ce anarhie domnește în țară (regele nu se intersează de Ungaria, marea nobilime este angajată în certuri interne pentru stăpânirea unor moșii). Dificultățile interne, când e vorba de binele țării, îl determină pe marele erou să nu renunțe, să-și concentreze atenția asupra tratatelor cu turcii.

În aceste condiții de „apatie și disperare”¹⁴ sosește în țară un călugăr italian Ioan Capistrano „o măreață figură a aceluia secol, un geniu asemeni lui Hunyadi”¹⁵. Acest om, ne relatează Șuluțiu a făcut minuni: „a vestit o cruciadă în contra turcilor, ... a împăcat pe Hunyadi cu Cillei, și ca împăcătura să aibă deplină garanție, Matei a fost cununat, cu fata lui Cillei, cu contesa Elisabeta, urmând ca tânărul mire să meargă la curtea regală, iar fata în cetatea Hunedoarei, unde moare la câteva luni. Matei (încheie Șuluțiu) a fost căsătorit de trei ori despre care cei mai mulți istorici nu amintesc nimic”¹⁶. Cei doi, lancu și Capistrano merg prin țară ca doi apostoli impulsivând poporul în lupta împotriva turcilor, ca și când lancu presimțea că este ultima campanie, iar faptele sale au să pună coroana nemuririi Corvineștilor.

În timp ce turcii, cuceritorii Constantinopolului încep asediul general asupra Belgradului, cetate considerată „Cheia Ungariei”, lancu strânge o armată formată cu oșteni din popor și în fruntea armatei sale cu spada, iar Capistrano cu crucea în mână, luptă, „nu ca oameni, ci ca balauri, sau mai bine zis ca semizeii”¹⁷. Împreună cu armatele cumnatului său Mihail Szilagyî înfrânge armata turcească reușesc să intre în cetate unde însuși sultanul este rănit și silit să se retragă. Victoria îi aparține lui lancu de Hunedoara iar știrea se răspândește cu iuteală în toată Europa. În timp ce lumea creștină sărbătorește victoria din 22 iulie 1456 de la Belgrad mare om politic are la sfârșitul vieții bucuria unei izbâzi împotriva turcilor.

12. Ibidem, p. 110.

13. Ibidem, p. 110.

14. Ibidem, p. 111.

15. Ibidem, p. 111.

16. Ibidem, p. 111.

17. Ibidem, p. 111.

Nu s-a putut bucura de succesul său, deoarece s-a îmbolnăvit, după cum spune Șuluțiu, „înveninat de aerul infectat de miile de cadavre omenești și în 11 august și-a terminat glorioasa carieră cu o moarte sfântă. Părintele Capistrano a murit în 23 octombrie”¹⁸. O dată cu ei „dispare pentru totdeauna tipul cavaleresc și sfânt al cruciaților”¹⁹.

Anul 1456 încheie strălucita carieră politică și meritele militare câștigate de lăncu de Hunedoara pe parcursul domniei, dar rămâne în memoria colectivă a istoricilor contemporani care continuă să-i glorifice faptele, în timp ce manevrele perfide ale adversarilor apar din nou cerând răzbunare prin moartea celor doi fii ai săi.

În aceste condiții, sub pretext că se continuă lupta antiotomană regele, sfătuit de marea nobilime, convoacă pe 15 octombrie dieta de la Futa, unde sunt invitați Ladislau și Matei Corvin. Ladislau, după ce și-a asigurat unele măsuri de protecție și a primit în scris, „salvus conductus” se prezintă în dietă, jură credință regelui, promite cedarea cetăților deținute de tatăl său în schimbul numirii în funcție de căpitan suprem al țării. Stupoare: regele încredințează funcția nobilului Cillei, rivalul familiei Corvineștilor în timp ce tânărul Ladislau, sfătuit de episcopul de Oradea Mihail Vitez se decide să nu respecte jurământul cerând să primescă ceea ce i se cuvine și păstrând inclusiv cetatea Belgradului. Ambițiile adversarilor continuă, astfel că regele însoțit de o delegație de 4000 de oameni, formată, după cum relatează Șuluțiu din, magnați maghiari, cehi și nemți, în frunte cu ambițiosul și instigatorul Cillei vizitează cetatea Belgradului sub motiv că doresc să vadă cetatea, tunurile și trofee capturate de la turci. În timpul vizitei, pe fondul rivalității și a dorinței de răzbunare între Ladislau și Cillei, izbucnește o ceartă terminată cu moartea celui de pe urmă, iar Ladislau la câteva zile este numit căpitan suprem al țării. Marea nobilime regală în frunte cu: palatinul Ujlaki, Banfi Pal, Buzlai Laszlo, Czernin Henning de Szomszedvar etc. uneltesc din nou pe lângă „nefericitul rege” organizând un complot împotriva lui Ladislau și Matei Corvin. Pentru ca reușita să fie deplină, cei doi frați sunt invitați pe 14 martie 1457 la Buda. Narațiunea lui Șuluțiu ne introduce în certurile și intrigile urzite de aceiași „dușmani” fanatici ai familiei Corvineștilor. O dată sosiți la Buda, cei doi frați împreună cu prietenii și sfătuitoarii familiei Corvineștilor, Mihail Vitez, Kanizsai Laszlo și Rozgonyi Sebestyen sunt arestați pe loc. După un simulacru de judecată, fără știrea celor din cativitate, la 16 martie 1457 în piața Sf. George, „capul superb al lui Huniadi, în etate de ani 24 a căzut sub barda călăului. Fratele său Matei și ceilalți condamnați au rămas în temniță. Episcopul Vitez la intervenția Papei a fost trimis la Strigon, unde a fost sub supravegherea arhiepiscopului”²⁰. În această conjunctură continuă Șuluțiu, când regele garantează ajutor și despăgubire conspiratorilor, țara întreagă amuțise. Nimeni n-a avut curajul să anunțe cele petrecute. Doar un singur călugăr în amvonul bisericii din Buda apostrofează astfel: „sângele nevinovat strigă la cer după răzbunare” în timp ce mama tânărul Ladislau, „...” o demnă matroană”, n-a plâns, ci a răcnit ca o leoaică și se întreba retoric: „cum? ce fel? să cuteze ei să ucidă, să deie pe mâna călăului, pe fiul meu nevinovat, pe fiul lui lăncu de Hunedoara, care a scăpat țara și coroana de pieire: sânge le-a trebuit. Sânge are să curgă.

18. Ibidem, p. 112.

19. Aurel Decei, *Istoria Otomană*, București, 1978, p. 110.

20. *Transilvania*, an. 32, nr. 4, Sibiu, 1901, p. 113.

Răzbunare"²¹. Și s-a răzbunat ajutată de apropiații familiei de fratele său, de mica nobilime declarând opoziție deschisă mării nobilimi. Pe când revolta se extinde în toată țara, regele moare subit la vârsta de 18 ani. Conflictul dintre cele două tabere se aplanează prin succesul micii nobilimi care propune la succesiunea tronului pe Matei din „familia gloriosului erou a lui Cristos, care a fost pe nedrept batjocorit”²². În timp ce Matei se afla în captivitate la Praga sub directa supraveghere a lui Podiebrad, promite căsătoria cu fiica acestuia Ana, iar mama sa oferă sume ridicate pentru răscumpărarea fiului. Matei Corvin, al doilea fiu al lui Iancu de Hunedoara, cu sprijinul nobilimii mici și mijlocii, a trupelor de mercenari, conduse de unchiul său „ajunge din temniță”²³ ca rege al Ungariei în ianuarie 1458. Matei acționează cu multă repeziciune: anunță oficial că la împlinirea vârstei de 17 ani se va căsători cu fata lui Podiebrad, care „era mai mult bolnăvicioasă decât frumoasă, decât cu fata lui Garai, călăul fratelui său”²⁴, întărește puterea în stat, dă drepturi pentru negustori, ce atrag nemulțumirea oligarhiei feudale susținută de împăratul Germaniei Frideric, regele polon și chiar de unchiul său Mihail Szilagyi.

Pentru a evita vărsarea de sânge, încearcă o împăcare: îl condamnă în primul rând pe unchiul său la moarte, îl obligă pe Podiebrad să fie de partea sa, se împacă cu nobilul Giskra, îl susține pe Albert împotriva lui Frideric, îl înfruntă pe renumitul și vestitul călăreț Hobular. Până în anul 1463 pe Matei îl preocupa problema invaziei turcești. Poartă unele războaie cu turcii pe care Șuluțiu le descrie succint, nu fără semnificație în schimb eternizează splendoarea, prosperitatea și bunăstarea curții imperiale ce uimește întreaga Europă „când în amurgul Evului Mediu și zorile secolului nou, evenimentele petrecute au transformat lumea . În aceea epocă cade renașterea, spiritul antic, invenția tiparului, descoperirea Americii, ivirea protestantismului, căderea Constantinopolului”²⁵.

După cum amintește Șuluțiu, istoriografia contemporană îl prezintă pe Matei nu ca un bărbat mare dar puternic, cu ochi admirabili de frumoși și inteligenți, nu foarte frumos dar foarte cult. De timpuriu s-a înconjurat de un cerc de savanți renașcențiști, reprezentanți ai istoriei, filozofiei, arheologiei, astrologiei ca: I. Panopius, M. Vitéz, Thuroczi Bonfini, Galleoti, Rigio Montanus. Angajează la curte pe cei mai renumiți sculptori și pictori care au transformat palatul într-un adevărat paradis. (Anexa 2).

Dacă cei mai mulți cronicari și istorici amintesc mai puțin de fiul natural al lui Matei, Șuluțiu ne mărturisește că nu a avut copii nici din căsătoria cu Beatrice. Printr-o diplomă regală, îl recunoaște pe Ioan Corvin ca unicul său fiu. Din acel moment îl prezintă principilor europeni ca succesor al tronului Ungariei, îl numește grof de Huniade, principe de Lipto, o convinge pe mama sa, o femeie severă și serioasă, să-i recunoască fiul ca nepot, iar pe Beatrice o convinge să-l recunoască ca fiu, ca la 25 noiembrie 1487 să promită căsătoria cu Blanca, o fată din familia de Milano.

Merge mai departe încât îi predă cetatea Buda cu întregul tezaur și vestita bibliotecă Corviniană, cetatea Vișegrad, Comarom și Táta precum și cele mai bogate localități după care se mută în palatul de la Viena împreună cu regina Beatrice. Însă,

21. Ibidem, p. 115.

22. Ibidem, p. 116.

23. Ibidem, p. 116.

24. Ibidem, p. 117.

25. Ibidem, p. 118.

cea care se opune acestui plan este regina prin încercarea de a anula căsătoria și lupta asiduă pentru îndepărtarea lui Ioan Corvin de la tron. Toate acestea s-au perfectat până în data de 14 aprilie 1490 când, regele după serviciul divin, se retrage în apartament și pentru alinarea foamei cere smochine care se pare că au fost otrăvite. După trei zile de dureri, regele moare, fiind plâns de poporul care presimțea „că împreună cu victoriosul și gloriosul rege s-a coborât în mormânt și epoca victoriilor și a gloriilor”²⁶.

Muribund, cu dureri infernale, privirea era ațintită celor din jur cerându-le să respecte îndeplinirea planurilor propuse. Dar „dragostea de mamă n-a ținut mult. Regina se aliază cu aceiași dușmani ai familiei, împiedicând alegerea lui Ioan Corvin și numirea ca palatin a lui Perenyi, până la alegerea noului rege.

Pentru a înțelege un fenomen, trebuie să aflăm cum a apărut, cum s-a dezvoltat și cum s-a finalizat. Acest fenomen îl caută Șuluțiu în studiul său. Cu ce moarte a murit Ioan Corvin. Preocupat de moartea lui Ioan Corvin, Șuluțiu, de o curiozitate mereu trează, caută noi documente, negăsind răspunde: „deloc nu m-aș fi mirat dacă aș fi dat de urmele unei catastrofe. Ioan Corvin a murit în 12 octombrie 1504 la vârsta de 31 de ani. Cinci luni în urmă a murit unicul său fiu Cristofor (1505) înveninat. Veninul i s-a dat în Pallas din ordinul reginei Beatrice²⁷. Deși cele revizuite și amintite de Șuluțiu sunt cunoscute ele impresionează prin accentuarea amănuntelor privind moartea tragică a acestor oameni cauzată de mințile unor intriganți care nu urmăreau decât propriile lor interese iar consistentul articol despre drama familiei Corvineștilor se încheie în stilul său propriu, spunând: „s-a stins vlăstarul, dar: verde e încă stejarul milenar – talpa țării, poporul român – din care au răsărit acei giganți”²⁸. Articolul lui Șuluțiu a fost conceput și redactat în scopul comemorării tuturor eroilor neamului nostru, întrucât autorul este convins că fericiți sunt „cei care au murit înainte cu mai multe decenii căci aceia au murit cu credința într-un viitor fericit al națiunii”²⁹.

Noua mentalitate istorică manifestată la generația în care s-a format Iosif Sterca Șuluțiu, va impune interpretarea trecutului asociată cu spiritul epocii prin cultivarea și glorificarea meritelor marilor conducători ai neamului.

Mariana DANEȘ

Muzeul Brukenthal Sibiu

26. Ibidem, p. 118.

27. Ibidem, p. 122.

28. Ibidem, p. 124.

29. Iosif Sterca Șuluțiu, Aduș la Partea a VI-a, din Memoriul, Sibiu 1909, p. 15 .

TRANSILVANIA

ORGANUL

ASOCIAȚIUNII PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA
POPORULUI ROMÂN.

Nr. IV.

Sibiu, Malu 1901.

Anul XXXII.

MOARTEA HUNIADȘCILOR.

Vădurăm în „Transilvania” Nr. II. a. c. că Ioan Huniadi, strănepotul unui simplu nobil valach din Ardeal, cu numele Costa, ajuns guvernatorul și regentul Ungariei și al Transilvaniei, în care timp și-a câștigat numele de „scutul Europei, atletul năvălitor al lui Christos, speranța creștinismului, cel ce a sfărmat jugul sclaviei scăpând țeara și coroana regală de pierire”.

Nimic nu dovedește mai eclatant că Huniadi a fost un om fenomenal, decât faptul, că dînsul a putut să ajungă a fi regent într-o țeară, unde puternice familii oligarhice, înrudite cu dinastiile altor țeri, nu numai aspirau, dar se priviau pe sine exclusiv îndreptățite la cărmă țerei. Dar mai ales că Huniadi a rupt-o cu trecutul, a introdus un fel de sistem democratic: s'a răzimat mai mult pe nobilimea mai mică, cu delăturarea aceloră, cari credeau, că „omul” începe dela „graf”.

Dușmani de moarte și-a câștigat, dar geniul și bravura dînsului a învins cu desăvîrșire pe toți. Colosale lupte a purtat cu arma în contra mai multor magnăți, cari s'au revoltat, în timpul când lupta țurgea între regele ales de dieta țerei Uladislau și între pretendentul Ladislau al V-lea.

După moartea regelui Adalbert devenind tronul Ungăriei vacant, iar dieta n'a vrut ca văduva să guverneze țeara, a ales deci în anul 1440 pe tinerul rege polon Uladislau. Văduva regelui Adalbert, spriginită de banul Cillei Ulrich, care era înrudit cu fostul rege Adalbert, protestează în contra alegerii; iar după-ce născuse pe Ladislau (posthumus), pretinde tronul în virtutea dreptului de succesiune. Mai mult: prin ajutorul căpitanului cetății Visegrad, Garai László, unde se păstra coroana sf. Stefan, pune mîna pe coroană și în 24 Aprile 1440 arhiepiscopul din Strigon Dionis Szécsi, încoronează cu mare pompă pe băiatul de 3 luni, în prezența banului graf Cillei, a palatinului Garai László și a lui Ujlaki Miklos voda Ardealului.

Mátyás király jellemzése. .

Az ország legnagyobb hősének fiát közfigyelem kísérte bölcsőjétől a sírig. Közpályára született, ezen tudatban növekedett s hivatását, de — szerencsére — az ezzel járó kötelességeket is ösmerve oldotta meg földadatát. Sokat tapasztalt már mint gyermek és sok csalódás érte mint királyt; korán megizmosult egyénisége azonban képessé tette, hogy magához és elveihez mindig hű maradjon. Ez egyéniségnek köszönhető, hogy igen válságos körülmények közt is megtarthatta azon koronát, melyet

Buda*) (Mátyás korában).

családjának összeköttetései, első sorban atyjának érdemei szereztek meg neki. De ugyanezen individualizmus okozta, hogy gyakran kellett szemben állania a közvéleménnyel, mely féltékenyen őrizte alkotmányát, hagyományait.

Az állandó katonaság és állandó adó behozatala csak pillanatnyira sikerült ugyan neki és csak kevéssel élte őt túl e két fő reformja; de éppen ez a kérész-élet mutatja, mily kevéssé számolt az általános hangulattal. Határozott föllépése, mi mégis az alkotmányos formák kimélésével járt együtt, céljához segítette többnyire, állandóságot azonban nem-igen teremtett. Magáért cselekedett, nem utódjaiért; pedig korántsem volt oly önző, hogy saját dicsvágyának eszközévé akarja tenni hazája jövőjét. Ahhoz

THE CORVIN FAMILY DRAMA SEEN BY IOSIF STERCA ȘULUTIU

Summary

Iosif Sterca Șulutiu In his work THE DEATH OF THE HUNIAD FAMILY (Moartea Huniadeștilor) wanted to bring up the political and military struggles carried on by each member of the family and to emphasize the more or less known events in their lives, from their youth to the end. All these were done by him relied on the documents he studied and translated himself, specifying critically his point of view.

He was always tempted to come back „like the hawk”, upon the things he had studied during his youth. He considered 1901 to be the best year in order to publish the articles about the extraordinary historic qualities of the Corvin family. He also didn't forget to recall the Romanian original of this family, even if he judged them from the world history point of view. He was very proud of them, of the importance they had in the events in a period when the great nobiliary families related to well-known. European dynasties asked for the help of a Romanian aristocratic family – the Corvin family.

Even if the events recalled by Șulutiu were already known they impressed by stress he put on the details of the Corvin family drama. This drama had been caused by evil mints or some intriguers.

The new historic mentality of Șulutiu's generation was going to impose the view upon the past events correlated with the spirit of the epoch and bringing up the facts and qualities of the greatest leaders in our past.

DRAMA ISTORICĂ NAȚIONALĂ: CORVINEȘTII

Drama istorică, factor important și preponderent în dramaturgia română, s-a bucurat, încă din începuturi, de aprecierea și interesul, atât al publicului spectator cât și, firesc, al autorilor dramatici.

Dovezi ale acestei aserții stau și mărturiile că primele texte cunoscute sunt texte ale dramei istorice.

Prima piesă de teatru scrisă în românește și, din păcate, autorul a rămas necunoscut până astăzi, este o dramă istorică: „Occisio Gregori Vodae in Moldavia...”. Ea aparține anilor 1770-1780 și manuscrisul îi atestă paternitatea transilvăneană.

Mai mult încă, în susținerea noastră că dramaturgia istorică a jucat, întotdeauna, un mare rol în cadrul literaturii noastre de specialitate, îl oferă și faptul – de loc neglijabil – că prima traducere de teatru străin în limba română a fost tot un text istoric. Drama „ARTAXERU” de scriitorul italian Pietri Matasiasio este transpusă în românește pe la anii 1780-1783. Autorul acestei traduceri? Ca și în cazul precedent, necunoscut:

Și, fiind în cadrul unei scurte treceri în revistă a dramaturgiei românești de inspirație istorică, trebuie să menționăm un argument suplimentar – deloc neglijabil – că la 8 aprilie 1837, la Iași, a avut loc premiera primei piese originale românești. Ne referim la drama istorică „Petru Rareș” de unul dintre cei mai mari propagatori ai culturii române în Principate: Gh. Asachi.

Cunoaștem cu toții celebrele drame istorice ale celor mai ilustre pene din dramaturgia noastră: „Răzvan și Vidra” a marelui Hașdeu, „Trilogia” lui Delavrancea, „Zalmozis” de Blaga, „Vlaicu Vodă” de Davila, „Letopisești” de Mihail Sorbu, precum și alte multe, nenumărate drame și tragedii vin să îmbogățească tematica istorică în dramaturgia română.

Eroii îndrăgiți ai neamului, voievozi, haiduci, personalități de seamă au inspirat – deopotrivă – istoria dar și literatura și legenda.

Despre Ștefan cel Mare se cunosc peste 25 de opere dramatice!; de Vlad Țepeș, Mihai Viteazul, Horea, Avram Iancu sau Tudor Vladimirescu s-au scris deasemeni opere multiple și nu lipsite de certe valori literare.

Stăruind asupra dramaturgiei noastre și asupra marilor figuri ale neamului oglindite în acest gen literar, era firesc să fii atras și de ilustrele nume ale Huniazilor. Rezultatul acestor cercetări m-au surprins cu desăvârșire! Drama istorică românească aproape că nu cunoaște chipurile voievozilor Corvini în tomurile sale. Bineînțeles cele câteva excepții – de care ne vom ocupa în paginile următoare – confirmând regula.

Explicația acestui fenomen nu este nici cazul, nici scopul dizertației noastre.

Vom trece, deci, peste acest aspect, încercând să analizăm împreună cele câteva texte dramatice care atestă prezenta comunicare.

Din cele cunoscute până astăzi cea dintâi lucrare asupra temei propuse aparține scriitorului de origine maghiară trăitor în Transilvania: Hugo Károli (1817-1877) și se intitulează „Un rege maghiar”. După cum consemnează eruditul om de teatru Ioan Masoff în lucrarea sa fundamentală, „piesa înfățișează viața și opera lui Matei Corvin” și că autorul scria atât în limba maghiară cât și în cea franceză¹.

Cercetările făcute în depozitul Bibliotecii Academiei Române, precum și diligențele către forurile maghiare din țara noastră a deține asemenea lucrare, au rămas fără rezultat.

O altă interesantă operă dramatică închinată Huniazilor este și tragedia în 2 acte, în versuri a scriitorului – îndeobște cunoscut în epocă – Gh. Tăutu. Tragedia „Văduva Carpaților” se pare că s-a jucat și pe scenele Moldovei pe la anii 1846-1848. Ea a cunoscut și lumina tiparului, la Iași, în 1879.

Principalele personaje ale acestei tragedii sunt, în ordinea indicată de autor:

Ladislau al IV-lea, Regele Ungariei

Ulrich, primul său ministru

Elisabeta, văduva lui Ioan Corvin

Ladislau și Matiaș - fiii lui Ioan Corvin

Acțiunea piesei se desfășoară la Belgrad - Serbia și, din prima scenă a piesei ni se arată conflictul care va urma. Ulrich îi cere, regelui său uciderea celor trei Corvini (Elisabeta, Ladislau, Mateiaș). Iată argumentul primului ministru al Ungariei:

ULRICH: Corvin, da, ajunse o legendă vie,

Ș-a lui neam prin-transul, plin de sumeție.

Maiestate! Crede pe ministrul tău,

Românii vr-un bine nouă nu ne vreu.

Astă gintă mândră de a ei tulpină.

Glorie neștearsă deci vei căpăta.

Stârpind-o din lume prin puterea ta!

Pune să se piardă din tot și mai întâi,

Văduva și fii, căci tustrei sunt răi²!

Iar cu alt prilej se adaugă aceste vorbe relativ la lancu Corvin de Hunedoara:

... "Coroana, tronul, Țara Ungurească

De au o mărire, un frumos destin

Il dătoresc numai lui Ioan Corvin.

Acel Huniade ca român de sânge

Opri semiluna la Belgrad de-a-nvinge³!"

În fața acestei situații Ladislav, fiul cel mare al lui Ioan Corvin, hotărăște uciderea primului ministru Ulrich și chiar pune în aplicare hotărârea sa.

1. Ioan Masoff - Teatrul românesc. Privire istorică. Vol. 2, p. 617.

2. Gh. Tăutu - Văduva Carpaților. Trag. în 2 acte, act. 1, scena 1.

3. Ibidem - act 1, scena 1.

Actul al doilea, cu acțiunea petrecându-se la Praga, în Bohemia, după spusele autorului, ne arată uciderea lui Ladislau de către oamenii regelui Ladislau al IV-lea, dragostea din ce în ce mai mare de care se bucură Matei Corvin la curtea regală a Ungariei și, în final, când Regele Ladislau moare, țara și boierii îl numesc noul rege al lor.

Replica finală a „Pajului” vrea să fie și o concluzie firească a tragediei cât și apoteoza lui Matei Corvin:

Pajul: „Sute, mii de oameni, magnați și prostime,

Deputați din țară și soldați mulțime

Cu cruci și stindarde la palat toți vin

Strigând: Să trăiască Mateiaș Corvin⁴!”

Acum, fiindcă tot s-a vorbit de Ioan Corvin de Hunedoara aș dori, înainte de a trece la analiza unei alte opere teatrale închinată Corvineștilor, să ne oprim o clipă la acel minunat epitafor scris pe lespede de la Alba-Iulia unde-și doarme somnul de veci Iancu Corvin. Epitaful a fost conceput de prelatul Capistran în limba latină. Iată-l în traducere românească:

„Salut stea din cer,

A murit coroana regatului,

S-a stins lumina lumii.

Vai! S-a spart oglinda

În care vedem reflectându-se,

Întotdeauna, victoria, tu domnește cu Isus

Și triumfă cu îngerii,

O bune, Ioane!”

Iancu Corvin s-a stins din viață la Semlin pe data de 9 august 1456.

Următorul text dramatic pe care încerc să-l aduc în atenția Dumneavoastră este cel al unei piese, relativ recente socotind depărtarea ce o separă în timp de aceea a lui Gh. Tăutu. Piesa se numește „Moartea lui Vlad Țepeș” și face parte dintr-o trilogie închinată acestui voievod de către scriitorul și prolificul dramaturg Dan Tărchilă. Premiera absolută a piesei a avut loc la Teatrul „Al. Davila” din Pitești la data de 14-XI-1976.

Următorii actori au interpretat personajele principale:

Ioan Roxin - Vlad Țepeș

Cornel Poenaru - Ștefan cel Mare

Eugen Ungureanu - Matei Corvin

Punerea în scenă a fost semnată de apreciatul regizor: Mihai Rodoslavescu.

În prefața textului dramatic autorul face această scurtă prezentare a eroului său Matei Corvin:

„...inteligent și infatuat, se vede că a fost crescut la școlile Apusului. Om al Renașterii, elegant în costum și în exprimare. Abil diplomat, cu izbucniri violente. În prima apariție (actul 1) are 21 de ani, în a doua (actul 2), cu 13 ani mai mult.”

Vom încerca să ilustrăm cele spuse de autor, citând, fragmentar, câteva replici ale piesei. Iată-l pe Matei Corvin în dialog cu Vlad Țepeș pe care îl ține prizonier sub acuzația de a fi trimis sultanului o scrisoare de trădare la adresa lui Corvin. Trădarea, desigur, cum o spunem nu numai noi sau autorul piesei ci cum

4. Ibidem - act. 2, scena XVI.

o atesta însăși istoria, a fost un fals întocmit pentru a îndepărta pe acest voievod atât de viteaz și de incomod din drumurile istoriei:

Matei: Să zicem că ești oaspetele meu.

Vlad: Adică... nu-mi tai capul? Acum șaisprezece ani tatăl tău mi-a ucis tatăl.

Matei: Te rog, nu-i momentul.

Vlad: Și pe fratele meu odată cu el. Sângele a țâșnit gârlă din gâturile lor și m-au stropit pe buze și pe ochi. De-atunci lumea pentru mine are culoarea sângelui și apa gust de sânge. Așadar, sunt prizonier.

Matei: Sunt momente când ești nevoit să iei hotărâri și nu ai la îndemână decât una singură. Uită ce-am discutat. Eu, ca s-ajung rege la Buda, a trebuit să uit tăierea capului fratelui mei – vezi, și Corvinii au decapitații lor! Amintirile m-ar fi făcut antipatic nobililor care l-au ucis⁵.

Mai apoi, după aproape treisprezece ani de prizonierat, în 1475, revederea acelorași personaje decurge după cu totul alte criterii:

Vlad: Trebuie să spulberăm ideia multora că turcii sunt invincibili. Ștefan va păzi Cetatea Albă și Chilia, pentru a preîntâmpina o debarcare.

Matei: Eu cobor spre Belgrad, încercând o legătură cu albanezii.

Vlad: Primele bătălii trebuie câștigate de noi. Eu am să trec Dunărea, le distrug garnizoanele. Tu iei Belgradul, Ștefan va coborî prin Dobrogea. Într-o lună putem fi toți trei sub zidurile Bizanțului.

Matei: Toți trei! Tu, Ștefan și eu!

Vlad: Dacă nu ne unim, vom pieri.

Matei: Dă-mi mâna! De-acum încolo avem același drum. Să mergem... Să mergem, iubitul meu văr⁶!

Vom menționa un alt fel de teatru. Teatrul, cu cei mai mulți spectatori, cum a fost numit: Teatrul radiofonic. Autorii acestora sunt Mihai Joldea și Boris Crăciun.

Scenariul „Cavalerul alb” de M. Joldea a avut premiera pe data de 25-IV-1986, regia fiind semnată de Titel Constantinescu. Iată personajele și interpretii scenariului respectiv:

Iancu Corvin de Hunedoara - Ovidiu Iuliu Moldovan

Ioan Corvin de Hunedoara - Emil Hossu

Voievodul Vlad - Gelu Nițu

Domnița Clara - Mariana Maican

Regele Vladislav - St. Velniciuc

Sultanul - Nic. Iliescu⁷

Trei ani mai târziu Boris Crăciun prezintă scenariul radiofonic: „Când se trezesc zimbrii” în regia de studio a lui Dan Puican pe data de 27-III- 1989. Personajele principale au fost interpretate de:

Ștefan cel Mare - George Constantin

Matei Corvin - Victor Rebengiuc

Petru Aron - Radu Panamarenko⁸

5. Dan Tărăcilă - Moartea lui Vlad Țepeș, piesă în 2 părți, Prolog și Epilog. Partea 1, scena IV.

6. Ibidem - Partea a 2-a, scena VI.

7. Arhiva Radiodifuziunii = CARDEX - 2240

8. Ibidem - 2739.

Oprim aici enumerarea textelor literare dramatice închinat lui Matei Corvin din lipsa posibilităților adăugirii de autori și titluri care s-ar fi înscris temei tratate. Suntem însă convinși că alte multe texte se află pe undeva, în bibliotecile marilor teatre dramatice din țară sau prin sertarele unor autori pe nedrept uitați sau necunoscuți. Voi cita doar trei exemple de reavoință din partea autorităților sau, dacă doriți, de necooperare cu autorul rândurilor de față. Bogata bibliotecă a Teatrului Național din București este interzisă publicului cercetător. Bibliotecara de aici - al cărui nume preferăm să-l trecem sub tăcere - a refuzat categoric punerea la dispoziție a minunatului tezaur aflat în dotarea respectivă. Teatrul Național din Iași și, mai recent, Teatrul Național din Cluj, au răspuns prin tăcere la solicitările noastre scrise.

Poate, înainte de a încheia scurta noastră alocuțiune și a vă adresa mulțumirile cuvenite pentru audiența Dumneavoastră, ar trebui să menționez măcar una dintr-o serie de drame istorice care povestesc de Matei Corvin și personalitatea sa. Voi menționa „drama originală în trei acte”, lucrare jucată la Iași în 1850 și aparținând scriitorului Necolai Istrati. Piesa se numește „MIHUL” sau „O trăsătură din resbelul lui Ștefan cel Mare cu Matei Corvin regele Ungariei.

Neapărat, și cu aceasta punem punct comunicării noastre, drama citată nu este singura. Piese despre Ștefan cel Mare sau Vlad Țepeș, menționează adesea relațiile dintre aceștia și Matei Corvin.

Arcadiu MARINESCU – NOUR
București

LA DRAME HISTORIQUE: „CORVINEȘTII"

Résumé

La dramaturgie historique a eu toujours, dans la littérature un rôle négligeable. Le résultat de quelques recherches littéraires concernant le nom de HUNIAZI est l'un étonnant: la drame historique roumaine comprend, insuffisamment, les visages des princes régnants des Corvini dans ses tomes.

Il existe encore quelques textes dramatiques signées par des auteurs hongrois (H. Károli) et roumains (Gh. Tăutu).

Il faut mentionner que le théâtre radiophonique a présenté des textes littéraires dramatiques dédiées aux princes régnants de la famille de Huniazi: „Le Chevalier blanche" de M. Joldea, „Quand les bisons se réveillent" de Boris Crăciun.

BĂTĂLIA DE PE CÂMPUL PÂINII REFLECTATĂ ÎN TRADIȚIA ORALĂ

Bătălia de pe Câmpul Pâinii - din 13 octombrie 1479 - reprezintă, un moment din marea luptă antiotomană, dusă de Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare, Vlad Țepeș și Ioan de Hunedoara. Victoriile acestor apărători ai creștinătății s-au bazat în primul rând pe curajul maselor populare - pe „oastea cea mare” condusă de căpitani de oaste – juzzi, pârcălabi și cnezi – al căror nume l-a păstrat atât istoria scrisă, cât și tradiția orală. Bătălia de pe Câmpul Pâinii și succesul ei s-a datorat și colaborării tuturor naționalităților din Transilvania - români, unguri, secui și sași - care au luptat împreună pentru a-și apăra patria comună.

Lupta de pe Câmpul Pâinii, de lângă Orăștie¹, a trezit atât interesul contemporanilor, cât și al urmașilor, prin faptul că ea reprezintă un moment de cotitură în desfășurarea luptei antiotomane din ultimul sfert de veac al XV-lea din Transilvania. O bogată bibliografie se ocupă de descrierea amănunțită a luptei.

În amintirea victoriei și al salvării sale, voievodul Ștefan Báthory a ridicat un monument pe câmpul de luptă, încredințându-l spre întreținere orașului Orăștie. La sfârșitul secolului al XVIII-lea el a fost dărâmat de către judele Orăștiei și cu materialul rezultat s-a construit un pod și hanul Poștei din Șibot. În 1818 pe locul primului monument s-a ridicat un altul mai modest, dărâmat de unguri în revoluția din 1848, pentru că avea inscripția în trei limbi. Mai târziu, în sec. al XIX-lea, deasupra unuia din mormintele comune s-a ridicat un alt monument. Între cele două războaie mondiale se va ridica în stația C.F.R. Șibot un al patrulea monument ce comemorează memoria de pe Câmpul Pâinii, și pe principalul ei realizator, Pavel Chinezul².

În anul 1935, fiind elev la liceul „Aurel Vlaicu” din Orăștie am întreprins o anchetă folclorică în satele apropiate locului de luptă, (Șibot, Balomir, Bințiș, Vinerea) și chiar mai îndepărtate, (Purcărești, Strungari, Loman) pentru a vedea ce s-a mai păstrat din amintirea acestei lupte în memoria colectivă. Materialul cules îl redăm integral în „Anexa” acestei comunicări.

E adevărat că se poate pune întrebarea: „În ce măsură aceste **povestiri** reprezintă realitatea istorică și nu sunt o recreare populară”, cum se exprimă Arnold Van Genep în studiul „**formarea legendelor**”, recent apărut și în limba română. Ilustrul folclorist francez susține că amintirea faptelor istorice nu se

1. Localitatea este cunoscută în literatura istorică germană sub denumirea de Brotfeld, iar în cea maghiară de Kenyérmező.

2. I. Hațegan, Bătălia de pe Câmpul Pâinii. În „Apulum”, Alba Iulia, vol. XVI, 1974, p. 261.

păstrează în memoria colectivă, mai mult de trei sute de ani, ceea ce ar însemna cam patru generații. fac excepție, spune Genep, acele evenimente care sunt consemnate printr-un **obiectiv material**. În cazul de față, cele patru „monumente” consacrate victoriei din 1479, precum și câteva toponime specifice cum sunt **Gaura Turcului, Masa Turcului sau Moara Turcului**, aflate în regiune, ar explica păstrarea în tradiția folclorică a unui eveniment, petrecut cu 500 de ani în urmă. În comunicarea de față, vom încerca să sintetizăm „congruența” dintre faptele relatate de studiile istorice și textele folclorice, înregistrate de noi acum peste șase decenii.

O primă problemă ce s-a pus istoricilor a fost determinarea itinerarului parcurs de turci din Oltenia spre Transilvania. Din mai multe ipoteze propuse, rămân plauzibili trei: 1) Pătrunderea turcilor pe Valea Oltului până la confluența sa cu Lotrul și apoi pe Lotru în sus până la Obârșia Lotrului. De la Obârșie turcii au urmat drumul de plai peste Vârful lui Pătru, coborând pe la Măgura Mare, Chiatra Strâmtă, pe Plaiul Lomanului până la Sebeș, pe care l-au prădat. Acest itinerar este consemnat de textul folcloric nr. III. Pe Valea Sebeșului, turcii nu puteau coborî, întrucât aceasta era impracticabilă până după anul 1870, când au început exploatarea forestieră. A doua ipoteză: Pătrunderea turcilor pe Valea Oltului până la Căineni și de aici la Sibiu. A treia ipoteză: Pătrunderea pe Jiu până la Novaci și de aici peste munte (Urdele) la Obârșia Lotrului, „urmând străvechiul drum comercial care lega Oltenia de Transilvania”, ipoteză propusă de Gustav Gündisch. Noi, bazați pe textele folclorice, susținem ipoteza a doua.

Dintre evenimentele luptei, tradiția populară a păstrat amintirea înfrângerii sașilor, căderea de pe cal a lui Ștefan Băthory și salvarea lui de către Pavel Chinezu. Acesta - principalul erou al luptei - este prezentat ca un personaj de baladă, apropiat de Gruia lui Novac, cu o forță herculeană și curaj deosebit. Principelul Ardealului, sau „Împăratului” îi oferă un pahar cu apă pe o piatră de moară, iar pe câmpul de bătaie, se luptă vitejește. În final „dansează” pe o masă făcută din corpurile turcilor omorâți, ținând doi turci în dinți și doi pe umăr.

Episodul este redat sugestiv și de cronicarul maghiar Antonius Bonfinius: „Din pricina înserării armata și-a petrecut noaptea pe câmpul de luptă. Euforia victoriei a contribuit și ea, alături de oboseală și băutură, la transformarea cinei ostășești într-un adevărat ospăț, la care ostașii au început să cânte în versuri ad-hoc victoria de peste zi și vitejia unora dintre ei. Printre aceștia se află și Pavel Chinezu, cel care prin oportunitatea intervenției și prin vitejia personală a devenit artizanul victoriei. Spre a răspunde acestor dovezi de simpatie, Chinezu a început un dans neobișnuit, ținând în dinți cadavrul unui dușman uriaș, având la subsioară și pe umăr alte două corpuri. Deși pare neverosomil, dansul său este adevărat”, încheie Bonfinius³.

Interesant este și motivul **pădurii mișcătoare**, cătanele fiind sfătuite de Paul Chinezu (Anexa I) sau de Gabor Batori (Anexa II), să ieie fiecare câte o creangă de gorun verde și așa fiecare a plecat repede din pădure, dând impresia că pădurea venea spre turci, înfricoșându-i groaznic. Motivul este desigur de origine folclorică, având o circulație, europeană, fiind prezent și într-una din piesele de teatru ale lui W. Sakespeare (Macbeth).

3. Apud I. Hațegan, p. 272.

Desigur, în trecut vor fi existat și alte elemente folclorice despre această bătălie, dar care n-au ajuns până la noi. Astfel, Albert Amlacher relatează în lucrarea sa „Lupta de pe Câmpul Pâinii” (1879), că turcii fiind încercuiți, comandantul oștilor otomane Ali bei și-a datorat salvarea cunoașterii limbii române și adăpostului oferit de un „cioban”, subliniind prin aceasta omenia țăranului român⁴.

Textele folclorice redată în „anexă”, dovedesc și influențe livrești, dar nararea evenimentelor este făcută întotdeauna într-un autentic stil popular, specific cronicarilor. De fapt, ele pot fi considerate adevărate fragmente de cronică, în care mustește graiul viu al țăranului ardelean. De exemplu santinela turcească este apostrofată când anunță că **se mișcă pădurea** prin cuvintele: „Dute dracului, prostule, cum poate să vie pădurea de-acolo din loc”. Despre mersul bătăliei: „Așa i-o bătut cu pripa, iute de n-o avut răgaz să-i întoarne pe bătaie”. „Apă, i-o bătut pe turci cu buzduganele și cu sulii, i-o bătut de i-o rupt” (text I) sau: „Turcii s-or bătut în fel și chip, să rupă linia de foc”. (Anexa II). Consecințele demografice ale bătăliei de pe Câmpul Pâinii sunt redată prin următoarele cuvinte: După această luptă, sașii, care se aflau în satul Șibot, care nu era aici unde e astăzi, ci pe locul numit „Cânepiști”, și a cărui nume se tăgăduiește că ar fi fost acesta, s-au dus în alte părți. Românii de asemenea, au părăsit satul și s-au așezat la Mureș, într-o pădure de sălcii” (Anexa II).

Uneori întâlnim și elemente fantastice în cursul povestirii: „La Moara Turcului/pe râul Cugirului, în dreptul cătunului Mujești/este ceva necurat. Că acolo oamenii făceau drumul ziua și noaptea se strica. Atunci l-or mutat pe altă parte. Drumul, oamenii l-or făcut, în timpul bătălii din 1914” (Anexa IV).

Ascensiunea eroului principal este redată după procedeul basmului. „Se zice că Paul Chinezu era fiu de morar din Banat. Într-o zi, veni pe acolo, pe la ei, Vodă Ardeleanul, Gabor Batori. Pe Pavel îl găsește la moară. Îi cere să-i aducă un pahar de apă. El în loc să-i aducă paharul de apă pe o tavă, el i-l aduce pe o piatră de moară. Gabor Batori văzându-l atât de puternic, îl întreabă dacă nu vrea să intre la el în armată. Pavel i-a spus că bucuros. Apoi îl tot înaintează în grad, până când ajunge de-l pune comandantul trupelor bănățene” (text II).

Vocabularul povestirilor este împănat cu arhaisme și regionalisme: **cloambă** (creangă), **varda** (santinela), **cu pripă** (repezeală), **a pustii** (a nimicii), **bătaie** (luptă), **chip** (monument), **cebuc** (ciubuc) ș.a.

În concluzie afirmă că textele culese, reprezintă imaginea pe care poporul român, o păstrează după mai bine de cinci secole, despre marea bătălie de pe Câmpul Pâinii, din 13 octombrie 1479.

Gheorghe PAVELESCU
Sibiu

4. Apud I. Hațegan, p. 266.

ANEXE

I

Pe Câmpul Pâinii s-o dat lupta între români și turci. Românii în frunte cu Pavel Chinezu i-au bătut pe turci. Ungurii spuneau că-l chiamă Poli Chinezu, da el îi ficior de morar din Banat. Pavel Chinezu ăla o dus piatra de moară pe palmă la împăratu și cu păharul de apă pe ea. Și-apă Pavel o venit cu armata din pădure și-o poruncit la cătanele lui să taie fiecare cătană o cloambă de gorun verde și așa fiecare o plecat repede din pădure. Și varda (paznicul) de la turci, când o fost de o luat la pază, o văzut că pădurea mișcă și o spus la ofițerii turcești că: „Domnilor, băgați de seamă că pădurea vine pe noi!” Ofițerii l-o ocărât și i-o zis: „Du-te dracului, prostule, cum poate să vie pădurea de-acolo din loc”.

Apoi așa o venit pădurea pe ei. Și caii turcilor au fost legați de ștempi (țăruși) și turcii erau băgați în corturi. Și așa i-o bătut cu pripa (repezeală) iute de n-o avut răgaz să-i întornă pe bătaie. Apă (apoi) i-o bătut pe turci cu buzduganele și cu sulitele. Ală o fost Chinezu de-o fost cu ei. Și i-o bătut de i-o rupt. Și-apă ăla i-o pustiit de pe atunci, de pe câmpiile noastre. Ei nu vorbeau nimic, nici românește. Turcii s-au retras unii către pădure, alții către Mureș. Hăi mai mulți au fost măcelăriți.

(„Din auzite, din bătrâni”. Text cules de la Mai Iosif, 61 ani, plugar, de Andrei Carașcă, elev cl. VIII la Liceul „Aurel Vlaicu” din Orăștie, în 10 ianuarie 1936).

II.

Câteva însemnări despre lupta de la Câmpul Pâinii. O povestire liberă pe care o reproduc aproape întocmai cum o povestește Ignat Viorel, în etate de 80 ani, de profesiune agricultor. Știe bine citi, om înțelept, ce știe povestirea aceasta, o parte, cea mai cunoscută de toți, de prin cărțile citite, iar cealaltă parte din povestirea părinților sau bunicilor lui, sau a altora.

Se zice că Paul (uneori se zice și Pavel) Chinezu era fiu de morar din Banat. Într-o zi, veni pe acolo pe la el, Voda Ardeleanul Babor Batori. Pe Pavel îl găsește la moară, îi cere să-i aducă un pahar cu apă. El în loc să-i aducă paharul pe o tavă, i-l aduce pe-o piatră de moară. Gabor Batori văzându-l atât de puternic îl întreabă dacă nu vrea să intre la el în armată. Pavel i-a zis că bucuros. Apoi îl tot înaintează în grad până când ajunge de-l pune comandantul trupelor bănățene.

Noa bine! Acum, o armată de turci vin de prin părțile Hațegului și merg până la Sebeș. Nu le stă nimeni în cale, se întorc înapoi pârlogind satele și prădându-le.

Gabor Batori își concentrază trupa ardelenească, le ține cale la turci. Pune linia de bătaie de la Romos până la Râul Cugirului. Într-asta dă ordin la fiecare luptător să puie înaintea sa o cloambă (creangă) verde de stejar. Dar Gabor avea înțelere cu Paul Chinezu, ca să vie într-ajutor. Turcii veneau pârjolind și prădând satele, crezând că n-o să deie de nici-o armată. Dar, iată, că aici la Râul Cugirului dau de armata ardelenească. Or început lupta. Turcii erau peste 120.000 pe când ardelenii erau 10-13.000 față de turci.

Turcii s-or lupta în fel și chip să rupă linia de foc. Apoi, în urmă, reușesc să rupă de linia de bătaie pe sași și i-o împins către Mureș. Fiecare națiune, căci erau aici: unguri, sași și români, aveau un comandant în limba lor. Și când s-or văzut sașii biruiți, au căpătat ordin în limba lor că „Sai în Mureș și fugi în pădure” în săsește: Spreng en de Marosch uch luf en de Besch”.

Armata ardelenească era să fie bătută, când deodată se dă alarma că a venit armata bănățeană în frunte cu Pavel Chinezu (numit astfel fiind că poate că o fost și el primar, că și în ziua de azi, bănățenii zic la primar cnez) încep lupta din nou. Așa că biruiesc pe turci.

În urma urmelor, după biruința s-a aflat că vreo 40.000 de turci au pierit în luptă pe Câmpul Pâinii. Într-aceasta or făcut ei o petrecere. După ce s-or scăpat de ei, de turci, or făcut o masă din ei, din cei căzuți. Paul Chinezu s-o suit pe acea masă, luând patru turci, doi în dinți. Acolo unde o fost petrecerea s-o zidit un chip al lui Pavel Chinezu. Care chip o stat până la anul 1848 în vigoare, când revoluționarii unguri lor nimicit, fiindcă avea inscripția în trei limbi. Astăzi se mai cunosc urmele locurilor unde s-or îngropat morții, pe margine drumului de țară, lângă locul numit „Cânepiști”. Că s-au îngropat acolo și ceilalți căzuți din alte neamuri, nu se știe.

După această luptă, sașii care se aflau în satul Șibot, care nu era aici în locul unde este astăzi, ci pe locul numit azi „Cânepiști” și a cărui nume se tăgăduiește că ar fi fost acesta, s-au dus în alte părți. Românii de asemenea au părăsit satul și s-au așezat la Mureș, într-o pădure de sălcii.

În sat nu sunt nume de „Turcu”. Este în afară de sat, în capătul podului de fier balomirean, Gaura Turcului, dar povestiri în legătură cu aceasta nu sunt.

(Text cules de Horia Șelmăreanu din Șibot, elev cl. V la Liceul „Aurel Vlaicu” din Orăștie, 1933-1936).

III.

Turcii or venit de peste Vârful lu Pătru, pe la Tomnatic. În Loman o fost un „șargă” ceva, un căpitan. Avea casă în Loman și erau oameni pe lângă el și au auzit că vin turcii; erau departe și erau păziți, auzeau că le măncă ghitele la toți. S-or apucat și s-or dus vreo zece inși și o stat la Chiatra Strâmtă și or tăiat brazi și-i locul țăncuros. Și or stat cinci la Tomnatic și suflau în trâmbiță și buciumau. Când or auzit pușcând, or gândit că cine știe câtă oaste-i pe-aici și s-or întors. Șiăștia or scăpat de belele (Purcăreți, Petru Pavelescu, 16 ani, 9 decembrie 1935).

Turcii or venit peste munte și or vrut să vie pe la Măgura Mare pe la Chiatra Strâmtă. Or fost trei inși din Strungari și se dădeau chipul vânători. Puștile erau cu cremene. S-or ascuns în pădure. Și cum or venit turcii călări, cân o văzut pe ăl dintâi, o tras cu pușca și i-o lovit pipa, „cebucu" (așa-i zicea atunci).

Turcii s-or întors înapoi că o gândit că sunt mulți ascunși în pădure și i-ar fi putut pușca pe ei. Dar numai le-o arătat ce pot. Și astăzi este în Strungari o familie de-i zice „Cebuc".

Am mai auzit că atunci când or fost înfrânți turcii și se întorceau să treacă peste munți (nu știu pe unde) ei se îmbrăcau în haine românești. Ca să-i recunoască îi puneau să spună: Turtă cu urdă, domn Mihai Vodă", iar turcii spuneau „turtili, urdili". Atunci românii ziceau: „Taie-i capul, că ăla-i turc!".

(Același informator, text comunicat în 4 ianuarie 1936).

La moartea Turcului (pe Râul Cugirului în dreptul cătunului Mujești) este lucru necurat, că acolo oamenii făceau drumul și noaptea se strica. Atunci l-or mutat pe altă parte. Este ceva duh necurat. Drumul, oamenii l-or făcut în timpul bătăii din 1914.

(Același informator, înregistrat de Gh. Pavelescu în 1936).

...Un alt luptător, care se distinge în luptele contra turcilor a fost Paul Kneazul (zis Chinezul) fiu de morar. Reușește prin muncă și vitejie de a fi conducătorul oștilor din Banat.

Turcii înaintează spre Ungaria spre a o cuprinde. În drumul lor trec prin Muntenia, apoi peste munții Carpați, îndreptându-se către Valea Mureșului până în apropierea Orăștiei unde armatele ungurești le iasă în cale. Lupta se dă și ungurii sunt bătuți.

Principele Ardealului cere ajutor lui Paul Chinezu, care sosind cu armata bate cumplit pe turci în 13 octombrie 1479, reușind să-i alunge peste munți.

Ca amintire despre lupta ce s-a dat, s-a ridicat eroului, la locul unde s-a dat lupta o statuie, în Șibot.

Din acele timpuri au rămas o mulțime de numiri turcești care dăinuiesc și astăzi. În comuna Vinerea, în locul zis Valea Gropilor există o stâncă de 1 m, numită **Masa Turcului**.

(Simu Petru, învățător în Vinerea, 14 octombrie 1936).

THE BATTLE ON „THE FIELD OF BREAD" (1479) AS REFLECTED IN THE ORAL TRADITION

Summary

At the beginning of October 1479, a Turkish army, that was on that time in Muntenia and was ruled by Ali beg, entered Transylvania, on the Olt Valley as far as 1st confluence with the Lotru river. From there a part of the army went to the course of the Lotru river that flowed West at „Porțile de Fier" and another one went to the Sebeș Valley, plundering the South of Transylvania (Sebeș and Alba Iulia) seizing many of the inhabitants.

Two armies were organized to meet the Turks. One was under the Transylvanian's ruler, Ștefan Báthory and the other one was under the Timișoara's captain, Pavel Chinezu. The battle took place on „The Field of Bread" between Sebeș and Orăștie. In the beginning, the Transylvanian army, lead by Ștefan Báthory, was defeated, but Pavel Chinezu's army appeared in the field. In this way, the Transylvanian's army made up of Romanians, Hungarians and Szeklers defeated the Turks by a quick attack and made prisoners more than a half of them.

In the annexes there are 4 folk texts concerning this battle, picked in 1935.

ULTIMUL BAN AL LUGOJULUI ȘI CARANSEBEȘULUI – ACAȚIU BARCIAN

Studiul de față își propune să scotă în evidență, pe baza surselor documentare avute la îndemână, personalitatea unui om controversat din viața social-politică a Transilvaniei din prima jumătate a secolului al XVII-lea.

Cel care va fi pentru multă vreme principe al Transilvaniei, s-a născut în anul 1619 în comuna Bârcea Mare din ținutul Devei într-o familie de mici nobili români¹. Crescut din tinerețe la curtea principelui Gheorghe Rakoczi I, el reușește în scurtă vreme să urce treptele ierarhiei politice și preținu-i-se abilitatea diplomatică obține importante funcții în cadrul aparatului administrativ. Avantajat și de faptul că era un bun cunoscător al limbii române, el va fi trimis în mai multe rânduri ca sol la Viena și Poartă, dar mai ales pe la curțile domnești din Iași și București².

Datorită slujbelor sale credincioase, pe 20 decembrie 1644, Gheorghe Rakoczi I îl numea pe Acațiu Barcian ca ban al Lugoșului și Caransebeșului. În documentul de numire, principele amintea că încă de mic copil el a crescut la curtea sa, unde i-a fost cămăraș, remarcându-se prin credință și supunere. Ca și căpitan al oștirii, i-a alungat de multe ori pe otomani, făcându-se astfel remarcate și calitățile sale militare³. Peste numai patru ani el devenea comite suprem al Hunedoarei și stăpânitor al domeniului Deva, obținând astfel o poziție însemnată în cadrul nobilimii ardelenă⁴.

Acațiu Barcian a fost mai mult de un deceniu reprezentantul și mandatarul principelui în teritoriu și în această calitate el trebuia să vegheze ținutul aflat sub jurisdicția sa. Ca și supus al principelui Gheorghe Rakoczi I, el se va îngriji ca nici fiul său, să nu fie lipsit de sfaturile și serviciile banului. Documentele dovedesc că în calitate de locțiitor al principelui a ținut scaun de judecată la Alba-Iulia conducând în această calitate dieta ardeleană și probabil ca ban, aceeași activitate la Caransebeș. Ca și sol ocazional al țării sale la Constantinopol, el se va dovedi a fi un bun cunoscător al politicii otomane și un intermediar în relațiile Transilvaniei cu Poarta. Cu toate că nu se cunosc prea multe informații despre activitatea sa ca ban, din corespondența pe care a purtat-o cu cei doi Rakoczi, ne putem da seama că sacrificiile sale nu erau deloc ușoare, iar el trebuia să rezolve problemele complexe ale unui ținut de graniță așa cum a fost cel al Lugoșului și Caransebeșului.

Sfârșitul deceniului al treilea și începutul celui următor va fi o perioadă extrem de dificilă pe plan intern și extern pentru principatul Transilvaniei, deoarece țara va fi

1. Alajos Erdelyi, Barcsai Akos fejedelemsége, în Szaszadok, 1906, p. 415.

2. Ibidem.: vezi și I. Bănățeanul, Cel din urmă ban al Caransebeșului și Lugoșului-Hunedoreanul Acațiu din Bârcea Mare, în Mitropolia Banatului, nr. 3-6, 1960, p. 29.

3. Frygyes Pesty, Szőrenyi Bansag es Szőreny varmegye története, vol. I, Budapesta, 1897, p. 94.

4. Alajos Erdelyi, op. cit. p. 416.

antrenată în Războiul de 30 de ani. Reușind să-și controleze în scurtă vreme puterea principală, Gheorghe Rakoczi I a devenit cel mai mare latifundiar al țării. Moșiile sale răspândite în întreaga Transilvanie și Ungaria i-au permis să domnească în chip absolutist, situându-se pe aceeași poziția deținută și de antecesorul său Gabriel Bethlen.

Cum în Banat singurele sale moșii au fost cele ale Lugojudului și Caransebeșului⁵, principele s-a preocupat nu numai ca ele să fie prospere, dar și zona să fie capabilă să facă față oricărei invazii străine.

Acest lucru rezultă dintr-o scrisoare pe care principele o adresează soției sale la 22 februarie 1644 din Sarospatok, căreia îi relatează că se pregătea să adune armată pentru atacarea cetății Coșița din Slovacia dar „...să aibă grijă ca să trimită din vreme pedestrași în Lugoj, Caransebeș și Ineu”⁶. La campaniile duse de bătrânul principe, Barcian nu a jucat un rol important, dar la insistențele Suzanei Lorantffy, banul era numit căpitan și conducea în această calitate 1000 de călăreți⁷.

Ca și comandant al unui grup militar mai numeros, Acațiu Barcian s-a preocupat să fie sprijinit și înconjurat de oameni credincioși, care pentru meritele lor vor fi înnoiați de însuși principele Gheorghe Rakoczi I la 15 august 1645. Cei 55 de oșteni, români, sârbi și maghiari, aflați sub directa conducere a banului, îndeplineau serviciul militar în cetatea Lugojudului. Din document reiese că ei au participat la campaniile militare ale principelui din Boemia, făcută în cadrul războiului de 30 de ani, iar la cererea expresă a lui Acațiu Barcian, Gheorghe Rakoczi I va da curs cererilor sale de înnoialare a acestui grup militar. Ei aveau de acum înainte drept sarcină „să participe întotdeauna... la toate campaniile militare, atât generale cât și parțiale, după cum o vor cere nevoile țării, și să îndeplinească slujbele credincioase față de țară, iar în orice împrejurare s-ar ivi, să fie de față pentru trebuințele și ajutorarea acestei cetăți de graniță a Lugojudului, la porunca banului suprem ori chiar a locuitorilor aceluia și sunt datori și obligați să slujească credincios întru păstrarea aceluia loc”⁸.

Dacă în timpul băniei sale Acațiu Barcian a reușit să întrețină bune relații cu conducătorii otomani din ținuturile de margine, în special cu cei din Timișoara, nu acelaș lucru îl putem spune despre legăturile existente între locuitorii Banatului de Caransebeș-Lugoj și otomani. În această privință Ali, aga călăreților la începutul anului 1556 îi scria banului, că la Timișoara s-a aflat știrea, de existența unor tâlhari în apropierea satului Românești. Împotriva lor s-au luat măsuri aspre, ei fiind luați prizonieri sau uciși. Un alt incident asemănător era relatat tot lui Acațiu Barcian de Mehmed beg, din care aflăm că turcii îi atacau pe locuitorii pașnici din zona Sebeșului, iar banul ca conducător al lor era rugat să rezolve pașnic conflictul, dacă nu voia să se pună rău cu sultanul. De pe urma acestui document ne putem da seama că Poarta considera cele două orașe ca aparținând Transilvaniei⁹.

După moartea lui Gheorghe Rakoczi I, succesiunera pe tronul principatului a fost preluată de fiul său omonim. Politica noului principe a urmărit în primul rând continuarea și desăvârșirea planurilor părintelui său. Mutațiile petrecute pe plan

5. Laszlo Makkai, I. Rakoczi Györgi birtokainak gazalogasagi iratai (1631-1648), Budapesta, 1945, p. 21.

6. Szilagyi Sandor, A ket Rakoczy Györgyl fejedelem csadallevellezase, Budapesta, 1875, p. 122.

7. Ibidem, p. 180.

8. Costin Feneșan, Documente medievale bănățene, Timișoara, 1981, p. 187-189.

9. Frigyes Pesty, op. cit., vol. II, p. 169.

internațional prin încercările lui Gheorghe Rakoczi al II-lea de a-și impune dominația asupra celorlalte două țări românești, strângerea legăturilor cu unele puteri protestante, ca Suedia și oferirea de către cercurile conducătoare din Varșovia a coroanei poloneze au constituit tot atâtea pretexte pentru otomani de a urmări schimbarea principelui, pentru că ei își vedeau periclitate pozițiile de la nordul Dunării și implicit securitatea lor europeană. Toate aceste evenimente erau analizate de Acațiu Barcian într-o scrisoare pe care o adresa noului principe, din Lugoj, la 6 septembrie 1656. Cum în Transilvania se vorbea de o iminentă expediție a pașei de Buda, Acațiu Barcian trimitea trei iscoade la Dunăre, ca să afle de la fața locului intențiile lor.

Banul și-a dat de la început seama de riscurile pe care le implica o campanie în Polonia, făcută fără acordul puterii suzerane. De aceea, îl sfătuia pe principe, să renunțe la această expediție, pe care el o considera nu numai costisitoare și primejdioasă, dar și lipsită de sens, pentru că habsburgii erau aliați cu polonezii, iar forțele lor erau mult superioare decât cele din Transilvania. Singura lui posibilitate era după cum sublinia Acațiu Barcian, alianța cu Suedia mai ales că ei aveau interes pentru destrămarea regatului polon¹⁰.

Descrierea amănunțită a posibilităților de mișcare pe care le avea principele la dispoziție, sfaturile trimise pe această cale, dovedesc că Acațiu Barcian nu a fost numai la înălțime în ceea ce privește legăturile diplomatice stabilite cu prilejul diferitelor însărcinări primite, dar ne demonstrează că era și un bun analist politic al situației internaționale din prima jumătate a secolului al XVII-lea.

Ignorând autoritatea suzerană și dispozițiile exprese ale Porții, Rakoczi, începea în ianuarie 1657, campania din Polonia.

Înainte de plecarea din țară el îl însărcinează pe Acațiu Barcian, ca acesta să fie loțiitor al său în Transilvania, pe toată durata campaniei sale poloneze¹¹. După venirea la putere a vizirului Mehmed pașa Küprülü, aflând despre intențiile războinice ale lui Gheorghe Rakoczi al II-lea în Polonia, el a ordonat concentrarea unor importante forțe militare la Dunăre cu menirea de a supraveghea Țările Române, în special Transilvania. Stările transilvănene au cunoscut poziția oficială a Porții față de campania poloneză a principelui la 6 februarie 1657, când un trimis al ei cerea nobilimii să nu se mai suspună lui Rakoczi și să rupă alinața cu cele două țări românești¹². Credincios încă lui Rakoczi, loțiitorul princiar convoca 10.000 de oameni pentru a apăra Transilvania¹³.

Dacă campania din Polonia a început sub auspicii favorabile pentru Gheorghe Rakoczi al II-lea, în scurtă vreme el a fost nevoit datorită înfrângerilor suferite să încheie o pace rușinoasă. La condițiile impuse de polonezi se mai adaugă atacul oastei tătare care a distrus restul armatei, luându-l prizonier și pe viitorul dușman al banului Acațiu Barcian, Ioan Kemeny¹⁴.

Convocată la Alba-Iulia, la 25 noiembrie 1657, dieta ca urmare a pretențiilor ridicate de Poartă impune lui Rakoczi retragerea din funcțiile deținute, iar stările se

10. Szilagyi Sandor, Okmanytar II Rakoczy Györgyi diplomaczai ősszeköttetésuhez (1648-1660) în Monumenta Hungariae Historica, vol. XXIII, Pesta, 1874, p. 445.

11. Alajos Erdelyi, op. cit., p. 417.

12. Ibidem, p. 512.

13. Szilagyi Sandor, Erdelyi es az eszkkeletl haboru. Levelek es okiratok, vol. II, Budapesta, 1891, p. 401-403; 412.

14. I, Kassa, II Rakoczy György, Budapesta, 1893, p. 317-319.

gândesc să-i propună o renunțare măcar parțială la domnie, până când va reuși să se împace cu sultanul¹⁵. În scurtă vreme dieta trecea la alegerea unui nou principe dintre potențialii candidați remarcându-se Acațiu Barcian și Francisc Rhedei. Dintre cei doi a fost ales ultimul, invocându-se înrudirea acestuia cu fostul principe Gabriel Bethlen.

Noua situație din țară nu a permis restabilirea păcii, pentru că nobilimea era împărțită în mai multe partide, o parte susținându-l în continuare pe Rakoczi în frunte cu banul de Lugoj-Caransebeș, iar o altă grupare, cea pro otomană urmărea îndeplinirea condițiilor impuse de sultan Transilvaniei. Această stare de lucruri rezultă cel mai bine dintr-o relatare chiar de un contemporan al evenimentelor, Gheorghe Krauss în cartea sa „Cronica Transilvaniei”. În vederea strângerii legăturilor dintre noul principe și Poartă, erau trimiși ca soli la vizirul de Buda, Acațiu Barcian, Francisc Daniel și Ștefan Ebeni primarul Sibiului însoțit de 3000 de oameni. Ajunși la Caransebeș, o parte din escortă începe să facă incursiuni în zona aflată sub autoritatea otomană, fără știrea celor aflați în fruntea delegației. Incidentul care s-a terminat cu uciderea unor otomani, a fost adus la cunoștința lui Rakoczi, el poruncind ca întreaga solie să se întoarcă în Transilvania. Când nobilii din Lugoj și Caransebeș au aflat de cele întâmplate, nu au mai vrut să-i lase pe soli să se întoarcă de teama represaliilor otomane. Pentru a putea să scape de locuitorii din cele două orașe, Barcian pune la cale o diversiune, spunându-le acestora că de teama otomanilor, ei se vor baricada la Caransebeș, unde vor putea mai ușor să le opună rezistență. Banul și însoțitorii săi au reușit să scape îmbătând mai mulți oameni, timp în care ei au reușit să fugă din oraș¹⁶.

Din cele relatate mai sus ne putem da seama că Rakoczi era în permanență informat despre starea de lucruri din țară, el reușind la începutul anului 1658 să revină din nou pe tronul Transilvaniei.

Dieta întrunită la Mediaș pe 22 ianuarie 1658, aflând de sosirea lui Rakoczi la Cluj trimite o serie de nobili în frunte cu Barcian să meargă la fostul principe, pentru ca el să renunțe la planurile sale. Cu toate că banul a dat asigurări dietei că va reuși să-l înduplece pe Rakoczi, el adoptă o atitudine contrară trecând de partea principelui¹⁷.

Schimbarea de domnie din Transilvania i-a oferit drept pretext vizirului Mehmed pașa să pregătească o expediție de proporții, având drept obiectiv cucerirea cetății Ineu. Încă în mai 1658 sunt arse de otomani și tătari, zonele Lugoj și Ilia cu un avertisment dat stărilor, pentru a asculta de poruncile sultanului¹⁸.

O coloană militară având în frunte pe marele vizir atacă prin Banat pe linia Timișoara-Lipova-Ineu-Oradea, iar o alta vor avea drept obiectiv valea Buzăului, pustiind practic întreaga Transilvanie, începând cu Țara Bârsei, Țara Făgărașului, dar și părțile de nord, inclusiv Alba-Iulia, Cluj și Oradea¹⁹.

Cu toate insistențele lui Rakoczi de a primi ajutor din partea dietei, ei nu au răspuns pozitiv chemărilor sale. În consecință, principele cu 9-10.000 de mercenari a plecat la începutul lunii iunie să apere Ineu și pe 5 iulie 1658 în apropiere de Lipova

15. Gh. Krauss, *Cronica Transilvaniei 1608-1665*, București, 1965, p. 547.

16. Ibidem, p. 253.

17. Alajos Erdelyi, op. cit., p. 420-421.

18. Ernő Toth, Nenes Janos naploja, p. 249.

19. Lliviu Borcea, Contribuții la istoria campaniei militare turco-tătare în Transilvania (august-octombrie 1658), în *Crisia*, XV(1985), p. 97-118.

reuşeşte să-l învingă pe paşa de Buda. Tratatul purtat de el cu vizirul, pentru a fi recunoscut ca principe nu au dus la nici un rezultat. Fără ca apărătorii cetăţii să tragă vreun foc pe 2 septembrie 1658 Ineu se predă turcilor²⁰.

Deoarece campania otomană din anul 1658 asupra Transilvaniei a avut multiple consecinţe, din perspectiva problematicei pe care o urmărim vom analiza numai impactul pe care l-a avut asupra regiunilor bănăţene şi a banului Acaţiu Barcian.

Expediţia otomană a determinat întrunirea unei diete la Cincu Mare, pe 18 august 1658, unde s-a hotărât trimiterea unei delegaţii din trei persoane - Acaţiu Barcian, Francisc Daniel şi Ioan Lutsch - cu împuternicirea de a purta tratative cu vizirul pentru încetarea expediţiei şi a jafului asupra ţării²¹. În această atmosferă nefavorabilă, delegaţia stărilor condusă de banul Lugojului şi Caransebeşului sosea pe 4 septembrie în tabăra vizirului de la Ineu.

În viitoarele zece zile s-au purtat mai multe discuţii între părţi, pe parcursul cărora Mehmed paşa a arătat noile condiţii cerute de el: tributul era urcat la 40.000 de galbeni, la care se mai adăugau despăgubirile de război în valoare de 500.000 de taleri, iar ținuturile Lugojului şi Caransebeşului intrau în stăpânirea otomană²².

Pentru a-l face să cedeze pretenţiile sale, vizirul i-a promis banului domnia principatului în 14 septembrie 1658, iar Acaţiu Barcian a fost nevoit să le accepte, pentru că exista temerea în rândurile cercurilor politice din Transilvania că Poarta ar intenţiona transformarea celor trei ţări româneşti în provincii otomane²³.

Nedorind ca trecerea Banatului de Lugoj-Caransebeş în mâinile otomanilor să se facă cu vărsare de sânge, încă la 12 septembrie 1658 principele adresa o scrisoare locuitorilor din cele două oraşe cu rugămintea de a se supune Porţii, pentru a nu ajunge întreaga Transilvania în mâinile invadatorilor²⁴. În aceeaşi scrisoare, el îi invita pe nobili să se mute în Ardeal, unde îi asigura că vor fi despăgubiţi pentru pierderile suferite. Aceste promisiuni nu au fost îndeplinite de Acaţiu Barcian, iar nobilimea, cu acordul principelui le-a respins în anul următor²⁵. Despre situaţia creată în Lugoj şi Caransebeş, fostul ban învinuia cele două oraşe, pentru că în toată perioada domniei lui Rakoczi s-au arătat credincioşi acestuia şi s-au împotrivit otomanilor²⁶.

Forţat de vizir, în 13-14 septembrie 1658, Acaţiu Barcian jura solemn în limba latină, maghiară şi turco-osmană că va respecta tratatul impus de otomani.

Urcarea neaşteptată pe tron a lui Acaţiu Barcian s-a datorat noului context politic în care s-a aflat Transilvania, dar şi Imperiului otoman, unde sultanul trebuia să facă faţă unei răscoale din Anatolia, condusă de Abaza Hasan paşa²⁷.

Actul cu condiţiile impuse noului principe a fost prezentat sultanului, împreună cu un raport rezumativ al marelui vizir. El concluzionează foarte bine în acest document obligaţiile la care trebuia să se supună cei vizaţi în tratatul încheiat la Ineu „cel care acum este ban Akakus Barcsay a acceptat în adunarea tuturor să fie principe al

20. Frigyes Pesty, op. cit., vol. I, p. 96.

21. Ibidem, vol. II, p. 171.

22. Ibidem.

23. Gh. Krauss, op. cit., p. 271; Frigyes Pesty, op. cit., vol. II, p. 171.

24. Frigyes Pesty, op. cit., vol. II., p. 171.

25. Istvan Ivany, Lugosrendezett tanacsu varos története. Adatok es vazlatok, Szabadka, 1907, p. 64.

26. Frigyes Pesty, op. cit., vol. II, p. 171.

27. Mustafa Ali Mehmed, Istoria Turcilor, Bucureşti, 1976, p. 216-217.

Transilvaniei și s-a obligat să ducă la îndeplinire următoarele condiții din partea celor stabiliți în Țara Transilvaniei să nu fie săvârșite atacuri asupra hotarului și a graniței și a raialelor și beraielei cetății Ineu care a fost acum ușor cucerită... și Sebeș și Lugoj precum și pălăncile aflate între ele să fie predate către partea împărăției, împreună cu tunurile și munițiile aflate în ele". Cei care nu respectau angajamentele asumate erau considerați răsculați de către otomani²⁸.

Principele în scrisoarea trimisă la 16 ianuarie 1659 nobilului Ștefan Csaky, se apăra de învinuirea că el ar fi „cel care a pierdut sau mai curând a predat” cetățile Ineului, Lugojului și Caransebeșului. El spunea că fiind în mâinile și în puterea otomanilor a fost silit la ordinul acestora să scrie locuitorilor din cele două orașe, pentru a nu se opune cedărilor teritoriale. Dar contrar obligațiilor asumate la Ineu, fostul ban le transmitea în taină prin Ștefan Csaky, că dacă se încred în forțele lor să nu se predea dușmanilor. Acațiu Barcian considera că principalii responsabili de căderea Lugojului și Caransebeșului otomanilor erau toți cei care „îndemnându-i să se înarmeze împotriva turcilor nu le-a dat mijloace suficiente pentru această faptă”²⁹.

Locuitorii din Lugoj și Caransebeș nu s-au împăcat prea ușor cu noua situație, din moment ce Acațiu Barcian aflat lângă Timișoara era nevoit din nou, la 9 octombrie 1659, să se adreseze celor două orașe și să le amintească că trebuia să se supună sultanului³⁰.

Rakoczi a aflat cu o oarecare întârziere de evenimentele petrecute în tabăra de la Ineu, pentru că abia pe 23 septembrie îi scria mamei sale, că se zvonea despre cedarea Lugojului și Caransebeșului otomanilor de către Acațiu Barcian, iar el era căutat să fie prins de noul domn³¹.

Dacă ultimii doi domni au fost preocupați și au reușit până în anul 1658 să neutralizeze orice acțiune a otomanilor în Transilvania, după această campanie, prin ocuparea ținuturilor de margine, orice fel de rezistență a ardelenilor era anihilată. Numai așa ne putem explica de ce Gheorghe Rakoczi al II-lea, a acordat mereu o importanță deosebită regiunii Banatului de Lugoj-Caransebeș. Bănuind încă înainte de începerea campaniei sale din Polonia, planurile vizirului, principele avea dreptate în a atrage atenția dietei asupra pericolului în a crea un precedent prin predarea cetății Ineu, deoarece aceasta nu era decât o fază în procesul de dezintegrare al Transilvaniei, urmată de cedarea Lugojului și Caransebeșului: „Acum va vrea Ineul, apoi repede Lugojul, apoi poate va voi Brașovul sau Sibiul și la sfârșit Oradea”³².

Previziunile lui Gheorghe Rakoczi al II-lea vor fi confirmate de desfășurarea ulterioară a evenimentelor, când peste câțiva ani otomanii, pe baza unui plan bine gândit, vor intra în posesia celor mai importante cetăți din vestul Transilvaniei. La cererile repetate ale otomanilor de a preda Banatul de Lugoj-Caransebeș, Gheorghe Rakoczi al II-lea s-a opus, arătând că nu era dispus să dăruiască Porții, nici măcar o sațră de țigani și nici decum Lugojul³³.

28. T. Gemil, *Capitulațiile Transilvaniei la jumătatea secolului al XVII-lea în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D.Xenopol”*, Iași, vol. XXIII, 1986, p. 720.

29. Istvan Ivany, op. cit., p. 62.

30. Frigyes Pesty, op. cit., vol. II, 1878, p. 173.

31. Szilagyí Sándor, *A ket Rakoczy Györgyi fejedelem családjáévelezese*, Budapesta, 1875, p. 564.

32. C. Feneșan Bulgaru, *Problema inaugurării dominației otomane asupra Banatului Lugojului și Caransebeșului*, în *Banatica*, vol. IV, Reșița, 1977, p. 233.

33. Ibidem.

Pericolul permanent la care era expus acest ținut de margine, explică insistența cu care banul ceruse în repetate rânduri ca iobagii din Lugoj și Caransebeș să fie scutiți de orice sarcini, iar ei să presteze numai slujbe militare cu scopul de a întări paza și a face față atacurilor otomane³⁴. Privilegiul oferit de Rakoczi, la 29 septembrie 1654, era confirmat în anul următor și de dietă, dar, din păcate măsurile luate s-au dovedit insuficiente pentru salvarea cetăților. De acum înainte situația privilegiată a Transilvaniei va suferi schimbări importante începând cu noua domnie a lui Acațiu Barcian, pentru că forța principatului va slăbi mult prin cucerirea cetății Ineului, precum și prin alipirea unor teritorii la eyaletul Timișoara.

În timpul băniei sale Acațiu Barcian s-a preocupat de dezvoltarea culturii în teritoriile aflate sub jurisdicția sa, contribuind la tipărirea cărților bisericești, acordarea de scutiri preoților români, dar a fost și un intelectual din moment ce era la curent cu scrierile literare ale epocii.

Așa cum rezultă din scrisoarea adresată stăpânului său Gheorghe Rakoczi al II-lea, din Lugoj, la 6 septembrie 1659, aflăm că banul se găsea în posesia lucrării „Principele” a lui Machiavelli, pe care a citit-o de mai multe ori, fără a fi de acord cu ideile cuprinse în ea. Cu toate acestea el a împrumutat cartea viitorului său dușman Ioan Kemeny, care se va dovedi de acord cu principiile autorului italian, din moment ce va pune în aplicare, în stil machiavelist, lichidarea rivalilor săi³⁵.

Aderent convins al calvinismului, în timpul cât a stat ca ban, Barcian s-a interesat și de soarta propagandei calvine, care făcuse încă din secolul al XVI-lea cuceriri printre românii din zona Lugojului și Caransebeșului. Calvinismul care era confesiunea stăpânilor maghiari va fi îmbrățișată doar de un număr restrâns de nobili români și parțial de unii orășeni și clerici.

Cu scopul de a introduce mai ușor Reforma în Banat au fost înființate încă înainte de apariția Paliei de la Orăștie din 1582 cele două școli calvine din Caransebeș și Lugoj, unde au fost pregătiți preoți, predicatori și dascăli români³⁶. Pentru elevii acestor două școli pune la dispoziție banul Acațiu Barcian în anul 1648 sumele necesare tipăririi la Alba-Iulia a celui dintâi manual didactic românesc scris cu litere latine. Acest manual cel mai utilizat în epocă va fi luat ca model în anul 1657 de Susana Lorantffy la școala românească din Făgăraș. În prefața catehismului, traducătorul Ștefan Fogarasi adresa cuvinte de mulțumire pentru acest sprijin la tipărirea traducerii „catehismului mic cu întrebări destinat mai ales pentru școlile românești”³⁷ și după puțin timp nu cu puțină muncă l-am tradus din limba maghiară, în limba valahă, pe care și Măria Ta, cinstite Domnule Ban, când ți l-am arătat, îndată ai primit a se tipări sub protecția Măriei Tale, în aceste două locuri, cu deosebire în Lugoj și Caransebeș, pentru școalele de religie creștinească³⁸.

În toate activitățile sale de sprijinire a calvinismului printre români, el a fost influențat mai mult de stăpânii pe care i-a slujit, în special de Gheorghe Rakoczi I.

34. Ioan Boroș, Repertoriul istoric despre orașul Lugoj și districtul, respectiv vechiul județ al Caransebeșului din anul 1332-1851, manuscris, lucrare netipărită, colecția muzeului, p. 26; Frigyes Pesty, Krassovarmegye törtenete, vol. IV, Budapesta, 1883, p. 349.

35. Szilagyi Sandor, Okmánytar II Rakoczi Gyorgy diplomacziái össekötteséhez (1648-1660), în Monumenta Hungariae Historica, vol. XXIII Pesta, 1874, p. 445-450.

36. N. Albu, Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800, Blaj, 1944, p. 24.

37. I. Boroș, op. cit., p. 25.

38. I. Bănățeanul, op. cit., p. 31.

Superintendentul bisericii reformate din Transilvania, Ștefan Geleji comunica, la 22 septembrie 1640, lui Gheorghe Rakoczi condițiile pe care ar trebui să le îndeplinească un episcop român, printre ele aflându-se și aceea „de a ști să scrie, să tipărească și să facă să se cânte în biserică în fiecare zi cântările noastre traduse în limba română, de care se servesc caransebeșenii și lugojenii, înainte și după rugăciunea predicii”³⁹. Starea bisericilor românești din Caransebeș și Lugoj erau cunoscute în întreaga Transilvania și numai astfel se explică de ce superintendentul calvin le dădea ca pe un exemplu ce poate fi generalizat printre toți românii ardeleni.

În scurta sa domnie Acațiu Barcian a trebuit să facă față mai multor dușmani interni, dintre care cei mai periculoși s-au dovedit a fi Gheorghe Rakoczi al II-lea și Ioan Kemeny. Pe de altă parte otomanii făceau în permanență presiuni asupra lui, pentru adunarea banilor necesari plății tributului condiție esențială în consolidarea noii domnii.

Conflictul cu adversarii săi devine deschis începând cu vara lui 1659, pentru că Rakoczi începe pregătirile de război contra lui. La străduința lui Kemeny care ajunsese conducător al stărilor ardeleni, aceștia recunosc din nou pe Rakoczi ca principe și el intra la sfârșitul lui septembrie 1659 cu trupele în zona Mureșului și Odorheului⁴⁰. Nici după reocuparea tronului de către Rakoczi, el nu s-a împăcat cu pierderea Banatului de Lugoj-Caransebeș, din moment ce la sfârșitul lui octombrie 1659, cerea stărilor să ceară locuitorilor din cele două orașe să pornească la luptă împotriva otomanilor⁴¹.

Principele Acațiu Barcian nici după moartea rivalului său Gheorghe Rakoczi al II-lea, ucis în lupta de la Oradea din 5 iunie 1660 nu s-a putut bucura de o domnie lipsită de conflicte. Ocuparea acestei cetăți de către otomani a încheiat șirul anexărilor teritoriale, scopul Porții fiind acela de a bara expansiunea habsburgică prin transformarea în pașalâc a unor zone cheie din vestul Transilvaniei. Chiar și locuitorii cetății Oradea și-au dat seama de consecințele cedărilor teritoriale, din moment ce au condiționat predarea la 27 august 1660 a localităților lor, cerând ca de acum înainte „nici un alt oraș, cetate, castel sau vreo altă bucată de pământ” să nu fie ruptă de Ardeal, deoarece „cetățile Ineu, Lugoj, Caransebeș și Oradea au fost despărțite de Transilvania, iar întreaga țară fusese adusă într-o stare de plâns. Alți pașă avea îndatorirea să mijlocească la Poartă pentru ușurarea dării și tributului”⁴². cererile locuitorilor au rămas fără nici un răspuns din partea otomanilor.

La 11 ianuarie 1661 stările alegeau un nou principe al Transilvaniei, în persoana lui Ioan Kemeny. În mai 1661 Kemeny sub pretextul unei împăcări, îi invita pe Acațiu Barcian și pe fratele său Andrei la o vânatoare. Fostul ban era ucis în iulie 1661, după ce înainte s-a pus la cale executarea susținătorilor săi, invocându-se drept pretext scrisorile adresate Porții de Acațiu Barcian. Astfel era înlăturat, în stil machiavelist conducătorul partidei filoturce din Transilvania, după o metodă pe care autorul Principelui o menționa în cartea sa⁴³.

39. I. Lupaș, Documente istorice transilvănene 1599-1699, vol. I, Cluj, 1940, p. 206.

40. Alajos Erdelyi, op. cit., p. 520-521.

41. Ibidem, p. 525.

42. Gh. Krauss, op. cit., p. 374.

43. Alajos Erdelyi, op. cit., p. 544.

Crescut și educat la curtea celor doi Rakoczi, Acațiu Barcian a reușit să se ridice prin propriile sale puteri, în ciuda originii sale „valahe”, la demnitatea cea mai înaltă pe care un om de condiția sa o putea aspira la jumătatea secolului al XVII-lea: aceea de principe al Transilvaniei.

Câștigând încrederea susținătorilor săi, el s-a remarcat ca un bun diplomat și printr-un înalt nivel cultural, depășind prin cunoștințele sale pe mulți dintre contemporanii săi. Lipsit de orice ambiție personală, modest, sentimentalist, înclinat spre compromisuri, el s-a dovedit a fi un slab conducător politic, într-o vreme în care bunătatea, lipsa de autoritate și îngăduința nu erau calități pentru a guverna o țară care trebuia să facă față unor grave pericole interne și externe. Cu toate meritele și decăderile care l-au caracterizat Acațiu Barcian a fost un om al epocii sale și lucrul cel mai important a fost faptul, că în scurta sa viață, a căutat prin toate posibilitățile să-i ajute pe românii din rândurile cărora el însuși s-a ridicat.

Sipos IBOLYA

Grup Școlar „Aurel Vlaicu” Lugoj

LA DERNIER BAN DE LUGOJ ET DE CARANSEBEȘ – ACAȚIU BARCIAN

Résumé

Dans notre étude nous proposons de mettre en évidence la personnalité d'un homme controversé de la vie socio-politique de la Transylvanie de la première moitié du XVIIe siècle.

Né en 1616 à Bârcea Mare, localité du pays de Deva, dans une famille de petites nobles roumains, il fut pour une courte période le prince de la Transylvanie. Était élevé dès sa jeunesse à la cour du prince Gheorghe Rakoczy I, il a réussi de monter rapidement sur l'échelle de la hiérarchie politique; on a apprécié son habileté diplomatique et il a obtenu des fonctions publiques importantes. Favorisé par la bonne connaissance de la langue roumaine, il a été plusieurs fois envoyé messenger à Vienne, dans l'Empire ottoman, et sur tout aux cours vóivodales de lassy et de Bucarest.

Grâce à fidélité et aux services rendus au prince, Gh. Rakoczi I le nommait, vers la fin de l'année 1644 ban de Lugoj et de Caransebeș. Après 4 ans devenait „comite” souverain de Hunedoara et maître du domaine de Deva en obtenant ainsi une haute position parmi la noblesse transylvaine. Acațiu Barcian a été pendant 14 ans la représentant et le mandataire du prince, qualité qui l'obligeait de veiller sur le territoire se trouvant dans sa juridiction. Comme vassal du prince Acațiu Barcian veillera à ce que le fils du prince bénéficie lui aussi de ses conseils et de ses services. En tant que messenger occasionnel de son pays à Constantinople il s'est montré un bon connaisseur de la politique ottomane et un intermédiaire dans les relations entre la Transylvanie et la Porte. Bien qu'on ne connaisse pas trop d'informations liées à son activité en tant que ban on peut pourtant se rendre compte, à travers sa correspondance avec Gh. Rakoczy I et avec Gh. Rakoczi II que ses tâches n'étaient pas du tout faciles. Il devait résoudre tous les problèmes d'une zone de frontière, le pays de Lugoj et celui de Caransebeș.

À la suite de la campagne militaire ottomane de l'été 1658, la Transylvanie sera obligée de céder à l'Empire ottoman toute une série de régions, parmi lesquelles Ineu, Lugoj, Caransebeș.

Durant les négociations avec les ottomans, déroulés à Ineu en septembre 1658, Acațiu Barcian fut nommé prince de la Transylvanie.

Adeptes du calvinisme et tant que ban de Lugos et de Caransebes. Acațiu Barcian a soutenu la propagation de la Réforme dans la région du Banat. Pendant son règne, Acațiu Barcian a dû lutter contre plusieurs ennemis internes dont les plus dangereux étaient Gheorghe Rakoczy II et Ioan Kemeny. En juillet 1661 le ban Acațiu Barcian fut tué par I. Kemeny qui pour justifier son acte accusait l'alliance du ban avec la Porte. Avec ses mérites et ses défauts le ban Acațiu Barcian fut l'homme de son époque. Le plus important de sa carrière c'est qu'il a toujours essayé d'aider les Roumains dont il était le représentant.

RESTRUCTURARE PE DOMENIUL HUNEDOARA LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL- XVIII-LEA

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea atelierele de extragere și prelucrare a fierului de pe domeniul Hunedoara sufereau de handicapul „subtehnologizării” și rămânerii în urmă a relațiilor din plan socio-economic, în comparație cu celelalte trei mari producătoare de fier din Imperiul habsburgic: Banat, Stiria, Ungaria Inferioară. Această subtehnologizare își puneă amprenta asupra nivelului de producție și asupra calității fierului produs. Situația, prin extrapolare, este similară cu cea din zilele noastre de la Hunedoara, cu singura deosebire că atunci Hunedoara se afla în Europa.

Acum 220 de ani Viena lua măsuri pentru studierea situației create la Hunedoara și solicită măsuri rapide pentru redresarea socio-economică a zonei.

Scăderea producției de fier la atelierele de pe domeniul Hunedoara, neregulile și lipsurile semnalate, în perioada 1774-1778, au determinat autoritățile vieneze să inițieze controale severe pentru a constata cauzele și a redresa situația economică. În anul 1778 comisia este condusă de funcționarul cameral Szeleczky. Cercetările din 1779 sunt reluate sub conducerea lui Franz Joseph Müller von Reichenstein, cel care a fost reformatorul relațiilor sociale și economice ale domeniului Hunedoara. Franz Joseph Müller, personalitate de notorietate a Imperiului, cu studii de drept și filosofie la Universitatea din Viena, activa ca profesor la Academia minieră din Schemnitz și ocupa mai multe funcții în Tyrol (Schwatz), Banat (Oravița), Ungaria.

Chiar din ordinul de numire este impusă linia pe care trebuie să o imprime activitatea lui Franz Joseph Müller în vederea perfecționării întregului proces de extragere, cât și de prelucrare a minereului, precum și participarea la inspecții de lucru (werksvisitationen) în mine și topitorii.

După renumele șefului de comisie, putem conchide că Viena era interesată de Hunedoara și de redresarea ei economică. Raportul Müller reprezenta, acum 220 de ani, un exemplu de meticulozitate, competență, pragmatism în analiza situației. Raportul prezintă soluții și variante demne de luat în seamă și astăzi.

Iată care sunt datele de care a dispus Müller și pe care le găsim în documentele vremii. În a doua jumătate a sec. XVII-lea și în sec. al XVIII-lea, domeniul Hunedoara dispunea de 13 ateliere de extragere și prelucrare a fierului, acționate de energia hidraulică dată de râul Cerna, Govăjdie și Runc. Pe valea Govăjdiei se aflau Baia de Coase, Nădrab, Limpert și Plosca, alte șapte ateliere situate la Toplița, Baia Craiului și Teliucul Mic se aflau pe Cerna, iar două ateliere

se aflau pe râul Runc. La cele 13 ateliere se adăugau două de la Sibişel, din „scaunul” Orăştiei, aflate tot în posesia domeniului Hunedoara. Capacitatea lor totală de producție era de 21.500-22.500 maje anual (ceea ce reprezintă aproximativ 1.200-1.260 tone anual). Pe domeniul Hunedoara mai exista o fierărie în satul Cerna, care se afla în posesia principelui Transilvaniei (Baia Cerna).

Unitățile de măsură folosite pentru aprecierea materialelor și produselor erau cele utilizate în Transilvania la extragerea și prelucrarea fierului:

a) fontul = 0,56 kg;

b) maja ungurească = 80 fonți; maja vieneză = 102 fonți; maja germană = 100 fonți; maja pentru minereu = 115 fonți; pentru urși 110 fonți, iar pentru bare 92 fonți (maja de ciocan = Hammerzenter) admitându-se 18 fonți pierdere la forjă. Din 1779 se generalizează utilizarea majei germane.

c) șustul de minereu = 100 maje; șustul de bare forjate = 22 maje, cântărind însă 92 fonți/majă;

d) povara utilizată îndeosebi pentru mangal.

Moneda în circulație era florinul renan de argint care avea ca subdiviziuni 60 de crăite (cruce) a câte 4 pfeningi: 1 Fl = 60 cr = 240 Pf, și florinul unguresc de 100 dinari sau bani.

Prețul pieței de fier:

Hunedoara era o piață bună de metal (Eisenmarkt - denumirea din limba germană a Hunedoarei care însemna „piața de fier”), iar prețul era stabilit prin limitare de dieta Transilvaniei. Fierul pentru comercializare era colectat atât de la fierării cât și de lucrătorii fierăriilor care primeau drepturi salariale în bare de fier.

Între Curtea Cetății Hunedoara și fierari se mai interpuneau ca intermediari: orășenii, nobilii. Cumpărarea se făcea sub două forme: bani gheață (cash) și credit.

Fierul era achiziționat sub formă de bare de fier sau unelte, hârlețe, sape, fiare de plug, arme, alte obiecte din fier. Prețul fierului în Transilvania era de 6 fl/ maje, iar la unelte ajungea la 10 fl/maje. Prețul de achiziție la Hunedoara varia între 3,5-4,5 fl/maje pentru fierul brut, neprelucrat.

Modalități de plată a salariilor:

Pe domeniul Hunedoara se utilizează patru modalități de plată:

- moneda care circulă în Transilvania: florinul;
- barele de fier sau fier lat;
- bucate (cereale);
- alte bunuri (pânză, îmbrăcăminte, etc.).

Lucrătorii din fierării, maiștrii, administratorii domeniului, dregătorii aveau salariul stabilit prin contract. O parte din salariul dregătorilor și angajaților Curții castelului Hunedoara era reprezentat de barele de fier, după cum urmează (* cifre valabile pentru anii 1700-1720).

Denumire personal	Cantitatea de fier în maje/an	Alte bunuri
administratorul moșiilor (provisor et rationista)	8,0	
inspectorul moșiilor	8,0	
marele pârcălab (supremus castellanus)	8,0	
pârcălabul porții exterior (castellanus)	2,0	14 coți postav albastru (echiv. a 4 maje fier)
procuratorul domeniului	2,0	
predicatorul maghiar al Hunedoarei	2,0	
brutarul cetății	1,0	
simbrieș*	1,5 (pentru cumpărare de haine)	

Fiecare fierărie mai dădea dregătorilor superiori ai cetății Hunedoarei o cotă în fier care era peste drepturile salariale prevăzute mai sus (1/4 maje și un fier lat pentru administrator, marele pârcălab, inspectorul moșiilor).

Fierul era o valoare, un mijloc de plată obișnuit pentru angajații curții. Putem menționa doar că în 1665 salariul pârcălabului Gheorghe Nagy de Alpeștes era format din următoarele:

- 32 florini
- 14 coți postav sau 4 măji de fier pentru îmbrăcăminte
- 2 porci de tăiat sau 2 măji de fier
- 8 găleți mici de grâu
- 2 măji de fier
- zilnic 2 pânișoare albe și o justă de vin.

Pe domeniul Hunedoarei muncile la câmp și la fierării intrau în obligațiile iobăgești. Muncile specifice din fierării erau, spre deosebire de celelalte, plătite cu săptămâna.

* erau angajați 6 birși (simbrieși)

Funcția	Cantitatea săptămânală	Kg/săpt.
Maistru cohar	1 majă + 1 bară fier lat de 8 fonți	
Administrativ	1/2 maje	
Viceadministrativ	1/4 maje	
Maistru *****	1/2 maje	
Cohari	1/4 maje + la trei cohari 2 bare de fier de 8 fonți	
Cărători de cărbune	1/4 maje + la doi cărători o bară de 8 fonți	
Cărători de piatră	1/4 maje + o bară de fier de 8 fonți	
Minerii	4 rude de fier a 8 fonți	
Bocserii	la 33 de poveri se primea 1/2 eje de fier (valoarea a 33 poveri mangal + 2,5 florini)	

Dotarea fierărilor:

Date referitoare la atelierele de producere și prelucrare a fierului ne sunt furnizate de inventarierea efectuată în perioada anilor 1672, 1673, 1674, 1681-1682, 1685, 1692, 1695, 1700, 1702, 1710 (conscripție urbarială) care au fost efectuate la principalele cinci fierării ale domeniului: Plosca, Baia Nouă (Baia Doamnei), Toplița, Nădrab, Limpert (Baia Limpert).

Fierăria Cerna (baia Cerna) se afla sub grija dregătorilor domeniului Deva, ea funcționând sub directa subordonare a principelui Transilvaniei, fiind fierărie princiară.

Fiecare fierărie avea următorul inventar:

- construcțiile aferente atelierului;
- două cuptoare (cohuri) pentru obținerea fierului;
- două cuptoare pentru încălzirea în vederea baterii (forjării) fierului;
- sistemul de acționare cu roată acționată cu apă;
- două perechi de foale „mânate” de o roată de apă;
- clești de scos fierul incandescent din cuptor;
- sape și cârlige de fier pentru tragerea zgurei;
- greble de fier pentru cărbune;
- o țepușă de fier pentru „slobozit” zgura;
- opt perechi corfe pentru cărat cărbuni;
- opt perechi corfe pentru cărat „piarta de fier”

Inventarul este notat după cel efectuat în 1681-1682 la fierăria Plosca. Pentru celelalte fierării inventarul era aproximativ același.

Alături de atelierul de fierărie care putea fi de tip german sau românesc (olah) era dispusă o casă a cofarilor (coharilor) și a maistrului cohului, casa maistrului bătător, un șopron sau o „casă” de ținut fierul. În inventarul fierăriilor mai era trecut un șopron pentru cai și care (în număr de 12-16 cai) cu care se transportau minereul, mangalul, fierul, etc. cu harnașamentul complet. Textul vremii spune că: „dar dacă fierăria vrea să lucreze în bună formă, totdeauna ar fi nevoie de 16 cai, ca dacă unul șchioapătă, numaidecât să poată fi dus altul în locul lui” (descriere din 1700).

Timpul de lucru:

Funcționarea fierăriei era dependentă de anotimp și de debitul de apă care acționa roata motrică a atelierelor. În mod obișnuit, fierăriile își desfășurau activitatea începând din 20 martie și până în 23 noiembrie. La începutul și sfârșitul perioadei se lucra jumătate de săptămână. De Paști și Rusalii se lucra jumătate de săptămână. Timpul efectiv de lucru era de 25 de săptămâni întregi și două jumătăți. Minerii și cărătorii începeau lucrul cu una sau câteva săptămâni înainte de pornirea fierăriei. Vara, în timpul lucrărilor agricole se obișnuia să se întrerupă lucrul pentru opt săptămâni, timp în care lucrătorii își făceau obligațiile agricole iobăgești pe domeniu, această perioadă era, de regulă, din 13 iulie și până în 8 septembrie, după cum este consemnat în conscripțiile urbariale din 1681-1682. În text se mai preciza că: „dacă muncile de vară se isprăvesc mai curând, băile (fierăriile) să nu fie lăsate să stea degeaba spre paguba domnului de pământ, căci până atunci și caii pot odihni de ajuns și dacă sunt păscuți cu bună îngrijire se pot și vindeca” (urbariul 1681-1682, p. 61, anexa II)

Normativul existent la fierăriile domeniului Hunedoara:

După scrierile urbariale, inventarele efectuate la 1681-1682, 1695, 1874, personalul calculat pentru o fierărie era:

- 1 maestru al cohului,
- 1 administrator (sáfár), 2 viceadministratori (vicesáfár),
- 4 maiștri bătători ai fierului,
- 3 cofari lucrători pe lângă maistrul cohului,
- 1 purtător, cărător de piatră, 2 purtători, cărători de cărbune,
- 1 tăietor de piatră, miner spărgător de piatră în mină,
- 5 mineri, 15 bocșeri.

Personalul pentru o fierărie era de 30 de oameni, iar pentru principalele 5 fierării ale domeniului, erau 150.

Restructurarea producției de fier. Raportul Müller.

La sfârșitul anului 1779, Francz Joseph Müller încheie cercetările cu un raport prezentat Tezaurariatului minier. Raportul cuprinde 71 puncte și 890 file, a fost prezentat în 24 martie 1780 camerei aulice din Viena. El cuprinde constatări și măsuri propuse pentru creșterea productivității muncii și a randamentului de extracție care, în mare parte au fost aprobate de forurile camerale vieneze. Raportul poate fi considerat un studiu de fezabilitate a atelierelor de fierărit de pe domeniul Hunedoara.

Franz Joseph Müller propune pentru redresarea pieței de fier pe domeniul Hunedoara o adevărată reformă începând de la relațiile socio-economice și până la introducerea de noi tehnologii. Raportul propune:

- a) introducerea de noi procese pentru producerea fierului concomitent cu o școlarizare și reciclare a personalului;
- b) aducerea de specialiști din zona Tyrol (Schwatz) care să asigure pornirea și buna funcționare a noilor tehnologii.

Franz Joseph Müller a lucrat în Banat la proiectarea și instalarea furnalului de la Reșița, apoi în Stiria, fiind conștient că numai prin ridicarea nivelului de pregătire al localnicilor se poate ajunge la obținerea unei cantități și calități superioare a fierului și oțelului de la Hunedoara.

c) trimiterea în Banat și Stiria a muncitorilor localnici pentru însușirea de noi procedee de obținere și prelucrare a fierului. Zaharia Pascu, maistrul furnalului de la Toplița, este trimis, împreună cu alți maiștri, la specializare în Eisenärzt, Stiria.

d) aducerea la Toplița a practicianului din Reșița, Ferdinand Matsch, a specialistului Edlinger din Tyrol și a maistrului localnic Zaharia Pascu care, după stagiile din Eisenärzt și-a însușit procedeul practicat acolo.

e) impulsionearea introducerii de noi tehnologii cu randamente sporite de extracție atât în minerit cât și în obținerea și prelucrarea fierului. Trebuie menționat aici furnalul de la Toplița care se afla în construcție,

f) este recomandat pentru atelierele de pe apa Govăjdiei ca administrator von Prugger din Kifer-Tyrol, care putea reforma întreaga activitate din zonă.

g) numirea lui Joseph Leitner, contabil al contabilității din Iaria (Austria) în funcția de administrator al domeniului Hunedoara pentru a înlătura suspiciunile legate de vechile metehne ale fostului administrator și pentru a impulsiona relațiile economice ale domeniului.

h) Franz Joseph Müller prezintă dezavantajul folosirii mâinii de lucru a iobagilor în comparație cu munca salariată și, pentru rentabilizarea activității de producție prin cointeresarea lucrătorilor, propune introducerea muncii salariate la mine și ateliere.

i) pentru îmbunătățirea calității propune întărirea disciplinei de producție, respectarea normelor și instrucțiunilor de lucru la obținerea oțelului. Una din cauzele scăderii rentabilității producției de fier era și refuzul unor comercianți și meșteșugari de a cumpăra fierul de Hunedoara, care era de calitate inferioară.

j) se impune aprecierea capacității și competenței personalului de la furnale printr-o remunerare adecvată.

k) prelucrarea avansată a fierului obținut la Toplița și Hunedoara prin introducerea de noi ciocane de forjă pentru aplatisarea acestuia, construindu-se ateliere de coase, unelte pentru valorificarea calității superioare a fierului și oțelului.

l) introducerea unor „grafoare” de producție și plane de producție.

m) programul de lucru corelat cu trecerea la munca salariată.

n) se recomandă o „politică ofensivă” pe piața fierului și chiar se menționează soluția desfacerii de fier la „export” în Țările Românești.

În încheiere trebuie menționat că Müller este reformatorul producției de fier forjat la Hunedoara, la 21 iunie 1800 participând la lucrările de pornire a investiției celei de-a șaptea forje situată în zona Ploscva.

Tot lui Franz Joseph Müller trebuie să-i atribuim studiul de fezabilitate și amplasare a viitorului furnal de la Govăjdia.

Ioan ROMULUS

Fundația „Iancu de Hunedoara”

Sorin RAȚIU

Facultatea de Inginerie Hunedoara

BIBLIOGRAFIE:

1. Prodan, D. Producția fierului pe domeniul Hunedoara în sec. XVII – Anuarul Institutului de Istorie Cluj, tom I, II, 1958-1959;
2. Tamaș, A. Economia fierului în Transilvania între 1750-1780, Sargeția XIII, 1977.
3. Durdea, I. Aspecte din mineritul și metalurgia transilvaniei de la sfârșitul sec. al XVIII-lea – Din istoria metalurgiei hunedorene, Hunedoara 1994 – 110 ani;
4. Chindler, N., Lazăr, I. Aspecte ale începutului metalurgiei moderne a fierului pe valea Cernei, Sargeția XIII - 1977;
5. Schilling, R. Despre aspecte ale producției fierului în Hunedoara în prima jumătate a sec. XIX, Sargeția IV – 1966;
6. Kerpely, A. Eisenhüttelewesen in Ungaria, Budapesta, 1896;
7. Ioan, R. Fierăriile domeniului Hunedoara, Sesiunea de comunicări științifice, Hunedoara, 1993.

RESTRUCTURING ON THE HUNEDOARA DOMAIN AT THE OF THE AND OF THE XVIII CENTURY

Summary

The paper presents a historical approach of the process of modernization of Hunedoara Domain. There is a detailed presentation of the report concluded by Franz Joseph Müller von Reichenstein, the specialist sent from Vienna to organize the administration and to modernize the equipment. Very interesting and accurate data, taken out from the historical documents, give us a complete of the process of modernization that took place at Hunedoara Domain at the end of the XVIII-th century.

HISTORY

The beginnings of ironmaking in Hunedoara, Romania

By Ioan Romulus Vasile¹

& Gaius Constantin

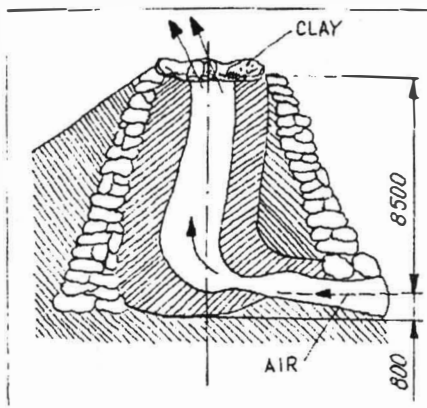
Archaeological excavations show that iron was known in the Capatho-Danubius region of present day Romania from the first part of the iron age - Hallstatt (800-300 BC).

During the early iron age, the metal was rare and expensive, but artifacts such as axes, hoes, weapons and plough shares appear. There is evidence that iron ore was mined and smelted at high temperatures (1500°C) to produce an iron for forging. This implies an advanced technological knowledge and experience.

Bloomy furnaces were used consisting merely of pits dug near the top of hills (Fig 1). These were lined with refractory clay and dried prior to charging with alternate layers of charcoal and iron ore. The fire burnt continuously for several days partially reducing the ore to metallic iron. No slag was removed during this process. Air was supplied by the natural draught of the wind blowing up the side of the hill. The unreduced part of the ore formed a black slag that flowed from the furnace.

In Transylvania (north-west Romania) where the Hunedoara ironmaking region is located, the local population - the Dacians - came under the influence of both Greek and Scythian civilisations by the end of the 6th century BC. This symbiosis influenced their techniques of weapon manufacture.

During the later iron age, Lat Tene (300-50 BC) another event occurred in Transylvania which accelerated the development of ironmaking, this was the influence of the Celtic tribes, the Kentum group, the Celts most western branch. This contact with the Celts accelerated the evolution of ironmaking and processing techniques used by the local population. The development in the techniques of metal winning and processing came about in the Hunedoara region because it was an area rich in charcoal, gold, silver and slate. The climax was the establishment of King Burebista's (74-44 BC) fortress in the Hunedoara's mountains. The location of this powerful Dacian fortresses from Sarmizegetusa in the prox-

1 Typical natural draught shaft furnace of the early iron age period

imity of the iron mines at Ghelari and Teluc is not at all accidental.

At that time, the furnaces used by the Dacians to reduce iron ore had the shape indicated in Fig 2. Air was blown in through the bottom using bellows. Such a furnace had the advantage of a removable tucere made of refractory material. The iron taken from the furnace was forged into bars or flats, each being checked for quality and notched if passed.

The Roman occupation

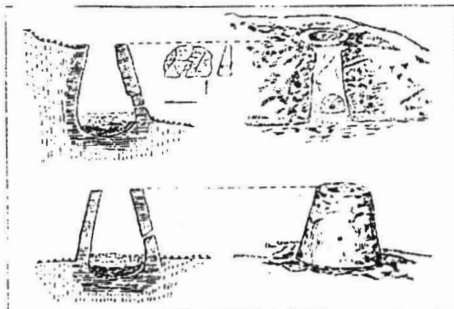
The rich deposits of gold, silver, salt and iron from Dacia were well-known in the Roman Empire which attempted to occupy the region through several military campaigns in the years 86-89 AD and 101-102 AD. Dacia was finally occupied by the Roman armies, led by the Emperor Trajan in 106 AD. A military diploma found at Porolissum (northern Dacia), dated 11 August 106 AD, mentions Dacia as being a Roman province. The Roman economic policies in Dacia was to continue mining gold and iron using Dacian workers.

Clear evidence of iron ore mining in Teluce-Ghelari-Hunedoara under the Roman occupation are two epigraphs found

on monuments dating from the reign of the Roman Emperor Caracalla, and a commemorative monument in Apulum (Alba Iulia) dating from the reign of the Roman Emperor Antoninus Pius, a monument which represented an altar dedicated to Jupiter. The inscription reads: *Optimus Maximus Dolicheni, natus abo ferrum evanescit*. Both monuments attest to the existence of the iron ore mining industry in Poiana Rusca-Hunedoara, possibly a Dacian ironmaking shop used by the Romans. In the neighbourhood of this site some 500 slabs of a high Fe content of 90% have been found.

The furnaces consisted of square open hearths with side of 0.8m with three walls lined with mica blocks about 10cm long and 5cm thick. Excavators found the bottoms of the hearths to contain burnt lime to a depth of 10cm. Lumps of iron weighing 5kg were also present. The long furnaces were 2m in diameter and 2-2.2m deep. The side walls were smooth with no signs of burning. Near pits were filled with fine ground clay which probably served to slowly cool tools made in the forging shops. The existence of these hearths prove that the inhabitants of the regions knew of the archaic procedures of thermal treatment.

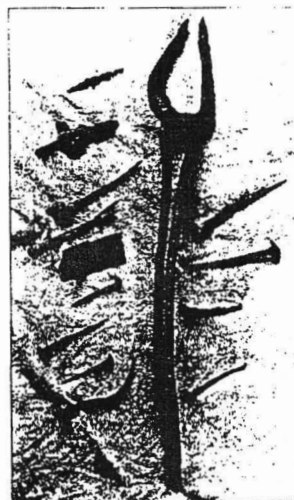
The furnaces, iron processing and heat treatment techniques are specific to the Dacian population, demonstrating that the Romans operated a policy of using local workers to produce their requirements.

2 Shaft furnace from the late iron age blown with bellows

Some of the iron artifacts from the Dacian age at Gradina, Munciu, Sarmizegetusa

The furnace with the Sarmizegetusa, Romania

STEEL THERMIST

HISTORY

2000 years of ironmaking at Hunedoara

Evidence produced by historical research, indicates that ironmaking has been taking place in the Carpatho-Danube region in some form or other since the first part of the iron age (1200-500BC). The discovery and development of smelting in the region - which now forms part of Romania - is attributed to the Goto-Dacians although local ironmaking came under the influence of both the Greek, and later on, Roman civilisations. The Celts also influenced the development of ironmaking technology, but local production managed to preserve some of the original methods and techniques.

Ironmaking in turn affected the history of the area. The military activities and rule of the Dacian kings, Burebista (89-44BC) and Decebalus (87-106AD), for example, would not have been possible without the material support of a strong ironmaking industry. Dacia was the last province to be added to the Roman Empire by the Emperor Trajan, in 106BC.

By Ioan
Romulus*
& Găină
Constantin**

Roman occupation

There is clear evidence of a local iron ore mining industry under Roman occupation of Dacia. One key discovery was that of a commemorative Roman column, located in one of the smelting and ironworking shops. The column was formed of limestone and bore the text: *Numini, Domini, Nostri, Marci Aurelii Antonii, Pii Felicis Augusti, Octavii Caius, Gaurius-Gaunianus, Sucendos Coloniae Apulensis ET Flavii Sotericus, Augustalis Coloniae, Sarnigeusae, Conductores FERRARILARUM.*

The column dates from the reign of the Roman Emperor Caracalla (138-161AD) and the text expresses the satisfaction of two leaders with the revenues generated by local iron ore mining and ironmaking.

Furnace technology

Shaft furnaces were used at the time to produce solid sponge iron which was consolidated by heating and hammering and could be carburised by heating in charcoal. One furnace which marks a development in technology, is now exhibited in the London Science Museum. This particular shaft furnace from the House Valley (Ghelar) near Hunedoara, dates from the 9th century. It was cut from rock, lined with refractory clay and fed with air through the bottom from bellows via a tube. It stands 1.6m high and has a top diameter of 0.6m and a bottom diameter of 0.32m. From the point of view of size and construction, this furnace was a technological shift from the open forms of smelting furnace used up until that time.

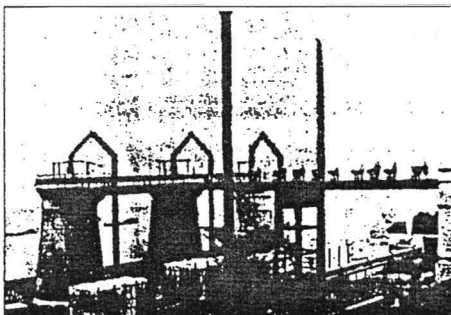
In the fifteenth century, ironmaking developed further and played a significant role in equipping the army of Iancu of Hunedoara, the Romanian Waiwode. He was involved in the Christian opposition to the Ottoman expansion and is known for his defeat of the Turkish army led by Mohammed II, at Belgrade in 1456.

The Hunedoara Castle with its estate were inherited by Iancu's son, Matei Corvin, a great Hungarian king who granted significant favours to ironworkers in the area in order to further encourage efficient production of weapons and tools.

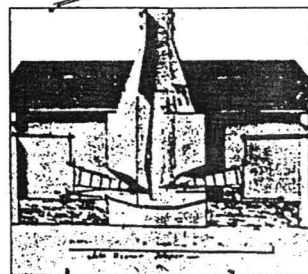
In 1509, the region came under the rule of Count George of Brandenburg who encouraged the development of tools, weapons and flat iron products. Documents from the Count's estate show that five smelting shops operated in that time.

By the eighteenth century, the number of iron shops had increased to fifteen according to the document: *Urbanus seu nova connumeratio universorum honorum ad arcem Vajda Huniadem perpertinentium.*

Hunedoara castle became the administrative centre of the domain and soon took on a role as a metal market. The old German

2 The Hunedoara blast furnaces in 1898.

1 The Toplița blast furnace (drawing 1800).

The town of Hunedoara is situated in Transylvania, close to the Dacian kingdom of Sarmisgetusa. Rich iron ore deposits surround the town, and being easily accessible and readily reduced,¹ they made an ideal raw material for the developing local iron industry. Lumps of ore, smelted iron mixed in with slag, refractory materials and burnt lime have all been discovered in archaeological excavations undertaken in the area.

A chemical analysis of the excavated materials is shown in Table 1. The furnaces were charged with charcoal, iron ore and lime. If the CO to CO₂ ratio corresponded, the iron oxides were reduced without removing the gangue made up of Al, Ca and Si oxides. To produce 1kg of iron, it was necessary to charge 3kg charcoal, and 1.7kg iron ore.

Table 1 Analysis of ironmaking materials excavated near Hunedoara (%).

	Iron ore	Partially reduced ore	Slag	Refractory materials
SiO ₂	5.66	5.68	27.44	66.40
Fe ₂ O ₃	59.71	61.21	1.65	5.67
FeO	-	22.13	10.50	-
Al ₂ O ₃	5.25	2.03	6.77	13.54
CaO	0.40	1.59	29.76	10.35
MgO	0.63	0.91	4.20	2.46
Fe	-	60.79	1.16	-
Mn	1.05	0.71	1.02	-
P	0.06	0.06	1.08	-

name of the town was Eisenmarkt (iron market) and many shops bore German names, such as agricultural tool shops (*mavenschniede*) and forge shops (*hammerwerker*).

Forging shops worked 26 weeks of the year. During summer months, they were obliged to work in the fields and during winter, the river which provided power for the forge hammer and bellows, froze over.

Among the existing eighteenth-century documents are some of the books kept by the iron shops (Plosca, Baia Nouă, Toplița, Nădrab and Impert) which show that flat and lump iron production was about 170t/y. In 1750, a blast furnace was commissioned at Toplița (Hunedoara county) to produce pig iron. This was then refined in open hearth furnaces for sale to blacksmiths. Charcoal consumption was around 1950kg/thm. Fig 1 shows the blast furnace design drawn around 1800.

The main blast furnaces had a working volume of 694m³, were 6.69m high, had diameters of 0.735m (hearth), 1.58m (bosh) and 0.632m (neck). Two tuyeres were positioned at 0.479 and 0.98m high. The furnace was lined with rose mica schist, the first 1.6m of which was changed annually because of intense wear. Complete overhauls were made at 10-12 year intervals.

In 1813, a blast furnace was commissioned at Govăjdie which had a 30m³ working volume and this was later upgraded to 60m³. The air-preheated Calder was also replaced, first with a Wasserralfinger and then a Cowper preheater. The Govăjdie shops specialised in cast iron. Around 5-7% of the pig iron output was refined by puddling at the Limpert shop.

On June 12th 1884, an 110m³ blast furnace was commissioned, followed by a 140m³ furnace in 1890 (Fig 2). Refining was undertaken using 12t open-hearth furnaces and two 6t Bessemer converters. This was the situation at the end of the 19th century and iron and steel production in the area has continued up until the present day. ■

* Ioan Romulus is an engineer at Siderurgica SA, Hunedoara. He teaches at the Engineering Faculty at Hunedoara and is a candidate for a doctorate at Bucharest. ** Găină Constantin is a technician at Siderurgica SA's quality-control laboratory.

This paper was first presented at a symposium celebrating 110 years since the commissioning of the first Hunedoara BF in June 1994.

1 Today, steelmaking at Hunedoara is in the hands of Siderurgica SA, one of seven large Romanian steelplants. The works has some 380t/dy steelmaking capacity, producing carbon, alloy and stainless steels.

2 Translates as: Urban description and inventory of all goods existing in the Hunedoara domain

ASPECTE CULTURAL-RELIGIOASE HUNEDORENE DIN SECOLUL AL XIX-LEA

Veacul din urmă a format în Transilvania intelectuali în spiritul unor preocupări culturale de factură iluministă, târzie. A fost, de asemenea, o epocă a renașterii naționale, mai ales pentru cărturarii ale căror dimensiuni patriotice și intelectuale le-au măsurat evenimentele anului 1848¹.

Interferențele dintre religie și cultură în acel veac au cunoscut un adevărat reviriment. Statutul intelectual al slujitorului altarului a fost conturat de pregătirea din ce în ce mai temeinică a preoților, de deschiderea lor spre carte pentru ei și pentru alții și de participarea directă la organizarea învățământului pe baze realiste, științifice, cu toate că școala era încă sub tutelă ecleziastică. Mulți dintre purtătorii veșmântului preoțesc se încadrau în rândul cărturarilor progresiști, unii au format elita intelectualității române din Transilvania epocii.

Continuând pleiada clericilor formați la „De Propaganda Fide”, canonicii-profesori ai „Blajului unit cu Roma” și-au îndeplinit misiunea de apostolat și în secolul al XIX-lea, așa încât multe localități transilvănene erau puse în legătură prin ei, cu cultura Europei de Apus. S-au remarcat astfel, îndeosebi, în a doua parte a secolului al XIX-lea, contribuțiile locale și regionale ale unor preoți sprijinitori ai învățământului și culturii.

În acest spațiu cultural – religios se înscrie și activitatea protopopului greco-catolic Ioan Fodor², pe care-l readucem în atenție, având ca sursă de informație aceeași corespondență, firește, acum, alte scrisori trimise, dar mai multe primite de el din partea unor preoți ai parohiilor din jurul Hunedoarei, sau din partea unor personalități clericale de atunci, cu mari nume acum, în lumea culturii.

Din multe scrisori pe care le menționăm acum, primite de protopopul din Hunedoara din partea lui Constantin Papfalvi, profesor și director „substituit” la Gimnaziul din Blaj, paroh în Hunedoara și vicar în Hațeg, a lui Gavril Pop, profesor și director interimar tot la Gimnaziul din Blaj, vicar în Hațeg, autor de cărți istorice în special, din partea lui Alexandru Dobra, primul episcop al Diecezei Lugojului, doctor în teologie, cu studii și o carte scrisă la Viena, din partea lui Alexandru Șterca Șuluțiu, mitropolit de Blaj, cu însemnată activitate scriitoricească teologică și istorică, putem

1. Iacob Mârza, Școală și națune. Școlile de la Blaj în epoca renașterii naționale, Cluj-Napoca, 1987.

2. Prima parte a comunicării „Aspecte cultural-religioase hunedorene din secolul al XIX-lea” a fost publicată în revista „Corviniana”, Deva, 1996, p. 115-120.

înțelege bine și judecat locul lui Ioan Fodor în societatea vremii sale, modul responsabil de a-și onora funcția revenită³.

Prin urmare, corespondența purtată de acest sânguincios om de biserică, dar și de carte, însumează preocupările temeinice pentru păstoria sufletească, dar și pentru îmbogățirea minții credincioșilor săi.

Câteva date biografice conturează personalitatea profesională a protopopului Ioan Fodor (născut în anul 1800 și mort în anul 1883). A urmat studiile secundare și teologice la Blaj. În anul 1823 a funcționat ca profesor de retorică la Blaj. Între anii 1823-1836 a fost capelan la Bistrița și în aceeași localitate preot între anii 1836-1851⁴, unde „cu mare zel și diligente spre mulțumirea respectivei superiorități” i-a semnat „atestatul”, protopopul Grigore Mihail⁵. În anul 1851 a fost numit paroh, greco-catolic al Hunedoarei și mai apoi protopop, rămânând aici până în anul 1883.

Informațiile documentare inedite, aflate în corespondența sosită ori plecată la, sau de la slujbașul bisericii hunedorene, ne-au furnizat știri prețioase. Am acordat atenție scrisorilor oficiale ori cu un anume interes profesional trimise protopopului Ioan Fodor de către superiorii săi, personalități ecleziastice ale timpului, sau de către preoți din protopopiatul pe care-l ocărmuia. Un plus de informații ne-au dezvăluit scrisorile în care a fost vorba despre grija manifestată față de biserică și școală.

Interes deosebit a stârnit corespondența în care și adresantul și destinatarul au fost preocupați de starea bisericii din Plosca în perioada în care funcționa în acte, ca preot în această localitate, Gavril Popp, înaltă față bisericească cu remarcabile merite în domeniul culturii.

Exegeții biografiei, în cele câteva cărți apărute despre personalități teologice⁶, au menționat că în anul 1854 Gavril Popp a funcționat ca paroh în Plosca. Spre marea pierdere intelectuală a celor de aici, care i-ar fi putut fi în preajmă, documentele de arhivă cercetate nu confirmă.

O succintă schiță biografică a canonicului ne justifică stăruința cu care ne-am oprit la corespondența primită sau trimisă protopopului Ioan Fodor, cu referire la Gavril Popp și biserica din Plosca. Așadar, Gavril (Laslo) Popp, născut în anul 1818 în județul Turda, a terminat studiile liceale la „piarșiți” la Cluj și apoi cele teologice la Blaj. Din anul 1843 până în 1854 a funcționat ca profesor și director interimar la Gimnaziul superior din Blaj unde a predat *Historia Universalis*. În anul 1854 a fost numit paroh la Plosca. După ce a funcționat ca viceprotopop și protopop la Beclean (Cluj) a fost numit, în anul 1857 vicar foraneu al Hațegului. În anul 1862 a fost ales membru în *Capitulul Diecezei Lugojului*, iar în anul 1871 membru corespondent al Academiei Române.

A activat cam în aceeași vreme cu Timotei Cipariu și sub oblăduirea episcopului Ioan Lemeni, a mitropolitului Alexandru Șuluțiu și apoi a episcopului Lugojului Alexandru Dobra. Climatului moral și intelectual oferit prin exemplul acestor frați ai săi întru credință i-a fost benefic. Contribuțiile lui în domeniul culturii s-au evidențiat prin

3. Diaconovici Loga, *Enciclopedia română*, vol. III Sibiu, 1900 p. 552, p. 640, p. 1041, vol. II, p. 185.

4. Demetriu Radu, *Dieceza Lugojului, Sematism, Lugoj*, 1903, p. 342 și Nicolae Comșa, *Dascălii Blajului*, Blaj, 1948, p. 61.

5. Arhivele Naționale – Filiala Deva, *Fond Parohia Greco-Catolică Hunedoara II, Dosar 1854*, f. 6.

6. Nicolae Comșa, *Dascălii Blajului*, Blaj, 1940, p. 79-80; Coriolan Suci, *Arhierii Blajului*, Blaj, 1944, p. 57; Ioan Rațiu, *Blajul, Scurte notițe informative*, Brașov, 1911, p. 40; Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, 1996, p. 339.

colaborările sale la periodicele „*Organul Luminării*” (red. Timotei Cimpariu), „*Foaie pentru minte, inimă și literatură*” (red. George Barițiu). Este autorul cărților: „*Istoria Transilvaniei din cele mai îndepărtate vremuri până la 1571*”, „*Istoria Ardealului în anul 1848-1849 și drepturile istorice ale românilor*”, „*Istoria scurtă a românilor de la Olm povăzuitorul ungarilor încoace într-un fragment al părintelui Clain*”, „*Istoria Daciei antice*” (Cluj 1855), „*Geografia Banatului*” (Lugoj 1864)⁷. După anul 1883 (moartea sa) Biblioteca Diecezană din Lugoj s-a înmulțit cu 707 cărți tipărite și manuscrise, care au format „Biblioteca canonicului Gavril Popp”⁸.

Acest preot – profesor cu înalte preocupări culturale a fost numit, nu se știe din ce motive sau poate fără a se ține seama de anumite criterii, paroh în Plosca, în anul 1854.

Scrisorile, documente de arhivă, aflate în Fondul Parohiei Hunedoara II, la Filiala Arhivelor din Deva, ne conduc spre ideea că spre paguba culturală a zonei, Gavril Popp nu s-a stabilit, sau, a stat foarte puțin, la Plosca.

Într-o scrisoare datată la Blaj în 12 septembrie 1854, episcopul Alexandru I-a anunțat pe protopopul de Hunedoara, Ioan Fodor că „prin aceasta se face cunoscut că pe Plosca Bania este propus de paroh fiul nostru Gabriel Pop, fostul până acum profesor aici în Blaj, la Historia Universală”⁹.

Mai târziu vicarul de Hațeg, Ștefan Moldovan i-a expediat o scrisoare aceluiași Ioan Fodor prin care își exprima regretul că Parohia Plosca este „lipsită de păstoriu” pentru că „mult onoratul domn și frate Gavril Pop... după așezarea sa la fața locului la parohia vacantă Plosca Bania ... de boală cuprins, neputând mai mult ca 8 zile a servi poporului aceluia și acum trăgându-se la locul nașterii sale în Cluj, poporul iarăși văzându-se orfan lipsit de păstoriu statornic, l-a rugat pe protopopul Hunedoarei, și la cererea sătenilor din Plosca „să mijlocească o înștiințare sigură de la prenumitul (Gavril Pop n.n) că ... oare mai vrea a le rămâne paroh ori ba și dacă așa pe când va veni, că precum au zis Frăția Sa că numai la primăvară va veni, așa nu-l pot aștepta”¹⁰.

Multe scrisori semnate de sătenii din Plosca, de vicarul Ștefan Moldovan, de episcopul Alexandru Șterca Șuluțiu, de Gavril Pop, cereau ocuparea postului de paroh în Plosca sau pentru motivarea absenței din Plosca pe motiv de boală.

Într-o scrisoare, datată 14 noiembrie 1854, scrisă din Cluj protopopului Ioan Fodor la Hunedoara, Gavril Pop îl încunoștințează că, din venitul obținut de pe prunele vândute de la Plosca a obținut doar „un provent popesc ca ajutoriu să nu pier în Plosca, fiind bolnav și fără salariu încă”, că este la sora sa și când se va însănătoși se va reîntorace la Plosca Bania la popor, că absența sa este după canoane, că aprobarea de a rămâne la sora sa a obținut-o de la Excelența Sa Arhiepiscopul Alexandru¹¹. După câteva săptămâni îi scrie din nou protopopului hunedorean, anunțându-l că „pătimește cu piciorul și cu anevoie va putea să suie pe munții înalți ai Ploscăi Bania, încheind fiecare scrisoare cu binecunoscuta formulă de politicoasă supunere”¹².

7. Demetriu Radu, op. cit., p. 173.

8. Ibidem.

9. Arhivele Naționale – Filiala Deva, f. 107.

10. Ibidem, f. 97.

11. Ibidem, f. 112.

12. Ibidem, f. 131.

În tot acest timp numărul scrisorilor în care se cerea, mai ales de către săteni numirea unui preot stabil în Plosca, se înmulțește.

Gavril Popp, în 23 mai 1855, îi scria din Beclean, lui Ioan Fodor și-l ruga să-i trimită „bani pentru bucate căci pentru acelea nu am primit nimic, numai pentru lemne ... pentru că sunt foarte lipsit, apoi bolesc iară cu un picior¹³, și a reluat rugămintea în scrisoarea din 1 august 1855, de a i se trimite „salarul pe ianuarie, martie, februarie și aprilie¹⁴, reînviind și plângerea către Ioan Fodor într-o scrisoare datată în Beclean, 23 noiembrie 1855¹⁵.

Chiar și mitropolitul Alexandru Șterca Șuluțiu l-a înștiințat pe protopopul Ioan Fodor în data de 31/19 august 1855, că a primit o plângere din partea protopopului din Beclean, prin care a cerut salariul de la Parohia Plosca și a continuat mitropolitul „și fiindcă Gabriel Pop n-au făcut nici o funcțiune în acea Parohie pe ce se razimă pretențiunea lui?”¹⁶. Totuși, în scrisoarea din 17/5 noiembrie 1855 același mitropolit de Blaj îl roagă pe protopopul Ioan Fodor să-i trimită salarul lui Gavril Popp „adecă a treia parte din trei luni și două părți să se dea administratorului din acele luni”¹⁷.

În 24 septembrie 1856 Gavril Popp îi mulțumește, într-o scrisoare, lui Ioan Fodor pentru banii primiți de la Plosca și îi trimite „un exemplariu din Istoria Daciei Antice promemoria”, pe lângă aceasta ... trimite încă 30 de exemplare din ea să mi le vinzi la popi și la dascăli cu prețul de 12 fl în bani”¹⁸.

În această perioadă, începând cu anul 1854 Parohia Plosca a fost condusă de preotul Nicolae Popovici și apoi pe o perioadă mai îndelungată de Avel Pop.

Printr-o scrisoare – adresă din 29 iunie 1857, mitropolitul Alexandru îl înștiințează și pe protopopul Ioan Fodor că Gavril Popp a fost numit paroh primar pentru opidul Hațeg și vicar foraneu pentru partea Diecezei noastre Transilvane¹⁹ (când Ștefan Moldovan a fost numit canonic, lector în Capitlul Diecezei Lugoj).

Am insistat asupra corespondenței care l-au avut în prim plan pe Gavril Popp și Parohia Plosca, pentru a concluziona că potrivit acestor documente arhivistice păstrate, Parohia Plosca și oamenii din aceste locuri n-au putut beneficia de prezența preotului cărturar Gavril Popp, căruia mai târziu, din anul 1857, totuși i-a fost dat să funcționeze nu departe de zona Hunedoarei, în calitate de vicar, la Hațeg. Se pare, după scrisoarea vicarului Ștefan Moldovan, că Gavril Popp a rămas în Plosca doar 8 zile, deși a fost salarizat de această parohie mai mult de un an de zile. Probabil, că în vremea în care a lipsit de la Parohia Plosca, Gavril Popp și-a definitivat cartea sa „Istoria Daciei Antice” care a fost tipărită la Cluj în anul 1855 și din care 30 de exemplare au fost date spre vânzare hunedorenilor, prin protopopul Ioan Fodor”.

Să rămânem la Parohia Plosca din subordinea Protopopiatului Hunedoara, și să adăugăm că în aceleași documente de arhivă, a figurat cu abonament la revista „Gazeta Teransilvaniei” pe anul 1857²⁰.

13. Ibidem, Dosar 1855, f. 61.

14. Ibidem, f. 88.

15. Ibidem, f. 152.

16. Ibidem, f. 104.

17. Ibidem, f. 142.

18. Ibidem, Dosar 1856, f. 92.

19. Ibidem, Dosar 1857, f. 102.

20. Ibidem, f. 217.

Prin temeinica sa pregătire de teolog și cu marea atenție acordată școlirii tinerilor, cu interes pentru păstrarea bisericilor cu valorile lor, protopopul Ioan Fodor își onorează calitatea de preot – cârturar de frunte al acestor locuri hunedorene.

La cererea protopopului Ioan Fodor, parohiile din subordine au trimis la Protopopiat „Conscripția bunurilor bisericii”²¹ și iată, care au fost, de pildă, cărțile vechi aflate și păstrate la Parohia din Plosca, la 15 noiembrie 1855: „*Evangelhie*”, tipărită în Râmnic, la anul 1764; „*Liturgie*”, tipărită la Blaj în anul 1786; „*Molitvenic*”, tipărit la Blaj în anul 1815; „*Minei*”, tipărit la Râmnic în anul 1764; „*Octoih*”, tipărit la Râmnic în anul 1742; „*Strasnic*”, tipărit la Blaj în anul 1773; „*Breviar*”, tipărit la Blaj „sine titulo deslegat”; „*Catavasier*”, tipărit la Blaj în anul 1778; „*Apostol*”, tipărit la București în anul 1683.

Fără a interveni asupra exactității titlului și datării unor cărți, ne surprinde faptul că n-au ajuns aici vechile cărți manuscrise slavone și românești aparținătoare Mănăstirii de la Plosca cu care s-ar fi sporit valoarea patrimoniului de carte al acestei biserici. O parte din aceste cărți se păstrează în proprietatea Bisericii „Sf. Nicolae” din Hunedoara.

Revenind la corespondența protopopului Ioan Fodor, realizăm că prin ea ni se pune în lumină un spațiu, acela al Hunedorei, un timp, secolul al XIX-lea, și un cadru religios – cultural într-o evoluție spirituală, la care au concurat și personalități ecleziastice. Tot din corespondența cercetată am aflat că Gavril Popp numit mai târziu vicar al Hațegului l-a rugat pe Ioan Fodor, într-o scrisoare din 17 august 1857 „să-i trimită 17 fl și 120 cr din banii de la Pretură, pentru Școala Preparandială din Hațeg... pentru profesorii de pedagogie”²², evidențiind preocuparea vicarului Gavril Popp pentru școlile din zona Hunedorei.

Constatăm, din aceeași corespondență adresată lui Ioan Fodor, atenția de care acesta se bucura din partea superiorilor, confirmată printr-o înștiințare din 6 octombrie 1857, acordându-i-se funcția de protopop de către mitropolitul Alexandru Șterca Șuluțiu, recompensându-l cu salariul de 60 fl²³, iar în scrisoarea din 21 septembrie 1857, Gavril Popp, vicarul Hațegului îl anunța că pe perioada cât va sta la Cluj, îi va încredința protopopului Ioan Fodor „ca să binevoiești a suplini în locul meu ca vicariu suplimente până ce mă voi întoarce acasă la Hațeg”²⁴.

Conținutul scrisorilor adresate protopopului hunedorean este diversificat, dar cu convergență spre soarta parohiilor, a școlilor și școlirii tinerilor.

O altă scrisoare expediată lui Ioan Fodor de o altă înaltă față bisericească, Constantin Papfalvi de la Blaj, în 8 august 1855, scria despre mult dezbătută „cauză Astaloșiană (despre moștenirea revenită Parohiei din Hunedoara)”²⁵.

Mitropolitul Alexandru i-a cerut, într-o scrisoare din 14 iunie 1854, lui Ioan Fodor „ca tinerii din localitatea unde nu este școală confesională să îmble și la neuniți, având totdeauna înaintea ochilor că tinerii prunci de la Parohul său să-și câștige instrucțiunea”²⁶ constituind un exemplu de prețuire a școlilor aparținătoare bisericilor ortodoxe, surori.

21. Ibidem, Dosar 1854, f. 136.

22. Ibidem, Dosar 1857, f. 122.

23. Ibidem, f. 170.

24. Ibidem, f. 160.

25. Ibidem, Dosar 1855, f. 95.

26. Ibidem, Dosar 1854, f. 82.

O mulțumire adusă protopopului Ioan Fodor din partea vicarului Ștefan Moldovan printr-o scrisoare din 17 mai 1854 și „în numele scaunului vicarial” este determinată de interesul depus de protopop în privința înlăturării „lipselor scolastice”²⁷.

Protopopul Ioan Fodor a întocmit și a semnat multe acte-documente, scrisori oficiale privitoare la mersul bun al bisericilor și școlilor, s-a interesat de școlirea tinerilor înștiințând „despre pruncii și pruncele de religie greco-catolică care au urmat cursurile Școlii Triviale greco-catolice din Hunedoara, în decursul semestrului I al anului 1854”²⁸, sau a recomandat superiorilor săi tineri pentru cursurile de teologie de la Blaj²⁹. A adresat în anul 1857 episcopului „Consemnațiunea preoților și învățătorilor care au funcționat din 1850 cu beneficiile lor”³⁰ cunoscându-se astfel o listă a învățătorilor hunedoreni din acel an.

Sunt în mare parte acte și scrisori de rutină, pe care orice conducător chiar și pe linie preoțească, a avut și are datoria să le întocmească. Dar, dincolo de această obligație profesională îndeplinită cu rigoare de protopopul Ioan Fodor, din corespondența cercetată se citește sprijinul larg pe care el l-a acordat promovării învățaturii, a formării tinerilor români școliți, ajutorul dat pentru ridicarea școlilor sătești și grija purtată lăcașelor de cult cu valorile lor culturale.

Prin exemplificarea a încă unei scrisori-circulară expediată de episcopul Lujolului, în 7 aprilie 1857 se atrăgea atenția asupra conservării monumentelor „mai ales ce se ține de monumentele edile bisericesti și cu atât mai vârtos că asemenea monumente sunt mijloace puternice spre a stârni sau consolida simțurile cele religioase și faceți încunoștințare la Conservatorul Comisiunii care în ambitul Diecezei noastre este domnul canonic și consilier de Locotență în Timișoara, Alexandru Bonaz”³¹.

Desprindem din acest vast și divers schimb de epistole ale protopopului Ioan Fodor din Hunedoara cu capi ai bisericii române, dar și distinși oameni de carte, imaginea unei categorii de preoți-elită a intelectualității românești transilvănene, într-o epocă de frământări politice și religioase la umbra cărora au crescut și s-au înălțat spre lumina cunoașterii și preoți hunedoreni.

Am constatat din aceeași corespondență că majoritatea scrisorilor datate până la mijlocul secolului al XIX-lea erau redactate în limba latină și o parte în limba germană și maghiară, iar în a doua parte a veacului trecut toate scrisorile, oficiale în special, erau scrise în limba română.

Semnificativă rămâne această corespondență pentru a descoperi, în cazul nostru, înaltul profil moral și intelectual al unui ocârmuitor al obștii, din aceste locuri.

Maria BASARAB

Muzeul Civilizației Dacice și Romane
Deva

27. Ibidem, f. 59.

28. Ibidem, f. 46.

29. Ibidem, Dosar 1857, f. 209.

30. Ibidem, f. 211.

31. Ibidem, f. 55.

ASPECTS CULTURELS – RELIGIEUX DE HUNEDOARA DANS LE XIX – ÈME SIÈCLE

Résumé

Dans le XIX-ème siècle sont formés en Transylvanie des intellectuels encore dans l'esprit de „Lumières" tardives. Le XIX – ème siècle a été une époque de la renaissance nationale également pour les intellectuels qui sont manifestés aux environs des événements de l'année 1848.

Dans ce siècle les influences réciproques de la religion et de la culture ont connu un vrai revirement.

En ce cadre culturel – religieux a été connu l'activité de l'archiprêtre uniat de Hunedoara, Ioan Fodor. Son activité est présentée dans cet article d'après les sources documentaires de l'Archive de Deva, il s'agit d'une correspondance inédite. Les lettres documents arrivées au destinataire sont signées par des quelques personnalités ecclésiastiques et en même temps de grands intellectuels de l'époque par exemple:

Constantin Papfalvi professeur et directeur de l'École liceale de Blaj, vicaire à Hațeg.

L'importance de cette correspondance consiste dans le fait qu'on dévoile les préoccupations et le soin de Ioan Fodor de Hunedoara pour la conservation en bonnes conditions des églises, pour la construction des écoles, pour les études des jeunes et pour la propagation des livres parmi ses croyants et nous montre que pendant le XIX-ème siècle la zone Hunedoara a eu des hommes d'élite, c'est le cas du l'archiprêtre Ioan Fodor.

PORTRETE BIDERMEIER AFLATE ÎN COLECȚIA DE ARTĂ A MUZEULUI DIN DEVA (I)

Încă din secolul al XVIII-lea, în decorația monumentală a interiorului bisericesc, odată cu trecerea spre spiritul narativ al picturii și spre un pitoresc de tip local, demonstrând o transformare a mentalității față de formulele trecutului artei medievale românești, portretul începe să capete o semnificație în sine și reprezentarea chipului uman nu se mai produce doar ca imagine a omului integrat în contextul scenic al compoziției.

Persoana umană va începe să fie reprezentată și izolat. Ilustrând ultima etapă din evoluția picturii medievale bisericești, arta zugravilor autohtoni aparținând centrelor artistice locale, va trece de la caracterul său pur religios, la cea religioasă – laicizată, apoi la arta laică, la pictura modernă de șervelet.

În Transilvania, preocuparea pentru individualizarea figurii umane se observă încă din ultimul sfert al secolului al XVI-lea și către mijlocul secolului al XVII-lea, preocuparea ce va continua și în secolele următoare, portretul ca gen artistic fiind cel mai des întâlnit.

În această zonă, situată mai departe de centrele culturii spusene, influențele artistice ajung mai târziu. Totuși portretul la fel ca și în celelalte țări europene, a fost prezent, devenind cel mai cultivat gen artistic care a direcționat tendința generală a artei transilvănene.

În redarea portretului, chiar dacă autorul insistă asupra laturii sociale a personajului reprezentat, asupra rangului său, asupra meritelor lui obștești, artistul este deosebit de atent la o asemănare fizică de un înalt grad.

Dacă în unele cazuri, nu toate portretele se pot ridica până la așa zisa valoare artistică, ele vor fi totuși un mijloc de glorificare a valorii persoanei umane și în special, a valorii reprezentanților claselor productive.

În primele 3 decenii ale secolului al XIX-lea, asistăm la o schimbare radicală și completă în domeniul artei, evoluției ei făcându-se pe nesimțite. Vor pătrunde idei noi, o nouă concepție în ce privește scopul și utilitatea operei de artă, dar mai ales în ce privește importanța celui care o realizează și locul lui în ierarhia socială. Transformările radicale și complete, vor duce la o ruptură cu trecutul și la pătrunderea influențelor apusene. Aceste evidente transformări în domeniul artei, s-au petrecut mai ales între anii 1810-1830, în special prin contractul direct cu țările occidentului, unde tinerii români, plecați la studii cunosc îndeaproape starea de spirit a generațiilor lor, din acea lume.

Încrederea tinerilor artiști în ei înșiși, în puterea lor creatoare, va contribui la schimbarea atitudinii publicului față de artist și de opera de artă. Societatea burgheză care s-a ridicat, a avut din ce în ce mai multă nevoie de acești oameni,

care au reușit să le satisfacă setea de artă. Deja în al doilea deceniu al secolului trecut, artiștii autohtoni au făcut cunoștință cu noul stil mai cald, mai familiar, mai sentimental, cu Biedermeierul atât de repede acceptat de burghezie, adoptat în locul clasicismului rece și distant, care treptat i-a cedat locul. Piese fine, fără complicatele simboluri de până atunci, și-au croit un drum ușor până la sufletul clasei în ascensiune politică și economică, dar și până la buzunarele unor comanditari mai modești.

Portretele aparținând acestui stil sunt executate fie în ulei pe suport de lemn și pe pânză, fie în acuarelă și guașă, deseori cu intervenții de creion. Acest gen artistic va fi abordat atât de pictorii autohtoni care în multe cazuri au frecventat școlile înalte din Viena, Budapesta, Paris cât și de pictorii străini peregrini, care în călătoriile lor, poposind și pe meleagurile noastre, au imobilizat tipuri umane care astăzi sunt de o reală valoare documentară.

Portrețiști se supuneau cerințelor comanditarilor ce impuneau de multe ori tratarea chipului, nu neaparat așa cum era în realitate, ci de multe ori înfrumusețat. La cerere, artistul își reprezenta modelul fie mai tânăr, fie acoperit de toate decorațiile și distincțiile ce-i dădeau greutate statutului social.

Din colecția de artă a muzeului nostru, am selectat un număr de 5 portrete, ele integrându-se stilului Biedermeier atât ca datare cât și ca tratare a personajelor alese pentru „eternizare”.

Aceste lucrări aparțin unor autori autohtoni și străini, care au reușit să se ridice la nivelul cerințelor artistice ale timpului, au izbutit să satisfacă exigențele unor familii locale mai înstărite, care au optat pentru aceste talente reale. Cu siguranță că acești pictori au fost cunoscuți, recunoscuți și admirați deja, în momentul când li s-a adresat comanda. Cu toate acestea, o bună parte din portretele existente în colecția noastră de artă, nu sunt semnate. Ceea ce nu ne împiedică să recompunem și cu ajutorul lor imaginea primei jumătăți a secolului al XIX-lea, atât în ceea ce privesc personajele cât și cea a vieții și preocupării artiștilor care le-au executat portretele.

Cunoscutul Barabaras Miklos, reprezentantul portretului Biedermeier maghiar este autorul lucrării care-l reprezintă pe Déak Ferencz (Fig. 1) – om politic maghiar, ministru în guvernul revoluționar din 1848.

Portretul este pictat în culori de ulei, pe pânză cu grijă pregătită, dovedind că autorul este un bun cunoscător al tehnicii și un bun mănuior al penelului. După felul în care este redat, personajul a pozat în mod sigur pentru portret. Modelul a ales o poziție relaxată, degajată, redat frontal treisferturi, așezat pe un scaun. Cel portretizat are înfățișarea unui om serios, cumpătat, cu o față de bon-vivant, cu păr închis la culoare, tuns scurt, cu mustață bogată și încărunită, cu gâtul scurt și cărnos. Îmbrăcat cu aparentă simplitate, sobru, într-un costum închis la culoare și încheiat până la gât, din gulerul cămășii zărandu-se doar o fâșie albă, ca un accent de luminozitate. Atenția pictorului s-a concentrat asupra feței cărnoase, pline, proaspăt rase, a distinsului model. Iluminată din stânga, partea dreaptă a obrazului, accentuează umbrele din această zonă, de la tonurile de ocru până la brunuri mai închise, cu apariția umbrelor gris pe zona gâtului. Culorile sugerează volumul, dar detaliile (sprâncenele, mustața stufoasă, ridurile și pleoapele) sunt redată fin, cu multă minuțiozitate. Fundalul este luminat, în partea dreaptă întrerupt doar de o fâșie verticală care sugerează o draperie. Întregul

ansamblu este tratat la fel de îngrijit, cu multă atenție sunt redată și piesele de mobilier în stil eclectic.

Lucrare de maturitate a artistului, prezentul portret contribuie cu o notă pozitivă la imaginea creată de acest talent pornit de pe meleagurile noastre. Nu a rupt contactul cu locurile de baștină, dezvăluind preocupările artistice și interesul manifestat față de viața de pe tărâmul său natal.

Lucrarea este nesemnată, nedatată, având dimensiunile: 70X90cm.

În aceeași perioadă încadrăm și următoarele două lucrări – portrete-pendant reprezentând a 5-a generație a familiei nobiliare Gyulay, veniți din Ungaria și stabiliți în Ardeal, pe domeniul de la Mintia.

Prima lucrare îl reprezintă pe Gyulay Ferencz (Fig. 2), fost vistiernic la curtea domnească. Portretul este pictat în culori de ulei, pe pânză, pe un șasiu de formă ovală, pictura reprezentându-se sub forma unui medalion. Autorul nu-și semnează pânza, doar pe verso pictorul a scris cu pensula, cu culoare neagră în limba maghiară: „*Marosnémeti gróf Gyulay Ferencz es K. (Király) Kamarás și anii între care a trăit 1756-1807. (42 de ani)*”.

Acest nobil prin căsătoria sa cu Kohányi Kacsándi și Zsuzsa, va avea 5 copii – 4 fete și un băiat, născut în 1800. Lajos, necăsătorindu-se, prin el ramura Gyulay se va stinge. Se știe că în 1841, Lajos era membru fondator la Muzeul Ardealului, la care va dona o valoroasă colecție de artă decorativă.

Autorul îl redă pe Gyulay Ferencz, bust, din semiprofil, îndreptat spre dreapta. Avem în față imaginea unui bărbat tânăr, cu păr blond, aproape alb, subțirel, calm care ne privește blând. Pe cap, părul este ușor buclat în creștet și în dreptul urechilor, amintind de coafura feminină. Fața personajului este rasă, juvenilă și senină. Vestimentația este compusă dintr-o cămașă albă imaculată, închisă până sus pe gât, cu o eșarfă tot albă, răsucită de mai multe ori în jurul gâtului și un jabou. Peste cămașă, o tunică din catifea gri cu brandenburguri de mătase și garnitură de blană la guler și pe margini. Tonurile deschise ale cămășii ne concentrează privirea asupra ovalului feței tinere, cu obraji de un roz, roșu, mai pronunțat, cu frunte înaltă, luminată de undeva de sus din stânga, direcționată în special asupra capului personajului. Fundalul este colorat în tonuri de griuri, luminat în jurul capului și umerilor, părând a fi mai degrabă o ceață colorată decât un fundal cu profunzime.

Pânza este nesemnată și are dimensiunile 78x58 cm.

Celălalt portret, pendant, ne-o prezintă pe soția lui Gyulay Ferencz, Zsuzsa (Fig. 3), redată de asemenea din ușor semiprofil, bust, fiind o apariție fizică nu tocmai reușită, plăcută. Cu o față ușor deformată, dar reprezentată de autor cu toate accesoriile la modă în epoca romantismului: cu coafura învoalată, gâtul subțire, rochie cu corsaj strâns, mâneci umflate, decolteul oval cu guler mare, plisat, confecționat din dantelă fină. Nu lipsesc nici fundele, șnururile de mătase și șiragurile de mărgelă, cerceii.

Tânăra femeie are o privire visătoare-indiferentă, cu obraji prelungi, carnația colorată cu nunațe de rozuri, cu ochi mari și buze cărnoase, roșii. Rochia are un colorit diafan, tonuri de albastru pal cu mâneci și guler de dantelă albe. Silueta se detașează dintr-un fundal mai închis, realizat cu tonuri de griuri.

Atât la primul portret, dar mai cu seamă la cel de față, desenul este realizat destul de stângaci, la fel și în cazul așezării culorii pe suprafață, la încercarea de

a reda volumetria. Aceste erori ale desenului și a mânuirii pensulei, ne îndeamnă să credem că avem de-a face cu lucrările unui autor local, fără studii, numele lui pierzându-se în ceața timpului, nereușind să iasă din anonim.

Și portretul femeii are aceleași dimensiuni iar pe verso autorul a scris tot în limba maghiară: „*Marosnèmeti Gróf Gyulay Ferencznè Kohannyi Kácsàndi Zsuzsana (1769-1826)*”.

Următorul portret este realizat în anul 1807 de Johan Jakob Stunder, care-l reprezintă pe nobilul maghiar Lajos Kubinyi (Fig.4). Datele asupra autorului, a anului de execuție și a celui portretizat, au fost consemnate pe verso pânzei probabil cu tuș negru, text în limba latină: „*Ludovicus Kubinyi născut la 24 martie 1766, mort la 15 oct. 1806. Pictat de Johan Stunder în august 1807*”. Lucrarea de dimensiunile 73X52 cm, pictată în culori de ulei pe pânză, ne aduce în față imaginea unui bărbat tânăr cu mustață, văzut din semiprofil înspre dreapta, care privește frontal cu ochii larg deschiși. Poartă vestimentație specific maghiară, o tunică închisă la culoare, cu nasturi și brandenburguri aurii. Cămașa albă este croită pe gât, în jurul căruia este înfășurat o eșarfă de mătase. Față plăcută, modelată din culorile ocre, are ușoare nuanțe de brun, așternute în zonele umbrite. Fundalul este întunecat, absorbind conturile feței și ale umerilor.

Cunoscut în lumea artelor drept un bun portretist, Stunder Johan Jakob trăiește în Danemarca, la Copenhaga între anii 1759-1810. Își va face studiile la Academia de artă din Copenhaga. Va petrece câțiva ani buni la Viena și Budapesta, timp în care probabil va realiza și portretul lui Lajos Kubinyi care descindea din familia Kubinyi, considerată una dintre cele mai vechi și răspândite familii nobiliare, cunoscută încă din secolul al XIII-lea.

Atât cât se poate distinge, pânza fiind destul de întunecată din cauza murdăriei aderente, lucrarea este bine executată, portretul frumos tratat. Prin redarea carnației, a trăsăturilor celui portretizat, a pensulației fine și echilibrate, artistul dovedește a fi un bun portretist.

Tot în aceeași perioadă putem încadra și pictura reprezentând portretul unei femei tinere din familia Török (Fig.5) din Bretea. Lucrarea este pictată în culori de ulei, pe pânză. Dimensiunile tabloului sunt 45X55 cm.

Pictorul anonim își concentrează întreaga atenție asupra fineții trăsăturilor, asupra stării sociale ale celei portretizate, reflectată de vestimentația fină și accesoriile redată cu multă minuțiozitate. Tânăra este prezentată bust, semiprofil spre dreapta, cu o privire visătoare. Poartă o rochie fină, vaporosă cu ornament bogat de dantelă care marchează decorul degajat (en bateau) cusătura umărului coborând pe braț. Coafura este îngrijită, buclele fiind strânse pe creștet în coc și grupate lateral, acoperindu-i parțial umărul drept. În jurul gâtului poartă o bentiță de catifea și de asemenea un colier, al cărui element de decor se repetă la cercei. În ansamblu tânăra portretizată ne introduce în lumea modei anilor 1830.

Din punct de vedere al paletii cromatice, predominante sunt tonuri de griuri calde și reci înviorate de coloritul diafan al carnației și de podoabele care însoțesc portretul, buchetul de flori, colier, cercei, toate frumos modelate. Nu cunoaștem autorul portretului, lucrarea fiind nesemnată. Ceea ce putem afirma este că artistul dovedește calitățile de portretist, reușind să satisfacă gustul și cerințele comanditarilor.

Aceste câteva exemple selecționate ilustrează setea de frumusețe de artă abordabilă a clasei de mijloc. Datorită acestor picturi putem recompune imaginea primei jumătăți a secolului al XIX-lea, atât cea privitoare la personajele burgheziei orășenești cât și a priceperii artiștilor care au lucrat pentru ei.

Doina IONESCU

Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva

BIBLIOGRAFIE

1. Beu Octavian; *România în arta pictorului Venczslac Melka*, tipografia „Cartea Românească din Cluj”, Sibiu, 1944.
2. Mircea Popescu; *Dezvoltarea picturii istorice românești în secolul al XIX-lea*, SCIA, nr. 3-4/iulie-decembrie 1954.
3. Drăguț Vasile, Florea Vasile, Dan Grigorescu, Marin Mihalache; *Pictura românească în imagini*, București, 1970.
4. Ispir Mihai; *Clasicismul în arta românească*, București, 1984.
5. G. Oprescu; *Pictura românească în secolul XIX*, București 1984.
6. Ionescu, Adrian-Silvan; *Artă portretului în fotografia secolului al XIX-lea*, SCIA, tom 34, 1987.
7. Ion Frunzetti; *Artă românească în secolul XIX*, București, 1991.

*Déak Ferencz**Gyula Ferencz*

Gyulay Zsuzsa

Lajos Kubinyi

Fam. Török

POTRAITS BIEDERMEIER CONSERVÉS DANS LA COLLECTION D'ART DU MUSÉE DE DEVA

Résumé

Pendant les premières décennies du XIX-ème siècle il s'agit d'un profond et complet changement dans le domaine de l'art qui connaît une évolution. On pénètre les idées nouvelles, une nouvelle conception en ce qui concerne le but et l'utilité de l'œuvre d'art, mais surtout en ce qui concerne l'importance de celui qui réalise et de son lieu dans l'hérarchie sociale.

Ces transformations seront connues en Transylvanie aussi, où la préoccupation pour l'individualisation de la figure humaine on voit mieux dans cette période. Le portrait, comme le genre artistique est le plus souvent rencontré, en dirigeant la tendance générale de l'art de la Transylvanie.

La confiance de jeunes plasticiens dans eux-mêmes, dans leur pouvoir créatrice contribuera au changement de l'attitude du public vis-à-vis de l'artiste et de son œuvre d'art. La nouvelle société des bourgeois a eu de plus en plus la nécessité de satisfaire leur plaisir en art.

Pendant la deuxième décennie du siècle passé, les plasticiens autochtones ont fait connaissance avec un nouveau style „Biedermeier”, style romantique du début, qui évoluera dans l'art de la Transylvanie dans la période là.

Ce style plus „chaud”, plus familier, plus sentimental a été vite accepté par la bourgeoisie, adopté en place du classicisme „froid” et distant. Les portraits qui appartenaient de ce style sont exécutés soit en huile, soit en aquarelle et en gouache, souvent avec des interventions en crayon.

Ce genre artistique sera abordé par les plasticiens autochtones et aussi par les plasticiens étrangers, voyageurs, qui en passant par ces lieux ont réalisés des portraits qui envisageaient des figures humaines qui dans nos jours ont une grande valeur documentaire. De la collection d'art plastique du Musée de Deva, nous avons choisi cinq portraits, qui s'encadrent dans le style „Biedermeier” comme période de la peinture et aussi comme manière de peindre les personnages „éternisés”.

Ces œuvres sont réalisées par les artistes plasticiens autochtones et étrangers qui ont réussi à satisfaire les exigences des familles plus riches de ces lieux. Ainsi le bien connu Barabas Miklos, le représentant du portrait Biedermeier hongrois, c'est l'auteur de la peinture qui l'envisage Deak Ferencz (la première figure), l'homme politique hongrois, ministre pendant le gouvernement révolutionnaire de l'année 1848. Il suit deux portraits qui représentent la cinquième génération de la famille des nobles Gyulay, Gyulay Ferencz qui a été trésorier général à la cour princière et sa femme Zsuzsa.

Le portrait réalisé par le peintre Stunder Johan Jakob (portraitiste renommé 1759-1810) avec des études fait à l'Académie de l'Art dans Copenhaga représente la noble hongroise Lajos Kubinyi.

Dans même période nous pouvons encadrer la peinture qui représente le portrait d'une jeune femme de la famille Török de Bretea. Ces quelques portraits sélectionnés, exemplifient „le soir”, pour la beauté de l'art, d'une classe sociale moyenne. Grâce à ces peintures nous pouvons refaire l'image de premières trois décennies du XIX-ème siècle, qui se réfère aux personnages citadins et aussi relève l'aptitude des artistes qui ont réalisés les portraits.

La liste de illustrations

La 1-er fig. Deak Ferencz

La 2-ème fig. Gyulay Ferencz

La 3-ème fig. Gyulay Zsuzsa

La 4-ème fig. Lajos Kubinyi

La 5-ème fig. Portrait de femme. Fam. Török

CASTELUL DE LA HUNEDOARA ÎN DESCRIERILE DE CĂLĂTORIE ALE LUI ARON DENSUȘIANU (1864)

În îndelungata sa existență Castelul de la Hunedoara a constituit un punct de atracție pentru numeroșii călători și turiști români și străini. Unii au lăsat impresii deosebite despre acest valoros monument de arhitectură civilă și militară¹. La rândul lor artiștii care l-au vizitat în secolele XVIII-XIX, printre care amintim pe Carol Pop de Szathmary, Johan Rohbock, Carol Vince sau Rusz, au realizat, în general, opere în care stilul grafic se interferează cu cel plastic².

Printre vizitatorii de vază ai castelului s-a numărat și cunoscutul om de cultură Aron Densușianu³. Participând în vara anului 1864, cu un grup de colegi, la Adunarea generală a Astei, ce a avut loc la Hațeg, Aron Densușianu va profita de acel prilej pentru a dezvălui colegilor săi frumusețile naturale și locurile istorice ale meleagurilor natale. Grupul condus de Aron Densușianu a vizitat numeroase biserici, cetăți, monumente romane, monumente ale naturii⁴.

Aron Densușianu și însoțitorii săi ajung la Hunedoara în după amiaza zilei de 3 august 1864. Ajunși târziu abia au reușit să-l vadă din exterior „în partea pe sub care curge răpitorul râu Cerna”⁵. În dimineața zilei următoare, conduși de o călăuză care avea cheia de la poarta de intrare, vizitează monumentul. „Din ceva depărtare – scrie Aron Densușianu – castelul mai mult apare o stâncă toată crăpată și surpată, decât un edificiu majestuos⁶. Acest aspect este explicat de către autorul descrierii prin faptul „că este edificat foarte neregulat, complicat și labirintic, iar pe de altă parte, pentru că este ruinat, fără coperemânt și murii stau goi expuși tuturor elementelor”⁷. „Castelul, scrie Aron Densușianu, este situat pe vârful unei stânci, pe sub care, de ambele părți se varsă două râuri de munte, a căror unde repezi, izbindu-se prin pietre, lasă un murmur neîntrerupt la poalele castelului”⁸. Autorul amintește

1. Referitor la castel vezi lucrările: Teodor Popa, *Castelul Corvineștilor sau cetatea Hunedoarei*, Hunedoara, 1941; Oliver Velescu, *Castelul de la Hunedoara*, București, 1968; Ioachim Lazăr, Viorel Răceanu, Laszlo Evelei, *Castelul Corvineștilor Hunedoara*, București, 1976; Ioachim Lazăr, Elena Bugnaru, *Castelul Corvineștilor Hunedoara*, Hunedoara, 1995.

2. Dolna Ionescu, Ioachim Lazăr, *Monumente hunedorene*, în „Cultura Națională”, an.I, nr.27-28, 5 decembrie 1996, p.10.

3. Despre viața și opera lui Aron Densușianu vezi: Georgeta Antonescu, Aron Densușianu, Cluj, 1972.

4. Principalele monumente, cu excepția castelului au fost prezentate în comunicarea susținută de Ioachim Lazăr, *Monumentele latinătății românești în descrierile de călătorie ale lui Aron Densușianu*, în *Corviniana*, II/1996, p. 181-188.

5. Aron Densușianu, *Suvenir și impresii de călătorie*, în *Familia*, an. II/1866, p. 138.

6. Ibidem.

7. Ibidem.

8. Ibidem.

apoi despre tradiția care încă mai circula privind ridicarea construcției de către una din cele trei zâne uriașe. „Dacă-mi va ajuta D-zeu, zice cea dintâi, eu îmi voi face în trei săptămâni un castel de fier, și în trei săptămâni a fost gata castelul Hunedoarei”⁹. O altă tradiție fantezistă lega construcția cetății de cărte huni. Pentru o explicație științifică a originii castelului, Aron densușianu apelează la documentele istorice ce erau cunoscute la acea dată. El amintește ca primă dată a atestării cetății anul 1276, „din vremea ducelui Ștefan, fiul lui Bela al IV-lea, când purta numele Hunod și se număra între castelele regale”¹⁰.

O altă dată importantă din istoria castelului este anul 1409, când Sigismund de Luxemburg a donat cetatea „lui Voicu, tatăl lui Ioane Huneadi. Acesta, dar mai ales Mathias Corvin a înfrumusețat mult castelul”¹¹. Alți proprietari ai castelului, amintiți de Aron Densușianu, sunt George de Brandenburg, familia Török și Gabriel Bethlen.

Înainte de a pătrunde în interior, el mai descrie și latura exterioară nordică. „În partea septentrională murii se înalță din undele râului. Tot în această parte a fost și puntea care conducea, peste râu în castel și era atât de înaltă, încât sub ea se mai afla și o moară, care există și acum. Puntea era întinsă pe pilaștri de zid, pe care îi făcuse Mathia Corvin. Puntea astăzi nu mai există, numai pilaștrii”¹².

Vizitatorii pătrund în castel prin partea de vest. Impresia pe care o produce asupra vizitatorilor este dezolantă. „Pe deasupra, ici și colea, apar ferestre gotice, iar deasupra intradelor sau a porților se văd însemne, între cari se distinge corbul cu inelul de aur în cioc. Intrarăm în despărțăminte. Nimic alta decât pustietate și ruină unde odată a fost atâta pompă, atâta glorie”¹³. După prima impresie din curtea interioară a fost vizitată galeria gotică. „Ea conține șase chilioare în stil curat gotice. Ferestrele sunt mici, rotunde, compuse din mozaic de sticle verzi; pavimentul este de marmor roșiu, tot de asemenea marmor sunt și scaunele aplicate în pereți”¹⁴.

Apoi vizitatorii sunt conduși în galeria și turnul Neboisa, unde din cauza gunoierului de lilieci și a mirosului insuportabil, au fost nevoiți să le părăsească în grabă. Coborând din nou la parter a fost vizitată sala cavalerilor. „Ea este despărțită de la un cap la celălalt, prin un șir de coloane de marmor, care susțin arcurele plafonului. Pe capitelul uneia din aceste coloane se află scris cu litere gotice: „Hoc opus fecit fieri Joannes Hunyades, regni Hungariae Gubernator. A.O. D. I, 1452”¹⁵.

Aron Densușianu descrie apoi închisoarea castelului, asemănând-o cu închisorile de la Chilon descrise de Byron. „Lângă poarta principală, la care conducea podul de peste râu, se află prin mur în jos, până la râu, niște despărțăminte obscure de tot. Aici se zice că se află încă lanțuri și belciuguri de fier aplicate în zid și schelete omenești. Aici se zice că erau închisorile cele mai înfiorătoare, unde aruncau pe cei destinați la moarte și a căror vaete le aurziau murmurele râului rapid, ce se izbește în mur”¹⁶.

9. Ibidem.

10. Ibidem, p. 139.

11. Ibidem.

12. Ibidem, nr. 13, 5-17 mai 1866, p. 150.

13. Ibidem.

14. Ibidem.

15. Ibidem, p. 151.

16. Ibidem.

Vizitând capela, Aron Densușianu, are senzația că aude „spiritul, umbra lui J. Huniadi, plângând gloria trecutului și dezolațiunea actuală”¹⁷. Este impresionat în mod deosebit de turnul Buzdugan sau Pictat, care se înalță „din râu până la o înălțime înfiorătoare. El este un zid masiv și nu cuprinde alta înlăuntrul său decât niște trepte înguste, spirale. Din acest bastion se vede toată valea Hunedoarei până la Mureș”¹⁸. Însoțitorul oaspeților le spune că de „aici a erupt mai întâi focul dintre niște hârtii, între care un ampoliat din constelațiunea neuitatului Bach, venind seara amețit de vin a aruncat o sugară (țigară n.n) aprinsă”¹⁹. În încheierea vizitei și a descrierii Aron Densușianu vorbește despre „fântâna tăiată prin stânca masivă în jos, în afunzime de 35 stânjeni”²⁰.

„Trecuse mai două ore de când vizitam acest castel. Înserarăm ciceronului în mână câte un bacșișiu și părăsirăm castelul”, își încheie Aron Densușianu reportajul despre vizitarea Castelului de la Hunedoara. Descrierea lăsată de Aron Densușianu este deosebit de importantă, ea prezentând situația precară în care se găsea castelul la 10 ani de la devastatorul incendiu produs în anul 1854. Tot odată era o chemare adresată tuturor celor care îndrăgeau monumentele create de-a lungul istoriei să le păstreze cu sfințenie pentru urmași.

Ioachim LAZĂR

Muzeul Civilizației Dacice și Romane din Deva

17. Ibidem.

18. Ibidem.

19. Ibidem.

20. Ibidem.

Anexa

SUVENIRI ȘI IMPRESIUNI DE CĂLĂTORIE

XXIX

În seara de 3 august, lăsând ținutul Hațegului, trecurăm la Hunedoara, pentru ca să cercetăm castelul Huniadescilor. În acea zi ajunserăm seara prea târziu și numai în umbrele serii vizitarăm, pe din afară castelul, în partea pe sub care curge răpitorul râu Cerna. Castelul fiind pustiu este închis și în acea seară abia puturăm afla cine ține cheia.

În dimineața următoare de odată cu răsăritul soarelui, luându-ne ciceronul cu cheia ne apropiarăm de castel. Din ceva depărtare castelul mai mult apare o stâncă, toată crepată și surupată, decât un edificiu măestros. Acest aspect de o parte provine din acolo că este edificat foarte neregulat, complicat și labirintic, iar de altă parte, pentru că este ruinat, fără coperemânt, și murii stau goi, expuși tuturor elementelor.

Pe o stâncă neagră, într-un vechi castel,

Unde curge în vale un râu mititel.

Nu știu dacă aceste versuri vor descrie mai bine, mai fidel, locul de care tratez, sau locul și castelul de care scriu eu. Castelul este situat pe vârful unei stânci, pe sub care, de ambele părți, se varsă două râuri de munte, a căror unde repezi, izbindu-se printre pietre, lasă un murmur neîntrerupt în poalele castelului. Ambe aceste râuri se întâlnesc sub castel. Când și cine a pus fundamentul acestui castel, nu se știe. Originea lui se pierde în timpul fabulos.

Tradițiunea populară zice că trei zâne, surori uriașe, s-au înțeleș să-și facă câte un castel.

Dacă îmi va ajuta D-zeu, zice cea dintâi, eu îmi voi face în trei săptămâni un castel de fier; și în trei săptămâni a fost gata castelul Hunedoarei.

Eu, dacă îmi va ajuta D-zeu, zice a doua, în trei zile îmi voi face castel de argint; și în trei zile a fost gata castelul sau cetatea Devei.

Eu și fără ajutorul lui D-zeu, zice a treia, îmi voi face un castel de aur. Zicând astfel s-a și apucat să și facă castelul pe vârful dealului „Huroi”, care se află pe malul drept al Mureșului, din sus de Deva, față cu gura, unde se varsă Streiul în Mureș. Dar îndată s-a ridicat o furtună mare, s-a umflat Streiul și Mureșul, și undele turbate ale acestor fluvii au risipit tot ce ea a lucrat.

Din această tradițiune, sau mai bine mit, atâta este adevărat, că stânca pe care se află castelul Hunedoarei, conține în sine foarte mult fier, cea de la Deva, argint și cea de la Huroi, aur, la care i se și zice Muntele de Aur.

Unii pretind că castelul Hunedoarei se trage de pe timpul Hunilor și mai ales pentru că în documentele vechi se afla Hunod. În documentele istorice obvine Hunedoara mai întâi sub ducele Ștefan, fiul lui Bela IV, pe la 1276, sub numele de Hunod și se numără între castelele regale. Prin donațiunea, dată în Visegrad, la ziua evanghelistului Luca 1409, a devenit acest castel proprietatea lui Voicu, tatăl lui Ioane Huneadi. Acesta, dar mai ales Mathias Corvin a înfrumusețat mult castelul. Prin căsătorie a devenit la George de Brandenburg, dar numai pe puțin timp. De la 1526-

1605 a fost proprietatea familiei Török. După aceea a fost pământ la principele Bethlen Gabor pentru 12 mii. De aici în colo a devenit în diverse mâini. În anul 1854, pare-mi-se în aprilie a fost aprins și au ars coperișie și tot ce a fost de lemn, iar acum stă espus tuturor furiilor timpului. Acuma se află în posesiunea fiscului, iar familia Eszterhazy poartă de mult proces cu fiscul pentru proprietatea castelului.

Atâta pe scurt din istoria acestui castel.

XXX

Mai înainte de a intra în castel, încă ceva despre exterior. În partea septentrională mării se înalță din undele râului. Tot în această parte a fost și puntea, care conducea peste râu în castel, și atât era de înaltă, încât sub ea se mai află și o moară, care există și acum. Puntea era întinsă pe pilaștri de zid, pe care îi făcuse Mathia Corvin. Puntea astăzi nu mai există, fără numai pilaștrii.

Ciceronul ne conduce în castel pe partea de către apus. Spațiul interior sau curtea este neregulată și înclinată de la apus spre miazăzi. Pavimentul este natural, de stâncă. Pe deasupra, ici și colea apar ferestre gotice, iar deasupra intradelor sau a porților se văd diverse însemne, între cari se distinge corbul cu inelul de aur în cioc.

Intrăm în despărțăminte. Nimic alta decât pustietate și ruină, unde odată a fost atâta pompă, atâta glorie.

În partea septentrională se află o galerie, care depinde afară de mur; ea conține șase chilioare în stil curat gotic. Ferestrele sunt mici, rotunde, compuse din mozaic de sticle verzi; pavimentul este de marmor roșiu, tot de asemenea marmor sunt și scaunele aplicate în pereți. Aicea se zice că s-a născut nefericitul Ladislau Huneadi. Lângă această galerie se află talamul sau despărțământul pentru femei. De aici trecurăm prin o galerie, peste niște scânduri subțiri, care pocneau sub picioarele noastre, iar pe sub noi se deschidea o prăpastie înfricoșătoare până jos în râu, trecurăm, zic, în bastionul ce se află în partea occidentală a castelului care are un nume slavon „Neboisa”, „Nu te teme”. Acest bastion stă în legătură cu castelul numai prin galeria amintită și, prin un subteran. Intrând aici ne lovi o putoare și un zgomot cu totul extraordinar.

Sunt lilioci, zise ciceronul, aid numai să vedeți. D-lor, aici este, aici. Pe niște trepte îngropate în murdărie de liliaci abia puturăm ajunge sus în largul bastionului. Aicea putoarea și zgomotul, însoțite de o căldură apăsătoare, pe jos vravurile enorme de gunoi, iar pe deasupra liliacii agățați unul de altul, astfel cât cugeta-i că sunt niște clopote de dimensiunile cele mai mari. Toate acestea te făceau să crezi că ești în iad, iar nu pe pământ.

Abia puturăm sta ceva mai bine de un minut, cu nasul și cu gurile înfundate, apoi retornărăm și coborărăm în parter, tot în partea septentrională, unde mai întâi cercetăm sala cea mare, numită și sala cavalească. Ea este despărțită de la un capăt până la celălalt, chiar pe mijloc, prin un șir de coloane de marmor, care susțin arcurile plafonului. Pe capitulul uneia din aceste columnne se află scris cu litere gotice, ce niște ochi mai ne dedați numai anevoie le poate descifra: „Hoc opus fecit fieri Joannes Hunyades regni Hungariae Gubernator. A-o, D-i, 1452”.

Îndărătul acestei săli, lângă poarta principală, la care conducea podul de peste râu, se află prin mur în jos până la râu, niște despărțăminte obscure cu totul. În acestea se zice că se află încă lanțuri și belciuguri de fier aplicate în zid și schelete

omenești. Aici se zice că erau închisorile cele mai înfiorătoare, unde aruncau pe cei destinați la moarte și a căror vaete le asurziau murmurele râului rapid, ce se izbește în zid. Nu știu dacă închisorile de la Chilon, dechise cu atâta fior de Byron, în „prizonierul de la Chilon”, ar afla pereche cu care să semene mai bine decât aceste închisori din castelul Hunedoarei. Cercetarăm capela, în care mi se părea că aud spiritul, umbra lui J. Huniadi, plângând gloria trecutului și dezolațiunea actuală. De aici suirăm în bastionul de către răsărit, care se înalță din râu până la o înălțime înfiorătoare. El este un zid masiv și nu cuprinde alta înlăuntrul său decât niște trepte înguste, spirale. Din acest bastion se vede toată valea Hunedoarei până în Mureș.

Ciceronul ne spune că de aici a erupt, mai întâi focul dintre niște hârtii, între care, un ampoi din constelațiunea neuitatului Bach, venind seara amețit de vin a aruncat o sugară aprinsă. Este acest adevăr pur, sau doară numai o ficțiune pentru de a acoperi ce a fost în adevăr, nu știu, și mai mult de atâta nu se știe nici în oraș. Faptului i s-a dat o față misterioasă.

În partea de miazăzi, în un despărțământ al edificiilor se află o fântână tăiată prin stânca masivă în jos, în afunzime de 35 stâneni. Trecuse mai două ore de când tot vizitam acest castel. Îndesară ciceronul în mână câte un bacșiș și părăsirăm castelul”.

Arone DENSUȘIANU

***LE CHATEAU DE HUNEDOARA DANS LES DESCRIPTIONS
DE VOYAGE D'ARON DENSUȘIANU (1864)***

Résumé

Pendant l'été de 1864, Aron Densușianu, accompagné par deux collègues, a participé à l'Assemblée de l'Astra à Hăgeș. Revenu après quatre années sur ses parages natales, Aron Densușianu a profité de cette occasion pour dévoiler à ses collègues les beautés naturelles du département de Hunedoara. Dans cette visite on a été inclus aussi le Château de Hunedoara pour lequel le jeune avocat avait des sentiments très forts d'admiration. Mais, le château, qui a supporté en 1854 un grand incendie, a produit aux visiteurs une désolante impression.

En visitant la chapelle du château, Aron Densușianu avoua qu'il a eu la sensation d'écouter „l'âme, l'homme de I. Huniadi, en pleurant la gloire du passé et la désolation actuelle”.

La description d'Aron Densușianu est importante parce qu'il a présenté la situation précaire du château, aux dix années de la production de l'incendie de 1854. Dans le même temps, elle a été un appel adressé aux tous qui aimaient les monuments historiques, pour les protéger.

CUCERIREA INDEPENDENȚEI ROMÂNIEI REFLECTATĂ ÎN ZIARUL „SIEBENBÜRGISCH- DEUTSCHES TAGEBLATT" DIN SIBIU

Istoriografia română a înscris în câmpul cercetării sale și a prezentat sub multiple aspecte ecoul războiului de independență de la 1877-1878 în Transilvania". Presa românească de aici și în special revistele „Gazeta de Transilvania", „Telegraful Român" și „Familia" au publicat în mod consecvent articole, comentarii, corespondențe, știri și note cu scopul de a-și informa cât mai fidel cititorii asupra evenimentelor legate de redeschiderea crizei orientale, problema care începând cu anul 1875 ținea capul ce afiș al organelor de presă din întreaga Europă. Materialele apărute în aceste reviste constituie principala sursă de documentare pentru detectarea stării de spirit a mediului național românesc transilvănean. Studii bazate pe o analiză critică a surselor au fost publicate și pe segmentul receptării legate de cucerirea independenței României în ziarele și revistele maghiare din Transilvania, care în majoritatea lor exprimau opinii cercurilor politice din Ungaria, ostile în mare măsură obținerii independenței de către tânărul stat național român. Un număr mai mic de ziare maghiare între care „Magyar Polgár" („Cetățean Maghiar") și „Kelet" („Orient"), ambele din Cluj, s-au străduit să adopte o atitudine mai obiectivă și în unele cazuri au exprimat chiar simpatie față de cursul evenimentelor din Balcani care se desfășoară în direcția obținerii de facto a independenței României¹.

Mai puțin a fost cercetată presa săsească din Transilvania cu referire la evenimentele de la 1877-1878, deși prin bogăția de materiale din care unele de o certă valoare pe care acesta le-a publicat ea poate întregi și limpezi imaginea asupra complexelor raporturi naționale și sociale din provincie în epoca dualismului austro-ungar. Pentru istoricul care deapănă filele ziarelor și revistelor de limbă germană din Transilvania câștigul nu este doar cel al informației, aceasta fiind preluată de cele mai multe ori de la corespondenții publicațiilor europene de mare tiraj, ci în mod deosebit el este dat de caracterul echidistant și în consecință cu un mai mare grad de obiectivitate cu care aceste organe de presă au înțeles să prezinte evenimentele. Acesta este și cazul cotidianului de la Sibiu „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt" în care cu o constanță demnă de respect, număr după număr, harnici mănuitori ai condeiului s-au străduit să capaciteze atenția cititorilor lor aducându-le știri la zi despre mersul operațiilor militare despre

1. Ștefan Csucsujă, Războiul pentru independență în opinia publică progresistă maghiară a epocii, în „Revista de Istorie", nr. 4 (aprilie)/ 1997, p. 645-671.

atitudinea puterilor europene față de războiul ruso-român-otoman, despre eforturile diplomatice ale României și, cu prioritate despre impactul acestor evenimente asupra Austro-Ungariei și al locuitorilor din monarhia bicefală.

Selectarea atentă a informației și calitatea materialelor publicate atestă preocuparea redacției, a reporterilor și a corespondenților ziarului sibian de a reține și transmite știri autentice preluate de la agențiile de presă ale vremii sau de la ziare europene de mare tiraj precum: „Neue Presse” din Viena, „Nazional Zeitung” din Berlin, „Times” din Londra și altele. Și mai mult decât atât „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt” nu arată a fi avut nici o reticiență, ba din contră manifestă o predilecție din a cita articole sau fragmente de articole din cunoscute reviste și ziare românești precum „Gazeta de Transilvania” de la Brașov, o adevărată publicație fanion a presei românești din epoca sau ziarul „Românul” de la București. Folosirea acestui procedeu lasă impresia unei aparente rezerve a redacției în ce privește asumarea răspunderii pentru veridicitatea știrilor publicate, lucru de înțeles însă în condițiile în care autoritățile maghiare au declanșat o ofensivă asiduă cu scopul de a compromite total în ochii opiniei publice dorința României de a tinde spre un statut politic de independență, fapt care în concepția guvernanților ar fi mărit în mod considerabil atracția românilor transilvăneni către frații lor de dicolo de Carpați.

Încă din faza declanșării ostilităților dintre România și Turcia de pe linia Dunării, ziarul de la Sibiu îi numește direct și fără menajamente pe cei vinovați de starea de război impusă României aceștia nefiind alții decât artileriștii otomani de la Vidin: „Tunurile turcești de la Vidin au cerut un răspuns clar și fără echivoc iar acesta le-a fost dar clar și fără echivoc de către tunurile românești de la Calafat. Canonada turco-română de ieri de la Vidin-Calafat a fost precedată în ultimele zile de acte de dușmănie vizibilă din partea turcilor față de România” se menționează pe prima pagină a ziarului sibian în numărul din 10/22 mai 1877².

Reacția puterilor europene față de proclamarea independenței României la 9 Mai 1877 a fost în general reticentă, dar cu anumite diferențieri. Acestea aveau în vedere principiul integrității Imperiului otoman asupra căruia se convenise prin tratatul de la Paris din 1856, principiu care astfel a fost introdus în dreptul internațional și pe care statele semnatare se angajaseră să-l respecte³.

Dar interesele proprii ale acestora au făcut ca dincolo de paravanul solidarității, ele să adopte atitudini oarecum deosebite. Așa de exemplu, Austro-Ungaria își rezerva dreptul de a se pronunța asupra independenței României după război și în consens cu celelalte puteri. În acest sens ministrul austro-ungar de externe Iuliu Andrásy declara că poziția țării lui depinde de „măsura în care turcii vor fi bătuți”, neexcluzând însă din rațiuni hegemonice nici posibilitatea unei României desprinsă de Turcia: „.... fără a fi favorabilă independenței noastre – îi declara Andrásy agentului diplomatic român de la Viena, Ion Sălăceanu, în întrevvedere avută la 11/23 mai 1877.

Austro-Ungaria nu-i este nici ostilă; ea îi va deveni ostilă în ziua în care va crede că o Românie independentă este incomparabilă cu liniștea ei”⁴. Presa

2. „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt”, 10/22 mai 1877.

3. Grigore Chiriță, Atitudinea puterilor europene față de proclamarea independenței României, „Revista de Istorie”, nr. 4 aprilie 1977, p. 677.

4. Ibidem, p. 681-682.

maghiară distanțându-se total de aceste obiective diplomatice pragmatice totuși având în vedere veleitățile de mare putere ale imperiului multinațional, făcea tot ce-i stătea în putință pentru a crea un curent de opinie defavorabil asiprațiilor României și acreditând chiar ideea necesității „imperative” a împingerii acesteia într-un război contra Rusiei. Tocmai această diversiune gazetărească va face ca doar cu câteva zile înainte de proclamarea independenței României, „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt” să reproducă în extenso fragmente din articolul „Febra rusească și furia presei maghiare” apărut cu puțin înainte în „Gazeta de Transilvania” de la Brașov. Ideea de fond a gazetei românești brașovene este tocmai aceea că „România” nu s-a aruncat orbește să scoată pentru întreaga Europă și în primul rând pentru poporul maghiar cu propriile ei baionete castanele prăjite din cenușa fierbinte rusească, de unde și atacurile concertate ale celor aproximativ 50 de ziare politice maghiare asupra guvernului de la București și a principelui Carol pornite, potrivit constatărilor aceleiași publicații, din „ura și aversiunea vechi de secole care renasc ori de câte ori acești oameni aud numele de românesc”⁵.

De regulă, în consonanță cu majoritatea opiniilor emise de publicistica maghiară, se aflau și ziarele austriece, evident din dorința de a contribui la consolidarea fragilului edificiu al statului dualist născut cu numai 10 ani înainte. Așa se face că ziarul săsesc de la Sibiu a preluat știrea din „Neue Freie Presse” după care „românii transilvăneni cei mai stimați ar fi făcut un apel către românii din București în care frații lor din România sunt sfătuiți să nu meargă cu Rusia”. Acesta nu putea fi, evident, decât un zvon tendențios menit să dezinformeze și să creeze confuzie în rândurile mișcării naționale românești din Transilvania și cu deosebire în unele cercuri politice de la București. Aceleși ziar vienez colporta și alte știri neadevărate cum ar fi „aversiunea și ura rasistă față de maghiari” existente în capitala României, despre care nu ne îndoiim că erau ieftine elucubrații gazetărești atunci când mai trăgeau și concluzia că ar fi necesară „o invazie a honvedului în Valahia”⁶. Se cunoaște de altfel că mai târziu tentativa de a-i antrena pe secui într-o acțiune militară îndreptată împotriva României, așa numitul „puci secuiesc” a eșuat, aceștia refuzând să adere la un proiect nerealist și care contravenea intereselor lor economice legate prin fire trainice de statul român⁷.

Față de atari informații ziarul sibian nu ia atitudine, le înregistrează doar. Dar opțiunile autorilor săi sunt în total dezacord când, numai peste două zile, la 18/30 mai 1877, „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt” menționa că problema independenței României apare în prim plan și în presa berlineză, unde „Național Zeitung” scrie: „Războiul a împins România în situația care a necesitat o desprindere de Imperiul Otoman. După ce Poarta nu fusese în stare să asigure protecția principatului amenințat, protecție de care ar fi fost nevoie în cazul unei împotriviri în fața marșului rusesc, după ce turcii înșiși începuseră ofensiva împotriva teritoriului românesc, după ce Poarta nu dăduse solicitărilor României nici un răspuns sau unul jignitor, după ce însuși prințul Carol trebuia să fie răsturnat

5. „Siebenbürgisch ...”, 10/22 mai 1877.

6. Ibidem, 16/28 mai 1877.

7. Ștefan Csucsua, Manifestări ale solidarității maselor populare maghiare cu războiul pentru independența României, în „Revista de Istorie”, nr. 5 mai / 1977, p. 814-815.

– răspunsul dat la toate aceste atacuri și jigniri a fost pur și simplu acela care s-a întâmplat ... România va deveni de acum încolo în rezolvarea haoului ce plutește în aer, un factor important" (subl. n.) concluziona reputatul ziar din capitala Germaniei⁸.

De altfel campania denigratoare la adresa armatei române a cunoscutului hebdomadar vienez „Neue Freie Presse” începuse încă din aprilie 1877, când într-un articol ofensator se afirmă că armatele române nu-i vor putea opri pe turci să treacă Dunărea și că aceștia din urmă în iureșul lor ofensiv le vor fugări până în Transilvania. Lipsa onestității gazetarului austriac va determina risposta vehementă însoțită și de un avertisment caustic al ziaristului Aurel Mureșianu de la „Gazeta de Transilvania” care declara: „Noi nu contestăm că așa ceva nu s-ar putea întâmpla, – afirma Mureșianu – ba credem că tot între marginile posibilității rămânem și atunci când admitem că dorobanșii și călărașii români pot porni către Transilvania și fără să fie alungați de turci”⁹.

„Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt” este preocupat, după cum era și firesc, și de interesul economic ale comunității sașilor susținând pragmatismul și spiritul întreprinzător de care industriașii sibiieni trebuie să dea dovadă în situația în care se prefigura iminenta intrare a României în războiul cu Turcia. În numărul din 12/24 mai 1877 apare editorialul „Războiul și meseriașii noștri din care o idee relevantă pentru a întări afirmația de mai sus. Când industriașii din orașul de pe Cibin l-au întrebat pe primar „dacă au voie să facă afaceri cu România”, răspunsul acestuia a fost tranșat și edificator totodată în ceea ce privește legile nescrise ale promovării afacerilor economice menționând că: „În anul nenorocirii 1877 și mai ales în timp de război, nu se fac exporturi cu „dacă” „dar” și „poate”, ci trebuie acționat rapid”¹⁰. Această atitudine se integrează într-o viziune mai cuprinzătoare a cercurilor săsești venind să ilustreze perfect rolul Transilvaniei în conturarea pieței economice unitare a României. Relevând rolul acestei provincii și îndeosebi importanța centrelor de la Brașov și Sibiu, orașe situate în imediata vecinătate a României, ziarul arăta că „Transilvania rămâne singura poartă a României deschisă străinătății iar comerțul trebuie să-și reia, chiar dacă numai temporar drum prin Transilvania”¹¹.

Trecerea trupelor române peste Dunăre și participarea lor activă la luptele de la Plevna, Grivița și Răhova au fost și ele urmărite îndeaproape și reflectate permanent în coloanele ziarului de la Sibiu. La numai o zi după celebrul atac de la Plevna din 30 august 1877 „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt” se grăbește să-și pună la curent cititorii asupra desfășurării operațiunilor militare și elogiind totodată comportamentul dărz al ostașilor români. În acest sens se menționează că „tânăra armată a prințului Carol a trecut curajoasă de botezul focului și s-a comportat vitejește. Astfel bravele trupe românești au contrazis în mod strălucit toate acele batjocuri pline de venin al căror obiect au fost până de curând și iată pe scena războiului a apărut un factor de care turcii trebuie să țină seama în plan militar”. Și, pentru a nu fi suspectat de o apreciere unilaterală asupra

8. „Siebenbürgisch ...”, 18/30 mai 1877.

9. „Gazeta Transilvaniei”, XL, nr. 28 din 14/26 aprilie 1877.

10. „Siebenbürgisch...”, 12/24 mai 1877.

11. Ibidem, 5/17 mai 1877.

evenimentelor, ziarul își întărește propriile afirmații cu mărturii preluate dintr-un alt cotidian de mare circulație, este vorba despre „Politische Korespondenz” („Corespondența Politică”). Aceste aprecieri sunt cu atât mai importante cu cât ele sunt însoțite cu alte materiale care combat jignirile prezente în paginile unor ziare maghiare, în special în „Ellenör” și „Hon” în care, menționează „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt”, invocând ca argument o preținsă „scrisoare a unui român”, „putea citi orișicine și aproape în fiecare număr cu litere îngroșate și clar vizibile denumirile batjocoritoare: Mămaliga ország, puliczka-nep, oláh-rabló banda și altele asemenea; ba mai mult ziarele satirice maghiare se întreceau în insulte, când prin poezii jignitoare, când prin cele mai nerușinate caricaturi pe seama României, a prințului și a poporului său”¹². Spre exemplificare, ziarul sibian descrie o caricatură apărută în foaia satirică maghiară „Ustükö” în care țările implicate în conflictul din Balcani sunt reprezentate prin asocierea mai multor desene după cum urmează: turcul cu semiluna la cap sub formă de leu adormit, rusul cu coiful pe cap drept un urs și apoi desenat mic un român cu urechi lungi de măgar, sârbul asemenea unui mic bulldog iar grecul drept o falsă pisică¹³.

„Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt”, ca orice publicație conștientă de propria-i valoare, transmite în paginile sale asemeni altor cunoscute ziare din epocă considerații menite să pună în lumină sentimentul de atașament al ostașilor români și al conducătorului lor, principele Carol, față de ideea independenței care, în concepția acestora, nu putea fi dobândită decât prin încredere în justiția divină și prin jertfe de sânge. Așa de exemplu, în 29 noiembrie / 11 decembrie 1877 la Sibiu ajunge știrea despre victoria armatei române de la Rahova, biruință urmată de un Te Deum ținut în aer liber cu participarea trupei, a corpului ofițeresc și a principelui Carol, prilej cu care acesta a ținut o cuvântare în care printre altele a spus: „Independența României a fost pecetluită prin râuri de sânge și va fi confirmată tot prin râuri de sânge”¹⁴, trupele răspunzându-i domnitorului cu un „tunător Ura!”, așa cum se menționează în paginile ziarului de la Sibiu.

Comentarii ample și amănunțite urmează momentului decisiv al războiului reprezentat de căderea Plevnei în 28 noiembrie/10 decembrie 1877. Telegramele de la București sunt găzduite numai pe prima pagină a numerelor din „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt”: „Plevna a căzut Osman Pașa este rănit și se află în mâinile armatei aliate. Înaintea predării a avut loc o mare bătălie care s-a încheiat cu înfrângerea deplină a armatei turcești derutată din pricina foamei și a frigului” știre confirmată la Sibiu de o nouă telegramă a Agenției ruse conform căreia „Osman Pașa s-a predat după o luptă încheiată pe viață și pe moarte. Osman Pașa este rănit. Turcii mor de foame și frig. Bucureștiul este împodobit cu steaguri”¹⁵.

12. Ibidem, 2/14 septembrie 1877.

13. Ibidem, 2/14 septembrie 1877.

14. Ibidem, 29 noiembrie / 11 decembrie 1877.

15. Ibidem, 11/23 decembrie 1877.

Elogierea atitudinii eroice a trupelor române în luptele de la Plevna este urmată de prezentarea în coloanele ziarului de la Sibiu a sărbătoririi evenimentului capitulării comandantului otoman prin numeroase manifestații de stradă și iluminații organizate atât în orașele din România cât și în orașele transilvănene și bucovinene. Reproducem succint descrierea pe care „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt”, preluând informațiile apărute în „Gazeta de Transilvania”, o face sărbătoririi evenimentului la Brașov în cunoscutul centru de cultură și simțire națională care era la acea dată orașul de la poalele Tâmppei: „În cinstea ocupării Plevnei marți seara au fost trase focuri de artificii și rachete de pe înălțimile din jurul Brașovului ... întregul Vorstadt (periferia cu celebrul Schei locuit de români) s-a aflat în picioare în ovații sărbătorești datorită succeselor de arme ale fraților români de dincolo de Carpați. Cu ciocniri de cupe și toasturi o mare parte a inteligenței românești a sărbătorit fericitul eveniment în așa-numitul „Cartier principal de la Grivița”¹⁶. Este vorba de restaurantul intitulat semnificativ cu numele memorabilei fortărețe devenită simbol al curajului și eroismului armatei române în războiul de independență. Comunitatea sașilor din Brașov nu a rămas insensibilă la bucuria manifestată cu îndreptățită satisfacție de concitadinii lor români, cărora la această sărbătoare de suflet li s-a alăturat și o delegație a sașilor din oraș care în numele celor care i-au mandatat au adus salutul și felicitările pentru victoria de la Plevna¹⁷.

Știrile transmise de „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt” nu s-au oprit la căderea Plevnei, ele continuând în lunile următoare când și-au informat cititorii cu noutăți despre luptele de la Vidin, Smârdan și Belogradgik și apoi cu știri despre sinuoasele și contradictoriile dezbateri diplomatice prilejuite de tratativele de pace de la San-Stefano din februarie-martie 1878 și apoi de la Berlin din vara aceluiași an care aveau să confirme prin normele dreptului internațional, adevărat deocandată numai condiționat, noul statut politico-juridic al României, acela de stat independent în familia statelor lumii.

De-a lungul unui drum lung, din primele momente ale crizei orientale redeschise în 1875-1876 și până la soluționarea pentru moment a unor aspecte ale acesteia în 1878, ziarul săsesc din Sibiu „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt” a publicat o suită de editoriale, reportaje, comentarii și telegrame prin care a menținut atenția asupra principalului eveniment politic, militar și diplomatic din sud-estul Europei, eveniment care avea să consacre în final independența României. Meritele ziarului sibian nu se opresc însă numai la prezentarea acestor aspecte. În avalanșa de publicații cu programe și orientări din cele mai diverse, ziarul de limbă germană din Sibiu a reprezentat un jalon ale cărui contribuții se cuvine să fie mai bine cunoscute și evidențiate. Ziarul a sesizat mai bine decât multe alte publicații ale vremii pulsul și direcția în care se desfășurau evenimentele, menținându-se totuși într-o viziune proprie care merită să fie apreciată. În problema independenței tânărului stat român „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt” fără

16. Ibidem, 16/28 decembrie 1877.

17. „Telegraful Român”, XXV, nr. 98 din 11/23 decembrie 1877.

a pleda o cauză pro domo și menținând o linie de mijloc și-a servit în primul rând comunitatea căreia a știut să-i aducă vești și noutăți asupra unor probleme politice care se aflau în atenția întregii Europe. Dar, pe de altă parte, publicația sibiană nu putea și nici nu a făcut abstracție de reabilitările politice și naționale ale Transilvaniei și, indirect, ea și-a adus o contribuție meritorie la cultivarea unei atmosfere de conviețuire pe baza principiilor de respect și de toleranță dintre toți locuitorii provinciei. Și, credem că tocmai în slujirea cu onestitate și seriozitate a acestui nobil țel, rezidă în primul rând aportul lui „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt” atunci, la 1877 și apoi în anii care au urmat.

Viorel LUPU

Școala generală nr. 6 Hunedoara

Hadrian LUPU

Facultatea de Litere, Istorie și Jurnalistică
a Universității „Lucian Blaga” Sibiu

THE WINNING OF THE NATIONAL INDEPENDENCE OF ROMANI ILLUSTRATED BY THE NEWSPAPER „SIEBEBURGISCH-DEUTSCHES TAGEBLATT" IN SIBIU

Summary

The study of the Saxon press in Transylvania referring to the events of 1877-1878, owing to the rich and valuable materials, may clarify and give a more complete image of the complex national and social relations in Transylvania at the time of the Dual Monarchy. The historian who studies the German news Papers and magazines of those days is able to get not just information, but objective information about those events. This is the very case of the „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt" newspaper in Sibiu, where his publishers, issue after issue, offered to the readers daily news about the evolution of the military activities, about the attitude of the European powers towards the war in the Balkans, about the diplomatic efforts of Romania meant to bring the confirmation of its national independence and above all about the impact that the events had on the inhabitants in Transylvania.

Carefully selected, the information and high quality of the materials published prove the concern of its editors to transmit real pieces of news taken from the contemporary press agencies, or from widely read European newspaper, for example „Neue Freie Presse" in Vien, „National Zeitung" in Berlin, „The Times" in London and especially from the Romanian press of those days, the most important of them being „Gazeta de Transilvania" in Braşov and the newspaper „Românul" in Bucureşti.

The present essay shows the echo of the main moments of the winning of the national independence as they are related by the newspaper of the German business community in Sibiu. The essay mentions that the above-mentioned newspaper grasped more correctly than many other newspapers of those times the pulse and the goal the events were directed to, but holding a personal point of view about their significance.

As for the political independence of Romania, „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt" when showing a medium attitude, it first of all served its own community and then constantly informed about the political problems watched by the whole Europe. But the newspaper in Sibiu did not avoid to illustrate the social and political realities in Transilvania and indirectly made its worthy contribution to the cultivation of an atmosphere suitable for a peaceful life for all the inhabitants of this land, life based on the principles of mutual respect and tolerance. The contribution made by the German newspaper in Sibiu consists just in honestly and earnestly serving this noble goal in 1877 and later on in the following years.

DESPĂRȚĂMINTELE HUNEDORENE ALE ASTREI ȘI ÎNFIINȚAREA DE BIBLIOTECI POPORALE (1873-1918)

Tezaur de cultură românească, centru de difuzare a ideilor prin cuvântul tipărit și de coordonare a activității bibliotecilor populare din județe, orașe și sate. Biblioteca Centrală a Astrei a slujit cu credință poporul român în educarea și ridicarea nivelului său cultural. Bibliotecile populare își datorează existența despărțămintelor Astrei. Crearea despărțămintelor – sublinia revista Transilvania – a fost o trebuință foarte simțită și un pas foarte fericit pentru perfecționarea acestei mult dorite instrucțiuni culturale¹. Despărțămintele urmăreau în activitatea lor; luminarea poporului prin scrieri folositoare și prin învățături imediate din sfera agriculturii, industriei, comerțului și toate celelalte care tind spre perfecționarea stării materiale, intelectuale și morale², obiective importante ale Astrei.

Primele despărțăminte hunedorene ale Astrei, cele ale Devei, Hațegului și Băii de Criș se înființează în anul 1873³. Conducătorii Astrei au pus încă de la începutul activității un accent deosebit pe pătrunderea cărții în popor ca un mijloc important de emancipare materială și spirituală a acestuia. Acest deziderat cultural era o necesitate internă de mare actualitate și se înscria pe linia tendințelor și orientării culturii europene, cunoscute și apreciate de către cărturarii români⁴. Revista Transilvania, în 1870, își informa cititorii despre importante biblioteci din Europa „evidențiindu-se înzestrarea acestora, numărul cărților pe locuitor și rolul lor în instruirea și înzestrarea publicului⁵. Pe aceeași linie se înscriu și relatările despre Societatea România Jună de la Viena care inaugurasă un cabinet de lectură și era preocupată de constituirea unei biblioteci proprii, apelând la autorii români să trimită câte un exemplar pentru îmbogățirea ei⁶.

Societatea de lectură a femeilor române din Turda solicita conducerii Astrei să-i trimită cărți pentru „progresarea membrilor ei în deosebitele ramuri de știință și în special în limba și literatura română⁷”. În comitatul Hunedoarei primele preocupări pentru alcătuirea unor biblioteci datează de pe mijlocul deceniului al șaptelea al secolului al XIX-lea. În Orăștie se pun bazele unei biblioteci aparținând

1. Nicolae Gastone, Rolul școlilor și bibliotecilor sătești în realizarea programului cultural al Astrei, în Astra, 1861-1950, Sibiu, 1987, p. 354-355.

2. Ibidem.

3. Ioachim Lazăr, Despărțământul Deva al Astrei și înființarea „Reuniunii pentru ajutorarea meseriașilor”, în Sargetia, XXI-XXIV/1988-1991, p. 807-816.

4. Pamfil Matei, Astra, Cluj-Napoca, 1986, p. 228.

5. Ibidem.

6. Ibidem.

7. Ibidem.

Societății de lectură a tinerimii studioase de la gimnaziul din localitate înființată în anul 1867⁸. Bazele bibliotecii sunt puse de către Francisc Hossu Longin, la 1 decembrie 1867, când se fac numeroase donații în cărți și bani⁹. În scopul dotării bibliotecii se organizează o „serată de perorațiuni”, în 8 februarie 1868, din venitul realizat cumpărându-se cărți românești de la Sibiu¹⁰. În bibliotecă existau în anul 1868, un număr de 135 cărți românești și câteva foi românești, pentru ca numărul lor să ajungă, în anul 1869, la 300¹¹. Tot la Orăștie mai este amintită o bibliotecă care funcționa în cadrul Casinei române. În anul 1868, biblioteca Casinei române din Orăștie număra 356 opuri, având ca bibliotecar pe Simion Vlad¹².

Conștienți că unul din mijloacele de realizare a dezvoltării economice și culturale erau bibliotecile populare, tot mai mulți conducători de desprțăminte pledează pentru înființarea lor. Astfel G. Șerbu, pleda încă de la 22 brumariu 1882 pentru înființarea de biblioteci sătești conduse de învățători¹³.

După adunarea generală de la Sebeș (1894), unde s-a discutat problema bibliotecilor sătești, Comitetul Asociațiunii recomanda, la 1 noiembrie, același an, intensificarea preocupărilor pentru înființarea de agenturi comunale care aveau și sarcina întemeierii și susținerii bibliotecilor populare¹⁴. În aceeași ședință conducerea Astrei hotăra să pună la dispoziția agenturilor, dublete din colecțiile Bibliotecii Asociațiunii de la Sibiu, precum și alte cărți potrivite scopului propus¹⁵. Pentru „lățirea gustului pentru citit s-au înființat și biblioteci ambulante. O asemenea acțiune are loc și în despărțământul Orăștiei în anul 1895, când se consemnează distribuirea gratuită a 115 cărți populare¹⁶. Acțiunea de înființare a bibliotecilor sătești, începe prin distribuirea de „cărți cumpărate din mijloacele despărțământelor, pentru lățirea gustului de cetire...”¹⁶, așa cum a procedat conducerea Despărțământului Orăștie, cu prilejul adunării ținute în comuna Vinerea la 21 ianuarie 1895.

O preocupare deosebită în această problemă o desfășoară conducerea Despărțământului Brad, unde în 1897, se adună fonduri pentru înființarea unei biblioteci populare¹⁷. Comitetul Central al Astrei și apoi adunarea generală de la Deva din august 1899, au aprobat „Regulamentul pentru înființarea și administrarea bibliotecilor populare ale Asociațiunii, care formula și unele orientări tematice și cerințe, ce vizau stilul și accesibilitatea prezentării acestor cunoștințe.

În anul 1899, la Hațeg, Comitetul cercual al despărțământului a solicitat tinerilor să organizeze o petrecere, iar suma încasată să fie folosită pentru

8. Transilvania, nr. 12/15 decembrie 1894, p. 402-403.

9. Eugenia Glodariu, Biblioteci „populare” ale Astrei, I, în Acta MN, V/1969, p. 353.

10. Idem, Despre Societatea de lectură a tinerimii române studioase de la Gimnaziul din Orăștie, în Sargetia, XXI-XXIV/1988-1991, p. 781.

11. Ibidem, p. 783.

12. Revista Orăștiei, an, IV, nr.31/1-13 august 1898, p. 123.

13. G.Șerbu, Necesitatea și modul de a înființa biblioteci la sate, în Transilvania, XIV, nr. 13-14/1-15 iulie 1883, p. 102-106.

14. Transilvania, nr. 12/15 decembrie 1894, p. 402-403.

15. Eugenia Glodariu, Biblioteci populare... p. 353.

16. Rodica Andruș, Din activitatea bibliotecilor înființate de Astra în județul Hunedoara, în Sargetia, XX/1986-1987, p. 387-396.

17. Eugenia Glodariu, Biblioteci populare... p. 355.

înființarea unei biblioteci¹⁸. Drept urmare în același an conducerea despărțământului raporta înființarea bibliotecii locale cu 70 de volume în valoare de 63 coroane și 40 fileri¹⁹. Conducerea Despărțământului Hațeg al Astrei manifestă o continuă preocupare pentru sporirea fondului bibliotecii „solicitând și sprijinul Comitetului central pentru a fi sprijinit cu noi publicații. Prin eforturile depuse an de an, numărul volumelor crește de la 70 în 1899, la 84 în 1900, 92 în 1901, 156 în 1903, 179 în 1904, 287 în 1905, 325 în 1906, pentru a ajunge la 361 în 1907²⁰. În anul 1910 numărul volumelor din biblioteca hațegană sporise la 661 volume²¹.

Cu prilejul ședinței secției școlare a Astrei, din 18 iulie 1904, s-a aprobat repertoriu bibliografic cuprinzând scrierile menite a face parte din orice bibliotecă populară²². Fondul de cărți al bibliotecilor populare s-a îmbogățit, mai ales după înființarea, în anul 1891, a colecției „Biblioteca populară” care a devenit principala propagatoare a cărții în lumea satelor. Broșurile „Bibliotecii populare” au constituit, multă vreme, preferința miilor de țărani care găseau în aceste cărți rezolvări pentru problemele care răspundeau direct ocupației lor – agricultura și creșterea vitelor – dar și o adevărată hrană spirituală oferită prin publicarea celor mai reușite creații ale literaturii românești.

În această colecție au fost publicate lucrări semnate de V. Alesandri, I. Creangă, I. Slavici, G. Coșbuc, I. Agârbiceanu, N. Iorga, I. Pop Reteganul, etc. Numărul de titluri apărut în această colecție a fost în continuă creștere, de la 37 în 1911, la peste 100 în 1920²³.

Pe lângă înființarea unor biblioteci în orașul de reședință al despărțământului, existau preocupări pentru a crea astfel de instituții în cât mai multe sate aparținătoare. Adunarea cercuală a Despărțământului Hațeg, din 11 august 1901, hotăra ca jumătate din „competența bugetară a despărțământului să se acorde școlii din Merișor pentru înființarea unei biblioteci populare”²⁴.

Despărțământul Orăștie se remarcă printre cele mai active în domeniul răspândirii cărții. În adunarea cercuală din 1900 se hotăra să se stăruie pe viitor pentru înființarea de biblioteci populare ambulante²⁵. Un an mai târziu, cu prilejul adunării cercuale de la Romoșel s-au distribuit gratuit cărți instructive pentru sățeni²⁶. Pentru încurajarea înființării de biblioteci, Foaia poporului, scria că „în starea în care ne aflăm noi azi, cea dintâi și cea mai productivă cărare este aceea pe care învățăm și câpătăm îndemânarea să ne alcătuim în sate biblioteci populare”²⁷.

Cu prilejul jubileului de 50 de ani de la înființarea Astrei, s-a făcut o amplă analiză a activității despărțămintelor. Despărțămintele Brad, Deva, Dobra, Hațeg,

18. Rodica Andruș, op. cit. p. 391.

19. Ibidem.

20. Ibidem.

21. Transilvania, 1911, Număr Jubilar, p. 568-571.

22. Pamfil Matei, op. cit. p. 231.

23. Maria Itu, *Forme instituționalizate de educație populară în România (1859-1918)*, București, 1981, p. 53.

24. Rodica Andruș, op. cit. p. 391.

25. Transilvania, 1901, nr. 5, p. 188.

26. Ibidem, p. 183.

27. Rodica Andruș, op. cit. p. 391.

Orăștie și Hunedoara se prezentau cu realizări diferite în activitatea de înființare a agenților și bibliotecilor populare după cum rezultă și din tabelul de mai jos;

Despărțământul	Nr. agenților	Nr. Bibliotecilor	Nr. volumelor
Brad	5	26	
Deva	—	—	
Dobra	2	2	
Hațeg	4	14	
Hunedoara	—	1	
Jiu	—	—	
Orăștie	4	4	

Despărțămintele Dobra, Jiu și Hunedoara, erau recent înființate, ceea ce explică și realizările lor modeste privind înființarea de agenți și biblioteci. Suprinde însă situația despărțământului Deva, inexplicabilă, având în vedere faptul că el în componența sa un număr de 56 localități²⁸. În raportul Despărțământului Deva pe anul 1911 se face referire și la problema bibliotecilor populare. „Observându-se că poporul de pe teritoriul despărțământului aproape deloc nu se ocupă cu cititul, de unde se deduce starea înapoiată a lui, înființarea a cât mai multe biblioteci populare s-a dovedit de lucrul care ar trebui îndeplinit în primul rând”²⁹. Comitetul cercual „spre acest scop va fi rugat Comitetul central a ne pune la dispoziție cât mai multe broșuri din publicațiile sale”³⁰.

În cele șapte despărțăminte hunedorene ce funcționau în anul 1910, existau un număr de 47 biblioteci populare cu un număr de 4463 volume. Adunarea generală a Astrei de la Simleu, din 1908, elaborase un plan concret de înființare de biblioteci³¹, precum și metodele care puteau înlesni crearea și funcționarea lor. Între donatorii de prestigiu pentru bibliotecile hunedorene se număra și savantul Nicolae Iorga, care a donat cărți pentru înființarea bibliotecii populare din satul Vaca, care, număra în anul 1912, 411 volume³².

Interesul Astrei pentru înființarea și susținerea de biblioteci se menține permanent. În 1911 numărul bibliotecilor populare ajunsese la 442, cu circa 26.335 volume și 9818 cititori din rândul populației sătosești³³. Bibliotecile populare organizate în despărțăminte ce au ajuns să cuprindă aproape toate localitățile urbane și rurale, au acționat în direcția realizării Programului Astrei, „făcând și din carte o speranță și un argument pregătitor al unității naționale”³⁴.

Ioachim LAZĂR

Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva

28. Arh. St. Sibiu, Fond Astra, doc. 1048/1912, f. 1.

29. Ibidem, f. 1-4.

30. Ibidem.

31. Transilvania, 1909, nr. 3, p. 278; nr. 4, p. 221.

32. Transilvania, nr. 4-5, iulie-octombrie 1913, p. 299.

33. Nicolae Gastone, op. cit., p. 357.

34. Ioan Holhoș, Concepția biblioteconomică promovată în acțiunea Astrei de creare a sistemului de biblioteci publice în Transilvania și în alte provincii românești, în Astra, 1861-1950, Sibiu, 1987, p. 394.

***LES FILIALES DE L'ASTRA DANS LE DÉPARTEMENT DE HUNEDOARA ET
LA FONDATION DE LA BIBLIOTHÈQUE POPULAIRE (1873-1918)***

Résumé

Après la fondation des premières filiales de l'ASTRA dans le département de Hunedoara, une importante préoccupation a été la fondation de la bibliothèque scolaire. La première bibliothèque du département de Hunedoara a été fondée par la Société de Lecture de la jeunesse roumaine studieuse du Gymnasium d'Orăștie. L'une après l'autre les filiales ont fondé leurs propres bibliothèques communales.

Dans l'année 1911, dans le département de Hunedoara existaient 45 bibliothèques villageoises. On mentionne la bibliothèque du village Vaca (aujourd'hui Crișan) qui avait 411 volumes.

Les bibliothèques populaires ont contribué à la réalisation du programme de la société ASTRA le livre étant une espérance et un argument préparateur de l'unité nationale.

O MONOGRAFIE PRIVIND RĂZBOIUL DE INDEPENDENȚĂ: „RESBELU ORIENTALE ILUSTRATU”

Mihai Eminescu spune despre independența românilor că ea reprezintă „suma vieții noastre istorice”. Proclamarea independenței la 9 mai 1877 și mai ales participarea armatei române la războiul ruso-turc din 1877-1878, element indispensabil în susținerea și obținerea neatârării față de Poartă Otomană, a avut adeziunea și a reprezentat un efort al întregii națiuni române.

Proclamarea independenței absolute a României a fost primită de către românii aflați sub stăpânirea austro-ungară cu o mare satisfacție, dătătoare de noi și justificate nădejdi. Ca și cu alte prilejuri românii din Austro-Ungaria vor participa cu însuflețire la războiul purtat de țara mamă pentru cucerirea independenței, războiul din 1877-1878, care va schimba radical situația din sud-estul Europei, fiind considerat ca propriul lor război. Anul 1877 reprezintă și pentru românii transilvăneni o simțire de suflet, izvorâtă din conștiința aparenței la același trunchi etnic comun a întregii comunități românești așezată de o parte și de alta a Carpaților, munți care departe de a-i despărți pe români reprezintă, după expresia lui Lucian Blaga, „axa, coloana vertebrală care a menținut și întărit unitatea poporului”.

Românii transilvăneni participă la războiul de independență, la efortul național românesc prin forme diverse: prin aportul presei românești transilvănene, „impunătoarea falangă a jurnalisticiei române” cum se scria în „Gazeta Transilvaniei”, presă care va avea un rol important, ca și în alte momente hotărâtoare pentru destinele poporului român să informeze, să mobilizeze, să stimuleze, să polemizeze în folosul și spre binele întregii comunități românești; prin preocuparea de a aduna – prin colectă, făcută de diferite comitete sau individual, din circa 400 de localități din Transilvania și Banat – o sumă de bani ce se va ridica la 124700 franci aur, potrivit calculelor făcute de Valeriu Bologa, la care se adaugă și ofrande în natură: pânză, vată, lenjerie, haine etc.²; prin voluntarii care au trecut Carpații pentru a se înrola în armata română³ etc.

Una din cele mai interesante contribuții la procesul istoric ce s-a desfășurat în 1877-1878 este întreprinderea a doi năsăudeni, membri ai ASTREI, prof. dr. A.P. Alessi și prof. Massimu Popu care cu o promptitudine ce ține mai mult de timpurile moderne de astăzi au reușit să publice în 1878 la Graz, în Austria, prima monografie românească a războiului de independență, intitulată, „Resbelu Orientale Ilustratu”⁴.

1. XXX, Presa literară românească. Articole – program de ziare și reviste (1789-1948), vol. I, București 1868, p. 67.

2. Nichita Adăniloiaie, Independența Națională a României, București, 1986, p. 251.

3. Ibidem, p. 261-262.

4. A.P. Alessi, Massimu Popu, Resbelu Orientale Ilustratu, Graz, 1878.

Editată de librarul din Graz, Paul Cieslar și tipărită la Tipografia J. Janotta din același oraș, lucrarea va fi dedicată de autori⁵, „în semn de înaltă recunoștință și admirație: Vitejei armate române, bravilor săi conducători. Eroilor români de la Rahova, Nicopoli, Lom – Palanca, Grivița, Plevna și Vidin. Demnilor descendenți ai marilor eroi de la Călugăreni și Războieni. Umbrelor mărețe și de eternă memorie ale eroilor căzuți pentru românism”.

Scrisă în stilul greoi, dar atât de agreat de românii transilvăneni din această perioadă, al scrierii etimologice, scriere pe care o întâlnim de altfel în întreaga presă românească transilvăneană din anii războiului de independență, lucrarea reprezintă o operă de o mare amplitudine, rezultatul unui efort intelectual, fizic și material deosebit.

Autorii au ținut să explice într-o „Precuvântare”⁶ mobilul acestei întreprinderi, ce au încercat să realizeze, sprijinul primit, dar mai ales greutățile întâmpinate, obiective și subiective. Ei datează această „Precuvântare”: „Năsăud, nordul Transilvaniei, în ziua recunoașterii Independenței României (8/20 Făuarius 1880)”⁷, dată la care Franța, Germania, Anglia fac un asemenea gest, condiționat însă de acceptarea de către statul român a răscumpărării căilor ferate de la acționarii germani. Folosirea acestei date – 8/20 februarie 1880 – ne determină să credem că deși foaia de titlu este datată ca apariție în 1878, probabil că ea va fi pusă în vânzare de-abia după 1880. De ce acum și nu în 1878, lucru care însă, precizăm, nu scade cu nimic din importanța lucrării? Pentru că însuși autorii amintesc de o serie de greutăți, obiective și subiective, pe care le-au întâmpinat și care „ne-au împiedicat mult și au contribuit nu puțin la întârzierea ieșirii opului”:

1. Diferențele și contrazicerile din datele aflate la dispoziție și care au trebuit clarificate.

2. Distanța mare dintre Graz și Năsăud și deci timpul fizic consumat pentru a pune la punct aspectele tehnice ale lucrării.

3. Confiscarea fascicolului al II-lea și intentarea, la 9 iulie 1878, editorului lucrării, a unui proces de presă, ce aduce pagube materiale acestuia, autorii fiind nevoiți să opereze revizuii pentru a face posibilă apariția.

4. Lipsa izvoarelor, mai ales în privința participării armatei române la război. Autorii arată că au solicitat, în acest sens, informații, mai ales de la participanții direcți, cerându-le acestora să le împrumute notițe, schițe, biografii, dar, surpriză, rezultatul a fost „dezamăgitor și deprimant”, doar două persoane, generalul Cristodulo M. cerchez și colonelul Argitoianu, mai apoi, după tipărirea lucrării, încă 17 biografii, publicate sub forma unui „Apendice”, au fost rezultatul acestui demers.

Nu este mai puțin adevărat că prin concursul directorului Monitorului Oficial, N. T. Orășianu, autorii au beneficiat de posibilitatea de a consulta întreaga colecție a acestei gazete din perioada războiului, vor avea la dispoziție o literatură destul de bogată și la zi, românească și străină (germană și austriacă), vor consulta presa românească și străină din perioada războiului⁸, adunând, chiar dacă nu de la participanții direcți, suficient material pentru a putea publica o lucrare exhaustivă.

5. Cei doi au mai publicat, referitor la problematica războiului de independență: A.P. Alessi, *Românii la Plevna*, Familia, XVI, 1880, nr. 5, p. 285-289; nr. 293-297; A.P. Alecssi, Maxim Pop, *Asediul Plevnei*, Albina, I. 1897, nr. 9, p. 264-265 (apud, Ștefan Petraru, *ASTRA și războiul de independență*, Astra, XXI, 1987, nr. 5, p. 5).

6. A.P. Alessi, Massimu Popu, *Resbelu Orientale Ilustratu*, p. I-VII.

7. Ibidem, p. VII.

8. Ibidem, p. II-VII.

Ce și-au propus cei doi autori, atunci când au purces la realizarea acestei lucrări care poate să fi fost tipărită în circa 2000 de exemplare („Confiscarea fascicolului al II-lea și procesul de presă avut pentru acest fascicol...Totodată s-a confiscat restul fasciculelor în număr de 2048 exemplare)”⁹ și care poate fi o comandă națională, dar și cerința ASTREI și a editorului?:

1. Descrierea faptelor și evenimentelor ce s-au derulat în război, prezentarea luptelor duse de armatele rusă, română, sârbă, și muntenegreană împotriva turcilor, atât în Europa cât și în Asia; culisele diplomatice și lupta pentru libertate ale popoarelor din Bulgaria, Bosnia și Herțegovina. Iar în spiritul abordării complexe a istoriei, autorii încearcă să facă o schiță istorică, o descriere etnografică și geografică a popoarelor angrenate în acest conflict.

2. Descrierea, într-o manieră exhaustivă, a faptelor românilor aflați între cele două state beligerante: Rusia și Turcia și care au urmărit să-și apere integritatea țării, teritoriul să nu devină teatru de operațiuni militare și să-și conserve independența absolută proclamată solemn la 9 mai 1877.

De ce un asemenea demers, în special în privința „eroicelor fapte ale armatei române...?”. Pentru că „ne-am convins cum că nici un op străin nu a făcut-o și pentru că am voit a eterniza vitejiile românilor admirate de lumea întreagă și a le păstra posterității ca un talisman scump, de la care să (se) învețe virtuțile de eroism și patriotism și acestea să fie perpetuate de la generație la generație”¹⁰.

Materia cărții este cuprinsă în 724 pagini de text, autorii optând pentru criteriul cronologic în ordonarea problematicii abordate.

În „Introducere”¹¹, după ce fac un rechizitoriu războiului ca o componentă nefastă a raporturilor umane, autorii conchid însă că din păcate, în condițiile situației din Balcani, a poziției Porții Otomane și a aspirațiilor de libertate ale popoarelor de aici, acesta devenea inevitabil. Autorii încearcă să acrediteze, cu modestie, că studiul făcut nu este o lucrare de istorie în adevăratul sens al cuvântului, ci o simplă descriere cronologică a faptelor și evenimentelor, o cronică a „problemei orientale”. Chiar dacă într-o anumită măsură lucrurile stau așa, valoarea lucrării constă în tematica abordată și mai ales în aducerea rapidă în fața publicului cititor a evenimentelor, lăsându-i acestuia libertatea de a le interpreta, iar istoricii de mai târziu având la dispoziție o lucrare de referință despre acest moment de istorie.

Sunt realizate apoi, schițe istorico-geografice ale popoarelor și statelor angrenate în conflictul ce a resuscitat „problema orientală”: Rusia, România, Turcia, Serbia, Muntenegru, Herțegovina, Bosnia, Bulgaria, cu o privire mai cuprinzătoare, pare firesc, asupra României¹².

Sunt prezentate în continuare conflictele izbucnite în Balcani în anii 1875-1876: răscoalele bulgarilor, a populației din Bosnia-Herțegovina; implicarea în conflict a Serbiei și Muntenegrului; incapacitatea Porții Otomane, cu toate schimbările politice care se produc la Constantinopol, de a găsi un răspuns, adecvat momentului, la aspirațiile spre libertate și independență ale acestor popoare: amestecul marilor puteri

9. Ibidem, p. II.

10. Ibidem, p. I-II.

11. Ibidem, p. 1-30.

12. Ibidem, p. 31-130.

europene în „criza orientală”, puteri care nu reușesc însă să convingă Turcia de necesitatea găsirii unor soluții constructive, de compromis¹³.

Peste 300 de pagini sunt dedicate războiului ruso-turc și implicării armatei române în acest conflict, materie structurată în cinci capitole: „Războiul Rusiei și a României contra Turciei” (preliminariu – n.n.)¹⁴; „De la trecerea rușilor peste Dunăre până la trecerea românilor peste Dunăre”¹⁵; „De la trecerea românilor peste Dunăre până la căderea Plevnei până la pacea de la San-Stefano”¹⁷; „Operațiunile în Asia”¹⁸.

Urmează apoi capitolul dedicat „războiului” diplomatic dintre marile puteri, intitulat, „De la Tratatul de pace de la San-Stefano până în (la) sfârșit”¹⁹, în care sunt cuprinse: preliminariile și tratatul încheiat între Rusia și Turcia la San-Stefano (18 februarie / 3 martie 1878); nemulțumirile României și atitudinea ingrată a Rusiei; Congresul și Tratatul de la Berlin din 1/13 iunie-1/13 iulie 1878 considerate nefavorabile României.

În „Încheiere”²⁰, analizând războiul și mai ales hotărârile Congresului de pace de la Berlin, autorii ajung la concluzia că teza diplomației moderne „forța primează (asupra) dreptului” s-a aplicat și acum și că în cazul României, nedreptatea făcută prin retrocedarea sudului Basarabiei către Rusia va fi îndreptată de istorie.

Mai există un „Apedince”²¹ în care sunt prezentate 17 biografii trimise de o serie de ofițeri români care au luptat în război.

Cartea se numește „Resbelu Orientale Ilustratu” și autorii s-au ambiționat să răspundă titlului nu numai prin text ci și prin ilustrații care însoțesc lucrarea, desenate de un profesor de desen, Andrei Mazanec și realizate în litografia lui Th. Schneider din Graz. Există o tablă de ilustrațiuni și de hărți (51 planșe + 13 hărți) care indică nu numai locul unde acestea se află, ci și unde „legătorul de carte...trebuie să pună ilustrațiile și hărțile”; ordinea lor și așezarea în pagină urmărind ca imaginea să devină un adjuvant al textului.

Cele 51 de planșe, din care trei sunt color, prezintă personalități, politice sau militare, participante la evenimente, grupate pe țări sau popoare, soldați, imagini ale unor localități ce au avut tangență cu evenimentele, scene de luptă desfășurate pe uscat sau pe Dunăre, eroi căzuți pe câmpul de bătălie. Hărțile, în număr de 13, prezintă regiunile în care s-au derulat operațiunile militare sau în contact cu aceste zone, principalele bătălii, cu dispozitivul militar creat etc; există o hartă color a configurației Peninsulei Balcanice așa cum a rezultat pe baza hotărârilor Congresului de pace de la Berlin.

O carte interesantă, prea puțin cunoscută și care a însemnat o întreprindere importantă în încercarea românilor de a convinge opinia publică internațională de justețea aspirațiilor și realizărilor lor.

Mircea BARON
Universitatea din Petroșani

13. Ibidem, p. 130-299.

14. Ibidem, p. 300-405.

15. Ibidem, p. 406-458.

16. Ibidem, p. 459-565.

17. Ibidem, p. 566-608.

18. Ibidem, p. 609-638.

19. Ibidem, p. 639-688.

20. Ibidem, p. 689-701.

21. Ibidem, p. 702-724.

***UNE MONOGRAPHIE CONCERNANT LA GUERRE POUR
L'INDEPENDENCE: „RESBELU ORIENTATE ILUSTRATU”***

Résumé

Une nouvelle revue, très importante, en ce qui concerne l'intérêt pour les événements des années 1877-1878 parmi les roumains de l'Empire Autrichien-Hongroise, a été représentée par la publication en 1878 à Graz, de la monographie de la guerre pour l'indépendance, intitulée: „Resbelu Orientate Ilustratu”.

Editée après quelques difficultés, l'oeuvre comprend des informations de la collection du Journal Officiel, de la littérature et de la presse roumaine et étrangère, de la période de la guerre, en devenant l'un des livres très intéressants, mais peu connus, en ce qui concerne la guerre russo-roumaine-turque. Le livre était, dans le même temps, un argument important dans les efforts des roumains pour convaincre l'opinion publique internationale de la justesse de leur aspiration.

ROMÂNII ÎNSPRE ȘI ÎN AMERICA

Lumea nouă a fost de timpuriu pentru români un domeniu al fantastului, al livrescului, mitologiei și deopotrivă al aventurii. De voie, de nevoie – mai ales – mulți români și-au construit un nou destin american, adăugându-se astfel șirului larg de coloniști veniți din întreaga lume. Între ei, cei mai mulți veniți în primul val provin din Transilvania și Bucovina, traseele urmate și așezările unde s-au stabilit fixându-se în memoria colectivă. Despre această impresionantă imigrație spre America, despre destine și trăiri, despre recepția drumului și impactului cu noile situații, acomodare sau respingere s-a scris încă insuficient, mai ales când avem în vedere caracterul popular al respectivei mișcări¹.

Se știe că principala componentă a emigrației românești – de la început de veac XX – a fost țărănimea: o categorie săracă, hărțuită de obligații fiscale și norme de interdicții pe criterii etnice la cultură și statut social superior. Dar, totodată, această țărănime venea cu-n profund sens al credinței, cu o etică și comportament de grup rural, ducând de acasă forme de organizare socială și culturală de o îndelungată tradiție.

Dotati cu simțul observației adânci, cu un umor autopersilfant și cu încredere în steaua săracului, țăranii transilvăneni și bucovenieni care au descins în America, au impus grupuri puternice, din nucleele lor rezultând comunitățile de azi. Impactul profund dintre nivelurile de civilizație diferite, adeseori contrare, ruptura din contextul matricial și implantarea într-unul total necunoscut, au produs drame de acomodare, au marcat procesul de supraviețuire. Reflexiile lor sunt concludent reprezentate de

1. Vezi, select, Ilie Marin, *Istoria Americii*, I-II, Cleveland f.a.; I. Podea, *Românii din America*, București, 1912; Iosif I. Șchiopu, *Românii din America. O călătorie de studii în Statele Unite*, „Luceafărul” (Sibiu), 8, 1913; I. Șchiopu, *Românii din America*, în „Luceafărul”, nr. 9/1913; Virgil I. Bărbat, *Imperialismul american*, București, 1920; S. Dutzu și A. Popovici, *Românii din America*, București, 1926; Titus Podea, *Transilvania*, București, 1936; A. Popovici, *Americanii de origine română*, în „Sociologia Românească”, nr. 5-6, 1937; P. Morușca, *Românii din America*, în vol. „Omagiul lui Nicolae Bălău, Mitropolitul Ardealului. La douăzeci de ani de arhipăstorie”, Sibiu, 1940; Jean Bart, *Jurnal de bord*, București, 1974; Boris Rangheț, *Relații româno-americane în perioada primului război mondial*, (1916-1918), Cluj-Napoca, 1975; V. Wertsman, *The Romanian in America (748-1974)*, A. Chronology Fact Book, 1975, Oceana Publication, Inc. Dobbs Ferry, New York, în *Etnic Chronology Series*, nr. 19; Ștefan Mateș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX*, ed. II, București, 1977; G. James Patterson, *The Romanians of Saskatchewan: Four generations of adaptation*, Ottawa, 1977; Stelian Popescu-Boteni, *Relațiile dintre România și SUA până în 1914*, Cluj-Napoca, 1980; Eugen Lazăr, *Începuturile emigrației românești în Statele Unite și Canada în a doua jumătate a veacului al XIX-lea*, în „Marisia”, X, Târgu Mureș, 1980; N. Iorga, *O viață de om*, București, 1981; Dumitru Vitcu, *Românii în presa americană 1859-1918*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A. D. Xenopol”, XXIII, Iași, 1986; Pr. Vasile Hațegan, *Romanian Culture In America*, Cleveland, 1988.

categoria cronicilor rimate² și corespondența emigranților cu patria de origine iar mărturiile fotografice păstrate au calitatea de radiografie socială. Ce și despre ce vorbesc? Mai întâi îi motivează pe cei plecați în lumea largă, cum face Pavel Bârlovan din Măgura Orăștiei, ajuns în Coleraine – Minessota:

„Țara mea cea părăsită!
Fi-vei, oare, fericită?
Că de rău și nu de bine,
Știu că plecarăm din tine”³
Un fecior din Orlat⁴ arăta:
„Mulți voinici au vint aici
Ca să-și câștige crețari
După atâtea trude mari...
Multe griji și lipse dulci
Până în lucru s-apuci.
Iar după ce-i apucat
Ai dat și de-asudat,
Că-negrești și-ngălbenești
Dolarii de-agonisești!...
Frunză verde de săcară,
Până-om fi în astă țară,
Avem suferință amară,
Și-n Ungaria de-om veni
Tot așa vom suferi,
În Ungaria cu darea,
În America cu spinarea
Cu doru și-nstrăinarea!”

Rățiunea exilului voluntar, reiese din motivații deopotrivă economice sau politice, cum citim în mărturisirea lui Aron Zgârdea din Turdaș:

„Mult mă-ntreabă inima:
– Dragă-mii America?
Ea, mie, cum să nu-mi fie?
Ca să scap de datorii!
Și rămâne-a mea moșie
La copii și la soție”⁵.

Care le-au fost mijloacele de transport spre lumea făgăduinței, acestor primi români hărăzuiți într-americanizare? Ne răspunde Ioan Ciocan indicând itinerarul – urmat de cei mai mulți dintre români – Pesta – Ratibor – Hamburg, unde

„... trenul a stat
Că drumul i s-a gătat!
.....
Aci patru zile am stat

2. Vezi colecțiile de cronici publicate de țărani din Transilvania, Banat și Bucovina în gazetele transilvănene „Libertatea”, „Cosânzeana” și „Foaia Interesantă”, între 1900 și 1914.

3. Publicată în „Foaia Interesantă”, Orăștie, nr. 5, 1909, p. 24.

4. În „Foaia interesantă”, Orăștie, nr. 10, 1909, cronică rimată intitulată Din America și semnată de Ioan Gligor Popa, român ajuns în Ilasco-Mo.

5. Apud Vasile Cortuș, în „Foaia Interesantă”, nr.6, 1909, p. 31.

Până vaporul a plecat
 Peste fața apei lină
 Spre altă țară străină"⁶.

Alții – ca Aron Olaru din Măgura-Mărtinești (jud. Hunedoara), au plecat din Bremen, unde

„De cei tineri ca și mine
 Erau hotelurile pline
 Au venit agenți îndată
 De ne-am strâns laolaltă,
 Ne-au pus rând ca pe răgute!
 Eram de toți șapte sute..."⁷

Vasele transoceanice ale companiilor Withe Star Line, Gunard Line, Hard Deutscher Lloyd, Hamburg-American Line, ca vapoarele „Karpathya”, „Kronprinz Wilhelm”, „Berlin”, „Lusitania”, „Schlesien”, „Levianthan”, „Europa”, „Szent Istvan” ș.a. au transportat mii și mii de români emigrați cu și fără pașaport. Au făcut drumul cu Compania germană Falk sau Voyages Internationaux, G. Pasqualy, X.E. Deferet din Paris, cu misiți de oameni ca dl. Missler, impresia țaranului fiind apocaliptică:

„De-acasă pornești cu dor
 Și mergi până la vapor
 Iară dacă urci vaporul
 Îți moaie frica și dorul!
 Nu te mai gândești acasă,
 Ci te gândești la viață
 Că te vezi cu moartea-n față!"⁸

Ea era susținută și de un alt ardelean, Aron Zdrénghea:

„Vaporul se legăna,
 Blidele mi le vărsa,
 Măinile le opărea
 Și lacrimi părau curgea!
 Dar pe lacrimi nu pun seamă
 Că le ștergem c-o năframă,
 Ci mi-i milă de trupșor
 Să-l dau hrană peștilor"⁹
 Iar Ioan Borza din Rapoltu Mare și Aron Zgârdea din Turdaș povestesc:
 „Trandafiri de pe cetate
 Nici în lume nu-i dreptate
 Că ne ia pe îmbiate
 Și umple vapoarele
 Ca ciobanul strungile!"¹⁰
 Un bucovinean din Părhăuți, I. Igănescu, găsea vinovații:
 „Cine-a scorit jelile?

6. Ibidem, p. 95.

7. Ibidem, nr. 41, 1909.

8. Cf. scrisoarea trimisă de C. Ciumudean în 1902.

9. Ibidem.

10. „Foaia interesantă”, nr. 20, 1907, p. 87.

Mister cu vapoarele!

Că duce sute și mii

În funcul Americii

Unde-s fabrici deli de fer,

Mulți voinici în ele per!"¹¹

Aron Olaru, în 1908, ajuns după săptămâni de drum, la New York, comunica:

„M-am dat jos de pe vapor

În țara dolarilor

Aci cât cu ochii vezi,

Dai tot numai de englezi!

Ei mă-ntreagă, de unde vin?

Și unde vreau să mă țin?

Eu le-am spus adevărat

Că vreau lucru de lucrat

Și vreau bani cu număr mare

Să sporească la schimbare:

Din patru zeci de dolari

Să bag suta-n buzunari!"¹²

Unde-au pus capul spre odihnă bieții români? La hotelul Times Square ori Halifax din New York, Conant din Omaha-Nebraska, din gări și docuri. Munca prestată – dacă cu noroc, s-a obținut – nu este deloc ușoară. O spune C. Ciumedea din Sertin (jud. Arad):

„Pentru un dola-cincizeci,

Mult ridici la fere reci!

Într-un lucru dimineața,

Dar nu-s sigur cu viața!

Când mă duc către fabrică,

Tot bine tremur de frică

Că nu știu, oare desară

Veni-voi acasă iară?"¹³

Câte doruri, câtă jale, cântece și epistole n-au însoțit emigrantul român? Nevoile l-au împins încă cu o asemenea putere, încât nimic nu i-au putut împiedica pe zeci de mii de oameni să se desțâreze. Când și când, câte unul din aceștia se descarcă, spunând ca Simon Istrate:

„Necăjitu-s necăjit

C-aici de când am venit

Toaca n-am mai auzit,

Nici pe popa s-o slujească,

Nici cântare româneacă!

Dulce-i satul și plăcut

În țara-n cari m-am născut!

Dă-mi, Doamne, un ajutor

Ca pe-aicea să nu mor!

11. Ibidem, nr. 35, 1909, p. 148.

12. Ibidem, nr. 41, 1909, p. 104.

13. Ibidem, p. 107.

America prea vestită,
De n-ai mai fost găsită!
Că de când tu te-ai găsit,
Mulți tineri ai prăpădit,
Neveste ai văduvit,
Copii mici ai părăsit!
Doamne, ascultă-mi ruga
Când te rog pe Dumneata:
Du-mă iar în țara mea
Ca să spun și altora,
Cât de rău e pe-aicea!"¹⁴

Nu rareori dorul îl poartă și-l scriu, cei rămași acasă. Iată un exemplu:

„Sus îi Luna,
Largă-i lumea,
Lumea e unde-i salca,
Badea-i la Ameruca
Și lucră-ntr-o fabrică
De la șasă până la șasă
Cu dorul mândrii de-acasă.
De la cinci până la cinci,
Cu dorul mândrii de-aici.”¹⁵

Dar aceste stări sufletești – și a celor plecați și a celor rămași – cereau, pentru a se împlini, bani. Nefiind destui, drumul de întoarcere rămâne adesea un vis:

„Frunză verde de pe tău,
De-ar vrea bunul Dumnezeu
Să fie pe gândul meu,
Face-ar din apa cea lată
Și tulbure și sărată,
Vale uscată și luncă,
Cale chiar bună de ducă
Și s-ar face luncă mare
Să pot merge pe picioare
Și s-ar face șes frumos
Ca să pot merge pe jos.”¹⁶

Câți au fost plecați, câți au rămas, câți s-au întors, tot atâtea întrebări ce așteapă cercetări temeinice. În câte-un an ca în 1908 sau 1911, numărul emigraților a fost de circa 9000 iar al celor întorși, jumătate; în 1910 numărul acestora s-a ridicat la 14.199, al celor întorși la 1.834¹⁷. Oricum, prin 1911 numărul românilor emigranți în SUA atinsese 150.000, cei mai mulți stabilindu-se la Cleveland și Chicago¹⁸.

14. Ibidem, nr. 34, 1909, p. 142.

15. Ibidem, nr. 26, 1909, p. 112.

16. Cf. scrisoarea lui George Vancea din Youngstown, în „Foaia interesantă”, nr. 26, 1911, p. 102.

17. Vezi Stelian Popescu-Boteni, op. cit., p. 151-152.

18. Cf. Gelu Neamțu, Prima acțiune politică antidualistă de angajare a românilor din Statele Unite (1911), în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca, XXVI, 1983-1984, p. 229 și urm.

Rămași pe pământ american, românii s-au strâns în parohii și, mai ales, în societăți culturale și religioase, așa cum îi îndemna „Astra” și „Uniunea și Liga Românilor Americani”: la Cleveland „Carpatina” și „Carmen Sylva”, la Youhgstown „Unirea”, la Hannibal „Ardeleana” iar la Pittsburg „Columbus”. Altele ca „Comitetul Pro-Transilvania”, „Free Romania”, „Biserica Ortodoxă Română” și „Biserica Greco-catolică Română”, „Biserica Baptistă Română”. S-au remarcat în împrejurările susținerii idealurilor naționale în anii celui de al doilea război mondial¹⁹. În acest context și-au făurit gazete și o viață publică susținută prin biserică și presă. Trăind însă cu atâtea etnii influențele ne-au întârziat: Ion a devenit John, Petru – Pit, Iacob – Jak, Pavel – Pol, Maria – Mary și, mai mult, au devenit mister și lady! Orașele le-a adus alte haine, o îmbrăcăminte specială de lucru și una de sărbătoare.

Noile locuri și ocupații i-au obligat să-și ridice case și să-și schimbe felul radical de a fi, de a mânca, de a se îmbrăca și comporta. O cercetare viitoare va trebui să se aplice asupra acestor schimbări radicale: de la straietele tradiționale la cele americane; de la casele de lemn din țarină sau de pe deal, la cea ridicată în stil colonial sau închiriată în noile orașe în creștere; de la mobilier simplu și cunoscut la altul nou; de la mâncarea seculară la o gastronomie cu totul aparte. Sunt acestea și multe altele, schimbări de mentalitate și comportament, rezultate din nevoia de acomodare, la care românii dovedesc o putere de recepție uimitoare.

Peste tot și peste toate, credința în steaua cea bună și în Dumnezeu, le-a servit putere și răbdare, le-a fost îndreptar și sprijin. Prin credință ramura desțărătă s-a relegat și a rodit, spre împlinire, în noul pământ al Durerii, Împlinirii și Făgăduinței. Nu însă fără a-i rămâne, mereu treaz, spiritul îndreptat spre pământul țării. Treaz și conștient, că cele ce li se întâmplau lui John-Ion și Mary-Maria erau încă o încercare a Cerului.

Ioan OPRIȘ
București

19. Vezi la V. Fl. Dobrinescu, Emigrația română din lumea anglo-saxonă 1939-1945, Institutul European Iași, 1993, p. 132-147.

THE ROMANIANS TOWARDS AND FROM AMERICA***Summary***

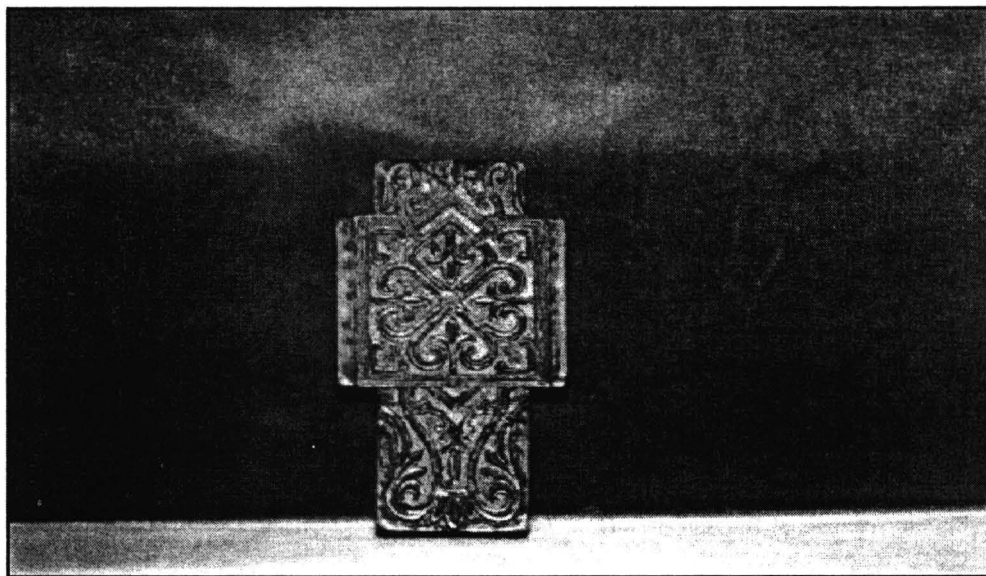
The author publishes the article after he has read the manuscript of Ion Lăzărescu „The United States and the Romanians from Ardeal”.

He focuses on the dramas lived by the Romanian immigrants in their way towards the promise land.

The Romanian colonizers were settled here at the end of the XIX century and beginning of the XX century, constituting the main nucleus of the Romanian communities in the United states of America.

Captions:

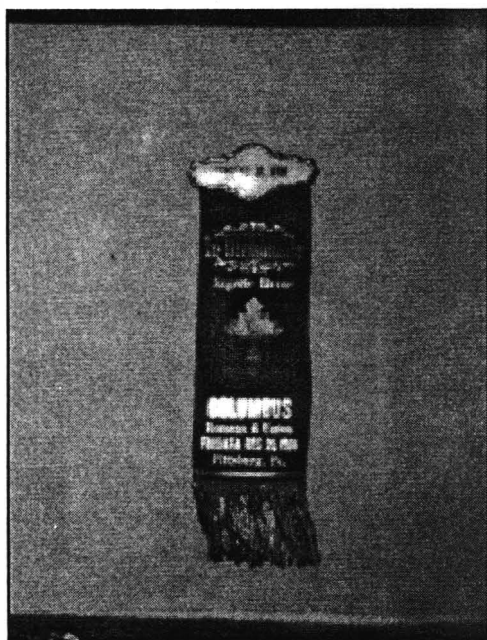
1. Copper cross – Romanian provenance – The Museum of the Kent University, Ohio
2. Mosaic showing an historical subject by Nae Constantinescu – Saint Mary's Church, Detroit
3. Columbus Society (New York) hero's mark
4. The mark of The Romanian Union for Help „Columbus”, founded in 1906

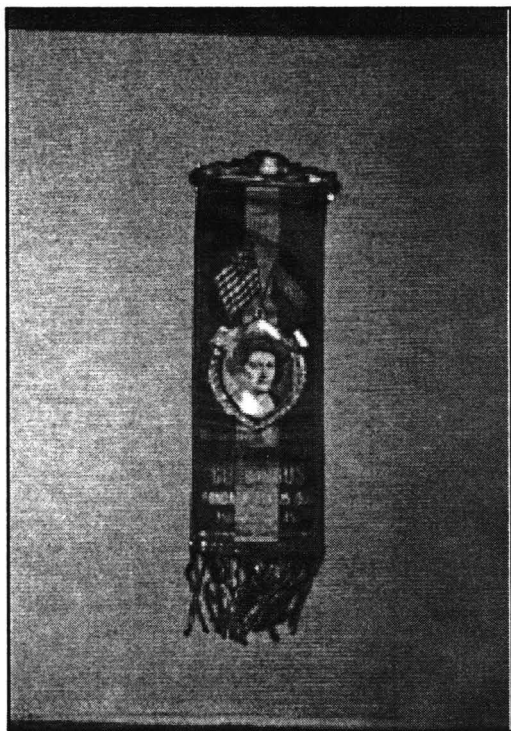
Cruce de aramă de proveniență românească Muzeul Universității Kent-Ohio

Mozaic cu temă istorică de Nae Constantinescu – Biserica Sf. Maria, Detroit.

Însemn de erou al Societății „Columbus” din Pittsburg

Însemnul reuniunii Române de ajutor „Columbus” fondată în 1906.

DIN ACTIVITATEA DESPĂRȚĂMÂNTULUI „ASTRA" DIN HUNEDOARA

În climatul favorabil instaurat în Transilvania odată cu regimul liberal prin Diploma imperială din 20 octombrie 1860 completată cu Patenta din februarie 1861 care promiteau o anumită autonomie provinciilor constitutive ale Imperiului Habsburgic, s-a înregistrat o recrudescență de ansamblu a mișcării naționale românești¹. Se materializează acum o mai veche dorință, cea a creerii unei societăți culturale românești, luând ființă, în 1861 la Sibiu, Asociația transilvăneană pentru literatura română și cultura poporului român². Activitatea Astei s-a desfășurat pe tot cuprinsul Transilvaniei și în cadrul despărțămintelor înființate din inițiativa unor intelectuali români locali. În acest sens, având la bază hotărârea luată încă în 1871 la Sibiu³ la 24 februarie 1875, la Deva, are loc adunarea de constituire, alergându-se un comitet format din: Ioan Papiu (Deva) ca director, Alexiu Olariu (Deva) ca secretar, iar ca membri: Avram Păcurariu (Hunedoara), George Nicoară (Deva), Ioan Candrea (Deva), George Nandru (Dobra), și Iuliu Bardoși (Băița). Au fost înființate trei despărțăminte: Deva (pentru Deva, Hunedoara și Dobra), Hațeg (pentru districtul Hațeg) și Baia de Criș (pentru comitatul Zarand). Despărțământ separat pentru Dobra s-a constituit în 1901 incluzând comunele din cercul administrativ Ilia, iar în 1911 ia ființă despărțământul Hunedoara cuprinzând 52 de comune⁴.

În depozitul Arhivei Naționale Direcția Județeană Deva, în fondul Băncii Țorvineana se păstrează un dosar cuprinzând documente referitoare la înființarea și activitatea despărțământului Hunedoara pentru anii 1911-1913 și 1920-1921. Explicăm plasarea documentelor în arhiva Institutului de credit și economii, societate pe acții în Hunedoara, întrucât directorul său, Valeriu Beșan era secretar al despărțământului și, la lichidarea băncii, survenită în octombrie 1948, a fost ridicată întreaga arhivă existentă aici, deci și dosarul Astei.

Din procesul verbal al adunării de constituire ținută în biserica greco-ortodoxă română din Hunedoara la 30 iulie 1911, având ca președinte al adunării pe Octavian Tăzlăuanu și notar pe Valeriu Beșan, rezultă că s-au înscris ca membri fondatori, plătind câte 400 de coroane fiecare, Banca Agricolă, Institutul de credit

1. Simion Retegan, *Dieta românească a Transilvaniei (1863-1864)*, Cluj Napoca 1979. Volumul istoricului clujean tratează pe larg această perioadă, lupta și realizările românilor transilvăneni.

2. Vasile Curticăpeanu, *Întemeierea societății Astra și rolul ei în cultura poporului român (1861)* în *Studii*, nr. 6/1961, p. 1439-1465; *Istoricul și activitatea Astei pe larg*, la Pamfil Matei, *Astra (1861-1950)*, Cluj Napoca, 1968.

3. Victor Șuiaga, *Albumul Astra. Lucrare în manuscris păstrată în colecția de istorie modernă a Muzeului Civilizației Dacice și Romane Deva*.

4. Rodica Andruș, *Câteva date privitoare la activitatea despărțămintelor hunedorene ale Astei*, în *Sargetia*, XVIII-XIX, Deva, 1984-1985, p. 397-402.

Corvineana (ambele din Hunedoara) și dr. George Dubleșiu, ca membri pe viață achitând câte 200 de coroane fiecare: Simion Chira, Nicolae Macrea, Vasile C. Osvadă și Dezideriu Fülöp, iar 17 persoane ca membri ordinari (de la care s-a încasat o taxă totală de 13 coroane, patru dintre ei neachitând imediat) și 45 de membri ajutători, cu o taxă totală de 90 de coroane, adunându-se astfel suma de 2.020 coroane.

Comitetul central ales cu această ocazie desemnează pe Vasile C. Osvadă ca director al despărțământului iar ca membri sunt aleși: Avram Păcurariu, prototop greco-ortodox, Ioan Pop, prototop greco-catolic și preoții de rit greco-ortodox Petru Șinca din Batiz și George Raiu din Nădăștia Inferioară⁵.

Din Raportul primului an de activitate prezentat la adunarea generală care a avut loc la Teliuc la 1 septembrie 1912, reiese că despărțământul Hunedoara a fost recunoscut de Comitetul central al Astei din Sibiu la 23 august 1911⁶. Mai amplu decât procesul verbal de constituire acest raport poate fi considerat o declarație de intenție, un program bine motivat și emoționat prezentat: „Cu mai bine de un an în urmă ne-am socotit destul de tari ca să luăm asupra-ne sarcina de a sluji interesele obștești ale Asociațiunii și în acest ținut, bogat în trecutul său istoric și sărac prin întinericul în care orbecăie și azi, ca în puține alte ținuturi, poporul nostru presărat prin poienle și văgăunele munților noștri sterpi în roade pentru noi.” Este exprimată hotărârea de a lupta „până când, cu timpul, întregul ținut luminat va fi de zecile și sutele de ștearturi și lumânări ale învățăturii, ale sănătății și româneștii culturi, chemată să ne dea temelie de granit a înaintării noastre naționale⁷”. La înființarea sa despărțământul nu dispunea decât de entuziasmul inițiatorilor săi; „când am început această muncă măreață închinată scopurilor ce le urmărește Asociațiunea, n-am avut nici până să scriem, nici masă, nici casă de sfat⁸.” Socotindu-se că o activitate ca cea pe care urma să o desfășoare nou înființatul despărțământ necesită un spațiu adecvat, că școala și biserica pot fi folosite numai în zilele de sărbătoare, s-a hotărât procurarea unui imobil corespunzător. Pentru aceasta, cu ajutorul Băncii Agricola care a pus la dispoziție 13.000 de coroane, s-a cumpărat o casă în Piața Mare, alături de sediul Băncii Corvineana. Actele de cumpărare au fost întocmite, din motive juridice, pentru început pe numele lui George Dubleșiu. Aici s-a instalat cancelaria despărțământului și biblioteca cu „sală de citire, cu gazete multe” bibliotecar fiind Virgil Comșa iar casier Ioan Dima. Această clădire a intrat în conștiința hunedorenilor sub numele de Casa Națională (sau Casina Națională). Socotind că „numai cu vorbe frumoase și cu făgăduieli mari nu putem urni din loc carul înaintării noastre naționale” și că este necesar „să înveți poporul să-ți priceapă învățăturile și apoi să-l chemi ca să muncești alături” s-a trecut la organizarea activității. S-au alcătuit patru secții și anume:

– biserică și școală, condusă de preotul George Raiu din Nădăștie și capelanul protopopesc Romul Albu din Hunedoara,

5. Arhivele Naționale Direcția Județeană Hunedoara, fond Corvineana, unitatea de prelucrare nr. 100, acte nenumerate. Proces verbal din 30 iulie 1911. În continuare se va cita: AN loc. cit.

6. AN loc. cit. unitatea de prelucrare nr. 100 (în continuare se va cita UP 100). Raportul Comitetului Central către adunarea generală ținută la Teliuc la 1 septembrie 1912.

7. Ibidem.

8. Ibidem.

- juridică, în frunte cu George Dubleșiu care include și secția administrativă coordonată de Virgil Comșa,
- economică, avându-l la conducere pe Valeriu Beșan,
- literară, coordonată de Vasile C. Osvadă.

Menirea acestor secții era să adune informații și să pregătească prelegerile care urmau să se țină în sate. Totodată un Birou de informații stătea, gratuit, la dispoziția tuturor, membrilor al Astrei, cu sfaturi din toate domeniile.

Din același raport reiese că în primul an s-au ținut prelegeri la Mănerău, Teliuc și Buituri, vorbind Vasile C. Osvadă despre „cum se nescotește vremea de muncă și nu se știe valoriza produsul muncii”, George Dubleșiu care „a tălmăcit rostul legilor”, Virgil Comșa despre „însemnătatea asigurărilor” și Nicolae Macrea care a prezentat activitatea preotului din Mănerău în cei 25 de ani de păstorie a satului. În Hunedoara s-au organizat un concert și două petreceri. Raportul se arată optimist pentru munca depusă dar și conștient de ceea ce mai trebuie făcut pentru că numai „atunci când popor și intelectual vor ști ce vreau și vor ști ce sunt, înaintarea neamului nostru e pe deplin asigurată”⁹.

În proiectul de prelegeri pentru următorii doi ani sunt cuprinse localitățile: Teliuc, Toplița, Boș, Cerbăl, Govăjdia, Ghelar, Bunila, Nădăștia de Sus, Călan, Sâncrai, Batiz, Josani și Mănerău, fără a se menționa însă nici temele care se vor prezenta, nici vorbitorii¹⁰.

În ceea ce privește biblioteca despărțământului, Hunedoara a trecut peste faza bibliotecilor ambulante înființând una cu sediul stabil care deservea și satele din jur, înscriindu-se astfel pe linia recomandărilor făcute încă în 1900 în „Foaia Poporului”: „În starea în care ne aflăm noi azi, cea dintâi și cea mai potrivită cărare este aceea pe care o învățăm și căpătăm îndemnarea să ne alcătuim în sate biblioteci populare”¹¹. Ca mărime și volum de activitate biblioteca despărțământului Hunedoara este mai puternică decât cea din Brad înființată în 1897 dar se plasează în urma celei din Hațeg constituită în 1899 cu 70 de volume și care ajunge în 1907, la un patrimoniu prin care deservea 361 de cititori, fiind o bibliotecă stabilă¹². Sursa de dotare este, ca pentru toate bibliotecile Astrei, achiziția și donația¹³.

După cum reiese din Raportul înaintat de bibliotecarul despărțământului la 31 august 1912 privind activitatea pe o perioadă de șase luni, sala de lectură a fost amenajată parțial prin cumpărare de mobilier (12 scaune), parțial prin bunăvoința lui Vasile C. Osvadă care, în calitate de director al Reuniunii proprietarilor de vite din Orăștie dotează sala cu un dulap și mese proprietate a numitei Reuniuni¹⁴. În Raport se menționează donații de cărți (fără a fi nominalizați donatorii sau volumele), unele chiar pentru a fi vândute în folosul bibliotecii și cumpărarea a 176 cărți noi în valoare de 168 de coroane. S-au donat deasemeni

9. Ibidem.

10. AN loc. cit. UP 100. Proiect de prelegeri.

11. Foaia Poporului, 1900 nr.14, p. 157.

12. Rodica Andruș, Din activitatea bibliotecilor înființate de Astra în județul Hunedoara, în Sargetia, XX, Deva, 1986-1987, p. 390-396.

13. Eugenia Goldariu, Biblioteci populare ale Astrei, I, în Acta Musei Napocensis, VI, Cluj Napoca, 1969, p. 347-360; II, în Acta Musei Napocensis, VII, Cluj Napoca, 1970, p. 309-328.

14. AN loc. cit. UP 100, Raportul bibliotecarului pe șase luni de activitate.

ziare, reviste literare și juridice și un joc de șah de către Emil Boer. Din cărțile cumpărate de la Librăria Națională s-au compactat 45 de volume pentru suma de 25 de coroane. În perioada raportată au fost împrumutate 79 de volume, menționându-se încasarea unei taxe pentru citit de 4 coroane și 30 fileri. Rezultă din același Raport că în curtea imobilului a fost construită o popicărie precum și că în Casa Națională, în afară de faptul că aici se țin prelegeri, activează corul din localitate și tot aici își ține adunările Reuniunea femeilor române din Hunedoara.

Prin intermediul bibliotecilor s-au contractat abonamente la Biblioteca Populară Astra pentru 100 exemplare, dintre care 60 pentru diferiți particulari și 30 pentru Banca Agricolă, iar restul de 10, deoarece nu se face nici o altă mențiune, presupunem că pentru biblioteca proprie.

O mențiune aparte facem asupra faptului că sala de lectură este mereu plină de cititori, fapt care face necesară mărirea ei¹⁵.

Din Raportul general pe anul 1912 înaintat Comitetului central al Astei din Sibiu rezultă că la acea dată existau 3 membri fondatori, 3 pe viață, 24 ordinari și 100 membri ajutători. Despărțământul nu are agenții comunale și în afara bibliotecii din Hunedoara care la acea dată deținea 200 de volume, pe raza sa de activitate existau și două biblioteci bisericești: la Buituri cu 136 de volume și la Nădăștia cu 50 de volume. De despărțământul Hunedoara aparțin 52 de comune dar în nici una nu au fost organizate cursuri de alfabetizare. În satele aparținătoare activează 19 preoți, 3 învățători confesionali și 14 învățători comunali și de stat, iar în 35 de comune nu există nici o școală¹⁶. Au fost susținute 14 prelegeri și anume:

Teliuc:	Vasile C. Osvadă – Despre Asociațiune
	Vasile C. Osvadă – Despre cambii
	Virgil Comșa – Despre asigurări
	George Dănilă – Cartea funduară
	Virgil Comșa – Sfaturi economice
Buituri:	Romul Albu – Din literatură română
	Virgil Comșa – Casa de ajutor a muncitorilor
	Romul Albu – Din viața sfinților
	George Dubleșiu – Din literatura română
	Nicolae Macrea – Despre Asociațiune
Mănerău:	Vasile C. Osvadă – Despre folosirea timpului
	George Dubleșiu – Sfaturi despre procese
	Virgil Comșa – Despre asigurări
	George Dubleșiu – Despre radio.

Numărul ascultătorilor dat pentru fiecare preleferă în parte, se încadrează între 50 și 200, cei mai numeroși înregistrându-se în Mănerău și cei mai puțini în Hunedoara¹⁷.

În privința societăților și reuniunilor care își desfășoară activitatea în Hunedoara se menționează existența următoarelor¹⁸:

15. Ibidem.

16. AN loc. cit. UP 100. Raport general pe anul 1912.

17. Ibidem.

18. Ibidem. Vezi și Rodica Andruș, *Lucrările generale ale Astei ținute în județul Hunedoara, în Sargetia, XXI-XXV, Deva, 1988-1991, p. 427-459.*

Nr. crt.	Denumirea	Anul înființării	Membri	Avere (coroane)
1.	Reuniunea femeilor române pentru înfrumusețarea bisericii	1869	113	1.700
2.	Sala de lectură Astra	1912	42	–
3.	Agricola Societate pe acțiuni	–	–	–
4.	Corvineana Societate pe acțiuni	1895	–	–
5.	Țehul cojocarilor	1719	60	2.000
6.	Țehul cismarilor	1719	50	1.500
7.	Țehul timarilor	1719	20	500

Pentru rubricile barate nu sunt date în raportul la care ne reținem.

Pentru anul 1913 Raportul la prezentat la adunarea generală ținută la Lelese este puțin relevant. Reține atenția că între membrii fondatori s-au înscris Petru Șinca preot în Batiz, director pentru un timp la Corvineana și dr. Dezideriu Fülöpp juristul aceluiași institut bancar. Pentru acest an sunt menționate prelegeri (fără detalii) în Sâncrai și Nădăștia Inferioară și 5 prelegeri economice ale conferențiarului agronomic al Astei A.Cosciuc, în satele Zlaști, Boș, Josani, Buituri și orașul Hunedoara¹⁹.

Se impune o atenție deosebită prezentării bugetului pe anul 1912/1913²⁰.

Venituri:	17 cor.72 fil.
Report din anul precedent	720 cor.
Taxe de membri	100 cor.
Provizie (viraj n.n.) de la centru după taxe de membru și bibliotecă	400 cor.
Taxe pentru joc de șah, popice, etc.	200 cor.
Donații de la bănci	100 cor.
Încasări din prelegeri și petreceri	1637 cor.72 fil.
Total	

Cheltuieli:	900 cor.
Chirie pentru bibliotecă	80 cor.
Lemne de foc (10 m.c.)	50 cor.
Luminat	120 cor.
Servitor	30 cor.
Parc, asigurare	100 cor.
Cheltuieli pentru prelegeri și neprevăzute	100 cor.
Pentru augumentarea (îmbogățirea n.n.) bibliotecii	200 cor.
Abonamente la jurnale	57 cor.72 fil.
Transport pe 1914	1637 cor.72 fil.
Total	

Din această situație ridică un semn de întrebare suma de 900 coroane plătite chirie pentru bibliotecă, știut fiind că aceasta era adăpostită în Casa Națională, proprietate a Astei Hunedoara.

19. AN loc. cit. UP 100. Raport prezentat în adunarea generală a despărțământului ținută la Lelese în 17 iulie 1913.

20. AN loc. cit. UP 100. Bugetul pe anul 1912/1913.

În activitatea despărțământului se înregistrează un hiatus pentru anii 1914-1919, determinat, credem a nu greși, de evenimentele legate de primul război mondial. Ne bazăm afirmația pe Convocatorul adunării generale din 27 august 1920 în care, la punctul 4 al ordinei de zi este menționată reconstituirea comitetului secțiunii Hunedoara. La acea dată existau: un membru fondator (George Dubleşiu), 6 membri ordinari și 76 membri pe viață iar în cadrul adunării se mai înscriu: un membru fondator (George Turceanu), 14 membri pe viață și 35 membri ordinari. De menționat că acum apar 9 nume de femei, fapt inedit în activitatea despărțământului²¹. Într-un proces datat 12 septembrie 1920, fără a se menționa cu ce ocazie a fost el întocmit, este dată în extenso componența comitetului centrallocal și anume: Teofil Tulea, vicepreședinte, Valeriu Beșan secretar, Constantin Dima casier și Costantinescu bibliotecar, toți fiind salariați al Institutului Corvineana²². Nu este menționat directorul despărțământului dar presupunem a fi tot Vasile C. Osvadă a cărui nume apare la discutarea bugetului pe 1920-1921²³. Cu acest prilej se hotărăște să se ceră Comitetului central al Astrei de la Sibiu ca suma de 5.360 coroane adunați ca taxe de membri fondatori, ordinari și pe viață să rămână în totalitate la dispoziția despărțământului, făcându-se, în acest sens, o abatere de la Statutele Astrei. Cererea se motivează prin cheltuieli necesare pentru organizarea despărțământului stătător din 50 de comune lipsite aproape total de școli primare, de ucenici sau de meserii. În caz că cererea va fi respinsă se solicită totuși o sumă din fondurile disponibile ale Astrei.

Cu ocazia aceleiași adunări se decide înființarea unei biblioteci regionale, organizarea de șezători literare și prelegeri la sate, înființarea de agenturi comunale, solicitarea de cărți de la Biroul central al Astrei pentru bibliotecile comunale, reorganizarea secțiilor biserică-școală, social-economică și juridică și înființarea unui muzeu regional²⁴. Ideea înființării unui muzeu local ni se pare cu totul deosebită, știut fiind că, până la acea dată la Muzeul etnografic al Astrei din Sibiu au fost donate 75 de piese de port popular, podoabe și obiecte de uz casnic provenind din satele Valea Dobrii, Lelese, Alun, Grădiște, Meria, Păucinești, Lunca Cernei și Luncai²⁵ iar băncile hunedorene au contribuit cu sume importante de bani. Astfel Crișana din Brad a donat 2.000 coroane, Corvineana din Hunedoara 80 coroane și Grănicerul din Dobra 20 de coroane²⁶. De altfel, Corvineana pe tot parcursul existenței sale (1895-1948) a donat importante sume de bani pentru scopuri culturale și filantropice, în acest context amintind doar cele dăruite Astrei din Sibiu (130 coroane), despărțământul Astra Hunedoara (480 coroane) și Reuniunii femeilor române din Hunedoara (754 coroane 50 fileri)²⁷.

21. Ibidem. Convocator pentru Adunarea generală din 27 august 1920.

22. Ibidem. Procesul verbal din 12 septembrie 1920. Afirmația noastră privind angajarea lor la Corvineana se bazează pe menționarea frecventă a numelor lor în actele băncii, unii fiind membri în comitetul director (de administrație), unii în comisia de cenzori, după cum rezultă din documentele păstrate în fondul Corvineana la Arhivele Naționale Direcția Județeană Hunedoara.

23. AN loc. cit. UP 100. Bugetul pe anul 1920/1921.

24. Ibidem.

25. Transilvania, VII, Sibiu, 1874, nr. 22, p. 276-279.

26. Pamfil Matei, op. cit., p. 238-239.

27. AN loc. cit. UP nr. 2 și 42, acte nenumotate. Acest aspect va face subiectul unui alt studiu, în curs de elaborare.

Revenind la adunarea de discutare a bugetului pe 1920-1921 trebuie să menționăm propunerea lui Vasile C.Osvadă care cere să se intervină la Ministerul Cultelor și Artelor care să trimită un arheolog la castelul din Hunedoara pentru a vedea dacă se poate reabilita (restaura n.n.) și dacă se pot recupea „monumentele de artă și istorice dispărute din cauza războiului și duse la Pesta”. Osvadă sugerează să se ia legătura cu domnul Wagner, fost conducător al lucrărilor de reabilitare „pentru a se afla de la el ce urme au rămas în cheștiunea aceasta” și cere totodată Ministerului ca, în cadrul castelului, să se pună la dispoziția Astei hunedorene câteva săli pentru înființarea unui muzeu²⁸.

Nu putem încheia această succintă prezentare fără a menționa că în dosarul pe care am avut șansa a-l descoperi se află două liste pentru abonamente la Biblioteca Populară a Astei, cu abonații specificați nimal și pe localități. Chiar dacă ele nu sunt datate credem că nu este lipsit de interes să menționăm satele și numărul de abonamente încheiate: Teliuc 17, Teliucul Inferior 17, Lelese 20, Hunedoara 10, Zlaști 6, Sohodol 3, Vadul Dobrii, Boș, Mănerău și Ghelar-Mănăstire cu câte 2 și, în fine, Sâncrai, Cerna, Curpeni, Nădăștie și Cinciș cu câte un abonament. În total, din 15 localități, 86 de abonamente²⁹.

Realizările obținute de despărțământul Astra Hunedoara au pus baze solide și incontestabile ridicării și desfășurării vieții culturale a zonei și au contribuit la consolidarea conștiinței naționale românești. Prin întreaga sa activitate s-a încadrat în ampla luptă de păstrare și afirmare a individualității naționale, intelectualii locului înțelegând dezideratul atât de plastic formulat de Nicolae Iorga „Unde dezbină legea, unește cartea, lumina”³⁰.

Rodica ANDRUȘ
Deva

28. vezi supra nota 23.

29. AN loc. cit. UP 2 file nenumerate.

30, apud Pamfil Matei, op. cit., p. 9-10.

**DE L'ACTIVITÉ DES COMPARTIMENTES D'ASTRA DU
DÉPARTAMENT DE HUNEDOARA****Résumé**

L'Association transylvaine pour la littérature roumaine et de la culture du peuple roumain (Astra) a été constitué dans l'année 1861 à Sibiu, à l'initiative d'un group des intellectuels.

Son but déclaré étaient l'élévation du peuple roumain sur toutes les planes et dans le premier fois en plan culturel, la culture en étant considéré l'élément essentiel dans la lutte pour accomplir les idéals nationaux et obtenir les droits fondamentales: la reconnaissance de la nation, de la langue roumaine et de la religion orthodoxe, injustement opprimées par des temporaires forces occupantes. L'activité d'Astra a été déployé dans toute la Transylvanie, l'association en étant divisée dans des „compartiments”.

Le travail présente la fondation et l'activité du compartiment d'Astra du département de Hunedoara pour les années 1911-1913 et 1920-1930, l'interruption en étant motivée par les événements déterminées de la première guerre mondiale.

A la base des matériaux trouvés dans les Archives Nationaux, Direction du Département de Hunedoara ce sont présentés les efforts et les résultats obtenus: organisation, membres, souteneurs matériels, conférences, bibliothèques.

Nous considerons que, par la valorification des documentes étudiés, ce travail peut contribuer à la connaissance de la situation des roumains de Transylvanie.

AUGUSTIN BUNEA. CONTRIBUȚII LA „RIDICAREA MĂREȚEI CLĂDIRI A ISTORIEI NOASTRE NAȚIONALE”

Augustin Bunea se înscrie, prin prodigioasa lui activitate istorică și culturală, unei tradiții care a militat cu consecvență și dăruire pentru înălțarea spiritualității românești în rândul valorilor universale.

A venit în cultura românească din străvechiul pământ al Făgărașului, dintr-o regiune de unde au pornit descălecători de țară și în care erau vii tradițiile de libertate ale unei țărâni mândre de trecut și încrezătoare în viitor. În acest mediu social s-a născut la Vad, în 4 august 1857, Augustin Bunea, fiul parohului Arseniu Bunea și al Veronei Urs, nepoata colonelului David Urs de Mărgineni. Din „acest sat vecin cu al lui Șincai bătrânul”, va scrie Nicolae Iorga cu prilejul uneia din călătoriile întreprinse în împrejurimile Făgărașului, a plecat Augustin Bunea „pentru a fi astăzi cel mai bun istoric al românilor din părțile ardelene și ungurești”. Încă de pe băncile primilor ani de școală la Vad și Ohaba, între anii 1864-1870, a dovedit o istețime și agerime de spirit pătrunzătoare, calități care i-au asigurat intrarea în anul 1870 la Gimnaziul Român din Brașov. Aici avea să ia contact cu fericita vatră de cultură românească și cu intensă viață națională ce pulsa în orașul de la poalele Tâmppei în deceniul al optulea al veacului trecut. În clasa a VII-a se transferă la Gimnaziul din Blaj, în primăvara anului 1877, unde nu va rămâne mult căci inteligența și sângea îi aduc trimiterea în toamna aceluiași an ca bursier la Colegiul Propaganda Fide din Roma.

Anii de studiu petrecuți la Roma din 1877 până în decembrie 1882 au fost hotărâtori pentru formarea personalității sale, apropiindu-l de o spiritualitate căreia i se va consacra încă de pe atunci cu întreg elanul tinereții. În 1882 își trece doctoratul și, împodobit cu o aleasă cultură, se întoarce la Blaj dăruindu-și hărnicia propășirii neamului românesc și continuând prin fapta sa binefacerile acelui spirit național inițiat de Micu, Maior și Șincai. La Blaj lucrează mai întâi ca oficial în cancelaria Mitropoliei timp de patru ani, pentru ca apoi să devină profesor de teologie dogmatică la seminarul Arhidiecezan (perioada 1886-1888). În 1888 este numit secretar mitropolitan, iar în 1895 este ales canonic în capitolul mitropolitan din Blaj.

O vastă gamă de probleme își face acum loc în activitatea tânărului cărturar care se dedică cu însuflețire ridicării poporului prin cultură. A. Bunea se consacră studiilor interesând trecutul bisericii române din Transilvania, a cărei problematică o abordează însă nu atât în viziunea fenomenului religios, cât îndeosebi sub aspectul și implicațiile sale național-politice.

Începând cu anul 1890 a elaborat lucrările:

1. *Mitropolitul Dr. Ioan Vancea de Buteasa*, schiță biografică, Blaj, 1890.

2. *Chestiuni din dreptul și istoria bisericii românești unite*, Blaj, 1893.

3. *Episcopul Ioan Inocențiu Klein*, Blaj, 1900.

4. *Statistica românilor din Transilvania în anul 1750*, Sibiu, 1901.

5. *Vechile episcopii românești a Vadului, Geoagiuului, Silvașului și Bălgradului*, Blaj, 1902.

6. *Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisie Novacovici sau Istoria românilor ardeleni de la 1751 până la 1764*, Blaj, 1902.

Acestora li se adaugă alte importante studii și cărți precum:

Istoria scurtă a Bisericii Române Unite cu Roma, în șematismul Arhidiecezei de Alba-Iulia și Făgăraș pe anul 1900, p. 3-63.

Discursuri. Autonomia bisericească. Diverse. Blaj, 1903.

Ierarhia românilor din Ardeal și Ungaria, Blaj, 1904.

Amintirea lui Timotei Cipariu. Panegiric, Blaj, 1905.

Mitropolitul Sava Bracovici, Blaj, 1906.

Penegiricul lui Dr. Aurel Mureșianu, Blașov, 1909.

În 28 mai 1909 Academia Română, recunoscându-i meritele științifice, îi acordă înalta distincție de a deveni membru activ al prestigiosului for cultural. A. Bunea și-a pregătit discursul de recepție „*Stăpânii Țării Oltului*”, pe care nu l-a terminat fiindcă moare subit în plină activitate creatoare în 16 noiembrie 1909. Studiul său a fost totuși publicat în seria *Discursuri de recepție*, 1910, volumul XXXIV.

A scrie trecutul neamului în concepția lui Bunea, nu înseamnă doar depănarea liniștită a faptelor, ci afirmarea unui punct de vedere și explicarea a ceea ce nu a fost intuit până la data respectivă. Istoricul a făcut ca prin condeiul lui să renască cu mult patos vremurile trecute, a avut cultul muncii duse în tăcere de care nu se leagă efecte spectaculoase dar care sunt necesare vieții și progresului în genere. Cu pricepere și stăruință și totdeauna cercetând documentele, A. Bunea a dezvelit de sub colbul tăcerii evenimentele și faptele de cultură pe care le-a introdus în circuitul istoriografiei românești. Evidențind această trăsătură definitorie a scrisului său istoric, gazetarul Ion Scurtu de la revista „*Sămănătorul*” din București aprecia că: „Pentru ardeleni, A. Bunea este și întemeietorul istoriei științifice, sprijinite pe studiul critic al izvoarelor și pe reconstituirea documentară a trecutului. Credincios învățătorilor nemuritori ai școlilor din Blaj, A. Bunea simte românește – mai presus de toate românește – în oricare scriere a sa².”

Paginile evocatoare închinatelor unor corifei și neamului, mențiunile elogioase privitoare la activitatea lor, nu sunt simple aprecieri ale meritelor acestora ci reprezintă manifestarea unei concepții bine structurate despre raportul de forțe și de clase al societății românești în devenirea ei. Personalitatea istorică, în viziunea lui Bunea, nu-și dezvăluie pe deplin însușirile decât atunci când acțiunea ei se răsfrânge asupra întregii colectivități iar drama acesteia se conturează în momentul în care forțele adverse recurg la mijloace perfide ori de calomniere pentru a-și valida victoria.

Asemeni celorlalți cărturari ardeleni, A. Bunea nu concepe istoria ca pe un scop în sine, dezlegată de necesitatea subordonării sociale ci, din contră, ca un tezaur de argumente menite să devină puternice instrumente de luptă, arme mai tăioase decât sabia și de mare efect social, politic și moral. Neîmpăcarea cu oprirea

2. Dr. V. Macaveiu, În amintirea lui Augustin Bunea. Cuvânt comemorativ la 25 de ani de la moartea lui, Blaj, 1934, p. 18.

românilor transilvăneni de către regimul dualist se exercită prin angajarea directă în lupta politică dar și din optica trecutului afirmându-și cât se poate de limpede convingerile: „...nu poate exista naționalitatea românească – afirma Bunea – fără limbă românească, nici limbă românească în timpul de acum, fără cultură și literatură românească și mai ales fără o istorie, care să ne dezvelească și lumineze trecutul în toate fazele lui, să ne facă să percepem prezentul și să ne îndrume în viitor³.

Deși abordează o problematică vastă, opera sa capătă totuși un caracter unitar în direcțiile ei fundamentale, acoperind o sferă largă de preocupări și reconstituind faptele pe temeiul unei documentații vaste culese din arhivele din Transilvania și din străinătate.

A. Bunea și-a manifestat permanent credința în virtuțile poporului, în puterile pe care acesta le adună și le păstrează în sufletul său, în valoarea și vitalitatea creației populare: „Ne place a accentua adeseori – arăta istoricul – că țăranul român ne-a păstrat limba și ființa românească, dar despre soarta lui din trecut noi cei de astăzi, în lipsă de scrieri, care să se fi ocupat cu ea, nu ne putem face o idee limpede. Această împrejurare m-a îndemnat a descrie iobăgia și raporturile economice și sociale ale poporului nostru din secolul al XVIII-lea,⁴” argumentează în *Istoria românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764*, devenită una din lucrările de referință ale istoriografiei noastre pentru perioada menționată.

Opera istorică bogată pe care ne-a lăsat-o nu l-a transformat însă într-un cercetător claustrat în bibliotecă. Îmbinând în mod egal studiu și acțiunea științifică, a dat în același timp un exemplu de istoric și patriot militant. Încă de pe când se afla pe băncile școlii la Roma, în 1879 îi scria lui Andrei Bârseanu: „În Florența iese un dicționar biografic despre persoanele cele mai renumite din lume, care se află în viață. D-l Obedenariu descrie viețile celor mai renumiți români. Astfel națiunea română își ia rangul ce i se cuvine în concertul popoarelor europene. O, de ar lucra toți ca dânsul!⁵”

Iar Augustin Bunea nu pregetă să dea ascultare acestui îndemn, condeii său devenind în curând, alături de oratorie, unul din cele mai eficace instrumente pentru susținerea cu argumente științifice a drepturilor neamului său.

În aprilie 1892 tânărul istoric publică în ziarul „Unirea” pe care el însuși îl fondase la Blaj, articolul „Temeiul drepturilor noastre”, un virulent act de acuzare contra politicii de deznaționalizare și asimilare etnică promovată de guvernul maghiar. Bunea își susținea pledoaria cu argumente bazate pe principiile dreptului natural, în conformitate cu care fiecare popor are „de la natură dreptul de a se conserva și a se perfecționa potrivit individualității sale particulare”⁶. Pentru a fi și mai convingător, istoricul arată că nu numai ființele inteligente dar chiar și obiectele materiale opun rezistență încercărilor de distrugere venite din partea unor forțe externe. Cu atât mai mult, susține el, ființele vii, prin lucrarea Creatorului care este sublimă și perfectă, tind în mod natural nu numai spre conservarea dar și spre perfecționarea lor. Fiecare

3. A. Bunea, Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisie Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764, Blaj, 1902, p. III-VIII, apud. P. Teodor, Evoluția gândirii istorice românești, Cluj, 1970, p.21.

4. Ibidem. p. 323.

5. Gh. I. Bodea, Pentru unitatea poporului român. Corespondență inedită, în „Magazin Istoric”, II, nr. 9/1968, p. 72.

6. A. Bunea. Temeiul drepturilor noastre, în „Unirea”, Blaj, nr. 15/9 aprilie 1892.

popor afirmă Bunea, este însă „o ființă morală înzestrată de la natură cu tipul său particular...” și ca atare acesta „tinde în mod natural a-și conserva și dezvolta tipul său, limba sa, tradițiunile, ideile, obiceiurile și aspirațiile sale, adică tot ce constituie individualitatea sa”⁷. Ca atare sclavia indivizilor și asuprirea popoarelor constituie anomalii și vătămări grele ale dreptului natural și cea din urmă nu se justifică nici în cazul în care un popor ar fi fost cucerit cu sabia. Toate acestea sunt suficiente motive, conchide Bunea, de a afirma cu argumentele științei că „...popoarele nemaghiare au de la natură dreptul de a exista și a se dezvolta cu concursul și sprijinul statului, iar de dreptul dat de la natură nici un om și nici un popor nu poate fi despuiat fără a se surpa temeliile societății omenești”⁸. Într-adevăr o previziune realistă făcută cu un sfert de veac înainte de evenimentele de la 1918, pe care însă Augustin Bunea nu a avut bucuria de a le trăi și la care, după convingerile și zelul care îl caracterizau, și-ar fi adus neîndoielnic contribuția sa.

Unul din biografi săi, dr. Victor Macaveiu referindu-se la această cutremurătoare premoniție a istoricului dispărut fără a-și vedea visul împlinit și neamul eliberat, rememora în 1934 cu prilejul trecerii a 25 de ani de la moartea sa un episod piluitor din istoria Romei. Este vorba de inscripția „Ultima viveres!”, o invocație care, în traducere, înseamnă „O, de ai trăi!”, pe care cetățenii Romei o săpaseră pe statuia lui Brutus. „O, de ar trăi astăzi Augustin Bunea, exclama cu compasiune și admirație dr. Victor Macaveiu, ca să-și vadă proorocia împlinită, să-și vadă noua țară întregită. O, de ar trăi ! ca să contribuie cu talentul său la mărirea ei, și ... să lovească uneori și cu sbiciul condeii lui în, toți ticăloșii și mișei, care, cum spunea într-o cuvântare la Alba-Iulia stânenesc organismul viguros și dornic de viață al neamului nostru, în avântul său de progres și de desăvârșire a marilor ideale în mijlocul neamului românesc”⁹.

Pentru A. Bunea a cunoaște și a cinsti limba și istoria națională înseamnă a face operă de apostolat și de importanța acestei convingeri, care pentru el reprezintă o adevărată axiomă, caută să îi convingă pe toți discipolii săi adresându-le deseori îndemnuri calde și vibrante precum a fost cel cuprins în discursul rostit cu ocazia numirii sale în funcția de rector al Seminarului de la Blaj, din care reproducem un fragment grăitor: „Să vă iubiți limba strămoșească, mai presus de orice pe lumea asta..., să aveți necurmat lângă voi istoria neamului nostru românesc, ca să vă umpleți sufletele cu mândrie și încredere în viitorul poporului, pe care aveți să-l păstoriți... . Acest neam cere de la noi preoții, să fim, și pe mai departe, tradiționali lui îndrumători și, deci, noi trebuie să lucrăm cu toții pentru interesele mari ale acestui popor românesc, dar să lucrăm cu chibzuială, încet și sigur, fără zgomot, fără dorul mării deșarte, adânc convinși însă, că facem operă de mântuire, că facem apostolie”¹⁰.

Și, pentru a oferi o pildă concretă despre modul în care cărturarul este și trebuie să rămână mereu un om al cetății, distinsul istoric își lasă pentru o vreme turnul de fildeş al neostenitei sale străduințe și, pășind cu hotărâre și demnitate în arena luptei politice, se solidarizează cu cauza memorandiștilor devenind apărătorul lui Iuliu Coroianu în procesul de la Cluj.

7. Ibidem.

8. Ibidem.

9. Dr. V. Macaveiu, op.cit., p.24.

10. Album în amintirea canonicului Augustin Bunea, Blaj, 1910, p. 136.

În anii care urmează, A. Bunea participă activ la principalele manifestări naționale, manifestându-se ca un vajnic apărător al învățământului românesc în situația în care asupra acestuia se exercitau presiuni devenite un sistem organizat. Îl aflăm ca lider de necontestat la adunările de protest organizate împotriva acestor proiecte de legi, după cum îl găsim în fruntea clubului național ca președinte al organizației din județul Alba de Jos. Tot lui îi aparține inițiativa de restaurare în bloc de ciment a pietrei comemorative așezate la 1848 pe Câmpul Libertății și a Crucii lui Avram Iancu din Dealul Viilor care fuseseră distruse de elemente antiromânești¹¹.

Pentru strădaniile și devoțiunea lui, Bunea se bucură de simpatia și prețuirea conaționalilor săi, deopotrivă greco-catolici și ortodocși. Pentru a ilustra acest adevăr reproducem aprecierea pe care ziarul „Telegraful Român” al lui Mitron Romanul o face evidențiindu-i ținuta militară. Într-o vreme în care în diferite locuri se auzeau glasuri care exprimau dezacordul față de politica națională, menționează oficialul Arhiepiscopiei Ortodoxe a Sibiului, „pe atunci” Bunea pleca din Blaj la luptă la Cluj, la luptă la Sibiu, la luptă la Aiud, pretutindeni, unde se deschides teren de apărare a drepturilor noastre naționale¹².

Revenind asupra gândirii sale, trebuie subliniat faptul, remarcat de astfel și de unii dintre ilustrii săi contemporani, că A. Bunea considera istoria ca pe o știință. Potrivit concepției sale între știință și religie nu există nici o contraindicație, omul fiind o creație divină iar știința fiind una din cele mai frumoase și nobile podoabe cu care Creatorul l-a înzestrat pe om. Profesând o astfel de atitudine, istoricul cheamă mereu la adâncirea științei și la diversificarea acesteia, demers în care el vede una din principalele căi care îl apropie pe om de Dumnezeu. Știința este cea care, afirmă Bunea, îi poate duce pe oameni la desăvârșirea „ce ne face asemenea lui Dumnezeu și ne împreună cu El”¹³. Tocmai de aceea omul de știință din „Mica Romă”, cum plastic se exprimă Mihai Eminescu la prima sa întâlnire cu Blajul, ori de câte ori are prilejul, își face o datorie de onoare din a-i omagia pe predecesorii săi, pe toți cei care cu mijloacele științei s-au aplecat asupra documentelor pentru a scoate la lumină adevărul despre trecutul neamului românesc. În galeria acestora îi așează mai întâi pe istoricii din secolul al XVIII-lea, Gheorghe Șincai, Samuil Micu și Petru Maior, a căror operă servind ca exemplu, sublinează Bunea, trebuia să fie însă mereu continuată și perfecționată pentru ca, asemenea lor, care „s-au folosit de tot ce au putut cunoaște din izvoarele de până atunci, așa și noi să utilizăm tot ce putem cunoaște din documentele, ce s-au publicat până în zilele noastre, ca astfel înlăturând greșelile înaintașilor noștri și umplând golul, ce-l întâmpinăm la fiecare pagină din scrierile lor, să dăm în mâinile poporului nostru o istorie conglăsurătoare”¹⁴.

Augustin Bunea consideră însă că istoria ca știință este chemată să îndeplinească și un alt rol, mai nobil decât o prezentare searbădă a faptelor din trecut. Istoria, acest „dascăl al vieții” (magistra vitae”) cum o denuceau anticii, era chemată să îndeplinească și un alt rol, acela de a educa și forma cunoștiințe națională

11. Dr. V. Macaveiu, op.cit., p. 24.

12. Ibidem.

13. Dr. A. Bunea, Amintirea lui T. Cipariu, Panegeric, Blaj, 1905. Discurs rostit în catedrala din Blaj la 25 iunie 1905, anul 100 de la nașterea lui Cipariu, p.6.

14. A. Bunea, Trecutul nostru. Articolul trimis revistei „Familia” cu prilejul marcării a 40 de ani de la apariția primului număr al acesteia. A se vedea în anexă facsimilul articolului păstrat la Biblioteca „Astra”, Sibiu, fond „Colecții speciale”, mapa XX/5/6.

a tinerilor căci, după părerea sa, „nimic nu poate contribui la restabilirea unității de vederi și acțiuni, ce ne lipsește astăzi pe toate terenele vieții noastre politice, ca perfectă cunoaștere a trecutului nostru” (s.n.),¹⁵ așa cum își exprimă el convingerile în articolului intitulat „Trecutul nostru” pe care l-a adresat numărului jubiliar al revistei „Familia” din Oradea cu prilejul sărbătoririi de către acesta a 40 de ani de activitate.

Scrisul cărturarului este întrerupt constant dar rodnic, după aprecierea contemporanilor, de glasul oratorului care nu încetează de fiecare dată când poate aduce în fața ascultătorilor, cu predilecție tinerii de la școlile Blajului, pilde și ipostaze din viața celor din trecut care, simpli anonimi sau conducători și învățați de seamă au creat istorie națională, iar opera lor ar fi nedemn consideră oratorul să fie evocată în chip demagogic ori să fie venerată de urmași nevrednici. Cu tăria trăsnetului se revarsă cuvintele magistrului în discursul panegiric rostit în catedrala Blajului la 25 iunie 1905 cu prilejul comemorării a 100 de ani de la nașterea lui Timotei Cipariu în fața unui auditoriu format cu preponderență din elevi și studenți: „Dee Dumnezeu, – exclaimă cu accente patetice Bunea – ca să nu se poată zice niciodată, că cununa recunoștiinței și pietății au pus-o pe mormântul lui Cipariu niște mâini nevrednice! Și ca să nu vină asupra noastră această ocară și rușine, aș vrea să am, în această clipă, glas de trâmbiță, care să străpungă până în măduva oaselor celor ce mă ascultă și să-i trezească pe toți din somn și amorțeală și din toropeala intelectuală, ce parcă ne cobește moartea, aș vrea să am limbă de foc, care să ardă și să mistuiască toate boldurile și pornirile rele ale firei noastre, tot ce ne trage la pământ și ne aruncă în mocirla unor plăceri și interese trecătoare și nevrednice de ființa noastră intelectuală, aș vrea să am măcar atâta putere, încât să pot purta prin salele mari, ce înconjoară această catedrală, și să vă arăt păreții lor goli, de care ar trebui să atârne portretele nenumăraților mucenici ai științei, culturei și luptelor noastre naționale, și să vă spun, că acești păreți ar trebui să fie toți împodobiți – întocmai ca la alte persoane civilizate – cu icoanele celor ce au durat zidurile acestor școli, au ilustrat catedrele lor în curs de un veac și jumătate, au strălucit ca stele luminoase pe bolta cerească a științei și culturii naționale, au întemeiat fundațiuni pentru nutrire a sute de mii de școlari harnici, pentru ca tinerimea, care se perindă cu miile în fiecare an în acest orașel, să aibă prilejul de a-și lua din icoanele privite cu pietate o pildă neuitată pentru viața ei...”¹⁶. Într-adevăr parcă îl zărim aievea pe orator, parcă ajung până la noi privirile scânteietoare ale celui din glasul căruia se revarsă aceste cuvinte indeniare care, înmănunchiate, oferă o remarcabilă lecție de educație națională, un îndemn plin de învățăminte pentru cei de atunci dar și pentru cei de astăzi. Mesajul pornit nu numai din pieptul dar și din inima oratorului se deslușește cu claritate. El nu era altul decât acela de a căuta și de a afla în carte de aur a neamului resursele și mijloacele fortificării morale a unei generații amorțită de o anume „toropeală intelectuală”, cum plastic o caracteriza Bunea, și care nu deslușea cu limpezime calea de urmat pentru a asigura propășirea neamului său.

Remarcabilă ni se dezvăluie și gândirea politică a istoricului care, deși are o formație religioasă, profesează totuși puncte de vedere pozitiviste și în mod surprinzător chiar deterministe, racordându-se în unele privințe teoriilor evoluționiste vehiculate în epocă. Istoricul, analizând cu spirit critic devenirea propriei națiuni și

15. Ibidem.

16. A. Bunea, Amintirea lui T. Cipariu, Blaj, 1905, p.22.

avatarurile pe care aceasta a fost nevoită să le suporte, cu deosebire după realizarea pactului dualist, își formează treptat o gândire care are la bază o idee nouă despre națiune. Cu privire la această problemă se cuvine a fi menționat faptul că, după 1894, un suflu nou și-a făcut loc în ideologia națională a românilor din Transilvania care se va finaliza în 1905 cu o schimbare radicală constând în abandonarea pasivismului și adoptarea activismului ca strategie politică a Partidului Național Român.

Augustin Bunea, ancorat deopotrivă în mișcarea de regenerare spirituală dar și în cea politică, se va alia conceptului de federalizare formulat de Aurel C. Popovici în lucrarea „Die vereinigten Staaten von Gross – Österreich” („Statele unite ale Austriei Mari”) publicată la Viena în anul 1906. Ineficiența colaborării cu maghiarii, o realitate regretabilă dar adevărată, demonstrată în mod ineluctabil de eșuarea mișcării memorandiste, îl determină pe Bunea să ajungă, ca de altfel și alți lideri ai mișcării naționale, la o reevaluare a raporturilor națiunii sale cu dinastia de Habsburg și curtea vieneză și concomitent la o redimensionare, în concordanță cu evoluțiile istorice recente, a relațiilor cu frații români de pretutindeni, deci inclusiv cu cei din regatul României. Asemenei lui Popovici, Bunea nu întrevide o dezagregare iminentă a Ungariei pe baze etnice dar, consideră că, o monarhie federalizată, „o Austrie Mare” ar putea crea condiții în care să se poată manifesta liber principiul autodeterminării naționale pentru popoarele care o compun, între care desigur că erau avuți în vedere pe criterii care să elimine orice inechitate sau discriminare și românii¹⁷.

Această opțiune politică exprimă o gândire pragmatică și ea nu înseamnă nicidecum o abandonare a crezului național. În panegiricul dr. Aurel Mureșianu ținut la Brașov în 1909, A. Bunea expune ceea ce el considera „binefacerile Casei domnitoare de Habsburg” asupra românilor transilvăneni, de unde și „lealitatea” acestora față de „augusta Casă domnitoare” despre care afirmă că a fost „scrisă în memoriile marelui episcop Ioan Inocențiu Clain”, apoi desfășurată în *Supplex Libellus* la 1791 și „pecetuită cu jurământul pe Câmpul Libertății din Blaj” la 1848¹⁸. Acceptarea acestei orientări nu se rezumă însă la această prezumție căci A. Bunea enunță răspicat cel de-al doilea „punct cardinal” pe care trebuie să se sprijine politica națională și anume „închegarea poporului românesc de sub stăpânirea aceleiași Case puternice într-o individualitate politică” înzestrată cu toate condițiile de existență, „de dezvoltare și afirmare pe toate terenele vieții publice” și, în același timp, aflată în „legătură sufletească culturală cu românimea de pretutindeni”¹⁹. În acest concept se include ceea ce A. Bunea denumeste „politica tradițională a românilor din Ardeal și Țara Ungurească” pe care el, investigând trecutul, mărturisește că o vede „adânc săpată în inimile românilor adevărați” iar pentru idealul acesteia afirmă că „arhieriei mari și-au jerfit mitra, cârja și toată strălucirea tronului lor episcopesc” și tot pentru ea „s-au vărsat șiroaie de sânge ... și nenumărați mucenici naționali nu s-au lăsat să fie înfrânți decât frânți pe roată, sau spânzurați în furci, sau zăvorâți în temniță”²⁰. Aceasta este crezul politic pe care gândirea complexă a istoricului a ajuns să-l definească și să-l enunțe în chiar anul dispariției sale premature din viață. Este un punct de vedere, desigur că nu unicul, dar care părea totuși viabil în conjunctura internațională de la cumpăna dintre secolele al XIX-lea și al XX-lea. El a rezistat în arsenalul ideologiei

17. Idem, Panegiricul lui Dr. Aurel Mureșianu, Brașov, 1909.

18. Ibidem, p.13-14.

19. Ibidem, p.13.

20. Ibidem, p. 13-14.

naționale românești până în toamna anului 1918 când, evenimentele militare și politice, au deschis națiunii române o nouă perspectivă, aceea a desăvârșirii unității politice într-un stat național unitar.

Martori contemporani au sesizat momentele de satisfacere pe care șederile în România și cu deosebire în capitala acesteia, i le prilejuiau canonicului de la Blaj. Aceasta însă nu s-a sfiit să-și arate și mâhnirea datorată ritmului lent în care i se părea că România „se îndreptă către Apus și către rasele latine înrudite”²¹. Evident se aflau în cumpănă în aceste mărturisiri și imbolduri interioare manifestate ca un reflex al conștiinței sale religioase. Căci A. Bunea format la școala Apusului își însușise valorile Apusului.

Este vorba desigur despre Unirea religioasă care în cazul său se manifestă ca o profesiune sfântă de credință. El înțelegea să-și susțină convingerile religioase atât cu argumente dogmatice dar și cu considerente de ordin național. Experiența de viață întemeiată pe o riguroasă cunoaștere a istoriei neamului său îl făcea să considere Unirea ca fiind „cel mai bogat izvor pentru dezvoltarea națională”²². Afișând o atare concepție, Bunea se manifesta ca un „naționalist însuflețit, chiar înflăcărat dar în naționalismul lui nu găseai nimic respingător și brusc căci acest naționalism era spiritualizat și înălțat prin religiune”,²³ după cum remarcă unul din interlocutorii săi preferați din capitala României, Raymond Netzhammer, arhiepiscopul catolic al Bucureștiului.

Opera lui A. Bunea, alcătuită cu discernământ și cu mult spirit critic, bazată pe autenticitatea izvoarelor, a fost apreciată de D. Onciul, I. Bianu, I. Lupaș, de N. Iorga cu care legase o sinceră și rodnică prietenie.

Încredințând tiparului acest material, considerăm că îndeplinim o datorie care e totodată și un omagiu adus celui pe care N. Iorga, făcându-i portretul l-a apreciat ca: „Istoric desăvârșit, care a pus bazele studiilor critice privitoare la istoria românilor din Ardeal, orator fără pereche, scriitor din aceia cu care românii de dincolo îi fac cinste, Augustin Bunea a ținut strânse, în toată activitatea sa literară, legăturile culturale ale românilor din Ardeal cu românii de aici”²⁴.

Viorel LUPU

Școala Generală Nr. 6 Hunedoara

21. Album în amintirea canonicului Augustin Bunea, Blaj, 1910, p. 189.

22. Ibidem, p. 188-189.

23. Ibidem, p. 189.

24. N. Iorga, În amintirea canonicului Augustin Bunea. Articolul și alte semne de durere ale neamului, Vălenii de Munte, 1910, p. 161 și N. Iorga, O viață de om. Așa cum a fost, București, 1972, p. 303-304.

AUGUSTIN BUNEA – CONTRIBUTIONS MADE TO THE RAISING OF THE GREAT EDIFICE OF THE NATIONAL HISTORY

Summary

The essay points out the prodigious historical, cultural and political activities of the scholar Augustin Bunea who, by carrying on an old tradition, endeavoured steadily and with devotion in order to set the Romanian spiritual values beside the highest universal values.

The biography of the historian Augustin Bunea is briefly presented, being mentioned his main works, accomplished between 1890-1909-books, studies, essays, articles about the past of the Romanian church in Transylvania, monographies about some personalities of the Romanian culture and church and studies on the political, economic and social structures along the history of Transylvania.

More detailed and largely is presented his historical conception with positivist tendency and based on the critical analyses of the sources used in order to get valuable information that were disclosed by taking away the dust of silence and then introduced in the circuit of the scientific history. Judging by the appreciations of some outstanding historians who had studied his works-Nicolae Iorga included-Augustin Bunea is rightly called the founder of the scientific history of the Romanians in Transylvania. Writing about the past of his people, for Bunea did not mean only to peacefully describe the facts, but to assert a certain point of view and to reveal the significance the facts had. Thus, Bunea's writings are not mere sentences in a sequence, but real exegesis of history where do speak the documents thoroughly studied.

Augustin Bunea grew up as a product of the school in Western countries and sincerely believed in the values of the school in the West, yet he permanently expressed his strong belief in the virtues of his own people, trusting the justice of the rightful cause that urged his people to fight in order to protect his national being. For Bunea history was not a goal in itself, on the contrary, history was seen as a treasure of reasons meant to become powerful models for fighting, weapons even more powerful than swords and with a greater social, political and moral effects. His life came to an end when he was still full of that energy necessary for creation, but he left humanity a rich historical and cultural work, dedicated to the raising of „the great edifice of our national history“.

Trecentul nostru

Trecentul nostru, al Românilor din Ardeal și Ungaria, este încă foarte puțin cunoscut și din punctul de vedere al cunoașterii, pentru că mai ~~se~~ în comunități avem să o mulțumim lui I. Lincai, I. Clain și A. P. Chaior. După opinia acestor trei lucrări, care ne-au făcut să ținem în și oare câte ceva în întinerea noastră grosă al vieții noastre politice, religioase, sociale și culturale din secolul independent, istoriografia română în Ardeal și Ungaria n-a făcut mai nici un pas înainte. Ei se dau încercat a scrie istorie românească în secolul al 19-lea, de comun au copiat numai ce au găsit în cărțile celor trei mari lucrări amintite, fără a controla, îndrepta și întregi sursele lor, cu toate că în timp de o sută de ani s-a acumulat în număratoase și pretinse publicații, un material foarte bogat de acte și documente, atât dincolo de granițe din România, cât și din vechi la chaghiari, - material, care ne înfățișează secolul în lumină cu mult mai ~~vie~~ vie și în multe privințe cu totul altminterea, de cât cum l-au putut cunoaște cei ce au trăit și lucrat în secolul al 18-lea.

Este aceluși dorința noastră a celor de astăzi, să facem ce au făcut scriitorii din secolul al 18-lea. Prezum că au folosit de tot ce au putut cunoaște din izvoarele de până atunci, așa și noi să utilizăm tot ce putem cunoaște din documente, ce s-au publicat până în zilele noastre, ca tot-fel în lămurind greeșile înaintașilor

nostră și umplând golul, ce-l întâmpinăm la fiecare pagină din scrierile lor, că dăm în mâinile poporului nostru o istorie conștientă și realitate.

Mărturisesc, că lucrarea aceasta este la noi aprinsă cu neputință și o să văd, pentru că de o parte mi s-a părut că bărbatul gata a se aprinde de o mină așa de groasă, deși între ținem o linie românească, ale căror profesori de istorie minime nu pot face mai puțin pentru neamul nostru, de cât desvârlindu-i trecentul, iar de altă parte cei ce s-au aprins împotriva de această lucrare, nu pot să spună și înțeleg din mine o parte, ci din contră au fost batjocoriti și umbrati de oameni necompetenți, pentru că au interesat a ne pune în jocul prejudecăților, de care sunt pline mințile și inimile tuturor prin scrierile istorice defectuoase, greșite, ori chiar false de până acum.

Sar greutatea aceasta încă trebuie să o învingem în interesul neamului nostru, căci minime nu pot să contribuim la restabilirea unității de vedere și acțiuni, ce ne lipăște astăzi pe toate treburile vieții noastre publice ca perfectă cunoaștere a trecentului nostru.

Pentru înlăturarea acestei greutăți mult pot să facă și „Familia”, care s-a cunoscut în trecentul sen de 40 a. a încurajat pe toți scriitorii români din Ungaria și Ardeal, așa va lucra și în viitor, cu scrierile celor ce încep să critice marea clădire a istoriei noastre naționale, să fie convinsă și răspândită în cercuri cât se poate de largi. Dumnezeu să ajute în direcția aceasta atât ei, cât și venerabilului ei redactor.

Dr. Augustin Bunea

REGRUPAREA UNITĂȚILOR ARMATEI I DE SUB CONDUCEREA GENERALULUI DRAGALINA PENTRU OPRIREA OFENSIVEI GERMANO-AUSTRO-UNGARE DE PE JIU DIN OCTOMBRIE 1916

Intervenți militară românească din august 1916 s-a făcut într-un moment care s-a făcut într-un moment care s-a dovedit neprielnic armatei române, însă deosebit de favorabil Puterilor Antantei, care își epuizaseră toate rezervele în bătăliile de la Verdun, de pe Somme și din Galiția, și care doreau cu orice preț o reducere a presiunilor dușmane pe fronturile lor, ceea ce s-a și întâmplat; până la sfârșitul anului 1916, au fost aduse de către Puterile Centrale pe frontul românesc 24 de divizii de infanterie, 6 brigăzi de vânători de munte, 11 divizii și o brigadă de cavalerie – din care 10 divizii de pe frontul răsăritean, 4 divizii de pe cel apusean și una de la Salonic¹.

Începutul războiului pentru reîntregirea neamului a avut loc într-un climat de înalt elan național. Poporul român a înțeles să realizeze prin eforturi proprii idealurile sale de libertate și unitate. Actul intrării României în război era expresia voinței de unire a națiunii române, a necesității afirmării sale ca stat unitar și independent. În aceste împrejurări deosebite armata română intra, la 15/28 august, în Transilvania. Pătrunderea armatelor române în Transilvania s-a făcut prin 18 puncte, înfrângând apărarea inamică de la frontieră. Până la 25 septembrie 1916, armata română eliberase o parte însemnată a Transilvaniei. Conformația geografică a frontierei noastre muntoase a impus românilor de la început un dispozitiv strategic foarte dezavantajos și riscant. La 1 septembrie, situația trupelor pe frontul carpatic se prezenta astfel: de la Vârciorova la izvoarele Argeșului se întindea armata I (generalul Culcer), având cartierul general la Craiova. La centru, Armata a II-a (general Averescu) care după ce ocupase Brașovul, se pregătea să treacă Oltul, ca să înainteze în direcția nord-vest, spre linia Făgăraș-Sighișoara². La aripa dreaptă a frontului era armata a IV-a sau de Nord de sub comanda generalului Prezan, care prin văile transversale ale Carpaților Moldovei înaintau în continue lupte spre văile superioare ale Mureșului și Oltului, pentru a stabili legătura cu Armata a II-a³. În ce privește Armata I ea înaintase cu Divizia I în Valea Cernei și se găsea în fața Orșovei; cu Divizia a II-a pe Valea Jiului, unde ocupase Petroșanii și pasul Merișor, iar cu grupul Lotru-Olt – mai târziu diviziile 13 și 23 – ieșise din defileul Oltului și se răspândea în câmpia Sibiului⁴. Ca rezerve ale Armatei I erau destinate diviziile 2 și 12.

1. Mircea N. Popa, *Primul război mondial (1914-1918)*, București, 1979, p. 173.

2. Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1919*, vol. I, București, 1989, p. 234.

3. Ibidem.

4. Ibidem.

În fața Armatei 1 inamicul opunea 24 batalioane de infanterie, 6 escadroane de cavalerie și 5 baterii de câmp și munte⁵. În ținutul Hațegului se opunea trupelor Diviziei a II-a, unitățile brigăzii 144-a austro-ungară. În spatele ei, soseau de pe frontul din Vosgi chiar din prima săptămână a războiului, cele dintâi elemente ale Diviziei a 187-a germane⁶. La Orșova era brigada a 210-a schimbată peste câteva zile cu Brigada a 145-a de rezervă, întărită cu așa numitul grup al Dunării⁷. Dintre cele trei armate românești de pe frontiera Carpatică, Armata I era mai izolată, nu numai față de armata vecină, dar și propriile sale unități erau despărțite între ele de masive muntoase cu o grosime ce varia între 70-80 km. În sectorul Jiului, regimentele de gorjeni 18 și 58 ocupă Petroșanii, după care se constituie Divizia a II-a de sub comanda generalului Muică. Inamicul avea în această zonă Brigada a 144-a austro-ungară cu 6 batalioane de infanterie, cu 4 escadroane de husari și cu patru baterii de artilerie, la care se adăugau cele 3 batalioane de mineri militarizați de la minele Petroșani și Lupeni sub conducerea inginerilor lor. Deși Marele Cartier Român stabilise înaintarea în acest sector până pe un aliniament situat la nord de Hațeg, generalul Culcer socotind această poziție prea înaintată și riscantă, a decis să rămână pe o poziție mai apropiată de frontieră. La 7 septembrie trupele Diviziei a II-a ocupau defileul Merișor, sprijinindu-se pe dealurile Bran la sud și Băloi la nord.

După încercarea nereușită a trupelor austro-ungare, din 8 septembrie de a scoate pe români din această poziție, armatele române sunt silite să se retragă în urma unor crâncene bătălii date, de astă dată cu trupele germane la Merișor, Bănița și Petroșani, pe vechea frontieră. După aproape o lună de la intrarea României în război campania din Ardeal intra într-o fază nouă. La 19 septembrie 1916 generalul Falkenhayn, sosi la Deva, luând comanda Armatei a IX-a. În fața Armatei I române se alcătuiască Grupul Staabs, format din o divizie ungară de honvezi, a 51-a, trei divizii germane 78, 187 și Corpul alpin bavarez, și trei brigăzi austro-ungare, 143, 144 și 145, la Olt, Jiu și Cerna, întărite cu alte formațiuni mai mici⁸.

Eșuând în bătălia pentru trecătorile Moldovei dușmanul încearcă forțarea trecătorilor de la sud de Brașov, pe la Predeal, Predeluș, Bratocea, Bran, Buzău și Tabla Buții. Bătăliile pentru trecătorile Carpaților dura de 10 zile, fără ca germanii să fi reușit să pună mâna pe vreuna din ele. Drumul cel mai scurt spre București nu putuse fi forțat, în ciuda numeroaselor efective militare angajate aici. Dacă străpungerea nu-i reușise lui Falkenhayn pe drumul cel mai scurt, va încerca pe drumul cel mai lung. Germanii scontau, în cazul acțiunii de la Jiu, pe elementul surprinderii. Pentru această operațiune comandantul organizează o armată specială din trupe proaspete, șosite din rezervele armatelor Puterilor Centrale. Începuturile ofensivei germane fu fixat pentru 23 octombrie și va fi susținut de diviziile 2 și 301 infanterie și 6 cavalerie⁹. Atacul german a coincis cu operațiunile de regroupare a forțelor Armatei a I, ca urmare a hotărârii luate de Marele Cartier Român de a

5. Muzeul Județean Hunedoara-Deva, inv. 1081, Schița nr. 1 cu situația lucrărilor de fortificație amice și inamice la 14. VIII. 1916.

6. Constantin Chirițescu, op. cit. p. 235.

7. Ibidem, p. 258.

8. Ibidem.

9. Ibidem, p. 432.

forma rezerve în spatele armatelor luptătoare de pe frontul propriu-zis. Regruparea, ordonată de Marele Cartier, trebuia să se facă în chipul următor: la Cerna și la Jiu va rămâne numai câte o brigadă de 6 batalioane ale Diviziei I, având ca rezervă comună patru batalioane, la Filiași. O altă rezervă a Armatei I de 4 batalioane se va aduna la Piatra Olt, spre a fi îndreptată, după nevoie, în oricare din cele trei direcții amenințate.

Planul ofensivei germane era de a da un atac frontal cu trupele de infanterie în trecătorile Jiului și Buliga, spre a fixa acolo pe români și a efectuat o acțiune de înconjurare a aripilor. Divizia a 6-a cavalerie va înainta pe la Rostovanu, Piuș și Arcanu, în flancul frontului român, fără să țină seama de luptele ce se dau în munți, să ajungă în Câmpia Tg. Jiu, în spatele românului obligându-i să se retragă din trecători și să le lase deschise. Pentru ca românii să nu poată aduce trupe de la Cerna, se ordonă un atac concomitent asupra Orșovei.

În dimineața zilei de 23 octombrie dușmanul începe atacul pe toată linia. A doua zi, toate vârfurile de pe coamă erau în mâna dușmanului împreună cu pasul Vâlcău. Pe platoul Poiana lui Mihai Viteazul regimentul 41 infanterie are de înfruntat 8 batalioane inamice cu o artilerie superioară. Trupele române se retrag susținând lupte grele. Totuși la 25 octombrie la aripa vestică, armatele austriece ocupau vârful Boroștenilor, iar pe 26 octombrie Divizia 6-a de cavalerie germană începea marșul spre șes. La aripa estică, în trecătoarea Surduc și la est de ea înaintarea dușmanului era mai încetată. Pe dreapta Jiului coloanele inamice, atinseseră în seara zilei de 26 octombrie, satul Văleni, la câțiva km. de Tg. Jiu¹⁰.

Știind că slabele forțe de care dispunea sunt neputincioase pentru a opri revărsarea inamicului, generalul Culcer, comandantul Armatei I, propune la 24 octombrie, Înalțului comandament retragerea grupurilor de la Jiu și Cerna în spatele liniei Oltului și părăsirea Olteniei, Comandamentul suprem al armatei române nu admise modul de a vedea al generalului Culcer. În consecință, i se ridică generalului Culcer comanda Armatei I, care fu încredințată generalului Dragalina, comandantul Diviziei de la Cerna.

Noul comandant al Armatei I, era unul din cei mai valoroși ofițeri ai armatei române. Era bănățean de origine și servise la începutul carierei sale în armata austro-ungară.

Pătruns până la cel mai înalt grad de simțul datoriei, el știa să impună respectul ei printr-o purtare plină de blândețe și prietenie. Ofițerii îl adora: „tata Dragalina” pe cel ce fusese comandantul de școală militară al celor mai mulți din generația tânără. Divizia de la Cerna, pe care o comandase până în acest moment, devenise un corp de elită prin încrederea pe care știuse comandantul s-o inspire soldaților. Generalul Dragalina era omul indicat să facă față primejdiei. Luând în primire comandamentul Armatei I el de abia a avut timp să aibă un schimb de păreri cu predecesorul său, referitor la riposta ce trebuie să se dea dușmanului. Ideea de bază a acestui plan era: contraofensivă viguroasă cu trupele Diviziei a 2-a, care să lovească de front pe dușman și, în același timp, un atac în flancul drept descoperit al dușmanului cu ajutorul unui detașament mixt, care trebuia să vină de la Cerna prin Baia de Aramă¹¹.

10. Ibidem, p. 434.

11. Ibidem.

După ce a expediat ordinele trebuincioase, generalul Dragalina a plecat la Horezeu, unde a predat comanda trupelor Jiu, colonelului Anastasiu, deoarece generalul Cocorăscu, comandantul Diviziei a 2-a pleca în aceeași zi la Pitești, unde se organiza Divizia a 2-a ca rezervă strategică generală. Deși obosit după o noapte de veghe la lucru, în dimineața zilei de 25 octombrie, generalul Dragalina pleacă în defileul Jiului, spre a-și da seama de situație și a îmbărbăta pe luptătorii Armatei I demoralizați. Ajuns în inima defileului, până la Lainici, i se aducea știrea că primele patrulare inamice, au apărut în urma lui în defileu, între Bumbești și Lainici și au deschis focul împotriva trăsurilor și a grupurilor de oameni care se retrăgeau. Înapoindu-se pe șoseaua din defileul îngust, automobilul generalului a încercat să treacă cu maximă viteză, pentru a străbate locul primejdiei. Patrurile inamice deschid focul asupra automobilului generalul fiind lovit în brațul drept. Evacuat, pansat și operat prea târziu, el moare în spitalul Palatului regal din București, la 9 noiembrie 1916.

Armata de apărare de la Jiu primise o lovitură dureroasă, care-i zduncină și mai mult moralul. Moartea generalului Dragalina lăsase Armata I și Divizia I de la Cerna fără șef. Grupul de la Jiu își schimbase comandantul chiar în aceeași zi și o mare mișcare de trupe trebuia să înceapă pentru regrouparea impusă de comandantul suprem. Divizia I încorporează în odinea sa de bătaie și Grupul de la Jiu. Cu toate că nu există o deplină comunitate de vederi, trupele Armatei I se regroupează pentru a începe contraofensiva. Dușmanul continua să înainteze dar în jurul său trupele române se adunaseră, formând un semicerc. Dinspre vest sosea în marșuri forțate Detașamentul Dejoianu, compus din 4 batalioane, un escadron și 2 baterii, cu misiunea de a ataca flancul drept și spatele inamicului¹².

În ziua de 27 octombrie cele două armate se găseau față în față, gata de luptă. La orele 10 începe contraatacul și de front și de flancuri. Până seara dușmanul este alungat spre munți, fiind înfrânt pe toată linia frontului. La 29 octombrie neobositele trupe române luau cu asalt, într-un elan irezistibil toate pozițiile dușmanului de pe înălțimi¹³. Era o victorie a elanului și abnegației ostașului român. Victoria română se datora și planului bine chibzuit și energic executat, la care a contribuit din plin și generalul Ioan Dragalina. Bătălia de la Jiu, după cea de la Oituz, constituie a doua mare victorie pe care românii au câștigat-o împotriva puternicului lor adversar, de la începutul ofensivei lui Falkenhayn.

Elena BUGNARIU

Muzeul „Castelul Corvineștilor” Hunedoara

12. Ibidem, p. 436.

13. Ibidem, p. 440.

***LES EFFORTS DU GÉNÉRALE ION DRAGALINA POUR L'ARRET DE
L'OFFENSIVE ALLEMANDE-AUTRICHE-HONGROISE SUR LA VALÉE DE
JIU EN OCTOBRE 1916***

Résumé

Après l'entrée des unités de l'armée ^{1^{re}} dans la Vallée de Jiu et l'avancement jusqu'à Bara Mare, les troupes autriche-hongroise, secondées par celles allemandes ont réussi de les repoussées jusqu'à l'ancienne frontière. Le commandement allemande ont essayé de pénétrer la Vallée de Jiu, tenir compte du fait que les troupes allemandes ont échoué de pénétrer les Carpates de la Moldavie.

Sous la pression des ennemis allemandes, le commandement de la Division de Cerna a été assigné au général Ion Dragalina. Il a réussi le regroupement des unités de l'armée pour l'éloignement des ennemis. Blessé dans le couloir du Jiu, le général Dragalina décéda à l'hôpital du palais royal de București, à 9 novembre 1916.

Dr. AUREL VLAD (1875 – 1953) **– PROFIL AL PERSONALITĂȚII –**

Orăștia, important centru cultural și economic al românilor ardeleni, avea să joace un rol deosebit și în deșteptarea conștiinței politice și naționale a acestora, devenind în același timp și un important centru polarizator al politicii activiste a Partidului Național Român din Ungaria. O figură reprezentativă pentru lupta politică a românilor din prima jumătate a secolului al XX-lea a fost doctor Aurel Vlad.

S-a născut în 27 ianuarie 1875, la Orăștie. Tatăl său, Alexandru Claudiu Vlad era licențiat al școlii germane de drept de la Sibiu și îndeplinea funcția de secretar al Consiliului orașului. Mama sa, Aurelia Barițiu, era fiica lui Gheorghe Barițiu, fondatorul „Gazetei Transilvaniei”¹. Rămas orfan la vârsta de trei ani A. Vlad nu a moștenit decât un nume cinstit și respectat, iar datorită unchiului său a primit o educație îngrijită și aleasă. După ce a terminat cursul primar la Școala românească și la cea săsească din Orăștie, a urmat Colegiul reformat „Kun” din aceeași localitate, luându-și bacalaureatul în anul 1893. În același an a beneficiat de o bursă de studiu din partea Fundației „Gojdu” pentru a urma cursurile Facultății de Drept din Budapesta².

În această perioadă, cele două idei de bază ale epocii moderne – libertate națională și dreptate socială se programau cu repeziciune în centul și răsăritul Europei. Iar una dintre categoriile cu cei mai mulți aderenți ai acestor idei pozitive era ceea a studenților. Astfel și A. Vlad a luat parte activă la mișcările politice universitare. Concomitent cu perioada studiilor lui A. Vlad la Budapesta, se desfășoară în Ungaria procesele intentate dr. V. Lucaciu pentru „calomnierea publică a guvernului”. După o perioadă de detenție, marele luptător activ pentru unirea românilor va fi eliberat în 7 februarie 1894. Acest fapt a produs bucurie între români, dr. V. Lucaciu, fiind întâmpinat cu cântece și urale în cadrul unei scurte întruniri organizate a doua zi, unde vorbesc reprezentanți ai studenților români, slovaci, reprezentanți ai presei (A. Vlad), ai PNR (V. Braniște), ai corpului didactic (V. Mangra) ș.a.³.

Împreună cu colegii săi Iuliu Maniu, Elie Cristea (viitorul patriarh Miron) și alții, Aurel Vlad participă în toamna anului 1894 la Congresul studenților de la Constanța bun prilej pentru manifestațiile în favoarea memorandiștilor întemnițați. La 1 noiembrie 1895, Aurel Vlad alături de o serie de colegi printre care Constantin Missits, Ilarie Chendi, semnează o adresă de compasiune pentru ziaristul Valeriu Braniște, aflat în temniță⁴. Pentru participarea sa la aceste acțiuni ale tinerimii universitare, Aurel Vlad

1. L. Ciumașiu, Un om al Orăștiei: dr. Aurel Vlad, în „Cuvântul liber”, nr. 507. 29 noiembrie 1991, p. 2.

2. Ibidem.

3. I. Iacoș și V. Achim, „Dr. Vasile Lucaciu – luptător activ pentru unirea românilor. Texte alese”, Cluj-Napoca, 1988, p. 42-43.

4. D. Demșea, Dr. Aurel Vlad- date biografice comprehensive, în „Corvineana”, Hunedoara, an I, 1995, nr. 1, p. 197.

este pus în anul 1897 în discuție de către Senatul universitar. Îi ciuda acestui impediment, în iunie 1898, A. Vlad a obținut titlul de doctor în drept. El va păși tot mai hotărât pe terenul luptei pentru drepturi civile din momentul în care începe stagiul de practică avocațială, între anii 1897-1899, la Mihai Bontescu în Hațeg⁵.

Vremea în care a trăit și s-a afirmat ca om politic mai ales, a fost perioada când românii din Ardeal luptau pentru libertatea națională, unire, înfăptuiri economice și politice reale. Dând dovadă de multă capacitate de muncă, Aurel Vlad a fost ales în anul 1899 ca și consilier al Consiliului județean Hunedoara. În septembrie 1900, după împlinirea stagiului de candidat de avocat, a trecut examenul de liberă practică înaintea Comisiei din Mureș-Odorheiu și s-a stabilit ca avocat în Deva, unde a avut o numeroasă clientelă⁶. În 1901 se mută de la Deva la Orăștie, unde a fost ales ca director și juristconsult al Institutului românesc de credit și economii „Ardeleana”, care ocupa al treilea loc între institutele românești de peste munți⁷. La scurt timp, ca o recunoaștere a meritelor sale, este ales membru în Comitetul „Casinei române” din Orăștie⁸.

Primul lucru pe care-l face, în afară de preocupările propriu-zise de bancă, care avea ca caracter ecomonic românesc, e să înjghebeze pe plan politic o acțiune prin care să impulsioneze activitatea Partidului Național Român, determinându-l să abandoneze tactica pasivistă, pe care o inițiasse tocmai bunicul său, Gh. Barițiu. La începutul secolului al XX-lea, în Transilvania asistăm la apariția unei noi generații de intelectuali, funcționari, oameni de afaceri care consideră cadrul constituțional oferit de PNR, tactica și programul lui neconcordanți cu situația politică din Imperiul Austro-Ungar.

Locul central în divergențele de păreri din conducerea partidului l-a reprezentat necesitatea schimbării tacticii rezistenței pasiviste pe tărâm electoral, în raport cu noile condiții ale epocii, înlocuind-o cu una directă, a activismului general. În fruntea acestei acțiuni s-au aflat între alții Ioan Rusu-Șirianu, Valeriu Braniște, Vasile Mangra, Mihai Popovici, Aurel Vlad. Purtătorii de cuvânt ai noii tactici au fost publicațiile : „Tribuna poporului” din Arad, „Revista Orăștiei” și mai apoi „Libertatea” din Orăștie.

Au existat câteva tentative de reorganizare a PNR, pornite din inițiativa conducătorilor „bătrâni”, adepți în continuare ai pasivismului, dar ele au eșuat pe rând. Astfel, la Deva a avut loc în 22 aprilie 1899 o consfătuire la care au luat parte Alexandru L. Hossu, Francisc Hossu Longin, Amos Frâncu, Nicolae Comșa, Aurel Vlad și alții. Participanții au cerut cu insistență convocarea unei conferințe naționale în acest scop. Această inițiativă a rămas însă fără ecou⁹. Mai mult, întrunit între 4-5 septembrie 1901 la Cluj, Comitetul Executiv al PNR, după dezbateri furtunoase, a decis totuși menținerea în continuare a partidului pe linia tacticii de pasivitate. În apelul lansat cu acest prilej, Comitetul a căutat să explice cauzele care l-au determinat să continue politica pasivității, și anume: „tendința vădită a principiului de guvernare de a exclude din viața satului voința poporului român ca individualitate politică, legea electorală cu sensuri deosebite, împărțirea cercurilor electorale, abuzurile fără de margini ale puterii de stat”¹⁰.

5. Ibidem, p. 198.

6. L. Ciumașiu, art. cit.

7. Libertatea, Orăștie, 1902, an. I, nr. 2, p. 3.

8. Ibidem, 1902, an. I, nr. 8, p. 3.

9. L. Maior, „Mișcarea națională românească din Transilvania 1900-1914”, Cluj-Napoca, 1986, p. 48-49

10. „Unirea Transilvaniei cu România - 1 Decembrie 1918”, București, 1972, p. 302.

Dar ca orice acțiune de protest, pasivitatea nu putea fi dusă la nesfârșit fără să dăuneze în cele din urmă cauzei pe care o servise la început. Se impunea deci trecerea de la o luptă pasivă la alta activă. În acest scop, Aurel Vlad împreună cu un grup restrâns de tineri, înființează ziarul „Libertatea”, care va apare la Orăștie de la 1 ianuarie 1902 sub redacția lui Ioan Moța. În primul număr al ziarului apare și programul politic, elaborat de A. Vlad și semnat de cei care l-au inițiat, printre care: Ilarie Chendi, Ioan Moța, Alex. Vaida-Voievod, dr. Victor Bontescu, care aveau să joace un rol important în viața partidului. În program se spunea: „Voim ca <<Libertatea>> să fie o tribună liberă în înțelesul bun al cuvântului. În ea se va da loc discuțiilor politice serioase, fie pro, fie contra noastră. Fondăm ziarul <<Libertatea>> cu darul și scopul de a lucra și noi, din toate puterile noastre, pentru pararea loviturilor externe, cum și pentru căutarea și aflarea căilor de regenerare și îmbunătățire a situației interne... Vom cere deci, înțepit, căutarea modalităților cu ajutorul cărora să vedem din nou pus în funcțiune Partidul Național Român! Vom arăta înșine ce ar fi de făcut în privința aceasta”¹¹.

Astfel ia ființă gruparea neo-activă de la Orăștie, care a jucat un rol important în noua orientare politică a mișcării naționale, alături de cea arădeană. Acestea i se alătură și dr. Ioan Mihu din Orăștie, care începând cu anul 1902 a pus în discuție prin intermediul ziarului „Libertatea” chestiunea schimbării programului PNR din 1881 și a făcut o amplă pledoarie pentru axarea activității PNR la condițiile concrete de atunci¹². Liderii grupării din Orăștie preconizau răspândirea noilor principii politice cu ajutorul cluburilor județene și cercuale ca o primă etapă în refacerea pe baze noi a PNR.

Împreună cu alți tineri, formați în spiritul ideilor liberale de la sfârșitul secolului al XIX-lea, Aurel Vlad a intuit calea cea mai potrivită pentru reafirmarea ca națiune majoritară a românilor din Transilvania și pentru păstrarea identității sale, aceea a luptei politice prin Parlament. În timpul discuțiilor din Comitet, se află că la Dobra, jud. Hunedoara se va ține o alegere parțială de deputat. Aurel Vlad consideră că s-a ivit o bună ocazie ca partidul să-și prezinte un candidat și se adresează lui Vaida propunându-i să candideze. Acesta refuză, spunându-i lui A. Vlad că cinstea de a o primi îi revine lui, întrucât el este inițiatorul mișcării activiste. Aurel Vlad știa că va candida pe cont propriu; și nu în numele partidului¹³. De la Sibiu, A. Vlad pleacă direct la Dobra unde, în fața a peste 1000 de români, era însoțit de un „impunător număr de soți de principii”: Nicolae Comșa (Săliște), dr. Alex. Vaida-Voievod (Olpret), dr. Victor Bontescu (Hațeg), dr. Iustin Pop (Deva), dr. Romul Dobo (Orăștie), ș.a. În fața celor adunați, dr. A. Vlad și-a prezentat programul, a vorbit „energic, însuflețit, cald”, accentuând naționalismul părerii sale. În discursul său electoral de la Dobra, dr. A. Vlad s-a situat pe programul din 1881 al PNR-ului, la care se adăugau revendicările expuse în scrisoarea lui Iuliu Maniu din 15 februarie 1902¹⁴.

Mobilizând în sprijinul candidaturii sale o mulțime de forțe tinere, A. Vlad reușește să câștige alegerea ce are loc la 6 iunie 1903. El este ales deputat dietal cu 256 voturi, contra altor 204 voturi primite de contracandidatul său, liberarul dr. Farkas Bela¹⁵. După această victorie electorală, el a primit felicitări de la dr. Ioan Mihu, Sextil

11. Libertatea, 1902, an. I, nr. 1, p. 1.

12. „Unirea Transilvaniei...”, p. 303.

13. M. Vlad și L. Ciumașiu, „Orăștia în viața și istoria Partidului Național Român și Partidului Național Țărănesc - Creștin Democrat”, Simeria, 1993, p. 5.

14. Libertatea, 1903, an. II, nr. 20, p. 1.

15. Ibidem, 1903, an II, nr. 22, p. 1.

Pușcariu, Alex. Vaida-Voievod, din partea unor grupuri de simpatizanți din diferite localități ale Transilvaniei. La întoarcerea sa în Orăștie, i s-a făcut o primire impresionantă¹⁶.

Alegerea de la Dobra a fost punctul de vârf al mișcării naționale românești din anul respectiv. Victoria sa a fost primită cu multă bucurie, dovedind popularitatea neoactiviștilor. În acest sens, semnificative ni se par aprecierile cuprinse în „Revista parlamentară și politică” București, care nota: „Alegerea aceasta e un fapt istoric, căci de 15 ani, de când cu alegerea gen. Traian Doda de către grănicerii din Caransebeș, n-a mai fost ca deputat în Ungaria, român cu program național”¹⁷.

La o lună după alegerea de la Dobra, în 8 iulie 1903, dr. Aurel Vlad va ține prima cuvântare în Parlamentul de la Pesta, în care citim: „Da, am fost pasiviști. Am decretat pasivitatea de silă, am decretat-o fiindcă n-am putut alege nici un singur candidat, căci cu jandarmi și cu baionete ați împiedicat aceea, ca alegătorii noștri să poată vota!... Da, am fost și suntem oprimați (strigăte din stânga: <<Unde?>>). Da, suntem oprimați atunci, când susțineți un cens electoral aproape imposibil, numai pentru aceea, pentru că vă temeți ca din cercurile electorale ardelen n-ar mai veni aici atâția deputați guvernamentali, ca până acum”¹⁸. A.Vlad a declarat că este ales cu programul PNR, iar la protestele deputaților maghiari că nu există un astfel de partid, el le răspunde: „veți vedea că există pentru că la alegerile viitoare PNR va fi în parlament cu 15-20 de deputați”¹⁹. A doua zi chiar și ziarul maghiar „Budapesti Naplo” recunoaște că „tânărul deputat valah e orator inteligent și vorbește bine ungurește: nu a fost agresiv, ci viclean și cu două înțeleșuri”²⁰. Prin curajul cu care el combate guvernul și proiectele acestuia, el câștigă simpatia și admirația deputaților slovaci.

În anul 1904 se constituie cluburile electorale județene, remarcându-se activitatea grupului neoactivist de la Orăștie. Dorind să-l atragă în politica activistă pe Ion Mihu, A. Vlad îl propune pe acesta ca președinte al clubului electoral, dar este refuzat. Astfel, este ales președinte A. Vlad. Se constituia acum prima formă de organizare politică a PNR în Orăștie. Aceste cluburi, potrivit legilor maghiare, puteau funcționa numai în timpul alegerilor și a pregătirii acestora²¹.

În luna septembrie 1904, cu ocazia adunării generale a „Astrei” de la Timișoara, o mare parte din conducătorii români au luat parte în discuție la sugestia lui A. Vlad, problema participării la viitoarele alegeri. Ca urmare a convorbirilor avute, A. Vlad a întreprins o călătorie în județul Caraș-Severin. La Răcășdia, Sasca Montană și Berliște, prin cuvântările sale, A. Vlad s-a străduit să-i determine pe bănăteni să adopte activismul politic. El a criticat cu această ocazie proiectul de buget și cel de lege școlară al ministrului Berzeviczy și a pretins aplicarea legii naționalităților din 1886²².

Activitatea lui A. Vlad în Parlament a fost urmărită cu interes. În discursurile sale el a criticat politica guvernului față de naționalități. În ședința din 4 iulie 1904, A. Vlad răspunzând deputatului Sztalmari Mor, că românii n-ar fi credincioși ideii de stat unitar, a declarat: „Apoi da, e adevărat, că acele idei de stat, pe care o reprezintă

16. Ibidem, 1903, an II, nr. 22, p. 1.

17. „Revista parlamentară și politică”, București, 24 mai-6 iunie 1903.

18. Supliment Libertatea, 1903, an. II, nr. 26.

19. M. Vlad, L. Ciumașiu, op. cit., p. 6.

20. Budapesti Naplo, nr. 185, p. iulie 1903.

21. M. Vlad, L. Ciumașiu, op. cit., loc. cit.

22. L. Maior, op. cit., p. 65.

stimatul condeputat Banffy Dezső și care culminează cu aceea, ca estirpate au să fie naționalitățile, eu nu îi sunt aderent. Nu-i sunt și nu-i pot fi aderent, pentru că de la strămoșii mei mi-am moștenit numele, pentru că m-am născut valah, și eu sunt mândru că sunt valah! (O voce „Te-ai născut cetățean ungur!”). M-am născut cetățean ungur, dar naționalicește sunt valah și niciodată nu voi nega naționalitatea²³.

Noile alegeri pentru Parlamentul maghiar au fost fixate pentru data de 26 ianuarie 1905. În aceste condiții, Comitetul executiv al partidului convoacă Conferința națională pe data de 10 ianuarie 1905 la Sibiu. Convocatorul Conferinței a fost semnat de Gh. Pop de Băsești în calitate de președinte și de Vasile Lucaciu ca secretar general, cu instrucțiuni în post-scriptum semnate de A. Vlad. La Conferință se prezintă 97 delegați, din care pentru intrarea în activitatea parlamentară au votat 79,12 au fost contra și 6 s-au abținut. S-a ales noul Comitet executiv, din care făcea parte și dr. A. Vlad. Acesta a lansat un apel către alegătorii români, anunțând participarea candidaților PNR la campania electorală. În urma alegerilor din anul 1905, au intrat în parlament doar opt deputați români, A. Vlad urmând să reprezinte cercul electoral Orăștie. Deputații români vor forma împreună cu slovacul Milan Hodza și sârbul Ludovic Pavlovici, „Clubul parlamentar naționalist”²⁴.

Demisia guvernului, la 21 iunie 1905 și pregătirea noii sesiuni parlamentare (1906-1911) i-au oferit lui A. Vlad răgazul să revină acasă, unde se căsătorește cu Ana Iancu. În contextul și viața politică a vremii, A. Vlad a intrat destul de sărac. Candidat în diferite circumscripții electorale din Ardeal sau Banat, dr. A. Vlad s-a convins că o astfel de confruntare costă între 800-2100 coroane, ceea ce reprezenta valoarea a 2-6 jugăre de pământ, respectiv 1-3 ha teren arabil. Un susținător apropiat al său, Daniil David, se pare că l-a convins că dacă vrea politică trebuie să fie bogat și aceasta nu o poate realiza decât prin căsătorie. Așa se face că în 1905 dr. A. Vlad se căsătorește cu Anuța Adamovici, care vânduse în Munții Apuseni un teren bogat în zăcămintele de aur și cumpăraseră la Bobâlna, lângă Orăștie, de la maghiarul Velicska, moșia acestuia²⁵.

În urma alegerilor din 1906, numărul deputaților români din partea PNR a crescut la 14, printre ei aflându-se și A. Vlad. Acesta demisionează în același an din postul de director al băncii „Ardeleana” pentru a se putea dedica exclusiv activității sale politice din Budapesta. Aici, împreună cu Alex. Vaida și Teodor Mihali, pune bazele celor două ziare ale PNR: cotidianul „Lupta” și săptămânalul „Poporul Român”²⁶. În discuția asupra legii de indemnizare din parlamentul maghiar, în ședința din 5 iunie 1906, deputatul A. Vlad a spus: „Știe doară orșicine că statul a făcut multe colonizări, împărțind moșiile erariale (domeniile coroanei) între coloniști. Întreb: se află un singur român sau sârb care a fost astfel colonizat?... Cum se poate atunci vorbi despre aceea că în fața legii este egalitate, că egală-i tratarea față de român, slovac, maghiar?”²⁷ A. Vlad era nemulțumit de atitudinea diferențiată a guvernului în domeniul colonizărilor și de atitudinea discriminatorie față de naționalități. În anul 1907, Robert

23. „Unirea Transilvaniei...”, p. 339.

24. M. Vlad, L. Ciomașiu, op. cit., p. 6-7.

25. P. Baci, Contribuția materială a dr. Aurel Vlad la înfăptuirea Marii Uniri din 1918, în „Orăștia și Marea Unire”, Orăștie, 1993, p. 4.

26. M. Vlad, L. Ciomașiu, op. cit., p. 8.

27. T.V. Păcățian, „Cartea de Aur”, Sibiu, 1915, vol. VIII, p. 264.

W. Setton-Watson, publicist și istoric englez, are la Budapesta mai multe întrebări, el a observat nemulțumirea românilor față de Francisc Iosif și politica sa față de români²⁸.

A. Vlad va duce în discuția parlamentului, în mai multe ședințe, problema votului universal, considerată de el ca singura cale de reformare a vieții parlamentare în Ungaria. Programul PNR votat la 10 ianuarie 1905, înscris la punctul șase: „legea electorală pe baza sufragiului universal și arondarea cercurilor cu număr egal al alegătorilor, votare secretă în sediile notariale”. În ședința din 26 septembrie 1908, în parlament, A. Vlad îl interpelează pe Andrássy Gyula în legătură cu proiectul său de reformă electorală și principiile pe care le pune la baza acestuia²⁹.

La 5 aprilie 1910 are loc Conferința Națională a partidului pentru a stabili platforma electorală. Presa partidului pregătește opinia publică și arată că alegătorii din Caransebeș cer candidatura lui A. Vlad în circumscripția lor, deși era solicitat și la Orăștie. În alegeri, PNR a suferit o grea înfrângere, fiind aleși doar 5 deputați din partea sa. Aurel Vlad a căzut la Orăștie și Caransebeș fiind considerat un „orator agitator”, așa cum îl numeau politicienii unguri. În aceste condiții, guvernul român a exercitat presiuni asupra guvernului Tisza, pentru a se împăca cu românii.

Tratativele nu se duc direct cu PNR, ci cu Ioan Mihu. Acesta după ce a avut în perioada 24 iulie – 25 septembrie 1910 un larg schimb de opinii cu aproape toți frunzașii PNR (inclusiv dr. A. Vlad), a înaintat guvernului maghiar un memoriu. Acesta este însă refuzat, iar tratativele rupte³⁰.

În 1913 primul-ministru Tisza inițiază noi tratative, de data aceasta direct cu PNR. Comitetul Executiv al PNR a numit o comisie formată din zece persoane, din care făcea parte și A. Vlad, să elaboreze un memoriu de revendicări. Pentru discuții direct cu guvernul au fost delegate trei persoane: Teodor Mihali, Iuliu Maniu și Valeriu Braniște. Guvernul neacceptând recomandările PNR, Comitetul Executiv a hotărât în februarie 1914 întreruperea definitivă a tratativelor³¹.

În acest interval de timp A. Vlad nu neglijează nici rosturile mișcării culturale românești. După adunarea cercuală din primăvara anului 1911, dr. Aurel Vlad îi urmează lui Ioan Popovici la conducerea despărțământului Orăștie al „Astrei”. La 1 septembrie 1913, despărțământul IX Orăștie al „Astrei” numără nouă membri fondatori, dousprezece membri pe viață și nouă membri ordinari, fiind unul din cele mai puternice din Transilvania. În același an se constituie 4 agenturi în comune puternice și se pregătește Adunarea generală a „Astrei”, care urma să se desfășoare în zilele de 14-15 septembrie 1913. Eforturile organizatorilor au fost remarcate de către președintele „Astrei”, Andrei Barseanu. În numele despărțământului, dr. A. Vlad a salutat participanții la adunarea generală și a mulțumit pentru onoarea acordată orașului Orăștie de a găzdui această manifestare. În cadrul adunării, dr. A. Vlad a fost ales membru în Comisiunea pentru candidarea președintelui, vicepreședintelui și a membrilor Comitetului Central. Activitatea despărțământului încetează în vara anului 1914 datorită stării de război. Ea este reluată în 1918, când la îndemnul directorului său, dr. Aurel Vlad, un mare număr de orăștieni vor fi prezenți la Marea Adunare Națională de la 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia³².

28. L. Maior, op. cit., p. 156.

29. Ibidem, p. 108.

30. M. Vlad, L. Ciumașiu, op. cit., p. 9-10.

31. Ibidem, p. 10-11.

32. I. Lazăr, Dr. Aurel Vlad - director al despărțământului Orăștie al Astrei, în „Orăștie 1884-1913”, Orăștie, 1993, p. 4.

După întreruperea tratatelor cu guvernul, PNR ține o serie de adunări, ultima fiind la Alba Iulia în preajma izbucnirii războiului mondial. Discursul ținut de A. Vlad e considerat agitație contra națiunii și i se deschide o acțiune politică. Izbucnind însă războiul, guvernul l-a amnistiat, temându-se de o revoltă publică. Comitetul Executiv al PNR hotărăște suspendarea activității partidului pe toată durata războiului³³. Aurel Vlad își suspendă și el activitatea politică. Dar cu toate acestea îl regăsim în 1915 la București, unde o delegație de cinci fruntași din Ardeal, compusă din Teodor Mihali, Vasile Goldiș, Ștefan C. Pop, Alex. Vaida-Voievod și Aurel Vlad sosise ca să ceară ca România să se proclame neutră, usque ad finem. Așa vorbeau se pare instinctele și în Ardeal³⁴.

După o durată de patru ani, războiul este pierdut de Germania și Austro-Ungaria. În 18 octombrie 1918, guvernul maghiar convoacă parlamentul pentru a-i prezenta situația în urma armistițiului încheiat cu Antanta și Statele Unite. Mergând pe ideea reluării rapide și grabnice a activității, Comitetul Executiv al PNR se întrunește la 12 octombrie 1918 la Oradea, în casa lui Aurel Lazăr. Conferința a adoptat o „Declarație” redactată de Vasile Goldiș, care urma să fie expusă în Parlamentul de la Budapesta de către Alex Vaida-Voievod. „Declarația” proclama dreptul la autodeterminare, fiind astfel un răspuns la „Manifestul” împăratului Carol al IV-lea prin care se proclama rezolvarea problemelor naționale ale Imperiului pe calea federalizării. Pentru realizarea în practică a „Declarației”, întrunirea de la Oradea a desemnat un Comitet de Acțiune format din șase persoane, cu sediul la Arad: Vasile Goldiș, Iuliu Maniu, Alex. Vaida, Aurel Vlad, Șt. Cicio-Pop și Ioan Suciu³⁵.

La 30 octombrie ia ființă la Budapesta „Consiliul Național Român Central”, format din șase reprezentanți ai PNR: Teodor Mihali, Șt. Cicio-Pop, Vasile Goldiș, Aurel Lazăr, Alex. Vaida și Aurel Vlad, precum și șase reprezentanți ai PSD: Tiron Albani, Ioan Flueraș, Enea Grapini, Iosif Jumanca, Iosif Renoiu și Baziliu Surdu. Acest Consiliu își stabilește apoi sediul la Arad, acționând ca un guvern provizoriu al Transilvaniei³⁶.

Reîntors în orașul său natal, Orăștie, dr. Aurel Vlad a dispus reeditarea gazetei „Libertatea”, care a reapărut la 11 noiembrie 1918 sub conducerea lui Ioan Moța.

Subordonându-se acțiunii desfășurate de CNRC, „Libertatea” va publica toate comunicatele acestuia, militând intens pentru mobilizarea maselor în vederea adunării de la Alba-Iulia. În 4 noiembrie, inteligența din Orăștie s-a întrunit în localul „Casinei Române” și la propunerea dr. A. Vlad s-a luat hotărârea ca pe 7 noiembrie să se convoace o adunare generală a Orăștie și împrejurimilor. În adunarea populară din 7 noiembrie, dr. A. Vlad a fost întâmpinat cu ropote de aplauze, el prezentând un raport detaliat participanților despre starea politică a românilor. A urmat apoi alegerea Consiliului Național Român din Orăștie, ca președinte fiind desemnat prin aclamații puternice dr. Aurel Vlad³⁷.

33. M. Vlad, L. Ciumașlu, op. cit., loc. cit.

34. S. Bocu, „Drumuri și răscruci”, vol. I, Timișoara, 1939, p. 149.

35. M. Vlad, L. Ciumașiu, op. cit., loc. cit.

36. „Unirea Transilvaniei...”, p. 528-530.

37. M. Vlad, L. Ciumașiu, op. cit., p. 13.

38. I. Lazăr, Constituirea Consiliului Național Român din Orăștie - 7 noiembrie 1918, în „Orăștia și Marea Unire”, Orăștie, 1993, p. 2.

39. „Unirea Transilvaniei...”, p. 614-615.

Revenind la Arad, dr. Aurel Vlad participă la tratativele din 13-15 noiembrie 1918 cu delegația maghiară, condusă de Oszkar Jaszi, legate de traducerea în fapt a principiului autodeterminării românilor. În cuvântarea sa, dr. A. Vlad a prezentat ca false statisticile invocate de delegația maghiară dovedind pe bază de cifre că „teritoriul reclamat de CNRC este un teritoriu geograficește compact românesc” al cărui „caracter etnografic îl dă în mod unitar poporul românesc. Nu e vorba, enclave etnografice sunt, dar acestea dispar în masa compactă a poporului românesc, pe care cu toate acestea națiunea română este aplicată și hotărâtă a o investi cu toate drepturile pe care ei înșiși și le vor cere între cadrele statului român”³⁹.

În fața punctului de vedere rigid al ungarilor, Iuliu Maniu declara că unica soluție este ruperea totală față de Ungaria, tratativele luând astfel sfârșit. În urma acestei situații, CNRC intensifică organizarea gărzilor naționale, A. Vlad ocupându-se de finanțarea lor. El a deschis la Banca „Victoria” din Arad un cont curent de 200000 coroane. Tot atunci el și-a găsit întreaga avere pentru un împrumut de 10 milioane coroane la Banca „Albina” din Sibiu, pentru plata funcționarilor publici din Transilvania. Chiar dr. A. Vlad însuși scria: „De altfel această avere a stat totdeauna în slujba națiunii, ea mi-a dat posibilitatea să-mi dedic cea mai mare parte a vieții lucrând și jefind pentru neam și pentru țară”⁴⁰. El a fost astfel, nu numai artizanul Unirii, ci și ctitorul material al marelui act pentru care a militat întreaga viață.

CNRC procedează apoi la convocarea Marii Adunări Naționale pe data de 1 decembrie 1918 la Alba Iulia. Mulțimii imense de pe Câmpia Cetății i-au vorbit mai mulți oratori: episcopii Miron Cristea, Iuliu Maniu, Alex. Vaida, Iosif Jumanca, Aurel Vlad și alții. În ședința din 2 decembrie 1918, în sala tribunalului din Alba-Iulia, din rândul Marelui Sfat Național s-a desemnat un comitet executiv cu o activitate permanentă, care să conducă afacerile curente ale Transilvaniei: Consiliul Dirigent. În rândul său au fost aleși cinsprezece membri, între ei aflându-se și dr. A. Vlad, iar ca președinte a fost desemnat I. Maniu⁴¹. Consiliul Dirigent este structurat pe douăsprezece resorturi, dr. A. Vlad fiind titularul Resortului de Finanțe. Totodată, el este unul din cei patru vicepreședinți ai Consiliului Dirigent, alături de Vasile Goldiș-instrucție, Alex. Vaida-externe și Șt. Cicio-Pop-război⁴².

La scurt timp, Iuliu Maniu și A. Vlad au plecat la București. aici, împreună cu V. Goldiș și Alex. Vaida au ținut mai multe consfătuiri, au participat la ședințe ale Consiliului de Miniștri și au discutat atât chestiuni generale, cât și speciale. În urma demisiei reprezentanților social-democrați din Consiliul Dirigent, dr. A. Vlad a preluat Resortul de Industrie temporar deoarece rămăsese fără titular⁴³. În lipsa lui I. Maniu, rezoluția prin care șvabii hotărâseră în 10 august 1919 să adere la unirea Transilvaniei cu România, a fost primită de dr. A. Vlad⁴⁴.

În contextul deselor schimbări din componența sa, chestiunea încetării funcționării Consiliului Dirigent a devenit un subiect important chiar pentru proprii săi membri. În ianuarie 1920, A. Vlad considera că „menținerea Consiliului Dirigent nu numai că nu e necesară, dar este cu totul imposibilă...După convocarea parlamentului și după votarea unirii se impune rapida desființare și înlocuirea lui cu servicii

40. P. Baci, art. cit.

41. Gh. Iancu „Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român (1918-1920)”, Cluj-Napoca, 1985, p. 15-16.

42. Ibidem, p. 19.

43. Ibidem, p. 28 și p. 64.

44. Ibidem, p. 83.

administrative pe lângă fiecare minister, pentru rezolvarea problemelor din Transilvania". Întrucât unii lideri ai PNR în frunte cu I. Maniu, s-au opus acestei cerințe, s-a desprins o grupare condusă de O. Goga (V. Lucaci, O. Tăslăuanu, I. Suci, A. Lazăr) care a părăsit PNR la sfârșitul lunii martie 1920 și decide fuziunea cu Partidul Poporului condus de gen. Alexandru Averescu⁴⁵. Consiliul Dirigent își va înceta activitatea la începutul lunii aprilie 1920.

În această perioadă (1919-1920) dr. Aurel Vlad a fost membru al guvernului Blocului Parlamentar condus de Alex. Vaida-Voievod, fiind: ministru de Finanțe (1 decembrie 1919-23 februarie 1920), ad-interim ministrul Industriei și Comerțului (1-16 decembrie 1919) și ad-interim ministrul de Interne (16-17 decembrie 1919). Programul acestui guvern prevedea: vot universal, reforma agrară și financiară. Programul, în probleme interne, a fost dezvoltat prin intervenții în Camera Deputaților de Vasile Madgearu (19 decembrie) și Aurel Vlad (23 decembrie). Acesta din urmă a pledat în discursul său în calitate de ministru de finanțe, pentru programul financiar al guvernului. Apreciind datorile statului la 21-22 miliarde lei și bogățiile statului, împreună cu cele particulare la cel puțin 300 miliarde, A. Vlad propunea un impozit de 10% pentru ambele categorii de bunuri naționale din care să se plătească datorile și să se pornească refacerea economiei. El socotea reforma agrară un act important „de la a cărei fericită rezolvare depinde liniștea și ordinea de stat”. În concepția lui A. Vlad trebuia înfăptuită prin împroprietărirea individuală a țăranilor, satisfăcând toate dreptele lor revendicări, fără a se înlătura posibilitatea existenței unei proprietăți de mijloc ca „îndrumător al țăranului”. A insistat și asupra necesității unificării monetare⁴⁶.

Dintre proiectele de legi financiare se remarcă cel în legătură cu dreptul de a contracta un împrumut intern sau extern. Proiectul a fost pregătit de guvern și susținut de A. Vlad, ministru de finanțe, fiind votat de parlament. A. Vlad cerea o poliță în alb, fără a arăta nici cantitatea împrumutului, nici care sunt creditorii aleși. A. Vlad s-a gândit în primul rând la un împrumut intern, așa cum în alte împrejurări a vorbit de un impozit perceput pe bunurile naționale. A avut în vedere și un împrumut extern atunci când țara va avea un buget echilibrat, adică excedentar, merit a da încredere creditorilor externi, aleși acolo unde valuta era stabilă și avea perspective să rămână așa. Pentru a spori veniturile statului și pentru a unifica taxele percepute de stat în toată țara la unele articole de consum (spirt, lichioruri, vin, șampani, zahăr, glucoză, uleiuri, ape minerale etc.) A. Vlad a adus în parlament un proiect de lege cu prevederi în sensul amintit, adoptat de ambele camere în 1920⁴⁷.

Între anii 1922-1923, A. Vlad este proprietarul ziarului „Solia dreptății” din Orăștie. Această gazetă a fost un organ național și independent, apoi oficios al PNTJ Deva-Orăștie. În paginile sale regăsim semnăturile lui L. Rebreanu, A. Vlașă, I. Agârbiceanu, C. Petrescu, S. Drăgoi etc⁴⁸.

În toamna anului 1926, după lungi tratative, se realizează fuziunea dintre PNR și PT sub denumirea de Partidul Național Țărănesc condus de Iuliu Maniu. În Comitetul Central Executiv al PNTJ, printre reprezentanții naționalilor se află și dr. A. Vlad. În urma alegerilor parlamentare din 1928, în noul guvern condus de I. Maniu, portofoliul

45. Ibidem, p. 295-297.

46. M. Știrban, „Din istoria României. 1918-1921”. Cluj-Napoca, 1987, p. 183-185.

47. Ibidem, p. 196 și p. 198.

48. I. Iliescu și T. Istrate, „Orăștie - 750 de ani”, Deva, 1974, p. 239.

Cultelor și Artelor este deținut de dr. Aurel Vlad între 10 noiembrie 1928-24 noiembrie 1929. Cea mai importantă realizare a sa din această perioadă a fost obținerea ratificării Convenției internaționale dintre statul român și Vatican de către parlamentul României, la 29 mai 1929⁴⁹.

În 28 iulie 1929 s-a votat legea privind organizarea ministerelor, în urma căreia numărul acestora a fost redus la 10. Pe această bază, în 14 noiembrie a fost efectuată o masivă remaniere, în urma căreia A. Vlad a devenit ministrul Industriei și Comerțului (14 noiembrie 1929-7 martie 1930)⁵⁰.

Odată cu restaurația monarhică a lui Carol al II-lea, disensiunile din PNT se amplifică și au ca rezultat pregătirea retragerii din PNT a grupării conduse de Alex. Vaida-Voievod. Din a doua parte a anului 1934, Vaida s-a declarat public pentru introducerea în program a prevederii „*numerus valahicus*”. La 25 februarie 1935, Vaida a pus bazele organizației Frontul Românesc. În acțiunea sa, el a fost urmat printre alții de către D.R. Ioanițescu, C. Angelescu, Emil Hațieganu, Ed. Mirto, V. V. Tilea, A. Vlad și alții. În urma acestei „fronde”, Aurel Vlad a fost desărcinat de la conducerea organizației PNT a jud. Hunedoara (19 martie 1935) și înlocuit în funcția de vicepreședinte al PNT (septembrie 1935)⁵¹. Noua orientare a lui A. Vlad nu înseamnă o abdicare a sa de la principiile de bază ale PNT, ci mai mult o dezaprobare a politicii de stânga a lui Nicolae Lupu și a altora ca el.

Anul 1938 marchează debutul regimului monarhic autoritar impus de Carol al II-lea. Partidele politice sunt dizolvate, iar prin decretul-lege din 16 decembrie 1938 se înființează Frontul Renașterii Naționale, declarat ca „*unica organizație politică în stat*”. Numai FRN avea dreptul de a fixa și a depune candidaturi în alegerile parlamentare, administrative și profesionale. Organele de conducere ale partidului erau numite pe scară ierarhică, nefăcându-se nici un fel de alegeri. Printre cei numiți în Consiliul Superior Național al FRN la 20 ianuarie 1939 se numără și dr. A. Vlad. În urma alegerilor din iunie 1939, A. Vlad este numit senator de regele Carol al II-lea (5 iunie 1939) și obligat să jure credință regelui și să poarte uniforma FRN⁵².

Când se introduce practica de guvernare prin decrete-legi, A. Vlad ia atitudine hotărâtă împotriva acesteia și ține la 12 aprilie 1940 o cuvântare în Senat în care el combate procedeul întrebuințat de ministrul de Justiție Istrate Micescu. În cuvântarea sa afirmă: „Până la o anumită măsură docilitatea nu strică, dar nu e permis ca docilitatea să se transforme în servilism. Nu e permis ca să acceptăm o procedură ca aceasta și să creăm un precedent care ar transforma Camera și Senatul într-un simplu birou de înregistrat. După acest discurs, A. Vlad declara că votează contra proiectului de lege prezentat de I. Micescu⁵³.

A. Vlad s-a opus și politicii de cedare teritorială sub presiunea lui Hitler și Mussolini. La o conferință ținută la președenția Consiliului de miniștri, A. Vlad combate intenția guvernului de a supune integritatea țării, în joc fiind soarta Ardealului de

49. A. Herban, Poziția dr.-lui Aurel Vlad, ministrul Cultelor și Artelor, în problema ratificării convenției internaționale dintre statul român și Vatican (1929), în „Restituiri”, Deva, an III, 1995, nr. 3, p. 281-287.

50. I. Scurtu, „Istoria Partidului Național Țărănesc”, București, 1994, p. 138-139.

51. M. Mușat și I. Ardeleanu, „România după Marea Unire”, vol. II, partea II, (noiembrie 1933 - septembrie 1940), București, 1988, p. 178-179.

52. I. Scurtu, op. cit., p. 338-339.

53. M. Vlad, L. Ciumașiu, op. cit., p. 28.

Nord, cerând să nu se cedeze nici un petec de pământ, chiar dacă ar fi cazul să se apere teritoriul țării prin rezistența înarmată. Semnează apoi toate memoriile de protest ale lui I. Maniu împotriva dictatului de la Viena. Aceeași poziție o adoptă și în cazul cedării Cadrilaterului⁵⁴.

După preluarea puterii de către gen. Ion Antonescu (6 septembrie 1940). A. Vlad se împotrivesc măsurilor dictatoriale ale acestuia. În urma sesizării de către o delegație a comunității evreiești din Orăștie în frunte cu dr. Seinder asupra tratamentului abuziv față de populația evreiască, dr. A. Vlad trimite lui Antonescu o telegramă de protest⁵⁵.

Fiind împotriva războiului contra Națiunii Unite, prin mai multe telegrame trimise regelui Mihai I îi solicita acestuia intervenția pentru ieșirea din război și salvarea țării de la dezastru. După constituirea guvernului P. Groza cu sprijinul comuniștilor, dr. A. Vlad prin diverse articole publicate în „Solia dreptății” a demască intenția acestora de a colectiviza pământul. La scurt timp după aceea, apariția „Soliei dreptății” este interzisă⁵⁶.

Venirea la putere a regimului comunist a însemnat și distrugerea marilor valori ale istorie naționale. După anul 1944 și mai ales după 1946, viața a devenit tot mai aspră pentru A. Vlad. Mai întâi îi este expropriată în anul 1946 moșia din comuna Bobâlna și Rapoltul Mare până la suprafața de 60 ha. Acest gest era motivat în ochii Comisie pentru înfăptuirea reformei agrare prin faptul că „moșia dr. Aurel Vlad nici când nu a fost o fermă model și că nici astăzi nu îndeplinește condițiunile unei ferme model”⁵⁷.

Acțiunea de expropriere și deposedare de bunuri a fost urmată de valuri de arestări, care au vizat pe toți cei care deținuseră o anumită funcție în „regimul burghezo-moșieresc” și care nu trecuseră de partea democrației populare. Astfel, în 1949 și dr. Aurel Vlad este deposedat de toate bunurile sale și ridicat de la locuința sa din Orăștie pentru totdeauna. Se pare că a fost membru într-unul din cele trei-patru loturi de deținuți politici, aduși la închisoarea din Sighet în 1950, alături de Nicolae Sibiceanu, Victor Papacostea, Const. Argetoianu, frații Alexandru și Ion Lapedatu, Sever Bocu. Tot la mijlocul anului 1950 sosește și grupul ecleziaștilor uniți, alcătuit din vreo douăzeci de preoți⁵⁸.

De ce Sighetul? Din rațiuni strategice, marii demnitari politici au fost aduși la închisoarea din Sighet, un oraș la granița de nord, din care în caz de necesitate puteau fi rapid trecuți în Uniunea Sovietică și deportați în Siberia. Cei aduși la Sighet, chiar dacă nu erau condamnați la moarte, erau candidați la moarte prin exterminare. Trei cuvinte caracterizează cel mai bine regimul din acest penitenciar: acolo se murea!⁵⁹.

Regimul de exterminare consta în frig, izolare și foame. Puțini dintre cei închiși aici erau condamnați în urma unui proces. Majoritatea erau așa-zisi politici, cum este cazul lui A. Vlad. Nu există prea multe date despre anii de detenție ai lui A. Vlad, dar se poate afirma că și cazul lui urmează același curs ca al sutelor de oameni închiși la

54. Ibidem și p. 29.

55. Ibidem.

56. L. Ciumașiu, art. cit.

57. Arhivele Naționale, filiala Deva, dosar 152/201, f. 4.

58. C.C. Giurescu, „Cinci ani și două luni în penitenciarul de la Sighet”, București, 1994, p. 58-59.

59. Nuțu Roșca, Închisoarea Miniștrilor, în „Închisoarea din Sighet acuză. 1950-1955”, Baia Mare, 1991, p. 17.

Sighet. Aurel Vlad a murit la 2 iulie 1953, în ultimele sale ceasuri rostind „Tatăl nostru”. Se pare că martor la moartea sa a fost Aurelian Bentea, un om politic liberal, care va avea și el același sfârșit⁶⁰.

Aurel Vlad a fost înmormântat, alături de mulți alți demnitari români – Maniu, Brătienii, Manoilescu, Argetoianu, Lapedatu – în Cimitirul Săracilor de la marginea orașului Sighet. „Adus aici, mortul era aruncat din ladă într-o groapă, uneori nu destul de lungă, încât mortul cădea îndoit. Se arunca lut peste el, iar lada era dusă înapoi la închisoare, că mai trebuia și pentru alții, ba, după unele mărturii chiar și pentru a transporta pâinea deținuților în ea. Nici aici statul comunist nu putea cheltui o ladă pentru fiecare ministru, general, episcop sau academician. Lada să rămână. Eroi adevărați nu-i trebuiau”⁶¹.

Cu morții de la închisoarea din Sighet se proceda în așa fel, încât să nu rămână nici o urmă despre ei, negându-se orice calitate sau funcție a acestora. Chiar și actele de deces merg să confirme această idee. Despre A. Vlad, ale cărui realizări și carieră le-am urmărit mai sus, se menționează pe „Actul de moarte” cu numărul 135 din 20 iulie 1957: nu a absolvit nici o școală; nu a avut nici o ocupație; nu a posedat buletin de identitate; cauza morții – insuficiență circulatorie datorită miocarditei senile⁶². Observăm deci o negare a valorii celor care nu au fost de acord cu „noua societate” și care au avut doar două soluții: să devină „Homo Sovieticus” sau un cadavru.

Viața politică a dr. A. Vlad se confundă cu istoria politică a românilor ardeleni, atât înainte de 1 Decembrie 1918, cât și după aceea. A fost promotorul unei politici juste și civilizate, bazate pe dialog și diplomatie, încercând și reușind să evite prin politica sa conflicte interetnice, el însuși desfășurându-și activitatea într-un mediu în care conviețuiau români, sași și maghiari. Prin felul său de viață, prin faptele sale, dr. A. Vlad este un simbol de civism, de luptă pentru dreptate, adevăr și înalt patriotism.

Marius BĂRLIANU

Liceul Teoretic „Traian” Deva

60. C.C. Giurescu, op. cit., p. 152.

61. Nuțu Roșca, stud. cit., p. 13.

62. Memorialul din Sighet, copie conform „Act de moarte”, nr. 135 din 20 iulie 1957.

DR. AUREL VLAD (1875-1953) – PROFIL DE PERSONNALITÉ**Résumé**

L'avocat Aurel Vlad d'Orăștie a été l'une de plus intéressantes personnalités politiques de la première moitié du XX-ème siècle. Politicien roumain, docteur en droit (Budapest), il a été l'adepte de l'activisme politique dans la lutte nationale, étant choisi député dans le Parlement d'Hongrie (1903 et 1905). Aussi, le docteur Aurel Vlad a pris partie active à tous les actions qui ont précédé La Grande Assemblée de Alba-Iulia, du 1-er Décembre 1918. Après 1918, il a fait part du Conseil Dirigeant, comme chef du Département des Finances et il a été ministre de Finances dans le Gouvernement de Vaida (1919-1920). Aurel Vlad a été député dans quatre législatures, ministre du Cultes (1928-1929) et ministre de l'Industries et Commerce (1929-1930).

Pendant la période d'entre les deux guerres mondiales, il a été élu le chef de l'organisation du Parti National Paysan du Département de Hunedoara. Le dr. Aurel Vaida a fini sa vie dans la prison communiste de Sighet, ensemble les autres personnalités politique roumaines, avec leur seule culpabilité, la contribution pour la réalisation de la Roumanie entière.

ÎNVĂȚĂMÂNTUL ÎN ORAȘUL HUNEDOARA ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Sfârșitul dualismului austro-ungar a însemnat o aspră a procesului de persecutare și deznaționalizare, de maghiarizare a românilor.

În acest context școala și biserica nu au fost scutite de prigoană. Prin legile Trefort din 1879 și 1883 se introduce în mod obligatoriu predarea limbii maghiare în școlile elementare și licee și prevăd învățarea limbii maghiare de către învățători. De asemenea, prin dispozițiile lui Appony din 1907 se prevede sporirea numărului de ore de limbă maghiară obligatorie, iar învățătorul devine oficiar public și i se cere loialitate față de statul mahiar.

După izbucnirea primului război mondial în 1914, guvernul maghiar crează o „zonă culturală” în regiunile limitrofe cu România în ținutul: Brașovului, Făgărașului, Sibiului, Hunedoarei și Caraș-Severinului. Cei 400 de învățători români din această zonă sunt mobilizați pe front, școlile închise, iar bunurile unităților românești de învățământ confiscate și trecute în patrimoniul statului austro-ungar¹. Preoții și învățătorii români vor protesta împotriva acestor samavolnicii și vor lupta pentru libertate și unire. Din aceste motive unii dintre ei vor fi deportați în județele Sopron și Zombor așa cum s-a procedat cu preoții Ion Bora din Petros și Petru Teodoru din Curechiu². În 1917 sentința dată de judecătoria Diviziei honvezilor din Cluj condamnă pe preotul Teofil Păcurariu din Valea Nandului – Hunedoara pentru „... agitație împotriva statului ungar”³, iar în 1918 este judecat și condamnat pentru „infidelitate față de stat” învățătorul Ion Brâncoveanu de la școala confesională ortodoxă română din Hunedoara⁴.

Consecința acestei politici deșănțate și barbare este marginalizarea românilor, creșterea analfabetismului printre ei, deportarea și închiderea elitelor națiunii române în lagăre și închisori, pierderea în ultima instanță a etnosului românesc. Lupta poporului nostru și a frunzașilor săi nu va fi zadarnică. Ea va fi încununată de succes. Sfârșitul primului război mondial anunță prăbușirea marilor imperii care s-au constituit pe spinarea popoarelor. Pe ruinele acestora se vor constitui state naționale, se vor desăvârși și întregi națiuni așa cum este și cazul României.

În procesul de întregire a neamului, hunedornii și-au găsit un loc pe măsură participând cu toate forțele la făurirea României Mari. În Hunedoara, la 5 noiembrie 1918, s-a constituit primul Consiliu Național Român din județ, Hunedoara fiind și în

1. V. Cheresteșiu, C. Bodea, Istoria Transilvaniei, vol. II, București, 1961, p. 402.

2. M. Păcuraru, Politica statului maghiar față de biserica românească din Transilvania în perioada dualismului maghiar, 1867-1918, p. 189.

3. Ibidem, p.250.

4. Arhivele Naționale de Stat-Deva, fond „Prefectura, județului Hunedoara dos. 7, 1918, file 15.

această direcție pe primul loc. Cu acest prilej s-a lansat un apel către concetățenii noștri de atunci, în care se spune: „Frați români! Sfatul poporului și legiunea sa format din ofițeri și soldați, muncește zi și noapte ca pacea și drepturile națiunii române să se înfăptuiască! Adunarea Națională, stăpâna întregii obște va desăvârși apoi lucrarea sfântă pentru limba, legea și moșia românească, una și nedespărțită”⁵.

În Hunedoara s-au constituit noile structuri ale puterii românești, C.N.R., secțiunea Hunedoara în următoarea componență de conducere: președinte, avocat Gheorghe Dubleșiu, secretar, Nicolae Macra, notar, Constantin Dima și încă 6 membrii în comitetul executiv. Acest consiliu din Hunedoara își proclamă adeziunea deplină față de C.N.R. central. De asemenea sub conducerea avocatului Gheorghe Dubleșiu s-a format „Garda națională” la „a cărei intervenire nu s-a întâmplat nici un incident, stricăciune sau devastare”⁶, pentru paza ordinii și apărarea noii autorități se formează Consiliul Național Militar astfel că preluarea puterii de români este asigurată de organismele proprii în condiții optime. În încheierea apelului de la Hunedoara se spune: „...păziți pacea și așteptați în liniște poruncile Sfatului Național...puneți-vă cu toții sub poruncile comandei militare românești ca în numele sfatului poporului să dați tribunilor voștri tot ajutorul pentru pacea tuturor...românii să păzească frăția și pacea cu toate nemurile din Ardeal”⁷.

Pe baza dreptului la autoderminare, națiunea română își constituie propriile organe de guvernământ, singura autoritate recunoscută este Consiliul Național, secția Hunedoara⁸. De asemenea, în cea mai deplină democrație, hunedorenii își aleg delegații ce aveau să-i reprezinte în ziua de 1 decembrie 1918 la Alba Iulia pentru a vota unirea cu România.

La 27 noiembrie 1918 s-au înmănat credenționalele pentru votul unirii următorilor: dr. Cornel Popescu, Ana Macrea, Elena Albu (din partea reuniunii femeilor române din Hunedoara), și avocat Gheorghe Dubleșiu. Din Hunedoara au participat în delegație 8 cetățeni probabil și Constantin Dima, Nicolae Macra, primarul orașului Teofil Tulea și Ion Brâncoveanu⁹. Prezența hunedorenilor este mult mai numeroasă. La Alba Iulia au participat 300 de delegați cu adeziuni. În toate aceste acțiuni școala și slujitorii ei devotați cauzei națiunii române și-au adus contribuții majore, neprecupețind nici un efort mergând până la sacrificii așa cum au procedat Teofil Păcurariu și Ion Brâncoveanu.

Marea sărbătoare a românilor de la 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia, când idealul național românesc UNIREA a fost atins, Hunedoara se va prezenta în România Mare cu următoarele școli: 1. Școala primară de stat cu limbă de predare maghiară (1876-1918); 2. Școala confesională romană-catolică cu limba de predare maghiară (1740-1948); 3. Școala primară reformată cu limba de predare maghiară; 4. Școala primară de stat din Ceangăi cu limba de predare maghiară (1898-1918); 5. Școala primară confesională ortodoxă română (1903-). Din lipsă de bani această școală începe a funcționa în anul școlar 1904-1905 și până în 1918; 6. Școala medie particulară de fete cu limbă de predare maghiară (1902-1918) înființată de către Francisc

5. Arhivele Muzeului Unirii, Alba Iulia, dos. 1916, fila 8.

6. Informații obținute din arhiva personală a autorului.

7. Arhiva Muzeului Unirii, op.cit., fila 9.

8. Ibidem, fila 8.

9. Nu avem certitudinea exactității pentru ultimele 4 nume.

Egry și fiica sa; 7. Școala ucenicilor de meseriași și comercianți cu limbă de predare maghiară (1890-1918); 8. Grădiniță de copii cu limbă de predare maghiară (1889-1918); 9. Azilul de stat pentru copii în limba de predare maghiară și 10. Azilul de copii Emke (reformat) cu limbă de predare maghiară.

La o populație cuprinsă între 4520 (în 1913) și 4600 în 1930 numărul unităților de învățământ cu limbă de predare maghiară este exagerat de mare. Analizând structura pe naționalități a populației constăm că 58,70% din 4600 locuitori sunt români; 30,70% maghiari; 4,60% germani; 0,19% bulgari și ruși; 0,80% cehi și slovaci; 0,18% polonezi; 3,60% evrei; 1,23% țigani și alte categorii. După modul de cunoaștere a limbii române doar 170 de locuitori nu știu vorbi românește¹⁰.

Consiliul Dirigent pentru Transilvania, Banat și părțile locuite de români; Resortul Cultelor și Instrucțiunii Publice pregătește cu mîgălă integrarea învățământului din Transilvania în învățământul din patria mamă. În acest sens se dă un decret privitor la reorganizarea învățământului primar (din Sibiu în 1919). În acest decret se stipulează faptul că învățământul se organizează „...ca să asigure pe lângă interesul diferiților factori sociali și interesele superioare ale statului românesc precum și necesitatea unificării diferitelor tipuri de școală primară într-un tip superior”¹¹.

Adică să păstreze tot ce a fost mai bun în școala confesională, cea comunală și cea de stat. În ceea ce privește învățământul confesional în același decret se precizează că Resortul Cultelor și Instrucțiunii Publice asigură „îndrumarea învățământului, aprobarea planului de învățământ, literatura didactică, asigură controlul învățământului... Toate școlile primare comunale și de stat în comunele românești se transformă încă în cursul anului școlar 1919-1920 în școli primare naționale”¹².

Ca urmare a măsurilor adoptate de Consiliul Dirigent, în anul școlar 1919-1920, în Hunedoara au funcționat următoarele școli: 1. Școala de stat centrală cu 106 elevi; 2. Școala primară romano-catolică confesională cu 213 elevi; 3. Școala primară de stat din cartierul Ceangăi cu 84 de elevi; 4. Azilul de stat cu 20 de elevi; 5. Azilul Enke cu 67 elevi. În total erau 490 elevi¹³. Raportat la populația orașului procentul de cuprindere în învățământul primar este foarte ridicat. Cu toate acestea trebuie să facem o precizare legată de faptul că școlile din Hunedoara cuprind și copii din alte localități (în primul rând cele două azile) ca: Buituri, Răcăștie, Mănerău. Decretul nr. 13869/1919, al Consiliului Dirigent în baza căruia s-a făcut reorganizarea învățământului primar a marcat doar începutul unui proces legitim de așezare a școlii naționale pe baze noi moderne.

Preluarea școlilor de toate gradele din județul Hunedoara a fost făcută de către revizorul școlar Valeriu Pană și subrevizorul școlar Aurel Pinte, care au avut o grea misiune în privința pregătirii noului an de învățământ (spații de școlarizare, cadre didactice, manuale, material didactic, etc.) Toată această problemă trebuie rezolvată cu rapiditate și globală nu în succesiune.

Școala primară cuprinde 7 clase de câte un an fiecare. primele 4 clase formează temelie celorlalte grade de învățământ și în ele se dau elemente de cultură generală. Programa analitică pentru învățământul primar are cerințe unitare și cuprinde: 1.

10. N. Chirică. „Sub cerul purpuriu al Hunedoarei”, p. 80.

11. Arhivele Naționale de Stat Deva, Revizoratul Școlar, 1920, pachet 1-3, dos. 1, fila 3.

12. Ibidem, p.4.

13. Ibidem, pachet 1, 1919, dos. 4, p. 18.

Înstruirea religioasă și morală; 2. Limba română, citirea, scrierea, exerciții gramaticale; 3. Aritmetica practică și noțiuni elementare de geometrie; 4. Noțiuni de istoria românilor, de geografie, de drept civic; 5. Noțiuni de științe naturale, de fizică cu aplicații practice; 6. Noțiuni de igienă, educație fizică, desen și cânt; 7. Lucru manual și lucrări practice agricole (la sate) cu băieții și lucru de mână și gospodărie cu fetele. În celelalte trei clase se continuă, se întărește și se completează cultura generală, dându-se în același timp o deosebită dezvoltare a învățământului practic utilitar¹⁴. Prin Decretul 13869 fiecare școală este condusă de un sfat școlar local al cărui membrii au mandat de trei ani vor fi delegați de către Consiliul comunal, comitetul parohial, dintre locuitorii stabili ai comunei. Sfatul școlar are esență următoarele atribuții: asigurarea condițiilor materiale, clădiri, baza didactico-materială, colectarea de fonduri și administrarea lor, asigurarea salariilor, rezolvă petițiile, iar biserica asigură planul de învățământ religios. Se fac referiri și la faptul că „...învățământul obține postul prin numire din partea autorităților școlare superioare cu acordul sfatului școlar”¹⁵.

După Marea Unire școala românească este așezată pe baza unor legi noi. În 26 iulie 1924 s-a adoptat legea pentru învățământul primar al statului (școli pentru copii mici, școli primare, școli și cursuri pentru adulți), școli și clase pentru copii debili (și anormali educaționali) și învățământul normal primar. În baza acestuia sunt cuprinse școlile de copii mici (grădinițe), școala primară pentru copii debili și anormali. Îndrumarea și supravegherea generală a învățământului primar sunt în sarcina statului¹⁶. Învățământul primar este obligatoriu și gratuit, iar părinții tuturor au obligația să-și dea copii la școală.

În 1925 prin Legea învățământului secundar s-a introdus un examen special de admitere la cursul superior al liceului, făcându-se prin aceasta o primă selecție a elementelor ce aveau să aspire spre învățământul superior¹⁷.

În mai 1928 Legea învățământului secundar pune problema stimulării învățământului practic profesional în special a învățământului comercial. Anul 1925 s-a încheiat pentru învățământ cu adoptarea la 22 decembrie a Legii pentru învățământul particular. În această lege erau cuprinse și școlile confesionale ale comunităților și ale particularilor. Pentru punerea în aplicare a acestei legi în 1925 și 1926 vor fi elaborate regulamentele specifice punerii în funcțiune a legii mai sus enunțate. Prin regulamentul de aplicare a legii în decembrie 1925 se definește ce este „școală particulară”. În regulament se spune: „Se numește școală particulară, orice școală înființată, condusă și întreținută din inițiativă particulară și al cărui scop este de a da instrucție și educație la cel puțin 10 copii în medie pe clasă. La articolul 7 sunt precizate tipurile de școli particulare astfel: a. Școale de copii mici (grădinițe); b. Școale primare c. Școale de grad secundar cu învățământ teoretic și practic”¹⁸.

În perioada interbelică au funcționat în orașul Hunedoara multe școli; atât grădinițe, școli primare, secundare cât și profesionale. Învățământul preșcolar este reprezentat de două unități, una purtând denumirea de „Grădinița Hunedoara-centru” și cea de a doua „Grădinița Hunedoara-colonie”, două școli primare de stat: Școala

14. C. Hamangiu, Codul general al României, Legi noi de unificare, 1922-1926, vol. XI-XII, p. 53.

15. Ibidem, p.525.

16. Ibidem.

17. Ibidem, p. 562-568.

18. Arhivele Naționale Deva, Fond Revizoratul Școlar, pachet 6/1926, dos. 6, Monitorul oficial din 10 martie 1926.

primară de stat Ceangăi cu limbă de predare română și maghiară. Materialele de arhivă atestă în Hunedoara numeroase școli secundare (gimnazii) care au funcționat sporadic, ca: Școala medie de fete Hunedoara (1923-1943); Școala medie mixtă de stat Hunedoara (1923-1926); Școala medie de băieți Hunedoara (1924-1928); Gimnaziul de stat Hunedoara (înființat în 1928; Gimnaziul industrial pentru băieți (1929-1938); Gimnaziul industrial de fete (înființat în 1936). La aceste unități de învățământ se adaugă altele noi provenite prin transformarea unora din cele vechi dar pentru care nu aveam material de arhivă. Ele apar pur și simplu consemnate așa cum sunt: Școala confesională romano-catolică cu limbă de predare maghiară¹⁹; Școala mixtă confesională, profil industrial cu limbă de predare maghiară (funcționa în 1933 pentru reformați²⁰; Școala primară confesională minoritară (înființată în 1919 cu autorizația nr. 10844 cu un post)²¹.

Cu prilejul unui recensământ al elevilor de vârstă școlară apare consemnată „Școala primară mixtă cu clasele V-VI-VII industrială și comercială” cu șase posturi de învățători și un post de meseriaș²². De asemenea tot în 1938 cu același prilej, mai apare o „școală mixtă” cu profil agricol comercial, cu trei posturi de învățători și cu clasele de la I până la a VII-a inclusiv. Numărul elevilor era de 114 din care 33 români, iar restul unguri²³.

Analiza rețelei școlare din orașul Hunedoara din perioada interbelică evidențiază câteva concluzii. În Hunedoara au funcționat 16 unități școlare (2 grădinițe, 2 școli primare, 2 gimnazii industriale, 2 școli profesionale de ucenici, 3 școli confesionale și 5 școli secundare). Acest fapt denotă o căutare permanentă pentru a găsi o cadență care să satisfacă cerințele orașului. Numărul de școli secundare (gimnazii) este mult prea mare (7) față de izvorul de copii, în schimb nu există nici un liceu. Pentru minoritatea maghiară există la Școala primară Ceangăi spațiu special, inclusiv pentru copiii preșcolari. Cu toate acestea, maghiarii au în Hunedoara 3 școli confesionale. Bisericele reformate și romano-catolică și-au atribuit misiunea de a cultiva în rândurile tinerilor „ecourile nostalgiei unor vremuri apuse și ireversibile”.

În ceea ce privește spațiul de școlarizare, Hunedoara nu se confruntă cu probleme deosebite. Existau 7 localuri, în general corespunzătoare, mai puțin cel al grădiniței românești-centru. Cadrele didactice și directorii de școli au depus stăruință care nu a rămas răsplătită. de exemplu, învățătorul, director la Școala primară-centru Anghel Constantinescu, venit din vechiul regat „...a refăcut școala primară din Hunedoara – centru. A înființat un cămin de ucenici cu 40 de locuri. A adus servicii mari industriașilor români și conduce bine școala și căminul de ucenici²⁴. Acest text este un extras din caracterizarea ce i s-a făcut în 1930, când i s-a acordat distincția: Meritul cultural”.

Școlile își întocmesc bugetul, iar directorii erau răspunzători de execuția bugetară. Bugetele erau aprobate de către comitetele școlare, sfaturile școlare locale și județean și apoi de către Revizoratul școlar. Școlile confesionale sunt întreținute materialicește de către comunitățile religioase respective, care sunt și proprietarele

19. Ibidem, op.cit., pachet 9, 10/928, dos 18.

20. Ibidem, pachet 16/1936, tabel centralizator.

21. Ibidem, pachet 27/1937, dos. 16, fila 30.

22. Ibidem, pachet 29/2938, dos. 3, fila 11.

23. Ibidem.

24. Ibidem, pachet 11/1930, dos. 8, fila 26.

localurilor de școală. În ceea ce privește manualele, obligația pentru a le cumpăra o are familia. Din acest motiv categoriile sărace vor rămâne întotdeauna fără aceste instrumente de învățare.

Salariile cadrelor didactice sunt mici. În 1921, printr-un ordin al Secretariatului Cluj al Ministerului Instrucțiunii și Cultelor din 7 decembrie s-a stabilit următorul salariu pentru învățătorii de la oraș: „învățător calificat cu o vechime cuprinsă între 1 și 5 ani are un salariu de 400 lei, cu o vechime de 6-10 ani un salariu de 500 lei, cu o vechime de 11-12 ani un salariu de 600 lei, cu o vechime de 13-15 ani un salariu de 975 lei, cu o vechime cuprinsă între 16-20 ani un salariu de 1137 lei, iar peste 21 de ani cu un salariu de 1300 lei. Se observă ușor că în salarizare nu se ține seama de grade didactice. În anul școlar 1937-1938 salariile se vor ierarhiza și în funcție de grade didactice. De exemplu: un învățător gradul I are un salariu de 2.000 lei, învățător gradul II un salariu de 1400 lei, învățător definitiv are un salariu de 1050 lei, iar un învățător provizoriu are un salariu de 600 lei²⁵. De regulă nu li se ajunge salariul. Mărturie stau împrumuturile pe care le fac cadrele didactice la Casa de Economie Credit și Ajutor. În 1930 un număr de 11 cadre didactice din Hunedoara s-au împrumutat cu sume cuprinse între 900 lei (Ion Brâncoveanu) și 22 lei (Anghel Constantinescu)²⁶. Casa de Economii, Credit și Ajutor se teme că nu-și va putea recupera banii și atunci trimite către revizoratele școlare o adresă prin care cadrele didactice să: „...consimtă a li se reține din salariu ratele ce le datorează la jumătate din salariu, iar a doua jumătate din a doua ordonanță a aceleiași luni²⁷.

Există preocupări și pentru perfecționarea cadrelor didactice care au obligația a se pregăti pentru acest lucru, iar inspectorul școlar are un loc bine precizat în această acțiune. O formă superioară de perfecționare a învățătorilor, în afara interesențelor în cadrul aceleiași unități de învățământ, îl constituie cercul cultural ce se organizează la nivel de clasă. În cadrul acestora subinspectorul școlar învățător Nicolae Solomon „...a întrunit învățătorii din plasa Hunedoara pentru a-i pune în curent cu noile metode de muncă la cursul superior primar. Cu ocazia aceasta domnia sa a ținut lecție model intitulată „Pomicultura". S-au făcut diferite aplicațiuni, iar discuțiunile urmate au folosit mult membrilor corpului didactic. De asemenea presa relatează că: „Domnul subinspector al plășii Hunedoara, Solomon Nicolae a ținut cu învățătorii și elevii cursului primar superior un curs de lucru manual de trei zile la școala primară de stat Hunedoara – centru, pentru a învăța confecționarea de coșuri din foi de porumb. În prima zi s-a predat împletitul, în a doua, țesutul și în a treia legatul²⁸.

Obținerea gradelor didactice constituie forma cea mai eficientă de perfecționare. În orașul Hunedoara din 15 cadre didactice pentru grădinițe și școli primare, cu gradul unu sunt 3 învățători la școala primară Hunedoara-centru, cu gradul II, 5, definitivi 2, iar 3 suplinitori²⁹. De asemenea în fiecare vară s-au organizat cursuri de perfecționare pentru învățătorii ce urmau să se prezinte la definitivat (așa cum a fost de la Câmpullung Muscel din 1938, între 10 iulie și 10 august). Cursanții erau obligați a plăti 1200 lei și: „se va aduce înveliș pentru pat³⁰.

25. Ibidem, pachet 28/1937, dos. 19, fila 2.

26. Ibidem, pachet 12/1930, dos. 19, fila 31.

27. Ibidem, pachet 14/1932, dos. 6, fila 14.

28. N.Filimon, Subinspector școlar al plășii Hunedoara, Raport de activitate desfășurată și situația școalelor primare din plasa Hunedoara în anul școlar 1943-1944, Arhiva personală a autorului.

29. Ibidem, Graficul cadrelor didactice cu grade didactice.

30. Arhivele Naționale Deva, pachet 29/1938, dos. 6, fila 4.

Un capitol aparte îl dedicăm cadrelor didactice care au îndeplinit nobila misiune de a lumina poporul. În școlile normale pe care educatorii și învățătorii le-au absolvit, au fost instruiți și educați în credința strămoșească, creștinismul și în dragostea de țară. De aceea au fost numiți de întreaga națiune „Apostolii Neamului”.

Ei au avut acest crez și l-au slujit cu devoțiune exemplară. Nu și-au părăsit idealurile pentru care au luptat. Au înfruntat închisorile ungurești Teofil Păcuraru și Ion Brâncoveanu. Au mers la Alba Iulia la 1 Decembrie 1918 unde au înfăptuit România Mare.

Tinerii învățători din „vechiul regat”, atunci când s-a cerut să participe direct la consolidarea învățământului românesc în provinciile unite și-au părăsit locurile natale și au venit să-i ajute pe frații lor de o limbă, credință și de un neam. Printre ei se numără Anghel Constantinescu, Fotescu Gheorghe și Popescu Constantin. Din păcate arhivele s-au pierdut și nu putem reface numele tuturor slujitorilor școlilor din Hunedoara, de aceea ne cerem iertare dacă modesta noastră contribuție la cunoașterea învățământului din Hunedoara nu este primită pe măsura faptelor înaintașilor. După unele încercări de reconstituire s-a ajuns la următoarea listă de educatoare și învățători, care s-au remarcat în mod deosebit: Constantinescu Anghel, Gheorghe Tarcea, Țintea Elena, Mureșan Ida, Suci Maria, Greavu Vasile, Neamț Margareta, Crișan Maria, Brâncoveanu Ion, Pinte Maria, Nemet Valeria, Popescu Maria, Coloji Maria, Solomon Nicolae, Maria Alic, Albu Valeria, Fotescu Gheorghe, Ardean Sidonia, Elena Ionescu, Margareta Nanosi³¹.

Pentru școala medie mixtă de stat din Hunedoara avem două cronici ale anilor școlari 1923-1924 și 1924-1925 datorate, probabil, directorului Teodor Popa (lucrarea nu este semnată). În această cronică sunt redată principalele aspecte și structuri de organizare pe baza cărora s-au desfășurat activități. De exemplu *Comitetul școlar* era format din:

1. Teodor Popa – director - președinte
2. Brâncoveanu Ion – prof., - secretar
3. Eugen Dragomir – prof., - membru
4. Andrei Ludu – protopop - membru
5. Teodor Tulea – primar - membru
6. Ion Onciu – director Uzinele de Fier-membru
7. Nicolae Suci – meseriaș - membru

Censori:

1. Constantin Dima – percepător
2. Dr. Vasile Hâncu – profesor, deputat în Parlament
3. Nicolae Macra – director de bancă

Corpul profesoral:

1. Teodor Popa – director, titular, limba română și istorie.
2. Olivia Murgu – maestră, titulară provizoriu, dexterități.
3. Eugenia Dragomir – prof. suplinitor, istorie-geografie.
4. Maria Samoli – prof. suplinitor, franceză, germană, economie, zoologie, botanică.

31. Ibidem, pachet 12/1930, dos. 19, fila 4, și pachet 29.1923-1924, p. 5.

5. Andrei Ludu – protopop, prof. suplinitor, religie.

6. Ion Brâncoveanu – prof. suplinitor, dexterități (gimnastică, desen, lucru manual, muzică).

7. Dr. Vasile Hâncu – prof. titular, provizoriu, specialist în științe naturale, fizică și chimie.

8. Dr. Laurențiu Leșnican – prof. auxiliar, igienă, medic școlar

Cătiheji:

1. M. On. Domn Ioan Pop, protopop pentru elevii greco catolici în 4 ore săptămânal

2. M. On. Domn Pater Cziryek Koblicska, pentru elevii romano-catolici

3. M. On. Domn Ștefan Kovacs, pentru elevii reformați³².

Chiar dacă în unele situații ne vom repeta, redăm și datele din anul școlar 1924-1925. Comitetul școlar și cenzorii au rămas neschimbați conform regulamentului timp de trei ani. Corpul profesoral, în schimb va avea unele modificări. Dar mai bine iată lista:

1. Teodor Popa – director, titular, limba română și istorie.

2. Nicolae Pinteș – profesor, istorie-geografie

3. Dr. Vasile Hâncu, științe naturale, fizică chimie.

4. Margareta Huszka – suplinitor, matematică, fizică, chimie

5. Maria Samoli – suplinitor, franceză, germană

6. Eugenia Dragomir – titular (la Școala medie de fete), istorie

7. Elisabeta Laboss – suplinitor, zoologie, botanică (titular la Școala medie de fete)

8. Ion Brâncoveanu – suplinitor, dexterități

9. Olivia Murgu – (titular la Școala medie de fete), maestră

10. Dr. Vasile Oană – suplinitor, religie

11. Dr. Laurențiu Leșnican – profesor, auxiliare, igienă³³.

Numărul cadrelor didactice a crescut. Unele au devenit titulare și la Școala medie de fete. Probabil că și titularii de la Școala medie de băieți vor preda la cea de fete. În acest fel se acoperă necesarul de cadre pentru școlile medii. Matematica este în general deficitară. Au predat diverse persoane, după împrejurări³⁴.

Cătiheji nu s-au modificat față de anul școlar trecut, ei rămânând aceiași.

În cronică anului școlar 1924-1925 se face următoarea precizare; interesantă pentru cunoașterea relației unităților de învățământ din orașul Hunedoara. Se spune: „Astfel, după 5 ani de la naționalizare (România Mare) caracterul de școală mixtă care și-a avut rostul ei bine chibzuit între împrejurările măștere de după război, încetează cu ziua de 22 septembrie 1924. Școala de fete trece într-un local separat primind și administrație aparte³⁵. De asemenea, pentru ambele școli: „întreaga avere mobilă și imobilă a școlii este dată în administrația Comitetului școlar. Fondul de rezervă provenit din excedentul anului bugetar este de 17281 lei” (se referă doar la Școala medie mixtă de stat). De la guvern s-au acordat subvenții în valoare de 87000 lei defalcate pe capitole după cum urmează:

32. Cronică Școlii medii mixte de stat Hunedoara, anul școlar 1923-1924, p.5.

33. Ibidem, p. 20.

34. Ibidem, p.21.

35. Ibidem, p. 17.

- combustibili și iluminat 14000 lei
- pentru mici reparații la cancelarie 7500
- pentru internat și întrețineri 50000
- pentru întreținerea elevilor bursieri 16000

Total: 87.536 lei

Bugetul fiind mic el este completat cu sume provenite din donații din partea unor persoane fizice sau instituții, ca:

- Domnul Constantin Bursan, deputat, donează 5000 lei
- De la Primăria orașului 2000 lei
- De la directorul băncii Corvineana 1000 lei
- De la directorul băncii Agricola 200 lei
- De la Uzina de Fier 8000 lei
- De la Comitetul Parohial Ortodox Român 200 lei

Total: 9.200 lei³⁷.

Învățământul din orașul Hunedoara în evoluția sa va urma drumul pe care s-a așezat însăși țara. El nu va fi scutit de influențele politice, iar cadre didactice vor fi urmărite de către jandarmerie pentru orientările lor politice, altele decât cele ale puterii. De exemplu: în 1936 Pretura Hunedoara îl reclamă pe învățătorul Tarcea Gheorghe la Revizoratul Școlar că se manifestă ostil guvernanților și se cere Revizoratului să fie dat afară din învățământ³⁸.

Cadrelor didactice prin circulara nr. 209647/1937 li se interzice ferm „a face propagandă politică alta decât pentru putere”³⁹. Față de cadrele didactice de naționalitate maghiară se manifestă din partea oficialităților o atitudine diferită. Lor li s-a întocmit un „statut personal aparte” în care se notificau date ca numele și prenumele, părinții, locul și data nașterii, studii, religia, dacă știe românește, dacă a depus jurământul de credință față de statul român, când și unde?⁴⁰. De ce s-a procedat așa nu știm, dar prin ordinul nr. 16237/1936 al Ministerului Instrucțiunii al Cultelor și Artelor se atrage atenția că în Ardeal broșura „Tüsszento Kyralfi de Ernő Fazekas”, tipărită la Budapesta este pusă în circulație și se face „... propagandă fățișă contra statului român (p. 40-47)”, iar unii preoți maghiari din Săcărâmb și Hunedoara fac propagandă iredentistă și revizionistă⁴¹.

Odată cu instaurarea dictaturii lui Carol al II-lea școala este implicată tot mai mult în viața politică. S-a creat organizația „Straja Țării” care a înlocuit cercetășia. Straja Țării a fost implementată cu forța în școli. Această organizație paramilitară cheltuia din bugetul școlii pentru propaganda, elogierea și idolatrizarea unui rege care a compromis însăși instituția monarhică. Ministerul Instrucției Cultelor și Artei dispune ca toate școlile să se aboneze la buletinul de informare al străjerilor, (câte 2 abonamente pe școală). Prin aceeași circulară se cere ca revizoratele să efectueze controale în acest sens. În urma unui astfel de control s-a constatat că din 443 de

36. Ibidem.

37. Ibidem, p. 22.

38. Arhivele Naționale Deva, pachet 23/1936, dos. 2, fila 84.

39. Ibidem, pachet 28/1937, dos. 23, fila 5.

40. Ibidem, pachet 28/1937, dos. 29, fila 10

41. Ibidem, pachet 23/1936, dos. 11, fila 11.

școli au fost organizate în 1937 doar 73 de organizații ale „Strajei Țării”, iar în Hunedoara doar una singură la Școala primară de stat Hunedoara-centru⁴².

Regimul carlist și camarila regală pregăteau drumul totalitarismului de dreapta. Prin dispoziții din partea ministrului, prin Casa Școalelor s-au stabilit la ce sărbători au dreptul românii. Aceste sărbători sunt: 1 ianuarie – Anul Nou; 6 ianuarie – Boboteaza; 24 ianuarie – Unirea Principatelor; Paștele; 10 mai 1877 și regatul; 8 iunie – urcarea pe tron a lui Carol al II-lea; Ziua Eroilor; 22 iulie – ziua reginei Maria; 6 august – victoria de la Mărășești; 6 octombrie – ziua de naștere a lui Carol al II-lea; 29 octombrie – ziua de naștere a reginei Maria; 8 noiembrie – ziua de naștere a lui Mihai⁴³.

Cu cât ne apropiem de cel de al II-lea război mondial, cu atât și școala capătă aspecte noi, de militarizare. Învățătorii sunt mobilizați, angajați în calitate de comandanți la detașamentele de „premilitari”, îndeosebi la sate. De asemenea în toate școlile se organizează și se fac exerciții de apărare pasivă după structuri militare. Se întocmesc inclusiv documente militare. spre exemplificare vom reda structura organizatorică a apărării pasive de la Școala primară-centru din 1939.

- Șeful apărării pasive – învățător Popescu Constantin, director de școală
- Șef echipă de alarmă și stingerea luminii – învățătoare E. Ionescu
- Șeful echipei de poliție, control și disciplină – învățătoare E. Tint
- Șeful echipei de adăposturi – învățătoare Ida Mureșan
- Șeful echipei de salvarea victimelor – învățătoare Valeria Albu
- Șeful echipei de stingerea incendiilor – învățător Gheorghe Tarcea⁴⁴.

Regimul carlist devine tot mai aspru. O serie de drepturi de care beneficiau cadrele didactice sunt restrânse. Acest lucru se produce după ce Carol al II-lea a împărțit România în 10 ținuturi. Revizoratul Școlar începând cu 1939 se subordona „Inspectoratului Școlar Ținutul – Timiș – Timișoara”. În temeiul unei circulare din decembrie, cadrele didactice care locuiesc în școala statului sunt obligate să-și plătească chiria. „Acelora care beneficiază de locuință în baza titlului cu care funcționează (director, pedagog) nu li se mai achită indemnizația de chirie aferentă salariului lor... chiriile datorate vor fi reținute lunar din salariile funcționarilor debitori și vor fi vărsate la stat⁴⁵.”

Un domeniu important în care cadrele didactice din Hunedoara s-au implicat cu multă dăruire a fost activitatea culturală și de educație. Un rol în acest sens l-a jucat despărțământul A.S.T.R.A. În 1919 s-a înființat „Casina Română” care avea drept scop „... ajutorarea și promovarea instituțiilor culturale publice și private”. Sediul se afla pe strada Cloșca. În ziarul „România liberă” din 10 septembrie 1920 se consemnează că la Casina Română a fost organizată „... o serbare școlară frumoasă care avea un scop nobil să adune fonduri pentru o bibliotecă”. Cu sprijinul cadrelor didactice în 1919 a fost înființat „Corul meseriașilor români”, iar în 1922 „Corul Doina”.

Școala medie mixtă de stat avea organizată o societate de lectură a elevilor „care – spune Teodor Popa – a funcționat sub conducerea D-șoarei E. Dragomir.

42. Ibidem, pachet 28/1937, dos. 22, fila 34.

43. Ibidem, pachet 28/1939, dos. 29, fila 12.

44. Ibidem, pachet 28/1939, dos. 29, fila 32.

45. Ibidem, pachet 33/1939, dos. 26, fila 32.

S-au ținut 10 ședințe publice la care au participat profesori și alte persoane⁴⁶. De asemenea, „... s-au organizat serbări școlare, s-au suspendat cursurile la 9 aprilie 1924 sărbătorindu-se cu un fast deosebit concursul despărțământului A.S.T.R.A., aniversarea unirii Basarabiei cu România, iar la 3/15 mai școala a fost reprezentată la serbările din Blaj prin 12 fete și 32 de cercetași sub conducerea directorului Teodor Popa și a profesorului Ion Brâncoveanu, obținând diploma de recunoștință pentru ținută frumoasă la defilare, atât băieții cât și fetele”⁴⁷. În aceeași cronică se menționează că la 28 iunie 1924 „s-a aranjat o producție teatrală, iar școala a avut cor și echipă de dansuri”⁴⁸.

Cadrele didactice de la Școala medie mixtă de stat au organizat cu elevii numeroase excursii în localitățile din împrejurimile Hunedoarei ca: Teliuc-mina de fier, Călan-băi, Deva-cetate, Govăjdie-atelier de fabricat unelte agricole. De asemenea, între 29 iunie-5 iulie 1924 s-a făcut excursie la Arad-Timișoara-Turnu Severin-Insula Ada-Kaleh – Orșova - Băile Herculane - Lugoj. În acest fel se acționa pentru cunoașterea țării, pentru educarea tineretului școlar⁴⁹.

Cu sprijinul A.S.T.R.E.-ei s-au organizat serbări „împreunate cu coruri, recitări și dansuri naționale în comunele: Toplița, Teliuc, Boj, Hășdat, Socet, Ghelari, Nădăștia Inferioară, Nandru” la care și-au dat concursul atât elevii cât și profesorii care au susținut numerele conferințe pe teme solicitate de săteni⁵⁰.

Din materialele de arhivă ca și din numeroase lucrări studiate rezultă că școala în Hunedoara și-a împlinit cu prisosință funcțiile sale; cea de instrucție și de educație complexă. Cu toate condițiile grele în care cadrele didactice au trăit, ele nu au dat înapoi, au muncit cu râvnă împlinind cu cinste numirea ce le-a fost dată de „Apostoli ai Neamului”. De aceea au fost răsplătiți în vreme cu distincții ca „Răsplată muncii clasa I-a”, învățător Gheorghe Tarcea, educatoare Pinteș Maria,⁵¹ cu distincția „Răsplată muncii clasa a II-a, Greavu Vasile, iar cu Meritul Cultural”, Anghel Constantinescu⁵².

În încheiere dorim a aduce prin această modestă lucrare un omagiu înaintașilor slujitori într-ale luminării nației, care s-au constituit pentru noi și generațiile care vin în orașul Hunedoara un îndemn pentru deviza lui Bălcescu „LUMINEAZĂ-ȚI POPORUL DACĂ VREI SĂ FIE LIBER!”

Ovidiu POPESCU
Hunedoara

46. Cronica anului școlar 1923-1924, p. 4.

47. Ibidem.

48. Ibidem.

49. Ibidem, p. 5.

50. Ibidem.

51. Arhivele Naționale Deva, pachet 33/1939, fila 12.

52. Ibidem, pachet 11/1930, dos. 7, fila 1.

L'ENSEIGNEMENT DANS LA VILLE DE HUNEDOARA PENDANT L'ENTRE-DEUX-GUERRES

Résumé

La ville de Hunedoara, pendant la première guerre mondiale, de même que Brașov, Făgăraș, Carș-Severin et Sibiu, faisait partie de la , 'zone culturelle" où la persecution des Roumains était très intensifiée. C'est ici que les instituteurs (les maîtres d'école) étaient mobilisés pour le front, les écoles étaient fermées et leurs biens étaient confisqués. Contre ces agressions se sont levés les prêtres et les institutions roumains ainsi que ceux de Petros (Ion Bora) et de Curechiu (Petru Teodoru) ont procédé. Le prêtre Teofil Păcurariu de Valea Nandrului (Hunedoara) et l' instituer Ion Brâncoveanu de l'Ecole confessionnelle orthodoxe ont été condamnés pour ... l'agitation contre l'Etat Hongrois et pour ... infidélité envers l'Etat".

À Hunedoara, en 1918, ont fonctionné 10 écoles dont une école ayant la langue de l'enseignement de roumain. L'intention de transformer en Hongrois la population roumaine est claire. Après la GRANDE UNION, à la suite des mesures entreprises par le Conseil Dirigeant les choses se sont améliorées. Y sont restées encore une école confessionnelle roumaine catholique dont la langue de l'enseignement était l'hongrois et une école dans le quartier Ciangăi dont la langue de l'enseignement était l'hongrois, mais le roumain aussi. Au reste, il y avait trois écoles dont la langue l'enseignement était le roumain. À Hunedoara, l'école, comme institution, a suivi le cours de l' enseignement roumain. Dans son développement, l' enseignement de Hunedoara a atteint en 1938 14 unités scolaires et 2 écoles maternelles.

Le personal didactique de Hunedoara a suivi un cours ascendant en ce qui concerne ses préoccupations. On a remarqué des préoccupations pour l'éducation des jeunes écolier pour l'instruction et l'éducation des village is devant lesquels on a soutenu de nombreuses conférences malgré les salaires dérisoires. Pendant la dictature de Carol II les instituteurs et les professeurs de Hunedoara, ainsi que ceux du pays entier, ont été obligés de s' enrôler dans l'organisation paramilitaire „Straja țării" („La grade du pays") et de faire la propagande de Carol II. L'école de Hunedoara a pourtant accompli sa mission.

PREOCUPĂRI EXISTENTE ÎN VALEA JIULUI, ÎN PERIOADA INTERBELICĂ, PENTRU PREGĂTIREA PROFESIONALĂ

Activitatea economică intensă care se desfășoară în Valea Jiului după mijlocul secolului al XIX-lea a impus o preocupare continuă pentru pregătirea și perfecționarea forței de muncă.

O caracteristică a Văii Jiului a reprezentat-o fluctuația masivă și permanentă a forței de muncă, element care a determinat o anumită mișcare de populație. Acest lucru nu înseamnă însă că cea mai mare parte a forței de muncă și, implicit a populației, nu s-a stabilizat. Statul, comunitățile politice și religioase, societățile miniere au creat cadrul necesar pentru pregătirea școlară și profesională a tuturor celor care lucrau în Valea Jiului și în special a celor din minerit. Au existat mai multe forme care au caracterizat un asemenea proces: învățământul primar, gimnazial și liceal; școlile industriale de ucenici; calificarea la locul de muncă; formarea maiștrilor minieri și electromecanici minieri; integrarea și implicarea inginerilor în activitatea productivă; să nu omitem faptul esențial că, în timp, se va forma o mentalitate pozitivă față de muncă, în general și față de meseria de miner în special, iar experiența dobândită se va transmite teoretic, dar mai ales, practic, din generație în generație, lucru ce a dus nu numai la progres, dar și la formarea unor adevărate dinastii minerești.

În perioada interbelică se dezvoltă structura școlară creată până atunci și în principal cea necesară pentru pregătirea profesională a forței de muncă. Utilajele mecanice numeroase și performante, metodele de exploatare, etc., cereau o forță de muncă care să posede atât cunoștințe generale, dar mai ales de specialitate, capabilă să răspundă cerințelor impuse de modernizarea activității, în special în minerit.

Statul, dar mai ales patronatul din Valea Jiului și în special societățile miniere, au înțeles o asemenea necesitate și toți acești factori vor sprijini înființarea și funcționarea, în perioada interbelică, a unor forme de pregătire care să răspundă comandamentelor timpului.

Școlile industriale de ucenici apar în Valea Jiului din 1921 în centrele Petroșani, Petrila, Vulcan, Lupeni, iar în 1926-1927 și la Aninoasa, fiind organizate sub patronajul Ministerului Instrucțiunii Publice, iar din 1931 al Ministerului Muncii. Aveau o durată de 3 ani și în ele au fost pregătiți atât ucenici aparținând societăților miniere cât și cele de la alți patroni industriali și comerciali¹ – din zonă. Au folosit localul școlilor primare, programa analitică era cea elaborată de Ministerul Muncii din 1925 și revăzută în 1930, iar profesorii, proveniți de la școlile primare sau gimnaziale, erau plătiți de

1. Potrivit statisticii, în Valea Jiului erau angajați în 1922, 329 ucenici iar în 1923, 339 ucenici (Gazeta Jiului III, 1924, nr. 44, p. 2).

Ministerul Muncii². Putem aminti faptul că, prin Legea XVII din 1884, instrucția ucenicilor din Ungaria și, implicit, din Transilvania, devenise obligatorie, impunându-se angajarea acestora prin contracte³, iar programa analitică prevedea activități didactice câte 10-12 ore pe săptămână în sistemul cursurilor serale⁴. Școlile de ucenici au fost sprijinite cu bani, materiale și alte trebuințe de Corporația Meseriașilor din Valea Jiului, societățile miniere, Societatea „Jiul Cultural” etc., care, de fiecare dată, după examenele de sfârșit de an, acordau premii celor mai merituoși elevi⁵; organizau anual expoziții cu lucrări practice executate de elevi, iar în iunie 1939 Școala de ucenici industriali de la Petroșani a luat parte la expoziția „Muncă și Voie Bună” de la București⁶.

Societatea „Petroșani” va trece spre sfârșitul perioadei interbelice, la crearea propriilor sale școli de ucenici. Încă din 1936, la Atelierele Centrale Petroșani (ACP), s-a creat o școală și frecventau copii între 14-17 ani. Ucenicii lucrau dimineața, între orele 7-13, iar după-amiază urmau cursurile teoretice la Școala de ucenici a statului. În anul I lucrau în atelierul școală, iar în anii II-IV în secțiile A.C.P. și la atelierele divizionare Petrila, Aninoasa, Lupeni și Centrala electrică Vulcan, ucenicii susținând la sfârșitul fiecăruia din cei 4 ani un examen, teoretic și practic⁸. Pe baza experienței proprii, a ceea ce s-a realizat în alte țări, în special în Germania, în privința pregătirii profesionale a lucrătorilor din industria minieră, experiență însușită de conducerea Societății „Petroșani”⁹, aceasta trece la elaborarea unui plan de înființare a școlilor de ucenici minieri¹⁰. De la 1 decembrie 1938 se înființează școli de ucenici mineri la Lupeni, Aninoasa, Petrila, în care erau primiți elevi absolvenți a 4 clase primare și care aveau vârsta minimă de 15 ani. După 3 ani de practică (anul I în atelier, anul II - 3 zile la suprafață, 3 zile în subteran, anul III în subteran) și învățământ teoretic, cu examen anual teoretic și practic, aceștia urmau să devină muncitori profesioniști¹¹. Școlile de ucenici mineri sunt urmate în aceleași localități de școlile de ucenici electromecanici-electricieni, strungari, lăcătuși, fierari – care funcționau alături de școala creată în 1936 la A.C.P., preținzând aceleași condiții și asigurând la absolvire calitatea de muncitor calificat. La toate aceste școli, Societatea „Petroșani” va asigura spațiul, salariile ucenicilor și hrana acestora, cheltuielile de regie, întreținerea școlii, materialul didactic, salariile profesorilor-ingineri, învățătorilor, maiștrilor¹². La Lupeni¹³ și la Petroșani¹⁴ Societatea „Petroșani” va construi ateliere școală pentru practica ucenicilor electromecanici.

2. XXX, Învățământul muncitoresc 1920-1935, București, 1935, p. 70-77.

3. Ibidem, p. 61; Avântul, I, 1928, nr. 19, p. 3.

4. XXX, Învățământul muncitoresc, p. 103, 109-110.

5. Gazeta Jiului, III, 1924, nr. 26, p. 3.

6. Avântul, XII, 1939, nr. 20, p. 2.

7. XXX, Petroșani S.A.R., Avântul, XI, 1938, nr. 1, f.pag.

8. R.A.H. Petroșani, Fond Societatea „Petroșani”, Personal – Învățământ, Dos. 24/1939, f. 25.

9. Gh. A. Vanci, Problema pregătirii profesionale a lucrătorilor din industria minieră, Buletinul Societății Politehnice, LII, 1938, nr. 11, p. 1072-1086.

10. Avântul, XI, 1938, nr. 29, p. 2.

11. Ibidem, XII, 1939, nr. 4, p. 2, Arh. Naț. Deva, Fond Mina Lupeni, Dos. 30-1/1938, f. 25; R.A.H., Loc. cit., f. 19.

12. Arh. Naț. Deva, Fond Societatea „Petroșani”. D.M. Confidențiale, Dos. 3/1940, f. 174.

13. Arh. Naț. Deva, Fond Mina Lupeni, Dos. 34-8/1939-40, f. 213-214.

14. Avântul, XIII, 1940, nr. 4, p. 3.

Societatea „Petroșani” va mai avea ucenici la atelierele din colonii: zidari, tâmplari etc. și va sprijini cu bani, energie electrică, combustibil, plata chiriei, școlile de ucenici ale Ministerului Muncii de la Petroșani și Lupeni și cu combustibil Căminul de ucenici din Petroșani¹⁵. De altfel o statistică a cheltuielilor făcute de Societatea „Petroșani” cu școlile de ucenici din Valea Jiului până în aprilie 1939, arată că suma se ridică la 7.001.956 lei¹⁶.

Ucenici în Valea Jiului 1940

	Miner	Electomecanici	Alți ucenici (tâmplari, comercianți, grădinari etc.)	Total
Lupeni	69	20	5	94
Aninoasa	70	9	2	81
Petrila	62	15	3	80
Petroșani	–	140	8	148
Vulcan	–	7	3	10
TOTAL	201	191	21	413

Sursa: R.A.H. Petroșani, Fond cit., Dos. 1/1939-41, f. 1.

La Petroșani va funcționa, începând cu 1 noiembrie 1923 Școala secundară de stat pentru fete, clasele I-IV și care, în urma unei legi adoptate în 1934, se va transforma, din anul școlar 1934-1935, în școală profesională gradul I, iar din anul 1936/1937 în gimnaziu industrial de fete cu clasele I-IV¹⁷.

Cum mineritul are nevoie și de muncitori, dar și de cadre de supraveghere și conducere nemijlocită a activității productive, la Petroșani, va funcționa, în toată perioada interbelică, o școală de maiștri. Ea continuă practic vechea școală de cărbune din Petroșani ce s-a constituit în 1905 pentru a forma cadre - suboficanți, pentru industria carboniferă. Școala minieră de stat, care în anul școlar 1907/1908 avea 7 cadre didactice și 130 elevi, a funcționat în clădirea proprie, cu un program de învățământ de 2 ani, până la sfârșitul anului școlar 1918/1919, fiind susținută de statul maghiar. În 1917 s-a făcut ultima admitere la această școală, reușind 12 elevi, iar în 31 iulie 1919 vechiul director cerea aprobarea Resortului Cultelor din cadrul Consiliului Dirigent ca să se accepte susținerea examenului de absolvire în limba maghiară, pentru a lichida activitatea¹⁸.

La 6 iulie 1920 Consiliul de Miniștri al României emite J.C.M. nr. 36008/1920 prin care aproba înființarea de la 1 august 1920, la Petroșani, a Școlii de maiștri minieri depinzând de Ministerul Industriei și Comerțului, Direcția Generală a Minelor, având scopul de a forma maiștri minieri necesari exploatărilor de cărbune. Se stabilea ca primele cheltuieli cu deschiderea școlii să fie făcute din fondul de 5 milioane de lei

15. R.A.H., loc. cit., f. 26.

16. Ibidem, f. 17.

17. C. Hamangiu, Codul general al României, vol. XXII, 1934, p. 737; Paal Eugen, Liceul de băieți Petroșani, mss., p. 122, 144.

18. R.A.H. Petroșani, Fond cit., Dos. 6/1926, f. 27-28.

aprobat prin Înalt Decret – Regal nr. 2117/1920¹⁹. Se primeau inițial la această școală absolvenți a 4 clase primare, având 2 ani de practică muncitorească. Mai târziu pretențiile au crescut la minimum 6 clase primare sau 2 clase ale ciclului inferior al școlii medii, vârsta minimă de admitere la 18 ani și un an practică muncitorească²⁰, iar din 1934, pentru a fi înscris la examenul de admitere, candidatul trebuia să aibă vârșat între 15-30 ani și să fi absolvit fie 4 clase de liceu, fie gimnaziu sau gimnaziul industrial sau comercial²¹.

Școala a început la 1 august 1920 cu secția minieră și cursul a durat un an, cei 28 de absolvenți făcând încă 6 luni de conferințe de perfecționare pentru a primi diploma de maestru minier²². În anul școlar 1922/1923 se va înființa și secția electromecanică, secție care a funcționat intermitent. Din anul școlar programa de învățământ s-a extins pe 2 ani așa cum se și preconizase, iar anul școlar 1923/1924 pe 3 ani, amplificându-se acum programul care prevedea că anul I să fie preparator, predându-se cunoștințe ale învățământului inferior, iar anii II-III în spiritul școlii medii²³. Învățământul era gratuit și se punea bază pe instrucția practică, elevii lucrând efectiv la mină 8 ore/zi – fiind retribuiți – în schimbul de dimineață, cursurile teoretice organizându-se după amiaza²⁴, iar la absolvire obțineau diploma de maestru minier sau maestru electromecanic. Prin reorganizarea din 1937, școala de la Petroșani rămâne Școala de maiștri minieri și mecanici, dar absolvenții săi cu diplomă puteau trece în anul III al Școlii de conductori tehnici minieri și metalurgi de la Baia Mare, urmând a obține titlul de conductor²⁵. Interesantă apare hotărârea Societății „Petroșani”, care prin ordinul Direcției Generale din 23 decembrie 1938, a impus angajaților săi, elevi ai Școlii de maiștri din Petroșani, să nu lucreze mai mult de 3 posturi săptămânal pentru a avea timp să învețe. Pentru a-i stimula, a acordat – pe lângă 27 de burse de întreținere complete în internat – 10 burse a 1.000 lei lunar și 40 burse a 500 lei lunar²⁶.

19. Ibidem, Dos. 1/1920, f. 1.

20. Ioan Marin, Învățământul mediu minier și chimico-metalurg, în vol., Al doilea Congres al Asociației inginerilor diplomați al Școlii Politehnice București, 1935, p. 691.

21. Avântul, XI, 1938, nr. 24, p. 5.

22. Ibidem, I, 1928, nr. 19, p. 3.

23. Ibidem.

24. Arh. Naț. Deva, Fond Societatea „Petroșani”. D.M. Confidențiale, Dos. 2/1927, f. 48.

25. Ibidem, Dos. 5/1929, f. 6-35.

26. Ibidem, Dos. 2/1939, f. 297-298. La 28 iunie 1938, inginerul Alexandru Bădărău a prezentat un interes material privind dezvoltarea învățământului minier. Plecând de la faptul că mulți elevi renunțau după primul an la Școala de maiștri minieri, datorită programului practic și teoretic extenuant se propunea ca elevii să facă același program teoretic, dar să lucreze doar 3 zile pe săptămână, diferența de salariu urmând a fi compensată prin acordarea de burse de 1000, 750, 500 lei lunar, funcție de notele obținute; elevii urmau a obligați în schimbul acestor avantaje să lucreze minimum 5 ani la Societatea „Petroșani”. Se propunea de asemenea ca subvenția acordată anual de Societatea „Petroșani”, de 45.000 lei, să fie mărită la 100.000 lei, și să se insiste pe lângă Ministerul Economiei Naționale pentru acordarea unui fond necesar construirii unui local nou de școală. Alexandru Bădărău mai propunea, pentru a avea un număr mai mare de absolvenți a 4 clase de gimnaziale, din care să se aleagă viitorii elevi al școlii miniere, să se acorde un număr de burse, câte 30X1000, 1500, 2000, 2500 lei pentru anii I-IV bani și credit la „Consum”, pentru ca muncitorii să-și trimită copii la gimnaziile din Petroșani și Lupeni. Iar pentru a continua pregătirea între gimnaziu și până la intrarea în Școala minieră se propunea înființarea a 3 școli de ucenici cu program practic și teoretic de 2 ani, salarizarea urmând să se facă conform contractului colectiv. Idei care în mare parte s-au aplicat (R.A.H., Fond. cit, Dos. 2/1938, f. 19-21).

Școala și-a început activitatea în localul Liceului de băieți, mutându-se apoi în localul propriu, având și cămin pentru elevii interni; în 1938-1939 s-a constituit un nou local. Primul director al acestei școli a fost inginerul Iosif Iancu, șeful Inspectoratului general al Minelor de Cărbuni din Valea Jiului și a fost urmat de inginerul Gh. P. Bogdan, șeful Inspectoratului IV Minier Petroșani. Fiecare și-a adus o contribuție importantă în continuitatea acestei școli care a avut nu numai un rol didactic și educativ, dar și un aport semnificativ, prin cadrele și elevii săi, la viața social – culturală a orașului Petroșani, în special și al Văii Jiului, în general. Directorii vor fi ajutați de un Comitet școlar, ce a avut mai mult timp în frunte pe Nicolae Gavrilescu, director administrativ al Societății „Lonea”, iar în activitatea didactică de cei mai valoroși ingineri ai Societăților „Petroșani” și „Lonea”, uneori, și de la Societatea „Mica” și chiar de la Ocnele Mari, ca și de alți specialiști: medici, economiști, profesori etc²⁷. Școala va fi permanent întreținută de stat, dar, într-o măsură mai mare s-au mai mică, vor contribui la întreținerea și desfășurarea activităților sale societățile miniere din Valea Jiului ca și Societatea „Mica”, din Brad²⁸.

Realizând o statistică a absolvenților, rezultă că până în anul școlar 1939-1940, Școala de maiștri minieri și electromecanici din Petroșani a dat 219 absolvenți la secția minieră și 39 la secția electromecanică²⁹ și ne place să credem că majoritatea dintre aceștia au fost încadrați în exploatarea miniere din Valea Jiului.

O altă formă, mai mult de promovare decât de pregătire a forței de muncă, o reprezintă ceea ce am putea numi calificare la locul de muncă. Societățile au instiuit un sistem, care se regăsește și în contractele de muncă și anume, acela al avansării după un stagiul de producție. Astfel, vagonetarul, după un stagiul de 2 ani, putea fi avansat ajutor de minier; aceasta din urmă, cu un stagiul de 2 ani, putea fi avansat miner, dar numai după trecerea unui examen în fața unei comisii formată din delegatul Direcției Minelor societății miniere la care lucra, șeful de exploatare și omul de încredere al lucrătorilor. Candidatul trebuie să dovedească cunoașterea regulamentului de serviciu și al poliției miniere precum și îndemnarea ce se cerea de la miner³⁰. De asemenea, s-a practicat și formula ca dintre muncitorii cei mai credincioși, cu aptitudini profesionale, dar și de conducere, unii să fie promovați în funcții, mai ales tehnice, de maiștri mineri, electromecanici, topografi, artificieri, supraveghetori, chiar dacă nu aveau pregătirea școlară necesară³¹.

Se mai poate aminti preocuparea societăților miniere din Valea Jiului pentru încadrarea și perfecționarea cadrelor ingineresti și, în acest context, amintim două forme. O primă formă era primirea la practică, în perioada de vară, a studenților din diferiți ani, sau absolvenți, mai ales de la Secția (Facultatea) de Mine și Metalurgie, dar și de la alte secții ale Școlilor Politehnice din București și Timișoara, asigurându-li-se cazarea și masa în schimbul activității desfășurate³². O altă formă a

27. În anul școlar 1921/1922 erau 9 cadre didactice, în anul școlar 1923/1924, 12, în anul școlar 1928/1929, 15, în anul școlar 1938/1939, 17, din care 13 ingineri, 2 medici, 1 economist, 1 învățător (R.A.H., Fond cit., Dos. 1/1922, f. 7; Dos. 6/1923, f. 1; Dos. 20/1938/1939, f. f.).

28. Avântul, XIII, 1940, nr. 13, p. 2.

29. Ioan Marin, op. cit., p. 629; R.A.H., Fond cit., Dos. 5/1934-38, f. 1; Dos. 30/1939, f. 6-9.

30. Vezi de exemplu, Contractul colectiv de muncă încheiat la 1 iulie 1934, Tipografia „Jiul Cultural”, Petroșani, p. 29.

31. Arh. Naț. Deva, Fond Mina Lupeni, Dos. 28-12/1937, f. 67, 75.

32. Arh. Naț. Deva, Fond Societatea „Lonea”, Dos. 3/1933-37, f. 169, 173; Dos. 8/1937, f. 47-48, 135, 199.

reprezentat-o programul de practică al inginerilor stagiați angajați la societățile miniere. Se prevedea, ca timp de un an, după care, dacă dădea satisfacție, inginerul era angajat definitiv, acesta să treacă prin toate serviciile, locurilor de muncă și funcțiile, începând cu cuplător la un puț de extracție, ajutor minier, ajutor de artificier, ajutor de maistru minier, să observe și să manipuleze întreaga aparatură tehnică etc³³.

Rezultă din cele prezentate o parte a efortului instituțional, material și uman care a permis formarea profesională a celor care au asigurat așezarea Văii Jiului printre zonele cele mai dezvoltate industrial din România perioadei interbelice.

Mircea BARON

Universitatea din Petroșani

33. Arh. Naț. Deva, Fond Societatea „Petroșani”. D.M. Serviciul Tehnic, Dos. 59/1930, f. f.

***DES PRÉOCCUPATIONS EXISTENTES DANS LA VALLÉE DE JIU, DANS LA
PÉRIODE INTERBELIQUE POUR L'INSTRUCTION PROFESIONNELLE***

Résumé

L'auteur essaie à présenter les préoccupations existantes dans la Vallée de Jiu pendant la période entre les deux guerres mondiales pour la formation de la force de travail existante dans ces endroits.

On passe en revue les formes pratiquées dans les écoles industrielles d'apprentissage, la qualification sur la place, la formation des maîtres miniers et des électromécaniciens miniers, l'intégration et l'implication des ingénieurs dans l'activité productive.

BLESTEMUL CA MENTALITATE POPULARĂ REFLECTATĂ ÎN ÎNSEMNĂRILE MANUSCRISE DE PE CĂRȚILE ROMÂNEȘTI VECHI*

Născut aproape odată cu Cuvântul, blestemul este detectabil deja în sancțiunea divină îndreptată împotriva lui Cain. Produs al spiritului uman, izvorât din obida celui care trudește, manifestare a unei stări de spirit latente, blestemul devine o obișnuință, o „forma mentis” a unei populații necăjite. Este latura spirituală care a înlesnit supraviețuirea atunci când rezistența pasivă nu mai era posibilă¹. Blestemul a dat omului medieval un sentiment de echilibru, cultivând încrederea în pedeapsa divină care face dreptate. Pentru români, blestemul a fost, fără doar și poate, cel ce a întrerupt „ordinea latină a gândului și a formei, a structurilor mentale”, și care le-a dat „puterea de-a dăinui”, în pofida tuturor vicisitudinilor existențiale².

Arhetip cultural, folosindu-se de forme cu putere de exemplu și înțelesuri simbolice, blestemul este un element care poate fi regăsit în „durata lungă” a istoriei³. Model cultural, reflectând o moștenire spirituală, blestemul transcede timpul, oglindind „mentalități, psihoze, speranțe”⁴.

Documentat în cadrul lumii antice, odată cu apariția scrisului, blestemul s-a perpetuat și adaptat nevoilor diferitelor societăți⁵. Act magic prin excelență, imprecăția poate fi detectată în mistica lumii greco-romane de unde va pătrunde în sfera creștinismului odată cu cortegiul de superstiții acceptat de Biserică în procesul de constituire a dogmei creștine. Prezente încă și astăzi, superstițiile de origine păgână erau cu atât mai pregnante în primele veacuri creștine, când toate acestea apar sub o mască nouă, fără ca vechiul fond să fie schimbat. Astfel, numele zeilor păgâni au fost înlocuite cu cele de sfinți, îngeri, profeți și martiri, panteonul elenic a fost înlocuit

* Această lucrare a fost prezentată în cadrul Sesiunii cercurilor științifice studențești de la Cluj-Napoca, mai 1995.

1. Edificatoare în acest sens este, de pildă, reacția populară ca răspuns la duritatea politicii fiscale a domnitorului Constantin Mihail Racoviță, consemnată în Letopisețul anonim al Moldovei, cf. Emanuel Nadler, Două însemnări manuscrise din vremea domnitorului Constantin Mihail Racoviță, în Valori bibliofile din Patrimoniul Cultural Național, v. I, Râmnicu Vâlcea, 1980, p. 225.

2. Argumente pentru această „ordine latină a gândului și a formei” pot fi consultate la Răzvan Theodorescu, Drumuri către ieri, București, 1992, p. 191-192.

3. Pentru detalii privind problematica „duratei” în istorie, a se vedea Florin Constantiniu, Aspecte ale mentalului colectiv sâtesc în societatea medievală românească, în Studii și Materiale de Istorie Medie, VII, 1974, p. 74 passim.

4. Răzvan Theodorescu, op. cit., p. 213.

5. V. Ursăcescu, Cărțile de blăstăm din trecutul nostru, în Biserica Ortodoxă Română, nr. 9, 1926, p. 508-509; Aurelian Catrina, Cărțile de afurisenie sau blestem folosite în trecutul bisericii noastre, în Studii teologice, nr. 9-10, 1965, p. 581.

cu cel ebraic, iar serbările vechilor divinități s-au transformat în cultul sfinților. Efortul făcut pe cale oficială în vederea combaterii practicilor păgâne s-a dovedit a fi ineficient, acesta având câștig de cauză doar în mediul controlat de Biserică. În viața privată însă, vechile superstiții înflorau, ceea ce era combătut de Biserică ca fiind contrar dogmelor, găsindu-și refugiu în magie, vrăjitorie și astrologie⁶.

De fapt, odată declanșat acest proces, diferențele dintre sacru și profan nu mai sunt sesizate, apelul la simbolurile creștine liniștind conștiințele în ceea ce privește mijloacele folosite⁷. Acest proces de amalgamare care a avut drept rezultat apariția religiei populare, poate fi exemplificat prin inscripția incrustată pe o piatră de mormânt databilă spre sfârșitul secolului al IV-lea sau, poate, în secolul al V-lea: „Să aibă un sfârșit rău, să stea neîngropat, să nu mai învie, să aibă parte cu Iuda, dacă cineva va viola acest mormânt. Să fie blestemat de Domnul Dumnezeu atotputernicul și de cei 318 părinți de Dumnezeu purtători și moștenitori blestemului lui Iuda trădătorul. Să aibă parte cu Core, Datan și Abiron, (cu) Iuda și cu Pilat, (cu) Anania și cu Safira, (cu) Neron și Deciu, (cu) Irod, Iulian, Valerian și (cu) Simon Magu”⁸. Întâlnim aici câteva elemente ce pot fi regăsite și mai târziu, în blestemul din spațiul Ortodoxiei.

Ca sursă directă pentru Ortodoxie, societatea bizantină cunoaște și blestemul, a cărui pătrundere este favorizată de labilitatea credinței la impulsurile superstițiilor⁹. Ajuns în spațiul românesc prin filieră sudică¹⁰, blestemul reprezintă aici o componentă a „modelului bizantin” adoptat în vastul proces de aculturație ce pornește de la Constantinopol¹¹. În Țările Române, „prototipul” creștin al afuriseniei și-a găsit refugiul oficial în dreptul canonic, fiind folosit fie în justiție, fie în scop moral și bisericesc¹². De asemenea, blestemul apare și în documentele emise de cancelariile domnești, ca mod de impunere a voinței voievodului¹³.

Așadar, combătut în principiu de către Biserică, blestemul era practicat în fapt, fiind folosit la împărțirea dreptății prin „cartea de blestem”¹⁴. Este vorba despre apelul la judecata divină, „cartea de blestem” constituind soluția orientală a probei

6. Pentru detalii vezi Artur Gorovei, *Descăntecele românilor*, București, 1931, p. 12-13; N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, v. II, București, 1938, p. 22-23; Rudolf Steiner, *Creștinismul ca fapt mistic și misteriiile antichității*, București, 1993, p. 150-151; pentru o definiție a superstiției vezi M. Eliade, *Meșterul Manole*, Iași, 1992, p. 189-190.

7. André Vauchez, *Spiritualitatea evului mediu occidental. Secolele VIII-XII*, traducere de Doina Marian și Daniel Barbu, postfață de Daniel Barbu, București, 1994, p. 26.

8. V. Ursăceanu, art. cit., p. 510.

9. Artur Gorovei, op. cit., loc.; Louis Bréhier, *Civilizația bizantină*, trad. N. Spinescu, București, 1994, p. 186-250.

10. V. Ursăcescu, art. cit., p. 510; Corina Turc, *Interdicția de înstrăinare a cărții românești prin blesteme în secolele XVII-XVIII*, în *Caietele David Prodan*, I/1, 1994, p. 73. (Mai departe se va cita *Interdicția* (...)).

11. Răzvan Theodoreșcu, op. cit., p. 220-221.

12. V. Ursăcescu, art. cit., p. 507; Aurelian Catrina, art. cit., p. 581-592; *Instituții feudale din Țările Române*. Dicționar, coordonatori Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu, București, 1998, p. 50-52. (Mai departe se va cita *Instituții* (...)).

13. Sebastian Stanca, *Blesteme și afurisenii*, în *Revista teologică*, 3-4, 1944, p. 207-208; Cristina Codarcea, *La Malédiction dans les anciens documents de la Valachie (XIVe-XVIe siècles)*, în *Revue des études sud-est européennes*, Tome XXXIII, nr. 1-2, 1994, p. 53-62.

14. V. Ursăcescu, art. cit., p. 507; Aurelian Catrina, art. cit., p. 581-592; *Insituții* (...), p. 51; Cristina Codarcea, art. cit., p. 53.

apei sau focului din Occidentul medieval¹⁵. Documentate în secolul al XVI-lea, „cărțile de blestem” devin un adevărat instrument al Bisericii, evoluția lor putând fi urmărită încă în secolul al XIX-lea¹⁶. Spre exemplificare, iată ce conținea o astfel de „carte de blestem” la 1709: „(...) Iar cine s-ar ispiți să strice și ar vrea să clătească ori mult ori puțin această tocmeală și întăritura sfintei Episcopii ori cum sau după alti vremi ori domn ori dintru Arhieriei ori din boari sau și carele ar sfătui spre stricarea unii ca aceia să fie trecleți și blăstămați de Tatăl, de Fiul și de Sfântul Duh și de Maica Precista și de 4 evangheliști și să fie legați și afurisiți de 318 părinți din cetatea Nicheii și de tusșapte săboară a toată lumea și de smerenia noastră Arhierieilor cari ni-am numit mai sus și ni-am iscălit mai jos. Parte să aibă cu Iuda și cu trecletul Ariia, iară în viața lui să dobândească cutremurul lui Cain și sugrumaria ludei vânzătorul de Hristos și îngerul lui Dumnezeu să-l gonească în toate zile(le) viaței lor și tot prilejul lor să arză în foc. Iară după moartea lor să moștenească focul cel nestins și viermii cei neadormiți în veacinică muncă. Amin!”¹⁷

Odată cu apariția cărții manuscrise și apoi tipărite, a apărut și fenomenul furtului de carte. Dacă avem în vedere valoarea și rolul cărții în societatea medievală, vom înțelege de ce sentimentul de continuă insecuritate resimțit de omul medieval s-a răsfrânt și asupra cărții, acest sentiment fiind alimentat de situațiile de furt a valorilor livrești¹⁸. Se simțea nevoia unui mod de apărare al cărții și existența „cărților de blestem” a oferit soluția – folosirea blestemului.

Cercetări mai vechi sau recente asupra însemnărilor de pe cărțile românești vechi, documente de neînlocuit în opera de reconstrucție din perspectivă istorică a societății medievale, au atras atenția și asupra blestemului¹⁹. Acest element este important cu atât mai mult cu cât reprezintă, alături de informațiile de ordin economic, istoric, ș.a., verificabile în durata scurtă sau medie a istoriei, un model peren, cu trăsături arhetipale ce se regăsesc în „durata lungă”.

Desigur, blestemul ca mod de apărare al cărții nu poate fi rupt de contextul în care este plasată cartea, fiind strâns legat de diferitele dimensiuni ale acesteia în societatea medievală: valoarea socială, economică, moral-religioasă²⁰. Toate acestea sunt explicit redată în însemnări, începând cu îndemnul: „Frați ai mei, cinstiți și

15. Vezi unele aspecte la André Vauchez, op. cit., loc. cit.; pentru o definiție a ordaliilor vezi Instituții (...). p. 345-346.

16. V. Ursăcescu, art. cit., p. 507; Aurelian Catrina, art. cit., p. 585-588.

17. V. Ursăcescu, art. cit., p. 511.

18. Elena Mihu, Tipărituri rămnice în județul Mureș, în Valori bibliofile din Patrimoniul Național Cultural, v. I, Râmnicu Vâlcea, 1980, p. 85; Corina Turc, Furtul de carte în Țările Române în secolele XVII-XVIII, în Studii de istorie a Transilvaniei, coordonatori Sorin Mitu și Florin Gogâltan, Cluj, 1994, p. 139-143.

19. Dintre contribuțiile mai importante amintim: Livia Bacăru, Ex libris-ul românesc cu blestem, în Revista bibliotecilor, nr. 5, 1968, p. 280-282; Corina Turc, Interdicția (...), p. 72-77; Doru Radosav, Circulația cărții vechi românești în ținuturile sătmărene (sec. XVII-XIX), Teză de doctorat, Cluj Napoca, 1995, p. 198-204; pentru o bibliografie generală a problematicei blestemului vezi Cristina Codarcea, art. cit., p. 53-54.

20. Pentru detalii vezi Iacob Mârza, Semnificația cărții în comunitățile rurale românești transilvănene (secolele XVII-XVIII) în lumina însemnărilor: mentalitate și sensibilitate, în Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, XXX, 1993, p. 123-136; capitolul Carte și societate cu bibliografia aferentă la Doru Radosav, op. cit., p. 128-230; pentru valoarea moral-religioasă a cărții și în articolul nostru Considerații privind însemnările pe cărțile românești vechi din Zarand și Hunedoara, în BCSS, nr. 1, p. 159-164.

respectați cartea²¹ și până la rolul cărții ca instrument de „luminare” a bisericii: „(...) că besereca fără de cărți încă și un clopot fără de limbă și ca un meșter ce n-are priglufe. Că în ce chip meșterul fără de unelte nu poate lucra, așa și biserica fără de cărți nu se poate lumina, că cărțile sunt lumina bisericii”²².

Donația de carte, cu conotațiile sale (cartea ca ex voto, apportatus, și normă a vieții creștine)²³, implică și valoarea de ctitorie a cărții: „Acest Apostol l-au cumpărat popa Pătru ot Deva cu patru lei și un tuluu, din bani(i) cari au dat Măria Sa Gheorghe Cantacuzino pomană la besereca Devei, fiind titor Măria Sa și neamul Măriei Sale, ca să s(ă) pomenească neamul Măriei Sale la aciaștă Sf(ân)ta biserice(ă), iară cine ar îndrăzni a o lua de la aciașt(ă) biserice(ă) să fie anatheme de 318 părinți sfinți. 1721, fev(ruarie), 2 zile”²⁴.

De asemenea, rolul de intermediar (intercesor), al cărții, atrage atenția prin însemnări asupra dimensiunii de folos, în raportul dintre individ și Divinitate, realizând nu numai eternizarea numelui donatorului ci având un sens mult mai larg: „(...) să fie pomană moșilor, strămoșilor și celor ce n-are cine-i pomeni, ce așteaptă de la aceștia vii”²⁵.

Actul donației, menit a face legătura cu Dumnezeu, nu este altceva decât un nou mod de raportare la Divin. Într-o societate în care practicarea cultului oferă poporului de rând relativ puține șanse de a ajunge la mântuire, ca țel ultim, donația de carte este una dintr posibilitățile complementare de iertare a păcatelor²⁶. Se poate spune că donația este răspunsul dat unei nevoi resimțită de întreaga societate, soluție asimilabilă (deși nu în totalitate), penitenței tarificate din Occidentul medieval²⁷.

În economia retoricii donației, imprecizia se situează, de obicei, în finalul însemnării, având menirea de a sancționa actul, dar, în același timp, prin blestem donatorul atrage atenția, încă odată, asupra actului donației, îl reafirmă și îl valorizează²⁸. Blestemul, act de magie lexicală, are rolul de a integra cartea în spațiul sacru al bisericii²⁹. Posibilul atentat la sacralitate, prin furtul cărții, face necesar apelul la Divinitate pentru apărarea acesteia.

Cercetarea însemnărilor de pe carte a sugerat idea existenței unei stereotipii a blestemului³⁰. Credem însă că nu se poate vorbi, în toate cazurile, de o stereotipie a limbajului impreciziei, ci mai degrabă de o constanță a construcției structurii acesteia. În cadrul retoricii blestemului, a fost distinsă o formă piramidală de angajare a panteonului sacralității de la „cei 318 sfinți părinți de la Nicheia” până la „Sfânta

21. Însemnare de la 1624, aflată pe un Tetraevanghel, cf. Florin Dudaș, *Memoria vechilor cărți românești*, Oradea, 1990, p. 120.

22. Însemnare databilă, probabil, la 1784, aflată pe un Apostol, cf. Aurel Socolan, *Circulația cărții românești până la 1850 în jud. Maramureș*. Anexa, Teza de doctorat, Cluj, 1983, p. 223.

23. Pentru lămuriri vezi Doru Radosav, op. cit., p. 191.

24. Florian Dudaș, op. cit., p. 181.

25. Însemnare de la 1788, aflată pe un Minologhion, cf. Aurel Socolan, op. cit., p. 66-67.

26. Unele detalii privind viața religioasă a societății în spațiul Ortodoxiei la începutul evului mediu, la Daniel Barbu, Postfață la André Vauchez, op. cit., p. 167-188.

27. Câteva considerații asupra problemei vezi la André Vauchez, op. cit., p. 20 passim.

28. Livia Bacăru, art. cit., p. 280; Eugen Pavel, *Cărți cu însemnări manuscrise (I)*, în *Sargetia*, XIII, 1977, p. 581; Corina Turc, *Interdicția (...)*, p. 72.

29. Pentru definiția blestemului vezi Instituții (...), p. 50-52; Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, București, 1989, p. 81.

30. Sebastian Stanca, art. cit., p. 205; Livia Bacăru, art. cit., p. 282; Eugen Pavel, art. cit., p. 579.

Treime³¹. Așa cum s-a putut observa, „cei 318 sfinți părinți de la Nicheia” apar cel mai frecvent în însemnările cu blestem, reprezentând prima treaptă de angajare a panteonului secularității în acțiunea imprecională³². Nu este vorba, așa cum s-ar putea crede, de o stereotipie, apelul la Conciliul ecumenic de la Niceea (325 d. Hr.), care a pus bazele dogmei creștine, fiind cel mai adesea o acțiune conștientă a celui ce face însemnarea: „(...) afurisit să fie unul ca acela de 300 de părinți sfinți care au întărit cu Duhul sfânt lege(a) creștinească și anatema să fie unul ca acela”³³. Nu credem că „cei 318 sfinți părinți” impresionează atât prin numărul lor, așa cum a fost subliniat uneori, ci, mai ales, prin faptul că ei reprezintă voința divină. Trecerea participanților la Conciliul ecumenic de la Niceea în panteonul sacralității s-a realizat prin transferul puterii divine asupra lor pentru a putea da glas cuvântului Domnului: „cei treisute și 18 de părinți *sfinți* de Domnul Hristos din Nicheia”³⁴. Fără ajutorul divin, nimic nu este posibil, astfel încât spre acest transfer de putere tinde orice preot, atât ca reprezentant al lui Dumnezeu pe pământ, cât și ca intermediar între comunitate și Divin: „(...) care afurisenie cu ajutorul și cu putere(a) sfinților părinți o spun eu, popa Doroteiu, parohușu de la Stre(m)ți și o scrisie în anul 1798, iunie, zile 5, cu putere ce este dată mie de la Dumnezeu”³⁵. Mai mult decât atât, „soborul Nichi(ei) între carele s-au afurisit Arie necredinciosul”³⁶, reprezintă momentul de acțiune al dreptății divine, pedeapsa exemplară sancționând necredința, dar, în același timp, este și momentul consacrării blestemului ca instrument de luptă eficientă împotriva dușmanilor Bisericii. Desele apeluri la Conciliul ecumenic de la Niceea ar putea constitui și o replică la adresa prozelitilor reformați, adevărate imagini contemporane ale lui Arius³⁷.

31. Doru Radosav, op. cit., p. 201; sunt distinse opt trepte de angajare a panteonului sacralității:

- 318 sfinți părinți
- Ceata îngerească
- Sfinții ierarhi
- Cuvincioșii cărturari
- Sf. Mucenici
- Sf. Apostoli
- Sf. Maria
- Sf. Treime.

32. Sebastian Stanca, art. cit., loc. cit.; Livia Bacăru, art. cit., p. 280; Corina Turc, Interdicția (...), p. 75.

33. Însemnare datată la 1787, identificată pe o Evanghelie, cf. Elena Colța, Cartea veche românească în părțile Aradului – expresie a unității naționale, în Ziridava, IX, 1978, p. 471.

34. Însemnare datată la 1701, aflată pe un Kiriakodromion, cf. Eva Mârza, Cartea veche românească pe Valea Gâlzii, jud. Alba (Catalog), în Apulum, XVII, 1969, p. 343. Pentru lămuriri asupra Conciliului ecumenic de la Niceea (325 d. Hr.) vezi I. Rămureanu, Istoria bisericească universală, București, 1992, p. 121-127. (Mai departe se va cita Istoria (...)).

35. Însemnare pe un Minologhion, cf. Aurel Socolan, op. cit., p. 153-154.

36. Ibidem; pentru moartea lui Arius, în care mulți contemporani au văzut pedeapsa divină vezi I. Rămureanu, Lupta Ortodoxiei contra arianismului de la Sinodul I Ecumenic până la moartea lui Arie, în Studii teologice, XIII, 1-2, 1961, p. 30.

37. În sprijinul acestei idei ar putea pleda, de pildă, acest fragment din Predoslovla cetitoriului a Evanghelie învățătoare de la Govora, 1642: „(...) văzuu în neamul nostru mulți unii ca aceia oameni de amândouă cetele, proști și sufletești, cari pentru ne(cu)vința se depărtară cu învățături streine și cu proastă și scurta minte lor rășluindu-se den credința adevărată potrivnică besericii lui Dumnezeu cu ereticii împreunându-se (...). Dereptu aciasta eu cu răvne pohtiiu pentru frații miei și cugetai să scot aciasta sfânta carte ce se chiamă Evanghelie învățătoare tâlcuită, să fie propovedanie creștinătății noastre, a sfinței besericii apostolească a răsăritului”, cf. Bibliografia Românească Veche, 1508-1830, tom I, coordonatori Ioan Bianu și Nerva Hodoș, București, 1903, p. 121.

Cu atât mai mare este eficacitatea blestemului, cu cât apelul este făcut la toate soboarele: „(...) să fie anatemisit și proclati de toate sfintele săboare ce s-au făcut în toată lume(a), prin care s-au așezat lege(a) ce(a) pravoslavnică”³⁸.

În acțiunea de angajare a panteonului sacralității o serie de alte argumente vin să combată ideea stereotipiei. Iată, spre exemplificare, ce cuprinde o însemnare de pe o Cazanie de Râmnic (1781-1792): „(...) cine o ar loa să fie ca Arie afurisit și de toți ujisit și de sfinți Evangheliști care sunt întraceastă carte scriși, și de toți batjocorit, în iadu să se muncească și de acolo să nu mai iasă”³⁹. Așadar, apelul la „sfinții Evangheliști” este făcut datorită cunoașterii cuprinsului cărții.

Subiectivismul este atestat și de alte însemnări precum: „(...) unul ca acela să fie blăstămat de acești 4 sfinți (evanghe)liști Matei, Marco, Luca, Ioan și sfinții Arhangheli Mihail și Gavril care iaste hramul, să-i fie părăș la strașnicul județ a lui Hristo(s) D(u)mnezău și de cei 318 sfinți părinți cari s-au adunat la Nicheia, să fie afurisit, anatema, maranat, amin”⁴⁰. Dacă avem în vedere raportul dintre carte și biserica satului, dimensiunea de ctitorie a cărții, nu ne va mira faptul că aceste cărți sunt puse sub oblăduirea sfinților ce constituie hramul bisericii⁴¹. Remarcăm doar că astfel este împiedicată stereotipia limbajului imprecăției.

Cu titlu de ipoteză, am dori să atragem atenția și asupra unor aspecte mai puțin evidente altminteri. Într-o societate în care la gradul de cultură bisericească se adaugă și alte surse de inspirație, izvoarele retoricii blestemului sunt multiple⁴². Desigur că principala sursă este discursul cultic, sintagme precum: „să piară cu totu, ca Gomoru și ca Sodomul”⁴³, trimițând spre Vechiul Testament. Interesant de remarcat este faptul că în cadrul blestemului nu apar episoade din Apocalipsă, care ar fi putut constitui o sursă mai bogată de sancțiuni. Să se datoreze aceasta faptului că Apocalipsa a fost considerată multă vreme ca făcând parte dintre scrierile apocrife?⁴⁴ Cu toate acestea, credem că și literatura populară și mai ales aceste scrieri apocrife, au avut un rol însemnat în construcția imaginilor moralizatoare, stimulând imaginația. Astfel, „tremurul lui Cain”⁴⁵ nu apare în Biblie, fiind atestat însă în scrierea apocrifa „Omorărea lui Cain; originea câinilor”⁴⁶, spre aceeași sursă îndreptând și „să fie ca orbul Lamek”⁴⁷. Aceste exemple dovedesc faptul că poporul nu făcea distincție în cadrul discursului imprecățional, între sursele biblice și sursele neacceptate de Biserică, dar căora li se acorda o egală importanță.

Într-o „civilizație a vizualului precumpănitor”⁴⁸, discursul cultic și cartea bisericească au fost surse pentru arta vizuală, pentru recrearea în imagini a principalelor momente ale creștinismului. Scrisul devine, din „image” pentru pictor (zugrav), o imagine pentru credincioși. Cunoaștere neintermediată, pictura din biserică

38. Cf. Aurel Socolan, op. cit., loc. cit.; Pentru sinoadele ecumenice vezi I. Rămureanu, Istoria (...), p. 121-175; pentru canoanele adoptate la aceste sinoade, a se vedea Ioan N. Floca, Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii, 1993, p. 51-180.

39. Cf. Aurel Socolan, op. cit., p. 255.

40. Ibidem; însemnarea este datată, posibil, la 1780, fiind notată pe un Evangheliier, Blaj, 1776.

41. Corina Turc, Interdicția (...), p. 76.

42. Cristina Codarcea, art. cit., p. 54.

43. Însemnare de la 1701, aflată pe un Kiriadromion, cf. Florian Dudaș, op. cit., p. 161-162.

44. N. Cartoian, op. cit., v. I, București, 1929, p. 82-93.

45. Cf. Aurel Socolan, op. cit., p. 161.

46. N. Cartoian, op. cit., v. II, p. 56-57.

47. Însemnare pe un Liturghier, databilă la 1808, cf. Aurel Socolan, op. cit., p. 129-130.

48. Răzvan Theodorescu, op. cit., p. 22.

este cu atât mai puternică și mai neechivocă, cu cât beneficiază și de elementele concrete de imaginație ale meșterului zugrav. Aceste imagini, astfel create, au influențat, fără doar și poate, și retorica blestemului, imaginile apostolilor, ale sfinților militari, ale sfinților de hram, temele conciliilor ecumenice sau ale Judecării de Apoi din iconografie, fiind tot atâtea exemple ce ar fi putut genera discursul imprecional⁴⁹. Se ivește astfel posibilitatea de reconstituire a mediului uman specific, pornind de la reprezentările scrise la construcțiile mentale și de aici la cărțile lecturate și imaginile vizionate.

Psihicul uman individual este doar o componentă a psihologiei colective, acesta din urmă fiind mult mai nuanțată și având mai multe nivele de percepție. Pe de altă parte, componentele psihologiei individuale nu apar în totalitate în cuprinsul izvoarelor de care dispunem, ceea ce nu înseamnă că ideile nu sunt percepute de către fiecare individ⁵⁰. Este însă reținut și dat ca exemplu ceea ce este mai semnificativ din informație, în funcție de educație, cultură, experiență, posibilitatea de reprezentare etc. Așa cum am arătat, ideile existau ele putând fi redată în cazul în care se făcea apel la ele. Este și cazul unei însemnări de la 1701, care enumera aproape întreaga varietate semantică a retoricii blestemului: "(...) acela să fie blăstămat de Dumnezeu și de Maica Precista și de Sv. Apostoli și de Sv. Părinți 318 cei din Nicheia și de ceilalți Sv. părinți a 7 soboară mari a toată lumea (...) și de ceata dreptilor, despărțit și înstrăinat de tot binele veșnic, ca Sodoma și Gomora, afurisit, trecleat, procleat, anatemat. Fierul ruginește, piatra mucezește, lemnul putrezește, iar trupul celuiui să nu putrezească ci să fie legat întru păcatul lui și (să) fie parte lui cu luda, vânzătorul lui Hs., și cu Arie, hulitorul lui Hs. și cu toți ereticii, care-s fii pierimei, care își vor lua partea lor, paharul mării lui D(u)m(ne)zău, cum scrie Psalmita"⁵¹.

După cum am arătat, nu se poate vorbi întotdeauna despre o stereotipie a limbajului, fiind mai degrabă vorba de o apariție constantă a unor elemente structurale ale blestemului. Retorica anatemizării a fost asociată atât unui discurs cultic cât și unui discurs secular, instituindu-se „o complementaritate a sentimentului religios”, merit să-l marginalizeze și chiar să-l excludă din comunitate pe cel vinovat⁵². Considerăm că în cadrul discursului cultic pot fi distinse însă două componente ale sancțiunii: o componentă spirituală și una fizică⁵³. Astfel varietatea componentei spirituale, este exprimată prin diverse formule, distingându-se și aici o construcție piramidală⁵⁴.

49. Pentru detalii asupra a ceea ce a reprezentat iconologia ca instrument complementar al cultului creștin vezi Ene Braniște, Teologia icoanelor, în Studii teologice, IV, 3-4, 1952, p. 175-201; câteva considerații asupra temei Conciliului niceean și a pedepsirii lui Arius vezi la Răzvan Theodorescu, Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV), București, 1974, p. 310; pentru legăturile dintre pictura bisericească și literatura populară a se vedea lucrarea aceluiași autor, Civilizația românilor între medieval și modern. Orizontul imaginii (1550-1800), v. II, București, 1987, p. 215.

50. Unele considerații asupra psihologiei colective pot fi consultate la Florin Constantiniu, op. cit., p. 69-101.

51. Cf. Florian Dudaș, op. cit., p. 160-161.

52. Doru Radosav, op. cit., p. 203.

53. Aceeași idee, deși într-un alt context, este reiterată și de Cristina Codarcea, art. cit., p. 60.

54. Doru Radosav, op. cit., p. 201-202; în cadrul sancțiunii sunt distinse zece variante, în funcție de gradul de vituperanță din retorica blestemului: – să fie afurisit, – blestemat, – anatema, – anatema maranata, – va fi afurisenie de sfinți, – sub afurisenie „Sf. Troițe” și a „Sf. Părinți”, – să fie orânduit și pedepsit cu pedeapsă bisericească, – să aibă județ înaintea lui Dumnezeu, – să fie afurisit, anatemat, procleat, blăstămat, – să n-aibă parte de Hristos.

Indiferent, însă dacă formula folosită este „să fie afurisit”, „blestat”, „anatemat”, ideea sugerată este aceea de despărțire de Biserică, „ca furii de cele sfinte”⁵⁵. De fapt, exprimarea acestei credințe este clară, începând cu cererea „să fie despărțit de biserica lui Is(us) H(ristos)”⁵⁶ și până la afirmația neechivocă „cine o a loa, acela să desparte de besereca lui Cri(s)tos”⁵⁷, fapt ce denotă încrederea totală în înfăptuirea dreptății divine⁵⁸. Așa cum a fost deja subliniat, prin despărțirea de Divinitate, exprimată prin „să n-aibă parte cu Hristos”⁵⁹, păcătosului i se retrage șansa îndumnezeirii ca finalitate a credinței creștine⁶⁰.

Componenta fizică a sancțiunii, izvorâtă tot din discursul cultic are menirea de a pedepsi și din punct de vedere fizic pe vinovat. Exprimată cel mai frecvent prin „să i se verse măruntaiele pe fața pământului ca lui Arie”⁶¹, ea reprezintă în viziunea populară, așa cum am mai arătat pedeapsa exemplară și palpabilă a păcătosului. Vrem să atragem atenția și asupra rolului acestei sintagme, care odată îndeplinită ar demasca în fața colectivității pe păcătos. De asemenea, expresia „să n-aibă parte cu Hristos”, își găsește soluția în „să fie la un loc cu Iuda”⁶², completată prin „în iadu să se muncească și de acolo să nu mai iasă”⁶³.

Așadar, atât componenta spirituală cât și cea fizică a sancțiunii izvorâte din discursul cultic, au menirea de a-l marginaliza pe individ. De remarcat este și faptul că sancțiunea vizează atât viața pământească cât și pe cea de după moarte, având deci o dimensiune istorică și una supraistorică⁶⁴. Acestea se aliniază sintagmei existente în epocă: „Dumnezeu să-i risipească aici trupului, iar în viața viitoare sufletul lui”⁶⁵.

Discursului secular i se poate asocia doar o componentă fizică, având deseori și conotații economice. Și expunerea acestora are însă un mare impact asupra psihicului individului, amintindu-i păcatul săvârșit dinspre „etica comunității”⁶⁶. Cele două conotații pot fi exemplificate prin: „(...) să fie afurisit (...) să-l apuce urdinișu și tusa cea sacă, ca să nu-i mai treacă”⁶⁷, precum și „pentru șapte răsplătiri ale sale (ale cărții-n.n), de șapte ori câte șaptezeci de ori să vânză”⁶⁸, în acest caz la eficiența blestemului contribuind și magia cifrei 7⁶⁹. Cele două componente pot fi regăsite și

55. Însemnare de la 1773, aflată pe un Pentecostarion, București, 1743, cf. Aurel Socolan, op. cit., p. 58.

56. Însemnare datată la 1773, aflată pe un Evanghelier, Blaj, 1765, cf. Aurel Socolan, op. cit., p. 58.

57. Însemnare pe Evanghelier, București, 1742, cf. Aurel Socolan, op. cit., p. 55.

58. Sebastian Stanca, art. cit., p. 24.

59. Vezi supra nota 54.

60. Ibidem.

61. Însemnare datată la 1787, aflată pe un Triodion, Râmnic, 1731, cf. Aurel Socolan, op. cit., p. 67-68.

62. Însemnare datată 1766, identificată pe un Kiriadromion, Bălgrad, 1699, cf. Rodica Popescu, Tipărituri de la Bălgrad în Colecțiile Bibliotecii Academiei R.S.R., în *Apulum*, XVIII, 1980, p. 262.

63. Vezi asupra nota 39.

64. Livia Bacăru, art. cit., p. 281; Cristina Codarcea, art. cit., p. 58-59.

65. Cf. Aurelian Catrina, art. cit., p. 586.

66. Doru Radosav, op. cit., p. 203.

67. Însemnare datată la 1782, aflată pe un Octoih, Blaj, 1770, cf. Lucia Hațeganu, Doina Lupan, Cartea veche românească în Biblioteca Muzeului Unirii din Alba Iulia (V), în *Apulum*, XVII, 1979, p. 398.

68. Însemnare datată la 1808, identificată pe un Liturghier, Sibiu, 1807, cf. Aurel Socolan, op. cit., p. 129-130.

69. Pentru semnificațiile cifrei 7 vezi Ovidiu Drimba, *Incursiuni în civilizația omenirii*, v. I, București, 1993, p. 170-172.

împreună: „să n-aibă nici un ceas fără necaz, nici un prânz fără plâns, și când îi va fi mai bine să zică vai de mine”⁷⁰.

Frecvența celor două feluri de sancțiuni a variat în timp. Dacă până în secolul al XVIII-lea, blestemul și anatema apăreau, în marea majoritate a cazurilor, ca sancțiuni spirituale, în vreme ce sancțiunea fizică putea să lipsească, odată cu sporirea numărului cărților și apariția a tot mai multe cărți cu conținut laic, se poate constata faptul că sancțiunea spirituală devine tot mai rară, menținându-se sancțiunea fizico-economică⁷¹. Și aceasta din urmă primește acum o altă turnură, remarcându-se chiar aspecte ilare în cadrul imprecăției: „Cine se va afla să ia această carte să-i fie capul de piatră și piatra de cap”⁷² sau „Cine o fura, să-și poarte caru cu ogaru și căruța cu măța”⁷³.

În cadrul însemnărilor de proprietate, blestemul are un rol deosebit, trebuind să exprime acțiunile pe care le implică apărarea cărții. Ca primă necesitate, blestemul de pe carte are menirea de a atenționa pe cel ce ar fi ispitit să fure cartea, asupra a ceea ce i s-ar întâmpla în acest caz. Această componentă *informativă* face apel direct la un potențial hoț: „cine s-ar îndemna dintru oarecare îndemnare diavolească să o ia din sfânta biserică”⁷⁴, va fi blestemat. În cazul în care „s-ar afl(a) un nebun a o vinde, sau alt nebun a o cumpăra, sau a o fa(ce) zulog”⁷⁵, acela este atenționat explicit: „Iară cel ce va ști aceste toate și o va gândi de o va amântui, și o va vinde, dimpreună cu cel ce își va da banii pre dânsa sau va da altă carte pre dânsa să fie anatima și afurisit și blestemat (...) O, vai frate, teme-te și te cutremură să fii cumu-i scris: Ce veți lega pre pământu, legat va fi și în ceru”⁷⁶.

A doua acțiune implicată de blestem este una de natură *mentală*. Cel ce face însemnarea devine satisfăcut, odată cu proferarea blestemului, pentru că acesta declanșează resorturi mentale ce îl liniștesc în ceea ce privește siguranța cărții. Prin actul donației, cartea este trecută în grija Divinității, care prin invocarea conținută de blestem devine apărătoarea bunului donat⁷⁷. Tot de componența mentală ține și eficiența blestemului. În cazul furtului de carte, conștiința existenței blestemului va acționa asupra psihicului păcătosului, care va suporta o presiune mentală cu influențe asupra fizicului.

Cea de-a treia componentă este una de natură *acțională*, ce prevede dezlegarea de blestem. Această componentă apare rar în blestemul din însemnări poate și datorită faptului că posibilitățile de dezlegare de blestem sunt limitate. În general, dezlegarea este condiționată de acțiunea de readucere a cărții: „(...) să fie neertat pân ce o va da, iar la locul ei la care s-au dat de noi întâi”⁷⁸. Există însă și o altă posibilitate: „să

70. Însemnare datată la 1790, găsită pe Codicele de la Ozun (ms), cf. Florian Dudaș, op. cit., p. 258.

71. Sebastian Stanca, art. cit., p. 208; Livia Bacăru, art. cit., p. 282; Corina Turc, Interdicția (...), p. 77.

72. Însemnare databilă în secolul al XVIII-lea, identificată pe o Cazanție, cf. Florian Dudaș, Vechi cărți românești călătore, v. I, București, 1987, p. 105.

73. Însemnare datată la 1810, aflată pe un Minei, Buda, 1804, cf. Florian Dudaș, Memoria vechilor cărți românești, Oradea, 1990, p. 284 (Mai departe se va cita Memoria (...)).

74. Vezi supra nota 40.

75. Însemnare datată la 1684, identificată pe o Evanghelie, București, 1682, cf. Florian Dudaș, Memoria (...), p. 145.

76. Însemnare datată 1689, aflată pe un Liturghier, ms. slav., 1562, cf. Florian Dudaș, Memoria (...), p. 149.

77. Sebastian Stanca, art. cit., p. 504; Livia Bacăru, art. cit., p. 280; Corina Turc, Interdicția (...), p. 76.

78. Însemnare datată la 1766, cf. supra nota 62.

nu-l rabde Domnul Dumnezeu în toată viața lui, nici să vadă moartea, până nu va umbla tot pedestru pe la toate locurile acelea pe unde s-au făcut săboarele acele scrise în lăuntru cărții aceștia, apoi să fie ertat și de mine și de Dumnezeu. Amin”⁷⁹. Așadar, apare acum pelerinajul ca pedeapsă, dar mai ales ca posibilitate de iertare a păcatului.

Dacă analizăm aceste trei elemente, care schițează menirea anatemii în cadrul însemnărilor de pe carte, vom observa că ele se integrează unui sistem creat în jurul cărții, și este extins la întreaga societate umană. Blestemul este îndreptat împotriva tuturor celor ce ar fi putut fura cartea și care se pare că nu erau puțini, însemnările enumerând toate posibilitățile sau făcând o evaluare globală a lor: „(...) cine și *oricine* ar îndrăzni se o mute, să o fure din biserica aceasta”⁸⁰.

Se poate observa că astfel se realizează o împărțire dualistă a lumii satului: cei care donează cartea și respectă blestemul („cei buni”) și cei ce fură cartea și încalcă blestemul („cei răi”). În jumătatea forțelor benefice a sferei, în centrul căreia se află cartea, se situează donatorul (donatorii) cărții care anunță întreaga comunitate: „să știe toți, și preoții și sătenii, că o am dat pomană în sfânta biserică”⁸¹. Comunitatea va lua cunoștință cu actul donației, sancționând-o odată cu blestemul inițiat de către donator. Din acest moment, blestemul ca act de magie lexicală menit să apere cartea, acționează asupra mentalului colectiv, căpătând conotații interactive⁸². Fiecare individ poate, la libera alegere, să se alăture de o parte sau de cealaltă a sistemului devenind dintr-un membru pasiv unul activ al acestuia.

Principalii protagoniști ai sistemului sunt: de o parte cel ce donează cartea și inițiază blestemul, iar de partea cealaltă un potențial hoț al cărții. În funcție de opțiunea personală, în tabăra benefică se pot situa cei ce respectă interdicția de furt și cei ce găsesc cartea și o aduc înapoi: „(...) iar cine o ar aduce, de ar căde(a) în mâna cuiva, să o aducă iar în mâna noastră, să fie ertat și bl(a)goslovit”⁸³.

De partea cealaltă se situează cei ce ar cumpăra cartea de la hoț, cei care cunosc blestemul și nu o aduc înapoi, toți cei care țin partea hoțului fiind expuși în mod direct blestemului.

Așadar, cartea este plasată într-un „context terifiant”, într-o societate în care blestemul reprezintă o cumplită pedeapsă⁸⁴. Am dori să atragem atenția asupra faptului că trecerea de la „cartea de blestem” la blestemul de pe carte, notarea sa în însemnările de donație, este o acțiune pur psihologică, blestemul neavând efect dacă nu este adus la cunoștința tuturor. Datorită funcției de conservare a scrisului, prin notarea blestemului este sporită eficiența acestuia în spațiu și în timp. Deci „psihoza” blestemului „acționează” asupra tuturor acelor care iau contact cu cartea, timpul de eficiență al blestemului fiind direct proporțional cu timpul cărții ce-l conține⁸⁵.

79. Însemnare datată la 1784, aflată pe un Miscelaneu teologic, (ms.) cf. Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, v. II, București, 1983, p. 292.

80. Însemnare de la începutul secolului XIX, aflată pe un Evanghelier, Blaj, 1817, cf. Aurel Socolan, op. cit., p. 249.

81. Însemnare datată la 1687, identificată pe Cazania lui Varlam, cf. Florian Dudaș, *Memoria (...)*, p. 146.

82. Doru Radosav, op. cit., p. 200.

83. Însemnare datată 1711, găsită pe un Antologhion, începutul secolului al XVIII-lea, cf. Florian Dudaș, *Memoria (...)*, p. 171.

84. Livia Bacăru, art. cit., p. 280; Corina Turc, *Interdicția (...)*, p. 72-73; Doru Radosav, op. cit., p. 203.

85. În viziunea populară, timpul cărții are o dimensiune eshatologică, cartea fiind integrată eternității, cf. Doru Radosav, op. cit., p. 204-206.

Așa cum am arătat, blestemul reprezintă un arhetip cultural ce poate fi urmărit în „durata lungă” a istoriei. Mai mult decât atât, el poate fi regăsit în toate straturile societății medievale românești și la toate nivelele culturale (preoți, diecii-dascăli, țărani)⁸⁶. Desigur, acesta este rezultatul climatului mistic-religios, dar și al repetiției ca generatoare a contagiunii mentale colective⁸⁷.

Blestemul, ca unică modalitate de apărare a cărții, apare și în epoca modernă, fiind prezent în însemnarea lui Timotei Cipariu: „Am donatu acestă S. Liturghie S. Beserecei gr. c. dein Pănade sub legătura ca nimene să nu cuteze a o înstrăina de la acea beserecă sub blestem. Blasiu, 21 febr. 1872”⁸⁸. Repetiția, ca sursă a contagiunii mentale explică doar într-o oarecare măsură atitudinea cărturarului român. Chiar dacă blestemul este acum intrat în tradiție, momentul scrierii declanșează resorturi mentale ce vizează necesitatea actului, astfel încât însemnarea atestă perpetuarea practicii blestemului cu toate dimensiunile sale la nivelul elitei intelectuale, și chiar în mediul greco-catolic, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Deși blestemul n-a fost eficient întotdeauna, credem că cea mai bună exemplificare a eficienței sale și a puterii asupra mentalului colectiv, o constituie însemnarea de pe un exemplar al *Poveștii la 40 de mucenici* (1689): „Cartea a fost rătăcită pe la Bârdea Toma apoi, la Oara Ilie care simțindu-se aproape de moarte și aducându-și aminte de blestemul de pe pagina anterioară a dus-o și a dat iar bisericii, la 9 martie 1934. Simion preot”⁸⁹.

Cătălin RIȘCUȚA

Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva

86. Ibidem, p. 50-127.

87. Unele referiri vezi la Florin Constantiniu, art. cit., p. 73.

88. Doina Dregheciu, Timotei Cipariu, donator de carte românească veche, în *Apulum*, XXVI, 1989, p. 502.

89. Eva Mârza, Doina Dregheciu, Cartea românească veche în județul Alba. Secolele XVI-XVII. Catalog, Alba Iulia, 1989, p. 152.

THE CURSE AS FOLK MENTALITY REFLECTED IN THE NOTES ON OLD ROMANIAN BOOKS

Abstract

The author has proposed in this study to analyze the curse as an instrument of folk mentality used in Romanian middle age in order to prevent the theft of the book.

The first part contains a view on the origin of the curse and the penetration of the „Christian” model of the curse from the Byzantinic space into the space of Romanian Orthodoxy. The author reasserts the fact that the curse written on the book was taken from the „curse books”, a practice used in canonic law as an instrument of spreading right by the Church. Starting from this source, research in this field has restated the idea of curse-stereotypy, its existence in all the cases being rejected and argued by the author. Having benefitted by previous research results, the author makes out within the rhetoric of curse three components of divine sanction: the spiritual, physical, and economical.

Having its origin in cultic discourse, but in a secular one as well, these sanction were meant to exclude the guilty person from the community.

The last part of the paper states the functions of the curse in the space of notes on book donations: informational, mental, actional. To these functions there corresponds the existence of a system that achieves a dual division of the community: on the one side those who mind the interdiction of theft, and on the other the ones who overpass it.

„CÂNTECUL BRADULUI" ÎN CÂTEVA VARIANTE SUD-VEST TRANSILVANE

Etnomuzicologul Constantin Brăiloiu a fost primul folclorist român care a atras atenția asupra distincției ce trebuie făcută între „cântecele ceremoniale" de înmormântare și „bocetele" propriu-zise. Dacă acestea din urmă sunt lamentații libere, „revărsări melodice ale durerii", cântecele ceremoniale, legate organic de anumite momente din desfășurarea ritului, sunt cântate după anumite reguli, de femei care nu sunt rude ale mortului¹. Ele se înșiră pe parcursul desfășurării ceremonialului ca părți constitutive ale unei suite simfonice, alcătuind, în ansamblu, un sistem unitar, în care fiecare element își ocupă locul lui bine determinat².

Zona de circulație a *cântecului ceremonial de înmormântare* se întinde pe ambele versante ale Carpaților dintre Dunăre și Olt, la sud până la coborârea în șes, iar în nord până la Valea Mureșului, cuprinzând deci Oltenia subcarpatică, Hunedoara și Banatul. Faptul că urmele *cântecului bradului* se întâlnesc și în alte zone, ca și faptul că în *bocetele* din Transilvania și Moldova găsim adesea imagini ce apar și în *cântecele ceremoniale*, ne îngăduie să presupunem că ele au fost răspândite, în trecut, pe o zonă mult mai largă, poate chiar în întreg teritoriul folcloric românesc³.

Tor Constantin Brăiloiu a fost acela care a subliniat faptul că bocirea reprezintă, pe de o parte, un act ceremonial tradițional obligatoriu și de bună cuviință, iar pe de altă parte, o manifestare spontană și intimă, un mijloc de potolire a durerii morale⁴. De aceea *cântecul ceremonial* are o formă mai stabilă și cu conținut generalizat, în timp ce forma *bocetelor* este instabilă, iar conținutul lor este adaptat la împrejurările concrete din viața defunctului.

Cântecele ceremoniale de înmormântare au fost grupate de folcloriști (C. Brăiloiu, Mihai Pop, Ovidiu Bârlea), în două serii paralele. Prima serie are un caracter general, fiind alcătuită din *cântecul zorilor*, interpretat la casa mortului în zorii celor două zile dintre deces și înmormântare și *cântecul cel mare* sau *cântecul de rămas bun*, interpretat în timpul cortegiului de înmormântare, în care se dau defunctului sfaturi pentru marea călătorie. A doua serie este alcătuită din *cântecele ale bradului*, interpretate la întâmpinarea în sat a grupului de flăcăi, care aduc din pădure bradul tăiat pentru a fi pus la capul celui mort, dar și în timpul împodobirii bradului în curte și chiar în timpul drumului spre cimitir.

1. C. Brăiloiu, *Ale mortului*. Din Gorj, București, 1936, p. 1.

2. Mihai Pop, *Folclorul literar românesc*, Ed. II, 1978, p. 204.

3. Mihai Pop, *op. cit.*, p. 204.

4. C. Brăiloiu, *Note sur la plainte funebre du village de Drăguș*, 1932, p. 10.

O descriere sintetică a acestui obicei o găsim în *Istoria Literaturii Române*, aparținând probabil lui Mihai Pop⁵. O primă prezentare, e drept sumară a obiceiului, o datorăm folcloristului Alexandru Lambrior: „În unele părți, pe lângă crucea ce se așează la mormânt, la capul mortului, se mai înfige tot acolo și un brad tânăr împodobit cu flori, dacă răposatul era holtei”⁶. Teodor Burada, în *Datinile poporului român la înmormântare* (1872) publică primele texte culese din Țara Hațegului și descriere amănunțită a obiceiului. „Mai în toate părțile locuite de români, și mai cu seamă în Transilvania, scrie Burada, se împodobește un brad cu flori, năfrâmi, cu mere, smochine, nuci, prune uscate, stafide și se pune înaintea casei mortului. În unele locuri se mai încrestează în coaja lui diferite figuri. În părțile unde nu se află brad, se împodobește o creangă de măr, sau un prun, sau alt pom. /.../ În Transilvania, Ținutul Hațegului, pomul sau bradul nu este alta decât o sulită de lemn de brad, naltă ca de-un stângen, ce se pune numai la fete mari sau flăcăiași și se împlântă în crucea de la mormânt, prinzându-se cu cuie de ea. În vârful lui se leagă un chișchinău roșu cusut frumos cu fir, în care se anină un clopoțel micuț și inelele mortului. În comuna Rășinari și-n altele de prin prejurul Sibiului, se leagă la brad și lână de la oi, dacă mortul a fost cioban. La fete mari se pune în vârful bradului cerceii și inelul de logodnă, dacă a fost logodită sau și alte inele, ce rămân acolo. /.../ Dacă nu se află brad în apropiere de comuna unde se află mortul, în Transilvania este obiceiul să se ducă călăreți, cântând din fluiere cântece de jale, în locuri depărtate ca să aducă bradul, și când trec prin vre-un sat cu el, atunci fetele merg într-o întâmpinarea lui și-i cântă până trec de hotarul satului așa numit „cântecul bradului”, care nu se obișnuiește la nime afară decât la locuitorii din unele comune de prin Munții Transilvaniei”⁷. În continuarea acestui text sunt reproduse patru variante din „cântecul bradului”, culese din Densuș, ținutul Hațegului.

În 1879, Simion Florea Marian, publică în revista „Albina Carpaților” din Sibiu studiul *Bradul la poporul român*⁸. Materialul va fi reprodus de S.F.I. Marian în volumul *Înmormântarea la români*⁹. În afară de variantele publicate de Teodor Burada, S.F.I. Marian mai publică o variantă din Cugir și o alta din Munții Apuseni, după Teofil Frâncu și George Candrea¹⁰.

Din zona Hațegului, va mai publica mai târziu (1915) Ovid Densușianu două variante din cântecul bradului culese din *Păucinești* și din *Grădiște* (Sarmizegetusa) de I. Pop Reteganul. La prima variantă ni se dă și descrierea ritualului¹¹. Deci cam acestea sunt variantele sud-vest Transilvănene publicate până la primul Război Mondial.

În 1935, Gh. Pavelescu a cules cinci variante din comunele Purcăreți, Pianul de Sus și Cugir, iar 1943 o variantă din Orăștioara de Sus. Desigur, că în diferitele arhive etnofolclorice, cum sunt cele înființate de Ion Mușlea și Romulus Vuia la Cluj se vor găsi și alte variante din cântecul bradului. Între manuscrisele rămase

5. *Istoria Literaturii Române*, vol. I, 1964, p. 44.

6. Alexandru Lambrior, *Studii de lingvistică și folcloristică*, Iași, 1976, p. 184-190.

7. T. Burada, *Datinile poporului român la înmormântare*, Iași, 1882, p. 27-29.

8. S. F. I. Marian, *Bradul la poporul român*, în „Albina Carpaților”, Sibiu, 1879.

9. Idem, *Înmormântarea la români*, 1892, p. 98-112.

10. T. Frâncu și G. Candrea, *Românii din Munții Apuseni (Moții)*. București, 1888, p. 175-176.

11. Ovid Densușianu, *Graiul din Țara Hațegului*, 1915 (Apendice: Material folcloristic din mss. lui Ion Pop Reteganul. Datini și credințe la înmormântări), p. 245-246 și 258-259.

la moartea lui Romulus Vuia (1963) s-au identificat, după un inventar sumar alcătuit de Romulus Vulcănescu, nu mai puțin de „70 variante ale bradului”, culese, desigur, din zonele hunedorene¹².

Recent, Doina Dascălușfănoni de la Muzeul Satului din București a publicat în *Miorița*, revistă de etnografie și folclor din Deva, un studiu intitulat *Înmormântarea la Pădureni*¹³. Autoarea aduce câteva informații noi privind *Cântecul bradului* din această zonă. „Încă din prima seară a priveghiului, „gazda” din casa mortului „numește” doi tineri (de obicei rude), care vor merge în pădure, „Să aducă bradul”; tot acum se cheamă și femeile care vor „cânta bradul”.

În ziua înmormântării, dis-de-dimineată, cei doi feciori, având la ei săcuri, pleacă la pădure, „acolo unde știu ei că sunt brazi potriviți pentru ceea ce le trebuie lor”. Aleg unul dintre aceștia, înalt de 6-7m, „cât să-l poată duce pe umeri”. După ce își fac crucea, îl taie cu mare grijă, însă, deoarece nu trebuie să cadă jos”. Unul dintre feciori „îl ține”, iar celălalt „îl curăță” de cetină, până la jumătate.

Când au terminat ei pleacă cu bradul, dus pe umeri, spre marginea pădurii, unde așteaptă grupul femeilor care vor interpreta *cântecul bradului*; numărul acestora este totdeauna fără soț: 5-7-9. Ele încadrează „bradul”, trei de-o parte și patru de altă parte a vârfului, pornind astfel spre sat și cântând „bradul” de răsună dealurile și văile¹⁴.

În 14 septembrie 1997, am admirat și noi astfel de brazi, așezați recent în cimitirul comunei Pianul de Sus (Alba), având o înălțime deosebit de mare, de peste 20 m. Cu această ocazie ni s-a explicat că *bradul* trebuie să aibă atâția metri, câți ani a avut tânărul decedat. De asemenea, astăzi, pădurea de brad fiind mai departe de sat, bradul se aduce cu mijloace mecanice, (peridoc) și numai la intrarea în sat este predat femeilor *jeluitoare* (Pianul de Sus, Ana Voișan, 67 ani).

Pentru comunicarea de față am folosit numai variantele publicate și cele aflate în arhiva profesorului Gh. Pavelescu, în total 12 variante. Această limitare a surselor de informație, nu afectează, credem, considerațiile noastre, întrucât s-a afirmat, pe drept cuvânt, că acest *cântec al bradului* „are o tematică unitară pe întreg teritoriul lui de răspândire. Formele deosebite sub care apare sunt doar variante puțin nuanțate”¹⁵.

Cântecul bradului marchează trei momente principale din ritualul funerar. Primul îl reprezintă aducerea bradului de la munte și „bocirea” lui de către fetele fecioare, din fiecare sat pe unde trece „bradul”. Al doilea moment îl reprezintă împodobirea bradului, în curtea decedatului, cu diferite obiecte (flori, panglici, năfrâmi, inele și clopoței) și „bocirea” lui de către fetele satului. A treia oară bradul este *cântat* în timp ce cortegiul funerar se îndreaptă spre cimitir.

Cântecul începe prin interogația retorică pe care grupul de femei ce-l cântă la unison o pun bradului întâmpinat la intrarea în sat. Versurile ce cuprind această întrebare răsună la început ca un semnal menit să atragă atenția asupra ritualului

12. Gh. Pavelescu, Contribuția profesorului Romulus Vuia la Studiul obiceiurilor tradiționale. În vol. „Studii și comunicări de etnologie”, Tomul VIII, 1994, p. 17-86.

13. „Miorița”, 1997, nr. 3, p. 27-31.

14. Ibidem, p. 30.

15. Istoria Literaturii Române, vol. I, 1964, p. 44.

solemn pe care îl reprezintă cântecul. „*Brad încetinat, / De unde ai tunat, / Din vârful de munte, / De la flori mai multe, / De la loc pietros / La loc mlăștinos, / Cu capul la vale / Fără pic de cale*”. (Densuș). Sau: „*Brad încetinat, / Cine mi te-a pus, / Ce vânt te-a ajuns / Ca în zi de vară / Să cobori la țară / De la munții-nalți / De la ai tăi frați, / De la munți cu flori, / Dintre frățiori?*” (Orăștioara de Sus).

În continuare, cântecul prezintă, ca într-un monolog al bradului, descrierea ceremonialului cu care a fost tăiat și adus în sat, ca să fie pus la căpătâiul celui decedat. Descrierea ritualului tăierii bradului se face prin imagini de mare frumusețe, datorită sobrietății și profunzimii lor, „realizate cu mijloace simple, imagini făurite într-adevăr prin șlefuiți de veacuri. Voinicii vin într-o ținută ceremonială solemnă, „*cu părul lăsat, cu capul plecat*”. Ei pornesc de-acasă, la „*revărsat de zori, pe la cântători*”¹⁶. Descrierea naturii a locurilor străbătute, este nu numai de-o mare frumusețe, ci și de o semnificație deosebită. Ei vin „*prin văi cu fagi, și munți cu brazi*”¹⁷. Tăierea începe printr-un act ceremonial. Voinicii în genunchi și se închină. Bradul cade ca un om. Descrierea este simplă, halucinantă, a unui omor: „*Cu securi au dat. / Jos m-au doborât, / M-au pus la pământ*”¹⁸.

Cântecul prezintă apoi, în cadrul ceremonial, transmiterea bradului din natură în funcția lui rituală. Bradul este coborât din munte într-un chip neobișnuit, care arată cu anticipație rolul nou ce i se pregătește: „*Cu cetina-n vale / Să le fiu de jale, / Cu poale lăsate / Să le fiu de moarte*”. Imaginile sunt evocatoare de moarte: „*Dar ei m-or mințit / Și pe mini m-ar dus / La lină livadie / În mijloc de progadie, / În dunga drumului, / În calea vântului, / Ploaie să mă ploaie / Cetina să-mi moaie, / Vânturi să mă bată / Cetina să-mi cadă*” (Orăștioara de Sus). Fiecare parte a cântecului ceremonial este marcată printr-un refren: „*Eu dacă știu, / Nu mai răsăream, / Eu de-aș fi știut / N-ași mai fi crescut*”, menite prin repetarea lor, să potențeze durerea la moartea celui tânăr.

Când cortegiul „bradului” ajunge la casa decedatului și intră în curte, la Cugir, se cântau următoarele versuri: „*Voinice, voinice! / Nu-mi place / Ce nevastă ai! / Naltă, minunată, / naltă și subțire, / Crescută-n pădure, / Tăiată-n secure*”¹⁹. dacă cel căruia i se aduce bradul, are soție, se adugă versurile: „*Brad încetinit, / Nu fii supărat, / Că nevasta ta / Ea s-a mâneca, / De mi te-a uda, / De nu te-ai usca*”¹⁸.

Când cortegiul funerar pornește de la casa defunctului spre cimitir, corul femeilor din Purcăreți (Alba) cântă un bocet special; pe care îl reproducem atât pentru valoarea sa poetică, cât și pentru nota sa mioritică: „*Voinice, voinice, / Întoarnă, nu te duce! / Că boii tăi mug / Că li dor de plug / Și vacile zgheară / Că li-i dor de țară / Și oile-n curte / Că li-i dor de munte, / Voinice, voinice / Întoarnă nu te duce*”¹⁹. Ce arhaic sună sintagma „*întoarnă, nu te duce*”, repetată obsesiv, aducându-ne aminte de „*Torna, torna, frate*”, cel mai vechi text păstrat din strămoșia balcanică, de acum peste 1000 de ani!

16. Ibidem, p. 46-47.

17. S. Fl. Marian, În mormântarea la români, p. 104.

18. S. Fl. Marian, op. cit., p. 104.

19. Text cules de Gh. Pavelescu (În 30.IV.1935 din Purcărești, Alba) de la Saveta Bâldea, 38 ani.

Când cortegiul funerar ajunge cu bradul la biserică și intră în cimitir se cântă: „*Brădete, brădete, / Mergând înainte / Să bagi în minte / A mele cuvinte. / Dacă te-a întâlni, / Ori ți-a veni / Maica Domnului / Și a Fiului, / Tu să mi-o petreci / Și să mi te pleci, / Drumul ți-a arăta / Și te-a îndrepta / Să mergi cu soarele, / Iar nu cu apele, / Că soarele-i mergător / Și-napoi întorcător, / Dar apele-s curgătoare / Și-n napoi nentorcătoare*”²⁰.

Prin ritualul împodobirii bradului și prin cântecul însoțitor, plin de imagini de o mare frumusețe, șlefuite de-a lungul secolelor, *cântecul bradului* a înveșmântat în imagini poetice alinătoare durerea provocată de moartea unui tânăr în floarea vieții.

În ceea ce privește vechimea și originea acestui obicei, este greu să ne pronunțăm cu certitudine. Primii folcloriști care au descris amănunțit obiceiul – T. Burada și S. Fl. Marian – s-au raliat ipotezei lui T. Bojincă, susținând originea romană a acestui obicei. Ei citează din Plinius: „Bradului îi plac munții și frigul, este arboarele morții și se pune la poartă ca un semn de doliu”²¹.

Totuși, astăzi când orizontul etnologic privind cultul arborilor la diferite popoare – datorită lucrărilor lui Wilhelm Mannhardt (*Wald und Feldkulte*) și James George Frazer (*The Golden bough*, 12 volume), precum și studiile privind mitologia dacilor și în special cultul zeiței Bendis – zeița lunii, a pădurilor și a farmecelor – trebuie să presupunem că dacii n-au așteptat venirea coloniștilor romani pentru a institui un cult al „bradului”.

Aceasta cu atât mai mult, cu cât însuși *bradul* este de origine autohtonă, având obârșie indo-europeană. Tot autohtone sunt și alte cuvinte legate de pădure: butură, mugure, brustur, butuc, brândușe, brusturi²². Deci e natural ca noile cercetări etnofolclorice să-și îndrepte interesul și spre fondul autohton al culturii noastre populare.

Amalia PAVELESCU

20. T. Burada, op. cit., p. 34 și S. Fl. Marian, op. cit., p. 106.

21. T. Bojincă, apud. Marian, op. cit., p. 111.

22. Cf. I.I. Rusu, *Etnogeneza românilor*, 1981, pasim.

I

CÂNTECUL BRADULUI

- Mult mă nir, brade, de tine
 Ce rău mare ni-ai avut
 De-amunche ni-ai coborât,
 De la lină fântână,
 5. De la loc pietros,
 La loc mărghilos?
 – Dar eu cum să nu scobor
 După mine șapte feciori or venit
 Toți cu securi și cu topoare
 10. Pe min' ca să mă doboare.
 Până pe min' m-or tăiat
 Tot așe ni-or fluierat;
 Pân pe min' m-or criștit
 Tot așa ni-or povestit
 15. Pân pe min' m-or adus
 Că ei tot așa ni-or spus:
 – Nu hi, brade, năcăjit
 Că și noi că te-om sădi
 În marginea drumuli,
 20. În toată dimineața om veni
 Cu apă și ti-om uda,
 Cu tămâie ti-om afuma!

(Text inedit, cules de Gh. Pavelescu în 30 aprilie 1935, de la Ioană Cocină, 25 ani, analfabetă, originară din cătunul „Gosâle” aparținător Cugirului. Cu precizarea: „cân o muri un fecior de la noi ne-am cântat după el, di-acasă până la groapă”).

II

VARIANTĂ

- Voinice, voinice,
 Întoarnă, nu te duce!
 Că boii tăi mug
 Că li dor de plug.
 5. Voinice, voinice,
 Întoarnă, nu te duce!
 Și vacile zgheară
 Că li dor de țară.
 Voinice, voinice.
 10. Întoarnă, nu te duce!
 Și oile-n curte

Că li dor de munte
Voinice, voinice,
Întoarnă, nu te duce.

(Text inedit, cules de Gh. Pavelescu în 30 aprilie 1935, de la Saveta Bâldea, 38 ani, din comuna Purcărești, jud. Alba).

III ALTĂ VARIANTĂ

- Bradule, bradule (ref.)
ce rău ni-ai avut
De ni-ai coborât
De la locul tău
5. La locul cel rău?
– După mine-o vint
Cinci-șase voinici
Și până m-ar tăiat
Ni-or tot fluierat'
10. Și până m-or adus
Tot așe ni-or zâs:
– Nu-ți hie, bradule,
Nu-ți hie, Nu-ți hie!
Că pe tin' ti-om duce
15. Și pe tin' ti-om pune
În mijloc de grădină,
La lină fântână,
La cap de voinic.
Și voincu-și-are
20. Și mumă și tată
Și frați și surori
Și s-or lăudat
Că ți-or lăcrăma
De ne te-i usca!

(Text inedit, cules de Gh. Pavelescu în 1 mai 1935, de la Mărie Mihăilescu, 35 ani, originară din Pianu de Sus, jud. Alba, cu observația: „să cântă la feciori care se îngroapă cu brad”).

IV CÂNTECUL BRADULUI

- Bradule, bradule,
Brad încetinat,
Cine mi te-a pus,
Ce rând ți-a ajuns
5. Că în zi de vară
Să cobori la țară,

- De la munți-înalți
De la ai tăi frați,
De la munți cu flori,
10. Dintre frățiori!
– Mie-mi pare rău
De scaonul meu,
N-am avut ce face
Că nu mi-o dat pace,
15. Căci la min-or cint
Aceștia voinici
Cu nouă topoară
Pe mini să mă doboară.
Toți or dat odată
20. Și-am picat pe vatră.
De-acolo m-or loat
Tot de mână-n mână,
Jos să nu mă pună,
Tot din brațe-n brațe
25. Jos să nu mă lase,
Fluierile zicând
Voinicii cântând
Și se-nțelegând
Pe mini să mă ducă
30. Ca să nu mă rupă,
Că ei de m-or rupe
Napoaie s-or duce
Altul or aduce,
Ca mini mai înalt
35. Și mai împenat.
Și ei m-or mințit
Și m-o-nceluit
De m-or coborît
Că pe mini m-or duce
40. La lină fântână
'mijloc de grădină.
dar ei m-or mințit
Și pe mini m-or dus
La lină livadie
45. În mijloc de progadie,
În dunga drumului,
În calea vântului,
Ploaie să mă ploaie
Cetina să-mi moaie,
50. Vânturi să mă bată
Cetina să-mi cadă.

- Dar unde-am fost eu
Ploaia mă ploiere
Lăstari îmi creștere,
55. Neaua mă ningere,
Vânturi mă bătere
Cetina-mi verzere.
Bradule, bradule,
Nu te supăra
60. C-o măicuță dulce
O veni la cruce
Apă ți-o aduce
Dimineața-n zori
Ziua de trei ori.
65. Și pe tini te-a plânge
Cu lacrimi de sânge
Și mi ti-a uda
Și nu ti-i usca.

(Text inedit, cules de Gh. Pavelescu în 2 octombrie 1943, de la Măria Popescu, 50 ani, domiciliată în Orăștioara de Sus, jud. Hunedoara).

***THE FIR TREE SONG AND THE FUNERAL RITE IN THE
SOUTH OF TRANSYLVANIA***

Summary

In almost all the regions inhabited by the Romanians and especially in the South of Transylvania, there is the custom to place at a single young's man grave a fir tree, brought from the mountains. Seven or nine lads, usually the dead person's friends or relatives, go to the mountains to cut a four or five metre fir tree, peeled of branches till the top of it, where a little wreath remains. The lads take the fir on their shoulders and go with it to the village. In the past, they were piping grief songs, while they were going to the forest. In the forest was far, they rode horses.

When the lads arrive in the village, a group of young girls meet them with the fir song. The fir is adorned with flowers, cloured ribbons and bells. In some villages, on the fir they put the dead person's objects (e.g. handkerchifs, rings). The fir is carried by the lads in front of the funeral convoi and „sung" by the same girls. In the churh yard the fir is put near the cross (or the pillar) till it dries or decays.

In the annex, there are some variants of the fir song from the South of Transylvania.

„CÂNTECUL BRADULUI" ÎN ZONA HUNEDOAREI

Între anii 1890-1892, folcloristul Ion Pop Reteganul trimitea Academiei Române, pentru a fi publicată, o selecție de datini și credințe din satele Pădurenilor Hunedoarei. Materialul conținea – în secvența referitoare la ritualurile de înmormântare – cutuma înhumării cu brad, a tinerilor, în satele Păucinești și Grădiște. Iată, in extenso, descrierea obiceiului:

Răposând cineva dintre juni ori june... . Se aleg... șapte juni viguroși; iau fiecare câte un topor și se duc la munte de aleg bradul cel mai înalt și oblu, ...cât se poate de subțire și înalt. ... După ce l-au ales îl privesc bine și-l amăsură cu ochii și apoi fiecare dă câte o lovitură în el, astfel că din șapte lovituri, bradul să pice jos. De cumva nu pică jos, aleg altul, că nu-i iertat să facă mai mult decât șapte lovituri, fiecare june una. În timpul acesta, fluieră, cântă în continuu o doină tristă. După ce l-au curățit frumos de crengi până la vârf, unde lasă trei crengi în forma crucei, îl iau toți pe umere, de-a lungul, astfel ca vârful cu crengile, să meargă întotdeauna înainte. La poalele dealului așteaptă șapte fete fecioare și îndată ce sosesc cei cu bradul, ele încep „Cântarea bradului", și o cântă pe o melodie de tot jalnică, în continuu acompaniate fiind de fluieră. La casa cu mortul pun bradul jos, îl împistrițează la coaje, îl umplu de cununi de flori, de primburi... și cărpe frumoase, în vârf pun o cârpă albă (chișchineu) și un clopoțel mic. Cătră cimitir merge mai întâi bradul. Bradul se ia numai la trei ani de la capul mortului, când se pune o pomană strălucită¹.

Pentru extremitatea opusă a ținutului Hunedoarei, la 1887, I.P. Ignatul consemna același obicei: „E datina la Cugir, lângă Orăștie ca la mormântul unui fecior să se împlănte un brad care se aduce de la munte cu multă ceremonie de către feciori și fete mari îmbrăcați ca de sărbătoare. Acel brad îl îmbracă cu flori, și în coaja lui se tăia diferite figuri, apoi îl iau câțiva feciori pre mâini, iar fetele vin îndărăpt cântând și ținându-se cu mâinile pe după cap"².

Atât relatarea obiceiului, cât și reproducerea, în ambele cazuri, a expresiei verbale caracteristice³, relevă – pentru așezările rurale⁴ din perimetrul analizat – prezența unui accentuat conservatorism; după trecerea atâtor decenii, majoritatea secvențelor ceremoniale practicate au rămas aceleași.

La români, cutumele magico-religioase, stând sub semnul cultului dendrolatric, sunt multiple. Riturile de trecere – nașterea, nunta, înmormântarea – includ frecvent în scenariu, bradul, valorificându-l simbolic, în diverse ipostaze. Ca semn funerar, progadia sud-transilvăneană îl păstrează alături de stâlp și

1. Materialul a apărut în appendicele lucrării lui Ovid Densușianu, Graiul în Țara Hațegului, București, 1915, p. 243-259.

2. I.P. Ignatu, Bradu la morți, în: Transilvania, nr. 15-16, Sibiu, 1-15 August, 1887, anul 28, p. 156.

cruce, discursul poetic al cântecului funebru narând cu fidelitate – printr-o structurare logică a motivelor tematice – ceremonialul „înhumării cu brad”.

În viziunea colectivității arhaice, tulburată de dispariția, prin moarte, a unuia dintre membrii săi, cântecul ceremonial joacă un rol mediator, făcând posibilă comunicarea între lumea celor rămași și lumea celor plecați, iar bradul, personificat, devine fratele sau sora „jurată”, mirele sau mireasa „nevecuitului”, ipostazele ultime urmărind, prin substituție, protecția comunității.

Imposibilitatea acesteia de a răspunde marelui semn de întrebare ridicat de gestul TRECERII și spaima sa în fața IREPARABILULUI, și-au găsit contrapondere în ciselarea, până la perfecțiune, a Cântecului bradului, printr-o obsedantă reluare cu prilejul fiecărei DESPĂRȚIRI.

Majoritatea variantelor debutează printr-un dialog stabilit între interpretul cântecului funebru și arbore. Interogația, adresată ultimului, în legătură cu motivul plecării sale „De la loc pietros / La loc morphilos”, e rezolvată în textul folcloric, prin contrast dual. Perceperea „coborării” bradului: „Din vârșor ge munce”, în mijloc de sat / La cap de bărbat” nu ca o pierdere de nivel altitudinal, ci ca o „cădere”, conduce ideatic la sugerarea comuniunii spirituale dintre „dalbul pribeag” și substitutul său vegetal. Destinele amândurora primesc astfel, metaforic, semnul egalității. Iată motivația amplificării, în prima secvență tematică, a lamento-ului: „Șetină verdge de brad, / Șine-amar tce-o blăstămat / Die de la codru-ai plecat?”, transferat, mental, tânărului dispărut.

Bradul va fi, în final, constrâns să părăsească „izvoarele reci”, pentru „pietre seci”, soarta sa identificându-se cu cea a fratelui sau surorii „jurate”: „Eu n-aș fi pornit / Da' m-o d'obricit / Un frate jurat / Țla ș-o mânat / Doi ficiori din sat, / Cu două topoară, / Jos să mă doboară”. (244).

Episodul fratelui jurat apare frecvent, făcând trimiterea la o cutumă arhaică: aceea a „încredințării la brad” a noului născut. Secvența e prezentată și în bocete unde, prin reproșul făcut arborelui, socotit a fi singurul vinovat pentru dispariția prematură, este eludată implacabilitatea sorții: „Suliță de brad / La noi ce-ai cotate? / Eu de-aș fi știut / Unde ai crescut / Eu aș fi venit / Te-aș fi cercejit / Să te fi uscat. / De te-ai fi uscat / El n-ar fi îngropat”⁵.

„Înceluirea” bradului, prin promisiunile amăgitoare ale celor veniți să-l doboare, conduce la finalul tragic, atât al arborelui, ca și al voinicului la al cărui căpătâi va fi pus: „Pân m-au cotate, / Mi-au tot fluierat; / ... / Și ei că mi-o zăs / Căci pe mine m-or pune / La lină fântână / În loc de grădină / Dar ei m-or mințit / ... / În loc de livadă, / În verde polgradă”. (272).

3. Cântecul funebru e cunoscut în zonă sub denumirea de „Bradul”, „A bradului” sau „Cântarea bradului”. Transcriem, în anexă, ambele variante reproduse de autorii textelor citate (prima din Grădiște-Hunedoara, a doua, din Cugir-Hunedoara), pentru valoarea lor de excepție.

4. Variantele luate în considerare provin din localitățile: Alun, Bătrâna, Beriu, Boșorod, Bunila, Cerbăl, Cerșor, Clopotiva, Costești, Cugir, Feregi, Ghelari, Goleș, Grădiște, Lelese, Lunca Cernii de Jos, Meria, Merișorul de Munte, Muncelul Mare, Peștenița, Petrița-Predoni, Poienița Tomii, Poienița Voinii, Pui, Râu de Mori, Ruda, Sohodol, Vaidel, Valea Lupului, Vinerea, Uric (vizând trei zone etnografice: Pădureni, Țara Hațegului și Orăștie). Majoritatea variantelor sunt incluse în: M. Kahane, L. Georgecu-Stănculeanu, Cântecul Zorilor și Bradului, București, 1998. Atunci când vom cita, includem, pentru identificare, între paranteze, numărul purtat de variantă în culegerea menționată. Alte surse: Vezi nota 1. și informarea Lia Bodea, Beriu, prin prof. Petru Baci, căruia îi mulțumim și pe această cale.

5. Folclor din Transilvania, București, 1962, p. 104-105.

Valoarea de document etnografic a cântecului funebru e argumentată prin dezvoltarea episodului doborârii și purtării spre sat a bradului. În varianta culeasă la Lelese, HD., de Ilarion Cocișiu, relativ recent – în 1950 – drumul tinerilor care duc arborele, spre așezarea din vale, e zădărnicit. Introducerea în discursul epic, al motivului împotriva naturii în fața faptului comis, trădează reminiscența, în zonă, a altei practici străvechi, omisă în narare: „luarea de iertăciune” de la bradul care urmează a fi doborât: „Când m-or doborât, / Tri ești-or sărit, / În tri obraz' or bumnit. / Cân' cu mini' porniră, / Brazî s-obidiră; / Cân' cu mini' plecară, / Brazî să uștară.” (298). Iată rezolvarea conflictului: „Dragi mei șei braz', / Sus vă rădicaț' / Și vă răzbunaț' / Si voi mie-m' daț' / Cale răzbunată / Și pă min' mă iartă. / Bradzî s-ajută / Și să răzbunară.” (248).

Însemnul funerar vegetal așezat: „La cap de voinic,/ În cel loc jalnic”, e simbolul curmării vieții înainte de vreme. Intenția de a restabili echilibrul astfel perturbat e evidențiată de variatele care introduc, fie după episodul dobândirii arborelui, fie în final, secvența prin care se încearcă împăcarea bradului cu noul său statut: „Cinerel voinic/Are neamuri mulce,/Pă cin'ceor uda,/ Ge nu ci usca/ Brad încetinat,/ Nu fi supărat!” (296).

În cântecul funebru, modalitatea de abordare a episodului „moartea văzută ca nuntă”, se face în totdeauna în sensul explicării dorinței comunității rurale de a „rânduî” firesc lucrurile, chiar și dincolo de dispariție. Din curgerea normală a existenței, nu poate fi exclus episodul nunții; el va fi introdus obligatoriu și în scenariul funerar al morții „nevecuîți”, deși, în final, aceeași comunitate va recunoaște abaterea de la normă: „Voinice, voinice/ Ce nevastă mi-ai?/ 'Naltă și subțire/ Crescută-n pădure;/ .../ Cu ce-i îmbrăcată? / Cu scoarță uscată;/ ... Cu ce-i învălită? / Cu cetină-ncriștită” (271). Admirabilă e varianta din Peștinița, HD., în care comunicarea arborelui cu omul – la naștere, nuntă și moarte – e explicitată cu o maximă economie verbală și stilistică: „Tot mi-o poruncit/ Tinerel voinic/ De când am fost mic/ Și-n codru oprit/ La poale-nvălit/ Că iel m-o-nsemnat/ leu să-i fiu soție/ Până la vecie”. (297).

Sugerată alteori, tot în același sens, print-un singur vers, această „nuntă” rămâne, în final, neîmplinită, ca însăși viața celui dispărut: „Pă umeri mă luară,/ Cu mini-apucară/ P-on geluț frumos,/ P-un pripor în jos,/ La cotare casă,/ La dragă nievastă”. (252).

Zona sud-transilvăneană dezvoltă încă o secvență tematică – spre deosebire de nordul Olteniei – aceea „a chișchineului”. Specificarea, făcută de informatori, că: „să zice cân' mergi pe cale la progadie” indică, de fapt, locul său în finalul cântecului ceremonial funebru.

Generat de scenariul împodobirii bradului, care se finalizează cu așezarea, în vârful său, a unui „kișkineu fâlos”, cumpărat de regulă, din „bolda” grecului, motivul e suficient de frecvent ca să justifice dezvoltarea într-o multitudine de variante.

Toate consideră podoaba a fi „blăstămată”, numai astfel putând fi constrânsă să-și schimbe locul – din lada de zestre sau de pe capul nevestelor tinere – în vârful arborilor funerari din pogadie: „Kișjineu rotat,/ Grecu-âl die ți-o dat/ Rău tci-o blăstămat/ Că tu să nu stai/ În ladă-mpăturat,/ Niș' la fetie-n cap/ Numa-n vîr dge brad”. (246).

Construcția ciclică a cântecului ceremonial funebru – prin reluarea, ideatic, în final, a unei secvențe iniale (schimbarea locului firesc al protagoniștilor - brad, chișchineu- cu progadia și, prin acest gest, schimbarea statutului acestora)- sublinează, simbolic, nefirescul unei situații, invită în interiorul comunității rural-tradiționale: moarte tinerilor nelumiți.

Cântarea bradului

Brad încetinat,
Rău te-a blestemat
Cine te-a mutat,
Din muntele mare
Pe cea neagră cale,
Cu vârful la vale
Și-apoi te-a brintit.
Cine te-a clătit?
Șapte sorurele
Cu capetele goale,
Cu mâni mai bărbate
Și mai mari în spate.
Tinerei voinici
Și cam lați în chici,
La capu șezând,
În fluier horind.
Tot cu fete multe,
Au plecat la munte,
La tine-au plecat
De mi te-au tăiat
Și te-au icuit
Și te-au oborât
Voinicii, cei șapte,
Și cu fete multe
Te-au tăiat frumos
Cu cetina'n jos
Dintr-un clianț de munte,
Cu vârful'nainte,
Dela loc pietros,
La loc rovinos,
Din izvoare reci,
La câmpuri întregi.
Brad încetinat,
Nu fii supărat,
Că tu ești mai'nalt
Peste toate 'n'sat
Lângă-un zid uscat.
Chișchineu rotat,

Rău te-a blestemat
Grecul cînd te-a dat
Și cin' te-a lucrat,
Că te-a acățat
Într-un vîrf de brad
Soare să te ardă,
Vîntul să te bată,
Nime să nu-ți creadă,
Vîntul să te'mpingă,
Neaua să te ningă,
Ploaia să te ploaie
Și să te înmoaie
Voinicul gătit
El ne-a poruncit
Să-i aducem brad,
De meșteri lucrat.
Cu barba 'mpuiat
Și ne-a poruncit,
Cînd el s'a gătit,
La brad a pleca
Spre a lăcrăma
Tot dumineca;
De n'om lăcrăma,
Bradul s'o usca.
(Grădiște)

(Varianta I.P.Ignatu)

(Pe drum se cîntă:)

Bradule, bradule
Ce rînd ai avut
De te-ai scoborât
De la loc pietros
La loc de marghelos?
Eu rînd n-am avut
Da' la mine or venit
Patru, cinci voinici
Tot cu capul gol
Și toți cu topoară
Toți să mă doboară.
Până m-or tăiat
Mi-or tot fluierat
Și s-or lăudat
Că iei m'or sădi

La mijloc de sat.
La cel loc chitat,
La lină fântână,
Unde-i apa bună,
În corn de grădină
Da ei m-au sădit
La cap de voinic,
La cel loc jalnic.
Bradule , Bradule,
Nu te supăra,
Că voinicu-mi are
Un dulce de taică
Și o dulce maică
Și frați și surori,
Veri și verișoare,
Se vor aduna
Și te-or lăcrăma,
De nu te-i usca.

(În casă se cântă:)
Voinice, voinice,
Nu-mi place, nu-mi place
Ce nevastă-mi ai!
Înaltă minunată,
'Naltă și subțire
Crescută-n pădure
Tăiată-n săcure.
Voinice, voinice
Nu-mi place nu, nu!
Cu ce-i îmbrăcată
Cu haină uscată.
Voinice, voinice,
Nu-mi place, nu, nu
Cu ce-i învelită,
Cu frunza încrețită.

(Cugir)

DAS LIED DE TANNE AUS DER HUNEDOARA-ZONE***Zusammenfassung***

Die Arbeit analysiert thematische abschnitte der Varianten des „Liedes der Tanne“ aus der Hunedoara-Zone, ausgehend von zwei Texten, die das Zeremoniell der „Beerdigung mit der Tanne“ beschreiben, die zu Beginn des XX. Jahrhunderts veröffentlicht wurden.

Der Konservarismus im Leben der ländlichen Gemeinschaft hat das Erhalten-fast unveränder-des Rituals bewirkt. Der folklorische Text, der es beschreibt, erleichtert das Verfolgen seiner Entwicklung.

In der Analyse ist man von 29 Varianten ausgegangen, die aus drei ethnographischen Zonen stammen: Pădureni Hunedoarei, Țara Hațegului und Orăștie (Broos).

ORIGINALITATEA PURTĂRII ȘI FĂURIRII PODOABELOR ÎN ȚINUTUL PĂDURENILOR

În mirificul peisaj pădurănesc, una dintre cele mai pitorești figuri este cea feminină. Pădurencele se impun prin ținuta și portul lor ca o adevărată emblemă a zonei. Cu riscul de a fi acuzați de descriptivism, ne permitem totuși să prezentăm figura pădurencei din perspectiva pieselor de port și a podoabelor purtate în zilele de sărbătoare.

Iată cum era gătită o nevestă tânără pentru nuntă, nedee ori chiar pentru jocul duminical, să zicem, în perioada între cele două războaie mondiale, când satul tradițional pădurenesc ajunsese la apogeu. Piesa principală a îmbrăcăminteii o constituie cămașa lungă până la glezne, făcută din pânză de cânepă bine înălbită ce contrastează cu roșul aprins al suprafețelor geometric ornamentate cu arnici, dispuse pe mâneci, piept, la gât și manșete, presărate cu motive solare, stelare și arareori vegetale. Peste poale, atât în față cât și în spate, femeia poartă oprege negre, din țesătură de lână cu motive năvădite „în funza nucului”, „ochișori”, „bradul” etc. În jurul taliei este încinsă cu o brăcire tot din lână cu alesături în război. Peste brece sunt fixați „balții” – un cordon compus din vreo 700 de ținte de cositor („zimți”), înșiruite pe trei fâșii de piele care se încheie la capete cu două cataramă realizate din același metal. Puțin mai jos de „balți”, un lănișor de sârmă de alamă, în zalele căruia sunt fixate vreo 40 de inele din bronz, decorate și acestea la rândul lor, încât pe porțiunea lăjită, numită „scaun”, se pot observa motive solare și vegetale. Sub lanțul acesta mai poartă femeia un altul, de care atârnă vreo 30-35 cheițe galbene din alamă, ornamentate și ele prin asocieri de cercuri, puncte și linii incizate, iar mai jos de rândul cheițelor, chiar peste fund, alte trei lănișoare simple, numite în grai local „zale”, tot din alamă, fiecare însă împletit altfel: „șerpește”, „în scăriță”, „în lacăte”. Pe șoldul drept atârnă o altă podoabă, aproape stranie prin structura ei, realizată dintr-o combinație a câtorva tipuri de elemente prezente și în alcătuirea celorlalte podoabe enumerate mai sus: vreo 100 de ținte din cositor, 7 inele și 7 chei, toate montate pe alte 7 fâșii de piele, prinse din loc în loc cu nasturi policromi. Acestei podoabe pădurencele îi spun „chei pe chici” (pe șold). În picioare este încălțată cu opinci și „toloboni”, iar pe cap poartă „ceapsă” neagră (coif) de care e prinsă o „cârpă lungă” albă ce atârnă pe spate, pe sub cojocul de lână (pieptar) bogat ornamentat.

Literatura de specialitate care abordează tema podoabelor¹ menționează că acestea sunt purtate în relație cu anumite zone ale corpului – zona capului, zona

1. Georgeta Stoica, „Podoabe populare românești”, București, 1976; Al. Alexianu, „Mode și veșminte din trecut”, București, 1987; A. Deby, „Les modes et les parures”, Paris, 1857; Ludmila Kybalove, Olga Herbenova, Millena Iamurova, „Encyclopedie ilustree de la mode”, Paris, 1970.

gâtului, zona pieptului și extremitatea membrelor, în deosebi a celor superioare. Podoaba urmărește punerea în valoare estetică vizuală frumusețea corpului uman².

Interesant în *Ținutul Păurenilor* se dovedește faptul că *podoabele pot fi purtate și altcum*, ele sunt puse în valoare vizuală prin raportare *la pânțele, la șold și la fund*.

Totul este expus și etalat cu discreție în ciuda abundenței elementelor componente ale fiecărei podoabe. Metalul galben sub diverse forme: inele, zale, chei, dispus în relația cu talia, șoldurile și pânțele face aluzie la anumite puteri magice³.

Etnografii români: Romulus Vuia³, Elena Secoșan⁴, Paul Petrescu⁵, Georgeta Stoica⁶, care s-au referit în lucrările publicate și la podoabele pădurencelor subliniază semnificația lor magică într-o primă etapă, legate fiind de fertilitate și fecunditate.

Conversiunea motivațiilor magice în motivații preponderent estetice, după o anumită perioadă de timp, se datorează, credem noi, faptului că în ținut există o străveche tradiție a prelucrării metalelor de către meșteri locali care, familiarizați cu metalurgia, au contribuit la transformarea unei simple chei în podoabă.

E greu de precizat ce rol vor fi avut și influențele unor uniforme militare și armurile oștenilor din paza castelului Huniazilor în inspirarea acestor meșteri.

Făuritorii podoabelor pădurenești

Meșterii acestor podoabe nu erau alții decât unii dintre soții, părinții și copii pădurencelor, înzestrați cu aptitudini tehnice și gust artistic, dar și cu dorința de a lucra cu bronzul, alama și cositorul, metale care se supuneau și se lăsau modelate după dorință. Fără știință de carte și fără o „ucenicie” specială aceștia „furau” meșteșugul de la înaintașii sau contemporanii lor care se afirmaseră deja. Unii lucrau și fierărie, alții nu. Lucrau podoabe doar atunci când, pe lângă comenzi și materie primă, mai aveau și timp disponibil, de regulă iarna, când ocupațiile lor de bază – agricultura și creșterea vitelor – îi solicita mai puțin. Aceștia nu urmăreau să realizeze din practicarea meșteșugului un venit substanțial, cel mult un prestigiu social. Marea lor satisfacție era să vadă că rezultatul muncii – inelele, cheile, balții încântau și înfrumusețau în același timp nevestele și fetele, când le purtau în zilele de sărbătoare. Meșterii erau de obicei oameni modești și ca fire și ca stare materială. Ei aveau doar ateliere improvizate – la vatra cuptorului din curte sau în fața „căloniului” din casă. Simplitatea atelierelor și cea a uneltelor contrastează cu performanța tehnologică și artistică a produselor. Îi caracteriza tenacitatea, perseverența și răbdarea. Dacă am număra piesele ce intră în componența podoabelor purtate de către o nevestă tânără, într-o zi de sărbătoare, rămânem surprinși constatând că numărul acestora depășește mie de bucăți, iar greutatea variază între 1-1,5 kg.

Memoria colectivă păstrează încă numele celor mai renumiți meșteri care au practicat această activitate până în urmă cu jumătatea de veac. Ei se numesc: Bobora Gașpar – „Cioantă” și Grumișan Ion – „Pruncu” din Bunila, Ticula Petru „Cioc” din Runcu Mare, Pătruț Ion din Socet și Țiganca Anița Căldăraș „Crâncioanea” din Valea

2. Gh. Achiței, „Frumosul dincolo de artă”, București, 1989, p. 60.

3. Romulus Vuia, „Portul popular al pădurenilor”, în *Studiu de etnografie și folclor*, vol. II, București, 1980, p. 527-557.

4. Elena Secoșan, „Cusături, țesături în industria casnică textilă din zona Pădurenilor”, în *Revista de etnografie și folclor „Miorița”* nr. 1, Deva, 1995.

5. Paul Petrescu, „Motive decorative celebre”, București, 1976, p. 44.

6. Georgeta Stoica, „Podoabe populare românești”, București, 1976, p. 35.

Arăneșilor. Lor li se adaugă „și alții, al căror nume nu și-l mai amintește nimeni, aceștia mai trăiesc doar prin obiectele făurite cândva". Era „unul" în Cerbăl, „unul" în Ulm, vreo „doi" la Muncel și „altul" la Florese. Toți meșterii lucrau „pe bani" sau pe „zile lucrătoare". Doar „Crăcioanea" – țiganka – mergea pe sate (Cerbăl, Socet, Lelese, Ciulpă, Găunoasa, Cutin) cu inele și chei pe care le „dădea" femeilor în schimbul unor „bucate" (brânză, slănină, ouă, dar și lână sau fuior).

Tehnica de execuție a inelelor și cheilor

Toate acestea piese cu rol de podoabă se făceau din bronz sau alamă, după ce material putea să procure meșterul. Se prefera alama pentru că se prelucra mai ușor.

Metalul se obținea din monede cu valoare mică ori învechite (ieșite din uz), fie din piesele uzate – bușe, cuzineți, șaibe, recipiente ale unor mașini și agregate folosite în transportul minereului și a mangelului – locomobile, planuri înclinate, funiculare etc. care se înmulțesc în zonă, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În Ținutul Pădurenilor funcționa în anul 1882 cel mai lung funicular de pe întreg teritoriul românesc - 35 km. Pornea din Gura Bordului și, după ce traversa șapte sate pădurenești, unde avea stații de recuplare și ateliere de întreținere, ajungea la Găvojdie și la Hunedoara. La sfârșitul secolului trecut lucrau la funicular peste 120 de pădureni⁷. Piese sau fragmente din bronz sau alamă uzate ale instalațiilor respective, ajungeau în mâna meșterilor de chei și inele care topeau și returnau metalul în tipare specifice.

Tiparul („forma") pentru inele și chei se făcea din pământ argilos, roșu, care se găsea din belșug pe văile pâraielor, în locuri știute din bătrâni. Din acest pământ se modelau „în palmi", două plăcuțe pătrate, cu latura de aproximativ 5 cm și grosimea de 1-1,5 cm. Se așeza inelul „de model" în mijlocul uneia dintre plăcuțe, peste care se suprapunea perechea ei, presându-se până se întâlneau bazele acestora. În momentul presării marginile inelului intrau în pereții interiori ai plăcuțelor care erau lăsate apoi o perioadă scurtă de timp să se usuce, cu inelul „în sân", până se întărea bine pământul, după aceea se desprindeau cu mare atenție una de alta.

Inelul model se scotea și astfel se obținea tiparul propriu-zis (matrița) asupra căreia se mai intervenea de două ori.

1. Se scobea în fiecare plăcuță câte un șanțuleț cu secțiunea semi-rotundă prin care urma să se scurgă metalul topit, în matriță. Pe măsură ce se apropiau de margine aceste șanțulețe se lărgeau tot mai mult, devenind în final, când se alăturau, un fel de pâlnie.

2. Se pudrau formele (tiparele) astfel obținute cu praf de cărbune (mangal) strecurat printr-o pânză deasă, după care plăcuțele erau puse la încălzit pentru a fi calde în momentul turnării. Înainte de a se pune la topit, metalul era fărâmițat cu dalta și cocanul în bucăți cât mai mici, de mărimea unui bob de porumb, cu scopul de a grăbi procesul de topire.

Pentru a rezista la temperatură cât mai mare (1100 grade C), deci „pentru a nu-l mânca focul", vasul în care urma să se producă topirea se „mânjea" (căpușea la interior) cu un strat de pământ argilos (0,5-1 cm) căruia meșterii îi recunoșteau proprietățile refractare. Studiile de istoria metalurgiei menționează că și cuptoarele

7. Nicolae Chindler, S. Popa „Transportul și funicularul", în revista Metalurgică, 25, 1973, nr. 11, p. 29.

antice de topit minereu de cupru, bronz sau fier erau căpușite cu un strat de lut pentru a mări rezistența pereților cuptorului⁸.

După respectivele lucrări pregătitoare se introduceau bucățelele de metal în ibricul de fontă sau oțel astfel căpușit care se punea la foc puternic făcut cu lemne de esență tare – fag, salcâm, stejar – sau din mangal, dacă meșterul în avea. Pentru a obține o topire cât mai rapidă unii meșteri foloseau „foalele de mână” sau de „picior”. De altfel unii dintre aceștia practicau și fierăria.

În momentul care preceda luarea metalului topit de la foc, tiparul, care trebuia să fie cald deja, se fixa între doi „bluji” de pământ. De obicei se pregăteau două perechi de tipare, pentru că se turnau câte două inele, unul după altul. Mai multe nu se puteau turna deoarece „zama” apuca să se răcească și nu mai curgea metalul.

Scoaterea inelului din tipar se făcea imediat după ce se răcea metalul. Se desfăceau plăcuțele, chiar dacă se recurgea la spargerea lor deoarece, tiparul nu se putea folosi decât o singură dată⁹.

Se finisa inelul obținut cu ajutorul pilei după care se „împuia”, adică se executa decorul, de către același meșter. Uneltele folosite pentru această operație erau toate din oțel: daltă dreaptă („tăietori”), daltă în cruce (pentru linii), produceaua, pentru cercuri și punctatorul pentru puncte. Cu excepția producelei, unealtă cilindrică și ascuțită la vârf (poansonul), celelalte două se găseau aproape în inventarul fiecărei gospodării.

Motivele („formele”) de pe podoabe sunt cât se poate de simple - linii, cercuri și puncte asociate cu diferite compoziții. Meșterii numeau aceste motive „pui”, ei nu le mai știau semnificația lor de odinioară, le făceau „așa ca să fie inelul mai frumos”.

Totuși, dacă urmărim cu atenție cele vreo 40 de inele dispuse doar pe un singur lăntșor, observăm că sunt câteva motive, realizate exclusiv geometric, care apar periodic: romburi, cercuri, X-uri, puncte și linii. Pe unele se disting vag „pomul în glastră” și „pomul” propriu-zis, cercuri cu puncte la mijloc, conturul ochiului, toate considerate de specialiștii în domeniu ca motive fundamentale ale repertoriului ornamental universal. Ele simbolizează soarele, pomul vieții, omul¹⁰.

Pentru turnarea cheilor se folosea același procedeu tehnologic ca și la realizarea inelelor, cu deosebire că tiparul acestora se executa mai ușor deoarece „modelul” (cheia veche) se presa integral doar pe una dintre fețele plăcuței de pământ, cealaltă având doar rolul de capac. Și cheile se turnau tot câte două odată. Unii meșteri mai încercau să toarne succesiv, în trei tipare sau chiar în patru, dacă aveau foc bun. „Crâncioanea”, meșterița din Arănești, sufla în focul la care topea alama, cu foalele de mână. Și pe chei le făceau „niște forme”, adică și ele se ornamentau. Pe majoritatea, se incizau cu aceleași instrumente, la care se mai adăuga: „câprița” (unealtă cu 2 vârfuri ascuțite) și „sula”. Spre deosebire de inele și chei, confecționarea țințelor de cositor pentru „balți” (brâu) se realizează în tipare de piatră.

Munca de turnare și decorare a podoabelor pădurenești era migăloasă dar compensa prin satisfacția meșterului când turnarea îi reușea.

8. Ion Glodariu, Eugen Iaroslavichi, „Civilizația fierului la daci”, Cluj-Napoca, 1979, p. 26-35.

9. Octavian Radu Maier, Meșteșugurile țărănești în domeniul prelucrării metalelor în Revista de Etnografie și folclor nr. 5-6/1995, p. 541.

10. Paul Petrescu, „Motive decorative celebre”, București, 1976, p. 44.

Credințe sau obiceiuri legate de această metalurgie s-au păstrat foarte puține. Ticula Maria din Runcu Mare își amintea că, în vremea când ea era fată (prin 1918) „niște țigani turnau chei într-o casă pustie din Cerișor”. E interesant că și Mircea Eliade în „Cosmologie și alchimie babiloniană” (București, 1937) insistă asupra caracterului ezoteric al activităților metalurgice străvechi. La începuturile prelucrării metalelor – bronzul și fierul – meșterii specializați în tainele acestora erau considerați un fel de magicieni „care trebuiesc izolați de restul comunității” (p. 65).

Pentru a deveni podoabe cu adevărat cheile și inelele trebuiau să fie montate câte 35-45 de bucăți pe niște lănțișoare făcute de aceeași meșteri care le-au turnat și le-au organizat. Lănțișoarele erau tot din metal galben, de obicei din sârmă de alamă. După forma zalelor și sistemul de îmbinare se obțineau trei tipuri de „lanțuri”: „în scăriță”, „în lacăte” și „șerpești”.

Meșteșugul prelucrării artistice a metalului în satele pădurenești a fost „părăsit” în perioada anilor '60, când în România se desăvârșea colectivizarea și începea marea industrializare, fenomene social-economice-politice care au perturbat în profunzime viața satului tradițional. Credințe, practici, obiceiuri, ocupații, meșteșuguri, mentalități, relații au fost marginalizate, ironizate, unele ostractizate. În anumite locuri unele dintre aceste mărturii ale culturii și civilizației tradiționale românești au supraviețuit. Redescoperirea, cunoașterea și tezaurizarea lor este o datorie a celor conștienți de însemnătatea și importanța lor pentru prezent și pentru viitor, mai ales.

Rusalin IȘFĂNONI
Muzeul satului București

***THE ORIGINAL WAY OF MAKING AND WEARING JEWELLERY
AND ORNAMENTS IN THE PADURENI REGION***

Summary

The specialized studies which tackle the jewellery theme, talk about the relationship between the ornaments and the human body parts: head, neck, chest, limbs' extremities, especially the superior limbs. It is very interesting in the Padureni region, the fact that women can wear the jewellery in a different style: around the belly, on the hips, at the bottom. So far, in the Padureni villages, all these ornaments were made by peasants who knew the archaic metallurgy techniques with a long tradition in the area. They used to smelt the yellow metal (bronze or brass) on the free hearth, in the household improvised workshops; afterwards they moulded the jewellery in clay or stone moulds, also made by them. They made rings, keys, tacks and they threaded them on brass or leather strings in very ingenious combinations: the result is an original ornament. We have information from the area that, so far, these jewels used to have a magical function: they influenced female fertility and fecundity. Unfortunately, this skill is on the verge of disappearance, as well as the Padureni popular costume which has the jewellery as a holiday ornament.

